Румен Пенин
Георги Якимов

КНИГА ЗА УЧИТЕЛЯ ПО

ЧОВЕКЪТ И ОБЩЕСТВОТО

ЗА 3. КЛАС

Издателство БУЛВЕСТ 2000
София

Книга за учителя
по човекът и обществото
за 3. клас

Автори
© Румен Любенов Пенин, 2018
© Георги Якимов Стойчев, 2018

Графичен дизайн
© Боряна Владиславова Паскалева, 2018

Издателство
© БУЛВЕСТ 2000, 2018
ISBN 978-954-18-1256-3

Уважаеми колеги,

Книгата за учителя, която ви предлагаме, е част от учебния комплект на издателство „Булвест 2000“ по предмета човекът и обществото. Създали сме я с цел да улесним вашето преподаване и цялостната ви работа в часовете и извън тях.

Обучението по предмета човекът и обществото в 3. клас заема важно място в системата на началното образование. Съгласно новите Държавни образователни стандарти и новата учебна програма (ЗАКОН за предучилищното и училищното образование – ЗПУО, обн., ДВ, бр.79/13.10.2015, в сила от 1.08.2016 г.) часовете по този предмет са увеличени, което дава възможност за разширено овладяването на базисни знания, умения и отношения, свързани с природата на България, миналото на българското общество от дълбока древност до Освобождението (1878 г.). Успоредно с тези знания и умения предметът човекът и обществото в 3. клас има за цел да изгради достъпни социални и граждански компетентности на ученика, които да го подготвят за бъдещето му на гражданин на България, Европа и света.

Книгата за учителя ви осигурява методически разработки и материали в помощ на вашата педагогическа практика. Тя е съставена от две части.

Първата част представя целите и особеностите на обучението по човекът и обществото в 3. клас, възможностите на учебния комплект и структурата на учебника (видовете уроци и начините за работа с тях).

Втората част съдържа кратко и разширено примерно годишно разпределение на темите от учебното съдържание, методически насоки и разработки на уроците.

Третата част съдържа държавния образователен стандарт за учебно съдържание, учебната програма по човекът и обществото в 3. клас и приложение за самоценяване.

Учебният комплект съответства максимално на новата учебна програма и включва оптимален брой урочни единици. Те са разчетени спрямо предвиденото учебно време. Урочните ни текстове са съобразени с възможностите на учениците в 3. клас. Те са четивни, кратки, ясни и разбираеми. Това ще даде възможност на децата да учат самостоятелно. В учебника и в учебната тетрадка са включени разнообразни източници на информация, както и възможности за самостоятелно търсене и откриване на информация в дигитална среда.

Уважаеми колеги,

Учебният комплект на издателство „Булвест 2000“ ще разкрие пред вашите ученици прекрасната природа на България, най-славните страници от българското минало и ще подпомогне вашите добри практики и творчество в преподаването на предмета човекът и обществото в 3. клас.

Пожелаваме ви успех!

Авторите

Съдържание

1. Цели и особености на обучението по човекът и обществото в 3. клас 5

2. Кратко представяне на учебната програма по човекът и обществото за 3. клас 5

3. Учебна програма по човекът и обществото за 3. клас 7

4. Представяне на учебния комплект – учебник, тетрадка, електронен вариант на учебника, книга за учителя 11

5. Примерно годишно тематично разпределение по учебния предмет човекът и обществото за 3. клас 14

6. Представяне на педагогическата технология, която е използвана при разработването на учебния комплект 30

7. Методически насоки и предложения за разработване на темите от учебното съдържание 32

1. ЦЕЛИ И ОСОБЕНОСТИ НА ОБУЧЕНИЕТО ПО ЧОВЕКЪТ И ОБЩЕСТВОТО В 3. КЛАС

Обучението по човекът и обществото в 3. клас има за цел за осигури на учениците базисни знания, умения и отношения за обществото, природата и миналото на България, както и да продължи изграждането на социални и граждански компетентности, започнато по предмета околен свят в 1. и във 2. клас. Новият учебен предмет за учениците в 3. клас е част от тяхната социализация и възпитание в демократично гражданство. Целите и особеностите на обучението по човекът и обществото са съобразени с възрастовите особености на ученика, с натрупания от него личен опит в природната и обществената среда. В 3. клас продължават усвояването и систематизирането на знания за човека, природата и обществото с акцент върху българската природа, трудовата дейност на хората, миналото на българското общество, неговата структура и промени от дълбока древност до Освобождението (1878 г.). Учебният предмет човекът и обществото има интегрален характер и съчетава знания по география, история, гражданско образование, както и знания за европейската идентичност на българския народ, за човешките и гражданските права и задължения. Учениците участват в разнообразни дейности с познавателен характер, усвояват различни умения, обогатяват представите си за националното природно и културно-историческо наследство.

2. КРАТКО ПРЕДСТАВЯНЕ НА УЧЕБНАТА ПРОГРАМА ПО ЧОВЕКЪТ И ОБЩЕСТВОТО В 3. КЛАС

Учебната програма по човекът и обществото за 3. клас надгражда началните знания за българската идентичност, българската природа и минало. Учениците формират ключови компетентности в съответствие с ново учебно съдържание. То прецизира, разширява и обогатява основните понятия, усвоени във 2. клас.

Образователното съдържание е диференцирано в отделни „области на компетентност“ при представянето на очакваните резултати от обучението в края на класа.

Програмата посочва какви са очакваните резултати от обучението във всяка тема, за да се избегне самоцелното и абстрактно изучаване на конкретно учебно съдържание.

ОБЛАСТИ НА КОМПЕТЕНТНОСТИ – ХАРАКТЕРИСТИКА

Учебната програма за трети клас включва следните области на компетентност, които надграждат и доразвиват заложеното в предмета околен свят във втори клас:

Човекът и неговата среда – принадлежност към малки и по-големи социални групи и общности (клас, училищна общност); взаимовръзка между природна среда и трудова дейност; промените в бита на хората и техническите нововъведения; ситуации, застрашаващи сигурността и живота на хората.

Национално и културно наследство – описание на ежедневието на българите през различни епохи; разкази за велики събития и личности в българското минало; разбиране на ролята на езика, вярата и традициите за съхраняването и сплотяването на българското общество; откриване на общите белези в празничната система на етносите, населяващи съвременна България; познаване на културните достижения на българския народ; подреждане на историческите събития във времето на тяхното случване.

България – част от Европа – определяне по карта на географското положение на България на Балканския полуостров; описание на най-важните природни обекти (национални паркове) в България; дава примери за връзките на България с Европа и света.

Източници на знания – разграничава различни видове източници – устни, материални, писмени; използва географската карта и историческа карта като източник на допълнителни знания; коментира данни от таблици и други източници на информация за природата на България и миналото на българското общество.

Нови области на компетентност в трети клас са ***България – част от Европа*** и ***Източници на знания***. Те дават конкретни знания и умения за:

- Определяне по карта на географското положение на България на Балканския полуостров.
- Описание на значими природни обекти в България.
- Илюстриране с примери на връзките на България с Европа и света.
- Разграничаване на материални от писмени източници на знания.
- Използване на картата на България като източник на знания.
- Коментиране на данни, представени чрез таблици и други източници на информация.

СТРУКТУРА НА УЧЕБНОТО СЪДЪРЖАНИЕ

Учебното съдържание е структурирано в следните глобални теми:

1. Човекът в обществото
2. Българинът – гражданин на България и на Европа

3. Природните богатства на България
4. Български корени
5. Българското общество през Средновековието
6. Българите в Османската империя през XV – XVII в.
7. Българското общество през Възраждането (XVIII – XIX в.)
8. Природните и културните забележителности на България

РАЗПРЕДЕЛЕНИЕ НА УЧЕБНОТО ВРЕМЕ

Учебната програма в трети клас разпределя учебното време в следния брой часове за урочните единици:

- 2 урока за начален преговор и диагностика на входното равнище;
- 32 урока за нови знания;
- 19 урока за упражнение и затвърдяване на новите знания;
- 8 урока за обобщение;
- 2 урока за годишно обобщение;
- 1 урок за диагностика на изходното равнище.

СПЕЦИФИЧНИ МЕТОДИ И ФОРМИ ЗА ОЦЕНЯВАНЕ НА ПОСТИЖЕНИЯТА НА УЧЕНИЦИТЕ

Учебните постижения на учениците по човекът и обществото в 3. клас се извършва чрез устни и писмени форми на проверка.

В писмена форма се провежда диагностиката на входното равнище на знанията и уменията. Оценката е съобразена с критериите на конкретния изпитен материал по предмета околен свят във втори клас и е резултат от устни отговори и тестиране. Диагностиката на входното равнище ориентира учителя за равнището на знанията, умения и отношения, усвоени от учениците във втори клас. Учениците имат на разположение ръководство за оценяване на теста. Всеки верен отговор носи по 1 точка.

Устната проверка има доминираща роля. Чрез нея учителят трябва да насочи ученика към адекватна самооценка на знанията и уменията. Текущото оценяване на устни отговори има за цел да стимулира активното участие на ученика в практическа дейност за проучване на факти, събиране на информация и прилагане на изучените знания за природата и обществото.

След всяка от 8-те глобални теми учениците отговарят на устни въпроси и попълват тест от 10 тестови задачи. Подобно на входното равнище диагностиката се извършва с помощта на ръководство за оценяване на теста. Получените от учениците точки им дават възможност да самооценят своите знания и умения в следния ред:

0 – 1 точки – незадоволително
2 – 4 точки – задоволително
5 – 7 точки – много добре
8 – 10 точки – отлично

Диагностиката на изходното равнище в края на учебната година има за цел да установи знанията и уменията на ученика и степента на неговото развитие.

Оценяването на резултатите от обучението в трети клас съпътства образователния процес. Оценките се основават на изявата на ученика в часа, на изпълнението на домашни работи, работа по проекти и поставените от учителя индивидуални задачи. Оценяването се осъществява с качествен и количествен показател.

Оценка **отличен** получават учениците, които на-

Основни теми	Типове уроци (брой часове)					Общ брой
	Нови знания	***Упражнения***	***Обобщение***	***Преговор***	***Входно/ Изходно равнище***	
1. Начален преговор и контрол				1	1	2
2. Човекът в обществото	2	1	1			4
3. Българинът – гражданин на България и Европа	3	2	1			6
4. Природните богатства на България	9	4	1			14
5. Българските корени	3	1	1			5
6. Българското общество през Средновековието	5	3	1			9
7. Българите в Османската империя	3	1	1			5
8. Българското общество през Възраждането	5	3	1			9
9. Природните и културните забележителности на България	2	4	1			7
10. Годишно обобщение				2		2
11. Годишен контрол					1	1
12. Посещение на музей/излет сред природата						1
Общо часове	**32**	**19**	**8**	**3**	**2**	**64**

пълно постигат очакваните резултати от учебната програма. В техните знания няма пропуски. Те са усвоили основните понятия, умеят да работят самостоятелно, да описват устно и писмено природата на България и миналото и промените в българското общество и държавност от дълбока древност до Освобождението (1878 г.)

Оценка **много добър** се поставя на ученици, които имат незначителни пропуски и постигат очакваните от учебната програма резултати с малки изключения. Те са усвоили новите понятия и най-често ги използват правилно, умеят да работят самостоятелно, описват устно и писмено природата на България и миналото и промените в българското общество и държавност с някои неточности и грешки.

Оценка **задоволителен** получават учениците, които постигат основната част от очакваните резултати от учебната програма. В знанията им има сериозни пропуски. Те са усвоили само част от основните понятия, знания и компетентности, допускат редица грешки, срещат трудности при описанието на природата на България, на миналото и промените в българското общество и държавност.

Оценка **незадоволителен** се поставя на ученици, които не постигат очакваните резултати от учебната програма. При тях се срещат фундаментални пропуски, непознаване на понятията, отсъствие на умения и компетентности, изобилие от грешки при изпълнение на учебните задачи. Тези ученици се нуждаят от допълнителни учебни занимания, за да покрият поне изискванията за оценка задоволителен.

3. УЧЕБНА ПРОГРАМА ПО ЧОВЕКЪТ И ОБЩЕСТВОТО ЗА 3. КЛАС

Приложение № 10 към т. 10
УЧЕБНА ПРОГРАМА ПО ЧОВЕКЪТ И ОБЩЕСТВОТО ЗА III КЛАС (ОБЩООБРАЗОВАТЕЛНА ПОДГОТОВКА)

КРАТКО ПРЕДСТАВЯНЕ НА УЧЕБНАТА ПРОГРАМА

Обучението по човекът и обществото в началния етап на основното образование се реализира в 3. и в 4. клас. Насочено е към овладяването на базисни знания, умения и отношения, свързани с природата и обществото на България, както и с изграждането на достъпни социални и граждански компетентности на ученика.

Учебният предмет има интегрален характер и в него се съчетават първоначални знания по география, история и гражданско образование. Върху основата на фрагменти от историята на българската държавност и общество през Средновековието и Възраждането се обогатява и развива съзнание за българска и европейска идентичност, за неотменими човешки права и граждански задължения като ценност на съвременното демократично общество. Обучението в 3. клас следва хронологичната последователност в развитието на обществото, като осигурява запознаване с представителни исторически личности и събития. Чрез изучаването на учебния предмет учениците се приобщават към правилата на демократично социално поведение и се поставят основни начала на гражданска култура. Развиват се любознателност, наблюдателност, критично мислене и уважение към достойнствата на личността и пр. Реализацията на учебната програма стимулира и подпомага интереса на учениците към националното природно и историческо наследство.

В 3. клас се надграждат получените в предходните класове начални знания за българската идентичност и се поставят нейните общи времеви и пространствени опори. Разширява се получената в предходните класове информация за природата в родния край чрез представяне на разнообразието на българската природа и запознаване със съществените характеристики на основните природни обекти. Чрез темите с географска насоченост се разширяват знанията за ролята на човешкото въздействие върху околната среда и се развива екологичната култура на учениците.

Формират се начални умения за извличане на информация от карти и достъпни исторически извори.

Учебното съдържание по учебния предмет човекът и обществото се конструира като логическо продължение на възприетата стратегия за работа по околен свят във 2. клас. Следва се ориентацията към постепенно прецизиране, разширяване и обогатяване на основните представи и понятия, усвоени във 2. клас. Формулировката на темите и поставянето на основните информационни и аксиологически акценти са предпоставка за осъществяването на интегриран подход. Чрез комплекса от очаквани резултати от обучението, определени за всяка тема, се очертават възможните сфери на интеграция с другите учебни предмети. По този начин се подчертава интегритетът на знанията, включени в темата, и се цели да се избегне самоцелното и абстрактно изучаване на конкретно учебно съдържание.

Посочените в съответната колона понятия са ориентир относно обема на използвания от учителя понятиен апарат. Те се усвояват на емпирично ниво и не се изисква възпроизвеждане на определения от учениците.

Дейностите, реализирани в урока по човекът и обществото, следва да имат междупредметен характер. Всяка от посочените дейности се използва за постигане на комплексни умения и компетентности и е обект на урочна работа в класната стая или извън нея.

ОЧАКВАНИ РЕЗУЛТАТИ ОТ ОБУЧЕНИЕТО В КРАЯ НА КЛАСА

Области на компетентност	Знания, умения и отношения
Човекът и неговата среда	• Илюстрира с примери принадлежността си към социални групи и общности – училищен клас и училищна общност. • Посочва връзката между особеностите на природната среда и трудовата дейност на хората. • Дава примери за промени в бита на хората, настъпили в резултат на някои технически нововъведения. • Разпознава ситуации, които застрашават сигурността и живота.
Национално и културно наследство	• Описва елементи от ежедневния живот на българите през различни епохи. • Разказва за ярки личности и събития в българската история. • Разбира ролята на езика, религията и традициите за съхраняването и развитието на българската общност. • Открива общи белези в празниците на различни етноси в България. • Дава примери за значими културни постижения на българския народ. • Подрежда във времето основни исторически събития.
България – част от Европа	• Определя по карта географското положение на България на Балканския полуостров. • Описва значими природни обекти в България. • Илюстрира с примери връзките на България с Европа и света.
Източници на знания	• Разграничава материални от писмени източници на знания. • Използва картата на България като източник на знания. • Коментира данни, представени чрез таблици и други източници на информация.

УЧЕБНО СЪДЪРЖАНИЕ

Теми	Компетентности като очаквани резултати от обучението	Нови понятия
Човекът в обществото	• Разбира, че обществото се състои от различни по състав групи от хора. • Разбира необходимостта от взаимодействие и спазване на правила при общуване в група. • Открива нравствени послания на битови празници и обичаи на различни етнически групи. • Дава примери за влиянието на техническите нововъведения върху начина на живот на хората. • Интерпретира примери за развитието на обществото като поредица от положителни и отрицателни събития.	• общество
Българинът – гражданин на България и на Европа	• Определя своите национална идентичност и гражданство („гражданин на България“ и „гражданин на Европейския съюз“). • Обяснява основните си граждански права и задължения – образование и здравеопазване. • Определя посоките на света при работа с географската карта. • Посочва държавните граници на България на географска карта. • Ориентира се по географска карта за местоположението на България на Балканския полуостров. • Разбира значението на географското положение на България за нейното развитие.	• гражданин • условни знаци • държавни • граници • полуостров • карта • посоки на света
Природните богатства на България	• Описва с помощта на географската карта повърхнината на Р България. • Ориентира се по цветовете на географската карта за местоположението на природни обекти и по условните знаци за големината на селищата. • Назовава имената на най-големите български планини, реки и езера. • Описва основни характеристики на природните обекти и значението им – планини, равнини, низини, реки и езера. • Разбира отговорността на хората за опазването на природните богатства на България. • Обяснява връзката между природни дадености и трудовата дейност на хората.	• повърхнина • равнина • низина • планина • поле • река • езеро • море

Теми	Компетентности като очаквани резултати от обучението	Нови понятия
Български корени	• Дава примери за материални и писмени източници на знания за миналото. • Описва елементи от живота на траките. • Дава примери за значими културни постижения на траките. • Описва елементи от бита, управлението и вярванията на славяните и на древните българи.	• минало • гробница • съкровище • стенопис • богове
Българското общество през Средновековието	• Свързва значими събития и процеси за единение на българското общество (създаване на българската държава, създаване на единно законодателство, Покръстване, културен възход) със съответния владетел. • Описва делото на светите братя Кирил и Методий и на техните ученици. • Дава примери за приноси на България в средновековна Европа.	• хан/кан • княз • цар • Църква • боляри • духовенство
Българите в Османската империя през XV – XVII в.	• Описва положението на българите в Османската империя. • Разбира ролята на християнството, езика, книжнината и традициите за запазване на българската етническа общност през XV – XVII в. • Разбира значението на мирните и въоръжените форми на съпротива на българите срещу османската власт.	• рая
Българското общество през Възраждането (XVIII – XIX в.)	• Посочва ролята на новобългарското училище за развитието на българското общество. • Разказва за делата на ярки възрожденски личности – Паисий Хилендарски, Петър Берон, Г. С. Раковски, В. Левски, Хр. Ботев. • Разбира ролята на Априлското въстание (1876 г.) за освобождението на България. • Разказва за участието на българите в Руско-турската война (1877 – 1878 г.).	• Възраждане • светско училище • будител • книжовност • опълченци
Природните и културните забележителности на България	• Разграничава природни от културни забележителности. • Изброява популярни български природни и културни забележителности. • Разбира ролята на паметниците за съхраняване на историческата памет. • Извлича информация за природата и обществото от достъпни източници на знания (карти, таблици, схеми). • Посочва дейности за опазване на природните богатства и на културното наследство на България.	• природна забележителност • културна забележителност

ПРЕПОРЪЧИТЕЛНО ПРОЦЕНТНО РАЗПРЕДЕЛЕНИЕ НА ЗАДЪЛЖИТЕЛНИТЕ УЧЕБНИ ЧАСОВЕ ЗА ГОДИНАТА

Годишен брой часове за изучаване на учебния предмет в III клас – 64 часа.

За нови знания	50%
За затвърждаване на новите знания и за обобщение	46%
За диагностика на входното и изходното ниво	4%

СПЕЦИФИЧНИ МЕТОДИ И ФОРМИ ЗА ОЦЕНЯВАНЕ НА ПОСТИЖЕНИЯТА НА УЧЕНИЦИТЕ

Оценяването на знанията и уменията на учениците по *човекът и обществото* се извършва чрез устни и писмени форми на проверка.

В писмена форма се провеждат диагностика на входното ниво на знанията и уменията и на изходното ниво. Поставената оценка е съобразена с критериите на конкретния изпитен материал и се изразява с качествен показател.

Устната проверка стимулира активното участие на ученика в практическа дейност за проучване на факти, събиране на информация и прилагане на изучените знания за природата и обществото в конкретна практическа ситуация.

Оценяването на резултатите от обучението в трети клас е формиращо и съпътства цялостния образователен процес. Поставените оценки се основават на изявата на ученика в часа, на изпълнението на домашни работи, работа по проекти и други индивидуални задачи.

ДЕЙНОСТИ ЗА ПРИДОБИВАНЕ НА КЛЮЧОВИТЕ КОМПЕТЕНТНОСТИ, КАКТО И МЕЖДУПРЕДМЕТНИ ВРЪЗКИ

Ключови компетентности	Примерни дейности и междупредметни връзки
Компетентности в областта на българския език	• използване на карта при описване на природни обекти; • съставяне на устни и на кратки писмени описания на географски и исторически обекти; • споделяне на впечатления за посетени градове, природни резервати и туристически обекти; • четене на литературни произведения за определена епоха (стихотворения, разкази); • четене на правила за поведение (в училище, при лекар, в транспортни средства, при земетресение); • разказване на легенди и предания за родния край.
Умения за общуване на чужди езици	• проучване на факти, които илюстрират отвореност на бележити българи към чуждите култури; • проучване на факти от българската история, които доказват положителното значение на многостранните културни взаимодействия на българите и техните водачи.
Математическа компетентност и основни компетентности в природните науки и на технологиите	• чертане на линия на времето за различни исторически периоди; • събиране на статистически данни и информация (за броя на населението, за разстояния в България); • използване в устно представяне на знанията за време, посока, пространство, година, столетие, век, хилядолетие и за мерки за дължина и тежина.
Дигитална компетентност	• търсене в интернет на информация за значими природни обекти, исторически събития и личности; • разказване за основни държавни институции, като се използва информация от електронните медии и печата; • изготвяне на слайд за презентация по тема.
Умения за учене	• работа с карти и справочна литература (справочници, детски енциклопедии); • извличане на информация за миналото и съвременността от материални източници и от илюстративен материал; • търсене на информация по определен проблем от писмени документи в учебника; • определяне на маршрути и туристически обекти по карта; • работа с нагледни материали (карти, табла, картини).
Социални и граждански компетентности	• подреждане на събития с помощта на „линия на времето“; • формулиране на достъпни изводи за значението на ярки събития; • наблюдение на експонати в музеи и др.; • разглеждане на исторически документи; • посещение на обществени сгради; • изработване на табла за историята и настоящето на съвременна България; • разглеждане на снимки и други материали от работата си или от отдих и развлечения.
Инициативност и предприемчивост	• изработване на продукт (диплянка, албум) за представяне на географските и историческите забележителности на родния край; • споделяне на личен опит от контакти със социални институции.
Културна компетентност и умения за изразяване чрез творчество	• изработване на албуми с рисунки от експонати на посетени музеи; • изработване на модели на исторически предмети от епохата; • чертаене по карта на туристически маршрути с включени природни, исторически и съвременни архитектурни забележителности.
Умения за подкрепа на устойчивото развитие и за здравословен начин на живот и спорт	• изработване на идейни проекти за опазване на родната природа и за историческото наследство; • изработване на информационно табло с правила или факти за природни бедствия.

Забележка: Посочените дейности са примерни и не изчерпват възможностите за изграждане на междупредметни връзки.

4. ПРЕДСТАВЯНЕ НА УЧЕБНИЯ КОМПЛЕКТ – УЧЕБНИК, ТЕТРАДКА, ЕЛЕКТРОНЕН ВАРИАНТ НА УЧЕБНИКА, КНИГА ЗА УЧИТЕЛЯ

Учебният комплект на издателство „Булвест 2000“ е осъществен върху стриктното придържане към изискванията на държавния образователен стандарт и учебната програма по предмета човекът и обществото в 3. клас.

Комплектът обхваща четири дидактически средства:

- **учебник**
- **учебна тетрадка**
- **електронен вариант**
- **книга за учителя**

Всяко дидактическо средство от комплекта има своя роля в процеса на обучение по човекът и обществото и предоставя различни възможности пред учители и ученици в тяхната съвместна работа. Задължителният обем от информация е разпределен между учебника, работната тетрадка и електронния вариант на учебника. Разнообразието на дейности подпомага усвояването на учебното съдържание. Учителите трябва да гледат на учебния комплект като единство от дидактически средства, с които трябва да се работи едновременно, за да се постигнат заложените в учебната програма очаквани резултати от обучението по човекът и обществото в 3. клас.

- **Учебник**

Учебникът по човекът и обществото за 3. клас на издателство „Булвест 2000“ има претенцията да се нареди сред най-добрите учебни книги в съвременното българско начално училище. При разработването на урочните единици авторите се ръководеха неотклонно от разбирането, че те са предназначени за деца на възраст 8 – 9 г. Това определи критериите за разработване на учебните текстове – да бъдат максимално достъпни, четивни, разбираеми и да съответстват на интелектуалните и възрастовите възможности на учениците. Текстовете изпълняват описателна, обяснителна, обобщаваща и инструктивна функция.

Водещите общодидактически принципи при разработването на учебното съдържание са последователност, научност, достъпност и нагледност. Учебникът осигурява възможност на ученика да възприеме и осмисли информацията за обществото, природата на България и миналото на българското общество и държава. Поради интегралния характер на предмета съчетаването на първоначални знания по география, история и гражданско образование авторите са следвали и част от специфичните за тези научни области принципи.

Авторите на учебника са се опитали да реализират информационната функция на учебника съобразно задължителната по учебната програма информация. Основният и допълнителните текстове нямат излишна информационна натовареност, която да обременява учениците. Авторите са се съобразили със зададените от програмата съдържателни акценти – Човекът в обществото; Българинът – гражданин на България и на Европа; Природните богатства на България; Български корени; Българското общество през Средновековието; Българите в Османската империя през XV – XVII в.; Българското общество през Възраждането (XVIII – XIX в.); Природните и културните забележителности на България.

Посредством учебника учителят може да организира учебно-познавателната дейност на учениците си, да разработи свой модел на преподаване, отговарящ на интелектуалните възможности на неговите ученици. По този начин учебникът ще изпълни своята управляваща функция в процеса на преподаване и усвояване на знания и умения.

В учебника и в съответствие с програмата е заложено разбирането на авторите за последователно формиране на общи и специфични знания и умения на учениците. Затова са предвидени значителен брой часове за затвърдяване на новите знания и упражнения. Те допринасят разширяване и задълбочаване на знанията, за развиване и упражняване на уменията чрез изпълнението на разнообразни задачи от различно познавателно равнище. Предвидените задачи улесняват възприемането и разбирането на информацията, като насочват учениците към учене чрез създаване/творене/правене. По този начин се изпълнява и важната развиваща функция на учебника като образователна книга.

Учебникът по човекът и обществото за 3. клас отговаря напълно на съвременните изисквания и представлява образователно пространство за учебно общуване между учител и ученици, между самите ученици, когато работят по групи. Авторите си поставят за цел да издигнат националното самочувствие на учениците чрез описанието на прекрасната природа на България, нейните културните забележителности и славното минало на българския народ и държава. В същото време на

ценностно равнище учебникът отговаря на съвременните разбирания за света и неговото многообразие, за уважение и толерантност, към преодоляване на стереотипите от миналото.

Текстовият и илюстративният компонент в учебника се намират в разумен баланс. В трети клас нарастват ролята и мястото на текстовия компонент в сравнение с обучението по околен свят. Това налага учениците да работят с по-големи като обем текстове. Изображенията в учебника заемат важно място и имат за цел да обогатят представите на ученика и да задържат неговото внимание. Те се отличават с голямо разнообразие – фотоси, илюстрации, артефакти и паметници от миналото, исторически картини, илюстрации от художник и др. Част от илюстрациите дават възможност учениците да изпълняват различни познавателни задачи, да откриват и описват изобразеното, да го свързват с текстовите компоненти.

Всяка урочна единица за **нови знания** е разположена на един разтвор. При организирането на съдържанието е потърсен оптимален баланс между текстовите и извънтекстовите компоненти.

Основният текст на урока обхваща новото учебно съдържание и е разработен в лявата част на разтвора. Той следва съдържанието на темата и е разделен на няколко съдържателни сегмента.

Новите понятията в урока намират обяснение в рубриката „Речникът – моят помощник“. В нея понятията, които са задължителни за усвояване според изискванията на програмата, са отделени с черен шрифт. Обяснени са и останалите нови думи, които авторите са включили в основния текст. Тяхното обозначаване подсказва на учителите и на учениците, че не са задължителни за усвояване.

В дясната страна на разтвора най-често са разположени рубриките „Вече научих“, „Знам и мога“ и „Мога да открия“. Първата изпълнява обобщаваща функция и извежда в най-кратък и достъпен вид основните акценти в урочната единица. Рубриката „Знам и мога“ съдържа въпроси и задачи, с които се установява степента на усвояване на новите знания. Рубриката „Мога да открия“ насочва учениците към самостоятелно изпълнение на задачи, част от които изискват търсене на информация в дигитална среда.

Допълнителните текстове са замислени и реализирани с цел да надградят и допълнят задължителното учебно съдържание и да дадат допълнителна и интересна информация за природата на България, за личности и важни събития от българското минало. Допълнителният текст е разработен в рубриката „Нещо интересно“.

Извънтекстовите компоненти (изображения, карти, схеми, възстановки и др.) визуализират информацията, представят я в синтезиран и разбираем вид и подпомагат нейното усвояване. Достойнство на учебника е голямото разнообразие от изображения за природните богатства на България, различни артефакти от миналото на българското общество и държава, както и класически и по-нови исторически картини на известни художници. Това реализира необходимата нагледност, която е задължителна за ученици на възраст 8 – 9 г.

Уроците за **затвърдяване на новите знания и упражнение** също са изпълнени на един разтвор. Те представляват система от задачи за поетапно формиране и упражняване на умения, които са заложени за усвояване от учебната програма. Авторите са потърсили точното място на упражненията в общата система от уроци, за да осигурят не само формирането на умения, но и известна ритмичност. Всеки урок за упражнение започва с посочване на уменията, които ще бъдат формирани или развити. Те мотивират учениците за работа. Често в уроците за упражнение се предлага работа в екип или по групи.

Уроците за **преговор и обобщение** са насочени към актуализиране на изученото учебно съдържание, като едновременно с това са поставени акцентите в учебната програма. Към тях са поставени въпроси и задачи, които са подредени така, че да изискват от учениците репродуктивна и творческа дейност. Обобщителните уроци имат за цел да развият уменията за систематизиране на учебната информацията. Те поставят акцент върху най-важните закономерности, връзки и взаимодействия.

Уроците за **контрол** (входяща и изходяща диагностика) включват въпроси и тестови задачи, които кореспондират с проектираните в програмата очаквани резултати. Те са насочени към реализирането на самоконтрол. Учениците имат възможност да проверят своите постижения в познавателния процес, а учителите да установят равнището на всеки от своите възпитаници.

- **Учебна тетрадка**

Учебната тетрадка е неразделна и важна част от учебния комплект. Темите в нея следват структурата на учебното съдържание от учебника. Нейната основна функция е да осъществи прилагането на придобитите знания и умения и задълбочаването им чрез решаването на задачи с различна степен на трудност. В учебната тетрадка намират място разнообразни и занимателни задачи – тестови задачи, игрословици, кръстословици, работа с карти и изображения, поучителни задачи, попълване на таблици, разпознаване на природни и културни забележителности и др. Те активират учениците при затвърдяване и прилагане на усвоените зна-

ния. Част от задачите могат да се изпълнят в час, а други – като домашна работа.

- **Електронен вариант на учебника**

Електронният вариант на учебника се изгражда на основата на книжното тяло и съдържание. Той допълва учебника и разширява учебното съдържание с допълнителна информация, изображения, интерактивни карти, анимации, видеоматериали, тестови задачи за самоконтрол и др. Целта на електронния вариант на учебника е да повиши интереса на учениците. Те са привикнали към новостите в информационната среда и модерните дигитални технологии. Учителите ще намерят в него ценна информация, която да разшири дейността им в активното педагогическо общуване с техните ученици.

- **Книга за учителя**

Книгата за учителя като част от учебния комплект е насочена към онези учители, които се нуждаят от професионален съвет и напътствия при търсенето на отговори и решения в своята конкретна работа. Книгата е ценно методическо пособие за младите учители, които навлизат в професионалното поприще.

В книгата предлагаме на учителите примерно годишно тематично разпределение на учебното съдържание в кратък и разширен вариант. Те могат да се ползват като основа при планиране на преподавателската дейност и личното тематично годишно разпределение на всеки учител поотделно.

Акцент е поставен върху методическите насоки и разработки на уроците. Всеки урок е структуриран в следния ред:

- Вид на урока
- План
- Основни понятия
- Методически указания за акцентите в урочната единица
- Допълнителни задачи

Книгата за учителя не се опитва да сложи в определена рамка дейността на учителя. Предложенията в нея не са задължителни. Всеки учител има творческа свобода как да организира обучението на своите ученици съобразно добрите си практики и да се съобрази с интелектуални особености на децата.

Учебникът, учебната тетрадка, електронният вариант и книгата за учителя на издателство „Булвест 2000“ по човекът и обществото за 3. клас осигуряват възможности за пълноценно обучение на учениците и подсигуряват напълно учебния процес.

5. ПРИМЕРНО ГОДИШНО ТЕМАТИЧНО РАЗПРЕДЕЛЕНИЕ ПО УЧЕБНИЯ ПРЕДМЕТ ЧОВЕКЪТ И ОБЩЕСТВОТО ЗА 3. КЛАС

ПЪРВИ УЧЕБЕН СРОК

№ по ред	Учебна седмица (месец)	Тема на урочната единица	Урочна единица за	Компетентности като очаквани резултати от обучението
1	2	3	4	5
1.	1/IX	Какво научих във втори клас	Начален преговор	Да се установи равнището на учебните постижения в началото на трети клас.
2.	1/IX	Какво научих във втори клас	Начален преговор и входяща диагностика	Да се установи равнището на учебните постижения в началото на трети клас.
I. ЧОВЕКЪТ В ОБЩЕСТВОТО				
3.	2/IX	Човекът в обществото	Нови знания	Разбира, че обществото се състои от различни по състав групи от хора. Разбира необходимостта от взаимодействие и спазване на правила при общуване в група.
4.	2/IX	Празници и обичаи	Нови знания	Открива нравствени послания на битови празници и обичаи на различни етнически групи. Дава примери за влиянието на техническите нововъведения върху начина на живот на хората. Интерпретира примери за развитието на обществото като поредица от положителни и отрицателни събития.
5.	3/X	Празници и обичаи	Упражнение	Открива послания на празници и обичаи на различни етнически групи.
6.	3/X	Човекът в обществото	Обобщение	Открива послания на празници и обичаи на различни етнически групи. Интерпретира примери за развитието на обществото като поредица от положителни и отрицателни събития.
II. БЪЛГАРИНЪТ – ГРАЖДАНИН НА БЪЛГАРИЯ И ЕВРОПА				
7.	4/X	България – моята родина	Нови знания	Определя своята национална идентичност и гражданство („гражданин на България“ и „гражданин на Европейския съюз“).
8.	4/X	България – част от Европейския съюз	Нови знания	Определя своите национална идентичност и гражданство („гражданин на България“ и „гражданин на Европейския съюз“). Обяснява основните си граждански права и задължения – образование и здравеопазване.

УТВЪРДИЛ

Директор: .....

(Име, фамилия, подпис)

Нови понятия	Контекст и дейности за всяка урочна единица	Методи и форми на оценяване по теми и/или раздели	Забележка
6	7	8	9
	Актуализация на опорни знания	Оценяване на устни отговори и практически задачи.	
	Актуализация на опорни знания	Тестиране, входяща диагностика.	
общество	Дава примери за общности включени в нашето общество. Обяснява влиянието на техническите нововъведения на живота на хората в обществото, както и за въздействието на положителни и отрицателни събития в живота на обществото. Чете таблица за правата и задълженията на членовете на обществото. Наблюдава изображения. Обобщава наученото в рубриките „Мога да открия“ и „Вече научих“.	Текущо оценяване на устни отговори и практически задачи. Оценяване на домашни работи и работа в учебната тетрадка.	
	Наблюдава и разпознава изображения за различни празници и обичаи. Обобщава наученото в рубриките „Мога да открия“ и „Вече научих“.	Текущо оценяване на устни отговори и практически задачи. Оценяване на домашни работи и работа в учебната тетрадка.	
	Описва празници и обичай по предписание (стъпки), чете текст и открива послания на празниците. Разказва за български празници и обичаи. Решава творческа задача.	Текущо оценяване на устни отговори и практически задачи. Оценяване на домашни работи и работа в учебната тетрадка. Самооценяване.	
	Чете обобщителни текстове. Отговаря на въпроси от рубриката „Научих, знам и мога“. Решава задачи в учебната тетрадка.	Текущо оценяване на устни отговори и практически задачи. Оценяване на домашни работи и работа в учебната тетрадка.	
	Умения за учене Определя какво е родина и гражданин. Разпознава символи на българската държава. Наблюдава изображения. Чете текст на химна. Обобщава наученото в рубриките „Мога да открия“ и „Вече научих“.	Текущо оценяване на устни отговори и практически задачи. Оценяване на домашни работи и работа в учебната тетрадка.	
гражданин	Запознава се с ЕС. Разпознава символи на ЕС по изображения. Запознава се с основни права и задължения на гражданите на ЕС. Обобщава наученото в рубриките „Мога да открия“ и „Вече научих“.	Текущо оценяване на устни отговори и практически задачи. Оценяване на домашни работи и работа в учебната тетрадка.	

1	2	3	4	5
9.	5/X	Пред картата на родината ни	Нови знания	Определя посоките на света при работа с географската карта. Посочва държавните граници на България на географска карта. Ориентира се по географска карта за местоположението на България на Балканския полуостров. Разбира значението на географското положение на България за нейното развитие.
10.	5/X	Условни знаци	Упражнение	Разпознава условни знаци на картата. Чертае основни видове условни знаци.
11.	6/X	Ориентиране по географската карта	Упражнение	Определя посоките на света при работа с географската карта. Посочва държавните граници на България на географска карта. Ориентира се по географска карта за местоположението на България на Балканския полуостров.
12.	6/X	Българинът – гражданин на България и на Европа	Обобщение	Определя посоките на света при работа с географската карта. Посочва държавните граници на България на географска карта. Ориентира се по географска карта за местоположението на България на Балканския полуостров. Разбира значението на географското положение на България за нейното развитие.
III. ПРИРОДНИТЕ БОГАТСТВА НА БЪЛГАРИЯ				
13.	7/XI	Повърхнина на България – равнини и низини	Нови знания	Описва с помощта на географската карта повърхнината на Р България. Ориентира се по цветовете на географската карта за местоположението на природни обекти. Описва основни характеристики на природните обекти и значението им – равнини, низини. Разбира отговорността на хората за опазването на природните богатства на България. Обяснява връзката между природни дадености и трудовата дейност на хората.
14.	7/XI	Повърхнина на България – планини	Нови знания	Описва с помощта на географската карта повърхнината на Р България. Ориентира се по цветовете на географската карта за местоположението на природни обекти. Описва основни характеристики на природните обекти и значението им – планини. Разбира отговорността на хората за опазването на природните богатства на България. Обяснява връзката между природни дадености и трудовата дейност на хората.
15.	8/XI	Описване на природен обект по карта	Упражнение	Описва основни характеристики на природните обекти и значението им – планини, равнини, низини, реки и езера.

6	7	8	9
условни знаци държавни граници полуостров карта посоки на света	***Математическа компетентност и основни компетентности в природните науки и технологиите*** Определя посоки на карта. Работи с нагледни материали – карти, изписва условни знаци, работи с речник. Обобщава наученото в рубриките „Мога да открия“ и „Вече научих“.	Текущо оценяване на устни отговори и практически задачи. Оценяване на домашни работи и работа в учебната тетрадка.	
	Математическа компетентност и основни компетентности в природните науки и технологиите Решава задачи за условни знаци на картата. Разчита условни знаци по предписание (стъпки).	Текущо оценяване на устни отговори и практически задачи. Оценяване на домашни работи и работа в учебната тетрадка. Самооценяване.	
	Математическа компетентност и основни компетентности в природните науки и технологиите Ориентира се по географска карта с помощта на стъпки. Изпълнява практически задачи за ориентиране. Подготвя творческа задача. Работи с учебна тетрадка и атлас.	Текущо оценяване на устни отговори и практически задачи. Оценяване на домашни работи и работа в учебната тетрадка.	
	Умение за учене Чете обобщителни текстове. Отговаря на въпроси от рубриката „Научих, знам и мога“. Решава задачи в учебната тетрадка.	Текущо оценяване на устни отговори и практически задачи. Оценяване на домашни работи и работа в учебната тетрадка.	
повърхнина равнина низина	***Умения за учене*** Определя различни повърхнини по карта с помощта на цветове и условни знаци. Работи с речника. Посочва по карта изучени форми на земната повърхност. Оценява равнините и низините за различни стопански дейности. Наблюдава изображения в учебника. Обобщава наученото в рубриките „Мога да открия“ и „Вече научих“.	Текущо оценяване на устни отговори и практически задачи. Оценяване на домашни работи и работа в учебната тетрадка.	
планина поле	***Умения за учене*** Определя различни повърхнини по карта с помощта на цветове и условни знаци. Работи с речника. Посочва по карта изучени форми на земната повърхност. Оценява планините за различни стопански дейности. Наблюдава изображения в учебника. Обобщава наученото в рубриките „Мога да открия“ и „Вече научих“.	Текущо оценяване на устни отговори и практически задачи. Оценяване на домашни работи и работа в учебната тетрадка.	
	Математическа компетентност и основни компетентности в природните науки и технологиите Събиране на статистически данни и информация за разстояния в България. ***Умения за учене*** Описва природни обекти с помощта на карта, стъпки за изпълнение на задачата, информация от таблица. Визуализира в тетрадките си представата си за природата около нас. Чете правила за поведение при земетресение.	Текущо оценяване на устни отговори и практически задачи. Оценяване на домашни работи и работа в учебната тетрадка. Самооценяване.	

1	2	3	4	5
16.	8/XI	Времето и сезоните в България	Нови знания	Описва сезоните в България. Посочва основни характеристики на времето по сезони.
17.	9/XI	Водното богатство на България	Нови знания	Ориентира се по цветовете на географската карта за местоположението на природни обекти. Назовава имената на най-големите български планини, реки и езера.
18.	9/XI	Води	Упражнение	Ориентира се по цветовете на географската карта за местоположението на природни обекти и по условните знаци. Назовава имената на най-големите български реки и езера. Описва основни характеристики на природните обекти и значението им – реки и езера. Разбира отговорността на хората за опазването на природните богатства на България. Обяснява връзката между природни дадености и трудовата дейност на хората.
19.	10/XI	Природни богатства. Растителен свят	Нови знания	Описва характерни видове растения за природата на България. Разбира отговорността на хората за опазването на природните богатства на България. Обяснява връзката между природни дадености и трудовата дейност на хората.
20	10/XI	Природни богатства. Животински свят	Нови знания	Описва характерни видове животни за природата на България. Разбира отговорността на хората за опазването на природните богатства на България. Обяснява връзката между природни дадености и трудовата дейност на хората.
21.	11/XII	Опазване на българската природа	Нови знания	Разбира отговорността на хората за опазването на природните богатства на България. Обяснява връзката между природни дадености и трудовата дейност на хората.
22.	11/XII	Природата на моя роден край	Упражнение	Разказва за природата на родния край. Описва видове дейности, с които хората се занимават.
23.	12/XII	Природни дадености и трудова дейност (1)	Нови знания	Обяснява връзката между природни дадености и трудовата дейност на хората.
24.	12/XII	Природни дадености и трудова дейност (2)	Нови знания	Обяснява връзката между природни дадености и трудовата дейност на хората.

6	7	8	9
	Умения за учене Разпознава сезоните по изображения. Характеризира сезоните с помощта на текст. Работи с речник. Обобщава наученото в рубриките „Мога да открия“ и „Вече научих“. Определя влиянието на сезоните за различни стопански дейности.	Текущо оценяване на устни отговори и практически задачи. Оценяване на домашни работи и работа в учебната тетрадка.	
река езеро море	***Умения за учене*** Обяснява понятия с помощта на речник. Разпознава по изображения различни водни обекти. Прави изводи за значението на водите за живота и дейноста на хората. Посочва по карта реки и езера в България.	Текущо оценяване на устни отговори и практически задачи. Оценяване на домашни работи и работа в учебната тетрадка.	
	Дигитална компетентност Търсене в интернет на информация за значими природни обекти. Изготвяне на слайд за презентация по тема. Описва реки и езера по карта и с помощта на стъпки за изпълнение на задачата. Чете данни от таблица. Чете правила за поведение при наводнение.	Текущо оценяване на устни отговори и практически задачи. Оценяване на домашни работи и работа в учебната тетрадка. Самооценяване.	
	Умения за учене Разпознава характерни видове растение по изображение. Обяснява значението на почвите за развитие на растенията. Посочва примери за типове растителност. Работи с речник. Обобщава наученото в рубриките „Мога да открия“. и „Вече научих“.	Текущо оценяване на устни отговори и практически задачи. Оценяване на домашни работи и работа в учебната тетрадка.	
	Умения за учене Разпознава характерни видове животни по изображение. Посочва примери за животни, обитаващи различна природна среда. Обобщава наученото в рубриките „Мога да открия“ и „Вече научих“.	Текущо оценяване на устни отговори и практически задачи. Оценяване на домашни работи и работа в учебната тетрадка.	
	Умения за учене Посочва национални паркове в България и ги характеризира. Проучва информация за защитени природни обекти в България и видове растения и животни, вписани в Червената книга на България.	Текущо оценяване на устни отговори и практически задачи. Оценяване на домашни работи и работа в учебната тетрадка.	
	Умения за учене Прави характеристика на родния край и природата му с помощта на стъпки и географска карта. Посочва проблеми с опазване на природата и защитени природни обекти в родния край.	Текущо оценяване на устни отговори и практически задачи. Оценяване на домашни работи и работа в учебната тетрадка. Самооценяване.	
	Умения за учене Посочва видове трудови дейности и ги отнася към различни природни територии. Разпознава изображения за характерни трудови дейности. Проучва какви природни богатства има в родния му край. Работи с речник.	Текущо оценяване на устни отговори и практически задачи. Оценяване на домашни работи и работа в учебната тетрадка.	
	Умения за учене Посочва видове трудови дейности и ги отнася към различни природни територии. Разпознава изображения за характерни трудови дейности. Проучва какви природни богатства има в родния му край. Работи с речник. Обобщава наученото в рубриките „Мога да открия“ и „Вече научих“.	Текущо оценяване на устни отговори и практически задачи. Оценяване на домашни работи и работа в учебната тетрадка.	

1	2	3	4	5
25.	13/XII	Природата и трудовата дейност в моя роден край	Упражнение	Обяснява връзката между природни дадености и трудовата дейност на хората.
26.	13/XII	Природни богатства и трудова дейност	Обобщение	Описва основни характеристики на природните обекти и значението им – планини, равнини, низини, реки и езера. Разбира отговорността на хората за опазването на природните богатства на България. Обяснява връзката между природни дадености и трудовата дейност на хората.
IV. БЪЛГАРСКИТЕ КОРЕНИ				
27.	14/I	Миналото и българските корени	Нови знания	Дава примери за материални и писмени източници на знания за миналото.
28.	14/I	Пътешествие в миналото	Упражнение	Дава примери за материални и писмени източници на знания за миналото.
29.	15/I	Траките	Нови знания	Описва елементи от живота на траките. Дава примери за значими културни постижения на траките.
30.	15/I	Древните българи и славяни	Нови знания	Описва елементи от бита, управлението и вярванията на славяните и на древните българи.
31.	16/I	Нашите предци	Упражнение	Описва елементи от живота, бита, управлението и вярванията на траките, древните българи и славяните.
32.	16/I	Българските корени	Обобщение	Свързва българските корени племена на древните траки, българи и славяни. Посочват примери за техния бит и всекидневие, обществено устройство, вярвания и културно наследство.

6	7	8	9
	Инициативност и предприемчивост Изработване на продукт (диплянка, албум) за представяне на географските забележителности на родния край. Характеризира основни трудови дейности по предписание (стъпки). Изработване на продукт (табло, постер, диплянка, албум) за представяне на географските и историческите забележителности на родния край. Изпълнява творческа задача.	Текущо оценяване на устни отговори и практически задачи. Оценяване на домашни работи и работа в учебната тетрадка. Самооценяване.	
	Умения за учене Чете обобщителни текстове. Разпознава природни богатства и трудови дейности по изображения. Отговаря на въпроси.	Текущо оценяване на устни отговори и практически задачи. Оценяване на домашни работи и работа в учебната тетрадка.	
минало летоброене линия на времето век (столетие) ера	***Математическа компетентност и основни компетентности в природните науки и технологиите*** Възприемане на представите за времето в миналото; чертаене на линия на времето за различни исторически периоди.	Текущо оценяване на устни отговори и практически задачи.	
	Компетентности в областта на българския език Използване в устно представяне на знанията за време, посока, пространство, година, столетие, век, хилядолетие. Четене на литературни произведения за определена епоха (стихотворения, разкази). ***Дигитална компетентност*** Търсене в интернет на информация за древни календари.	Текущо оценяване на устни отговори и практически задачи.	
племе цар съкровище стенопис богове гробница	***Умения за учене*** Извличане на информация за миналото и съвременността от материални източници и от илюстративен материал. ***Дигитална компетентност*** Търсене в интернет на информация за тракийския певец Орфей и тракийските съкровища.	Текущо оценяване на устни отговори и практически задачи.	
хан юрта княз боил; землянка	***Умения за учене*** Работа с нагледни материали (карти, и илюстрации); извличане на информация за миналото и съвременността от материални източници и от илюстративен материал.	Текущо оценяване на устни отговори и практически задачи.	
	Умения за учене Прилагат знанията си за обществата на древните ни предци. Развиват уменията си да разпознават обекти от световното културно наследство.	Текущо оценяване на устни отговори и практически задачи.	
	Умения за учене Прилагат знанията си за обществата на древните ни предци.	Текущо оценяване на устни отговори и практически задачи. Тестиране. Самооценяване.	

1	2	3	4	5
V. БЪЛГАРСКОТО ОБЩЕСТВО ПРЕЗ СРЕДНОВЕКОВИЕТО				
33.	17/I	Образуване на Дунавска България. Държава и общество	Нови знания	Свързва значими събития и процеси за единение на българи и славяни в едно общество със съответен владетел. Свързва създаването на Дунавска България с хан Аспарух, въвеждането на единно законодателство с хан Крум и мащабната строителна дейност с хан Омуртаг.
34.	17/I	Хановете на Дунавска България	Упражнение	Свързва значими събития и процеси в развитието на Дунавска България с нейните най-велики владетели – хановете Аспарух, Тервел, Крум и Омуртаг.

ВТОРИ УЧЕБЕН СРОК

№ по ред	Учебна седмица (месец)	Тема на урочната единица	Урочна единица за	Компетентности като очаквани резултати от обучението
1	2	3	4	5
35.	18/II	Покръстването на България и създаване на славянската писменост	Нови знания	Свързва покръстването на българи и славяни и създаването на самостоятелната Българска църква с дейността на княз Борис Първи. Свързва единението на българското общество с новата вяра. Описва делата на светите братя Кирил и Методий и на техните ученици. Дава примери за приноси на България в средновековна Европа – кирилицата превръщането на България в духовен център на славянските народи. Разбира ролята на езика, религията и традициите за съхраняването и развитието на българската общност.
36.	18/II	Златният век на средновековна България	Нови знания	Свързва могъщество на средновековна България с териториалното разширение на държавата при управлението на цар Симеон Велики. Свързва Златния век с грижите, които полага цар Симеон Велики за развитието на книжнината и строителството на християнската столица Преслав. Дава примери за приноси на България в средновековна Европа.
37.	19/II	Старите столици на България Плиска и Преслав	Упражнение	Описва първите столици на средновековна България и ги свързва с велики български владетели, които управлявали от тях и имали най-голям принос за изграждането им.
38.	19/II	Второто българско царство. Възстановяване, могъщество и гибел	Нови знания	Свързва значими събития и процеси за в българското общество в периода 12. – 14. в. със съответни владетели и значими исторически личности. Свързва възстановяването на Българското царство и неговото укрепване с братята Петър, Асен и Калоян, а могъществото му с цар Иван Асен Втори. Свързва гибелта на Второто българско царство с разделянето му на три части. Свързва героичната съпротива на българите срещу османските завоеватели с патриарх Евтимий Търновски.

6	7	8	9
хан боил закон	***Умения за учене*** Работа с нагледни материали (карти, илюстрации и исторически картини) за създаването на Дунавска България, за устройството на държавата и единението на обществата на българи и славяни. Търсене на информация по определен проблем от писмени документи в учебника. ***Дигитална компетентност*** Търсене на информация в интернет за строителната дейност на хановете Омуртаг и Маламир.	Текущо оценяване на устни отговори и практически задачи.	
	Умения за учене Умения за прилагане на знанията за хановете на Дунавска България. ***Социални и граждански компетентности*** Умение да се описват велики личности от миналото по зададен алгоритъм (стъпки).	Текущо оценяване на изпълнението на практическите задачи.	

Нови понятия	Контекст и дейности за всяка урочна единица	Методи и форми на оценяване по теми и/или раздели	Забележка
6	7	8	9
религия боляри дипломация Църква духовенство книжовна школа книжовници светец	***Умения за учене*** Работа с нагледни материали (илюстрации и исторически картини) за Покръстването, делото на учениците на Кирил и Методий в България, обществата на българи и славяни. ***Умения за общуване на чужди езици*** Проучване на факти от българската история, които доказват положителното значение на многостранните културни взаимодействия на българите и техните водачи. ***Дигитална компетентност*** Търсене в интернет на информация за значими исторически личности.	Текущо оценяване на устни отговори и практически задачи.	
патриаршия икона	***Умения за учене*** Работа с нагледни материали (карта и исторически картини) за могъществото на България при цар Симеон Велики. ***Социални и граждански компетентности*** Формулиране на достъпни изводи за значението на ярки събития. ***Дигитална компетентност*** Изготвяне на презентация по тема „Войните на цар Симеон с Византия“.	Текущо оценяване на изпълнението на практическите задачи.	
	Умения за учене Прилагане на знанията за първите български столици. Описание на обекти от миналото по зададен алгоритъм (стъпки). Работа с нагледни материали (схема, илюстрации, възстановки, артефакти).	Текущо оценяване на устни отговори и изпълнението на практическите задачи в упражнението.	
въстание	***Умения за учене*** Работа с нагледни материали (илюстрации и исторически картини) за възстановяването, могъществото и гибелта на Второто българско царство. Извличане на информация за Второто българско царство от допълнителни текстове.	Текущо оценяване на устни отговори.	

1	2	3	4	5
39.	20/II	Българското общество и приносите на България в средновековна Европа	Нови знания	Дава примери за приносите на България в културното наследство на средновековна Европа.
40.	20/II	Всекидневието на средновековното българско общество	Упражнение	Описва обществената структура на средновековното българско общество. Описва всекидневието на основните обществени групи, техните прави и задължения.
41.	21/II	Българското общество през Средновековието	Обобщение	Свързва Първото и Второто българско царство със съответните велики владетели и техните дела – създаване на българската държава, създаване на единно законодателство, Покръстване, културен възход. Дава примери за приносите на България в културното наследство на средновековна Европа.
VI. БЪЛГАРИТЕ В ОСМАНСКАТА ИМПЕРИЯ ПРЕЗ 15. – 17. ВЕК				
42.	21/II	Българите в Османската империя	Нови знания	Описва положението на българите в Османската империя и промяната за българското общество от налагането на чуждата власт. Описва задълженията на българите към османските господари и дискриминацията на християните.
43.	22/III	Опорите на българското общество под османска власт	Нови знания	Разбират ролята на християнството, езика, книжнината и традициите за запазване на българската етническа общност през 15. – 17. в.
44.	22/III	Българите срещу османската власт	Нови знания	Разбира значението на мирните и въоръжените форми на съпротива на българите срещу османската власт.
45.	23/III	Съпротивата на българите срещу османската власт	Упражнение	Разбира значението на мирните и въоръжените форми на съпротива на българите срещу османската власт. Познава легенди, песни и предания за противопоставянето на българското общество на чуждата власт.
46.	23/III	Българското общество под османска власт	Обобщение	Свързва периода 15. – 17. в. с османската власт в българските земи и подчиненото положение на българското общество в пределите на Османската империя. Познава формите на съпротивата срещу чуждата власт. Познава опорите на българското общество – вярата, българския дух и народната култура.

6	7	8	9
култура културно наследство	***Умения за учене*** Работа с нагледни материали (илюстрирана обществена стълбица и исторически артефакти), свързани с приносите на България в културното наследство на средновековна Европа. ***Компетентности в областта на българския език*** Съставяне на кратко устно описание на исторически обект – Мадарския конник.	Текущо оценяване на изпълнението на практическите задачи.	
	Умения за учене Прилагане на знания за средновековното българско общество; Работа с нагледни материали. ***Социални и граждански компетентности*** Наблюдение и описание на изображения и възстановки за миналото.	Текущо оценяване на устни отговори и изпълнението на практическите задачи в упражнението.	
	Умения за учене Прилагат знанията си за средновековното българско общество, държава, за духовно и културно развитие в периода 7. – 14. в.	Текущо оценяване на устни отговори и практически задачи. Тестиране. Самооценяване.	
султан рая	***Умения за учене*** Работа с нагледни материали (илюстрирана обществена стълбица-османското общество и мястото на българите в него, илюстрации и изображения), които представят положението на българите под османска власт.	Текущо оценяване на устни отговори и практически задачи.	
	Умения за учене Работа с нагледни материали, които представят опорите на българското общество в периода 11. – 17. в. Извличане на информация за миналото от материални източници. ***Социални и граждански компетентности*** Формулиране на изводи за опорите на българския народ. ***Дигитална компетентност*** Търсене в интернет на информация за исторически личности, свързани с опазването на вярата – св. Георги Нови Софийски и св. Никола Нови Софийски.	Текущо оценяване на устни отговори и практически задачи.	
хайдути чета	***Умения за учене*** Разпознаване и описване на мирните форми на съпротива срещу османската власт. Разграничаване на въоръжените форми на съпротива срещу чуждата власт – хайдушки чети, бунтове и въстания.	Текущо оценяване на устни отговори и практически задачи.	
	Умения за учене Прилагане на знанията за съпротивата на българите срещу османска власт; работа с нагледни материали. ***Компетентности в областта на българския език*** Работа с опорни текстове от легенди, народни песни и стихове. ***Дигитална компетентност*** Търсене на информация в интернет за Ангел войвода и за жените хайдути.	Текущо оценяване на устни отговори и изпълнението на практическите задачи в упражнението.	
	Умения за учене Прилагане на знанията за българското общество под османска власт в периода 15. – 17. в. за неговите опори, духовно и културно развитие и съпротива срещу чуждата власт.	Текущо оценяване на устни отговори и практически задачи. Тестиране. Самооценяване.	

1	2	3	4	5
VII. БЪЛГАРСКОТО ОБЩЕСТВО ПРЕЗ ВЪЗРАЖДАНЕТО (18. – 19. ВЕК)				
47.	24/III	Българското възраждане	Нови знания	Разбира, че с настъпването на Възраждането българското общество навлиза в Новото време. Разбира, че Българското възраждане е един от най-славните периоди от българското минало.
48.	24/III	Предприемчивостта на възрожденските българи	Упражнение	Разбира ролята на предприемчивите българи за издигането на българското общество през Възраждането. Познава достиженията на българските занаятчии, търговци, фабриканти, строители.
49.	25/III	Първите народни будители. Новобългарското училище и независима църква	Нови знания	Посочва ролята на новобългарското училище за развитието на българското общество. Разказва за делата на народните будители – Паисий Хилендарски, Софроний Врачански, Петър Берон, Васил Априлов и др.
50.	25/III	Борци за освобождение	Нови знания	Разказва за делата на ярки възрожденски личности – Г. С. Раковски, Л. Каравелов, В. Левски, Хр. Ботев.
51.	26/IV	Апостолът на свободата: „Аз съм се посветил на отечеството си“	Упражнение	Познава живота, делата и саможертвата на Васил Левски. Разбира значението на великата личност за промяната на обществото. Осъзнава мястото на Васил Левски като първостепенен национален герой и основанията за особената почит към него.
52.	26/IV	Априлско въстание	Нови знания	Разбира ролята на Априлското въстание (1876 г.) за освобождението на България. Описва саможертвата на въстаниците за свободата на отечеството. Разбира, че въстанието е потушено, но саможертвата на героите не е напразна.
53.	27/IV	Освобождение на България от османска власт	Нови знания	Описва защитата на българския народ от европейските народи. Проследява хода на Освободителната война и най-важните сражения в нея. Разказва за участието на българите в Руско-турската война (1877 – 1878 г.).

6	7	8	9
Възраж-дане абаджий-ство читалище	***Умения за учене*** Работа с нагледни материали. ***Компетентности в областта на българския език*** Споделяне на впечатления за посетени градове, природни резер-вати и туристически обекти. ***Дигитална компетентност*** Търсене на сведения в интернет за промените през Възраждането в родния край – занаяти, читалища.	Текущо оценяване на устни отговори и практически задачи.	
	Умения за учене Извличане на информация за миналото и съвременността от материални източници и от илюстративен материал. ***Компетентности в областта на българския език*** Съставяне на устни и на кратки писмени описания на географски и исторически обекти.		
будител светско училище книжов-ност	***Умения за учене*** Работа с нагледни материали. ***Социални и граждански компетентности*** Формулиране на достъпни изводи за значението на ярки събития. ***Дигитална компетентност*** Търсене на информация в интернет за първото светско училище в родния край и кой будител го е създал.	Текущо оценяване на устни отговори и практически задачи.	
апостол легия револю-ционен комитет революция	***Умения за учене*** Извличане на информация за миналото от материални източници и от илюстративен материал. ***Дигитална компетентност*** Търсене в интернет на сведения за революционни комитети в родния край.	Текущо оценяване на устни отговори и практически задачи.	
	Умения за учене Работа с нагледни материали (карти, картини). Извличане на информация за миналото и съвременността от материални източници и от илюстративен материал. ***Социални и граждански компетентности*** Формулиране на достъпни изводи за значението на ярки събития и личности.		
башибозук	***Умения за учене*** Работа с карта. Извличане на информация за миналото от материални източници и от илюстративен материал. Работа с нагледни материали. ***Социални и граждански компетентности*** Формулиране на достъпни изводи за значението на ярки събития и личности. ***Компетентности в областта на българския език*** Съставяне на кратко писмено описания на историческа личност.	Текущо оценяване на устни отговори и практически задачи.	
опълченци	***Умения за учене*** Работа с карта. Извличане на информация за миналото от материални източници и от илюстративен материал; Работа с нагледни материали. ***Дигитална компетентност*** Търсене в интернет на информация за паметници на руски войни-ци и български опълченци.	Текущо оценяване на устни отговори и практически задачи.	

1	2	3	4	5
54.	27/IV	Българските опълченци	Упражнение	Разказва за бойния път и подвизите на Българското опълчение в Освободителната война.
55.	28/IV	Българското общество през Възраждането	Обобщение	Обобщава знанията за периода на Българското възраждане.
VIII. ПРИРОДНИТЕ И КУЛТУРНИТЕ ЗАБЕЛЕЖИТЕЛНОСТИ НА БЪЛГАРИЯ				
56.	28/IV	Природни забележителности	Нови знания	Разграничава природни от културни забележителности. Изброява популярни български природни забележителности. Извлича информация за природата и обществото от достъпни източници на знания (карти, таблици, схеми).
57.	29/V	Културни забележителности	Нови знания	Изброява популярни български културни забележителности. Разбира ролята на паметниците за съхраняване на историческата памет. Извлича информация за природата и обществото от достъпни източници на знания (карти, таблици, схеми).
58.	29/V	Опазваме природните и културни забележителности	Учебен проект	Посочва дейности за опазване на природните богатства и на културното наследство на България. Извлича информация за природата и обществото от достъпни източници на знания (карти, таблици, схеми).
59.	30/V	Природните и културни забележителности	Екскурзия с учебна цел	Наблюдава и описва природни обекти по маршрут за екскурзия.
60.	30/V	Природните и културните забележителности	Екскурзия с учебна цел	Наблюдава и описва природни обекти по маршрут за екскурзия.
61.	31/V	Природните и културни забележителности	Обобщение	Разграничава природни от културни забележителности. Изброява популярни български природни и културни забележителности. Разбира ролята на паметниците за съхраняване на историческата памет. Извлича информация за природата и обществото от достъпни източници на знания (карти, таблици, схеми). Посочва дейности за опазване на природните богатства и на културното наследство на България.

6	7	8	9
	Умения за учене Извличане на информация за миналото от илюстративен материал. Работа с нагледни материали. ***Компетентности в областта на българския език*** Четене на литературни произведения за определена епоха (стихотворения, разкази).	Текущо оценяване на устни отговори и практически задачи.	
	Умения за учене Прилагане на знанията за българското общество през Възраждането и неговите успехи в областта на просветното, църковното и националноосвободителното движение.	Текущо оценяване на устни отговори и практически задачи. Тестиране. Самооценяване.	
природна забележителност културна забележителност	Разпознаване по изображения на различни видове природни забележителности – скални образования, защитени водни обекти, отделни защитени видове растения и животни. Работа с речник и допълнителни текстове от учебника.	Текущо оценяване на устни отговори и практически задачи. Оценяване на домашни работи и работа в учебната тетрадка.	
	Разпознаване по изображения на различни видове културни забележителности – на София и на страната. Работа с речник и допълнителни текстове от учебника.	Текущо оценяване на устни отговори и практически задачи. Оценяване на домашни работи и работа в учебната тетрадка.	
	Умения за подкрепа на устойчивото развитие и за здравословен начин на живот и спорт Изработване на идейни проекти за опазване на родната природа и за историческото наследство. Проучване и изготвяне на проект за информационна табела за природна и/или културна забележителност. Работа в екип, спазване на стъпки за подготовка на проекта, запознаване с правила за опазване на природни и културни забележителности. Изработване на идейни проекти за опазване на родната природа и за историческото наследство.	Текущо оценяване на устни отговори и практически задачи. Оценяване проектите на учениците.	
	Културна компетентност и умения за изразяване чрез творчество Чертане по карта на туристически маршрути с включени природни, исторически и съвременни архитектурни забележителности. Попълване на бланки, събирне на снимков материал за изработване на албум.		
	Умения за учене Определяне на маршрути и туристически обекти по карта. Попълване на бланки. Събиране на снимков материал за изработване на албум.		
	Умения за учене Прилагане на знанията за природните и културните забележителности на страната. Четене на обобщителни текстове. Изпълняване на задачи от рубриката „Научих, знам и мога“.	Текущо оценяване на устни отговори и практически задачи. Оценяване на домашни работи и работа в учебната тетрадка.	

1	2	3	4	5
62.	31/V	Какво научих по човекът и обществото	Годишно обобщение	Илюстрира с примери принадлежността си към социални групи и общности – училищен клас и училищна общност. Посочва връзката между особеностите на природната среда и трудовата дейност на хората. Дава примери за промени в бита на хората, настъпили в резултат на някои технически нововъведения. Разпознава ситуации, които застрашават сигурността и живота. Определя по карта географското положение на България на Балканския полуостров. Описва значими природни обекти в България. Илюстрира с примери връзките на България с Европа и света.
63.	32/V	Какво научих по човекът и обществото	Годишно обобщение	Обобщават се знанията за българското минало от дълбока древност до Освобождението (1878 г.).
64.	32/V	Какво научих по човекът и обществото	Изходна диагностика	Установяват се нивото на учебни постижения в края на 3. клас.

6. ПРЕДСТАВЯНЕ НА ПЕДАГОГИЧЕСКАТА ТЕХНОЛОГИЯ, КОЯТО Е ИЗПОЛЗВАНА ПРИ РАЗРАБОТВАНЕТО НА УЧЕБНИЯ КОМПЛЕКТ

Съвременното обучение в началната степен на българското училище поставя сериозни предизвикателства пред педагози, дидактици, методици, експерти и учители. В теорията на европейското образование терминът „педагогическа технология“ е наложен през 70-те години на XX в., докато у нас той постепенно навлезе през последните две десетилетия. В търсенето на подходящи и ефективни системи за обучение и организация на учебния процес изследователите пренесоха и утвърдиха термини като *„технология на обучение“*, *„педагогическа технология“*, *„стратегии на преподаване и учене“*, *„нови технологии или информационни и комуникационни технологии“*. Тези термини изместиха традиционното понятие „метод“. Педагогическата технология е комплексно понятие, чието значение е по-широко от това на понятието „метод“. Тя е съвкупност от дейности – изграждане, формиране и контрол на знания, навици, умения и компетентности съобразно поставените цели, които са свързани с преподаваното учебно съдържание и интересите на обучаваните. Следователно педагогическата технология е насочена към постигане на по-голяма ефективност в процеса на обучение – от преподаването на знанията, през тяхното усвояване и оценяването на постигнатите резултати.

Педагогическата технология извежда на преден план взаимодействията между отделните компоненти на учебния процес:

- Педагогически цели
- Съдържание, базирано на съвременните научни идеи както на педагогиката, дидактиката и методиката, така и на конкретната предметна област, която се изучава в 3. клас
- Методи на обучение
- Организационни форми
- Дидактически средства
- Форми и методи на организиране на ученето
- Методи и техники на оценяване

Следователно целите на педагогическата технология определят избора на всеки от тези компоненти.

Педагогическата технология, използвана при реализирането на учебния комплект по човекът и обществото за 3. клас, има за основна цел постигането на заложените в учебната програма учебни резултати. Реализирането на програмата означава използването на системен подход в организацията на обучението.

Обучителният комплект за 3. клас залага на т. нар. **активна педагогика**, която осъществява постоянна обратна връзка и търси постоянен диалог между учител и ученици. На основата на овладени знания и умения се провокира индивидуалното и груповото участие на обучаемите при изясняването на проблеми, изпълнението на задачи и проекти и използване на новите комуникационни

6	7	8	9
	Четене на обобщителни текстове. Използване на изображения от урока. Изпълняване на задачи от рубриката „Научих, знам и мога“.	Текущо оценяване на устни отговори и практически задачи. Оценяване на домашни работи и работа в учебната тетрадка.	
	Умения за учене Прилагане на знанията за българското минало.	Текущо оценяване на устни отговори и практически задачи. Оценяване на домашни работи и работа в учебната тетрадка.	
	Умения за учене Прилагане на знанията, уменията и компетентностите.	Тестиране	

технологии. Това превръща учениците в активни партньори в процеса на обучение – да излагат и защитават различни мнения в обсъждания и дискусии, които ги насочват към интелектуална изява според личностните им заложби. В същото време активната педагогика помага за изграждане на ценности, гражданска позиция и обществено поведение сред подрастващите, отговарящи на съвременната представа за младите хора като граждани на демократична България, Европа и света.

Учебната програма по човекът и обществото за 3. клас поставя акцент не върху емпиричното знание, а върху осмислянето и разбирането на същностните характеристики на гражданина на Република България, обществото, природата, трудовата дейност на хората, миналото на българското общество и др.

В учебния комплект за 3. клас са потърсени решения за осъществяване на заложените в учебната програма междупредметни връзки. В повечето уроци е постигнато взаимодействие с най-близките предметни области – български език, чужди езици, математика, информатика, изобразително изкуство, технологии и предприемачество.

В учебния комплект са реализирани редица идеи за самостоятелна изследователска работа на учениците – индивидуална или по групи – в час, извънкласна и домашна работа. Провокира се допълнителен интерес към изучаване на индивида и обществото, растителния и животинския свят, трудовата дейност на хората, бележитите личности от българското минало, важни събития и др. Учениците се насочват към търсене и систематизиране на информация в интернет, към изготвяне на презентации чрез прилагане на текстообработващи и мултимедийни програми.

Педагогическата технология на учебния комплект се опира на най-добрите традиции и новости в контрола и оценката на постиженията на учениците. При проверка и оценяване са предложени различни подходи и средства – устно изпитване, тестови задачи, изпълнение на домашни работи, упражнения, работа по проект и др.

В методическата литература критериите за оценяване на резултатите от обучението се формулират на основата на педагогически таксономии, йерархизиращи уменията на учениците в три равнища: **разпознаване-възприемане, разбиране-отговаряне, прилагане-анализиране**. Тези критерии са пожелателни, но не задължителни, защото свободата на всеки учител му позволява творчески да избере или да създаде собствени критерии, които в най-голяма степен съответстват на технологията на неговото преподаване и спецификата на неговите ученици.

Направената теоретична обосновка на педагогическата технология, методите, формите и критериите за оценяване са препоръчителни и не трябва да ощетяват творчеството и индивидуалния подход на учителя. Провеждането на обучението, формулирането и постигането на целите и високите постижения на учениците са отговорни професионални решения и действия на всеки български учител.

7. МЕТОДИЧЕСКИ НАСОКИ И ПРЕДЛОЖЕНИЯ ЗА РАЗРАБОТВАНЕ НА ТЕМИТЕ ОТ УЧЕБНОТО СЪДЪРЖАНИЕ

ТЕМА 1, 2. КАКВО НАУЧИХ ВЪВ ВТОРИ КЛАС

Вид на урока:
Начален преговор и входяща диагностика

План:
1. Селищата в България и моето родно селище
2. Трудът на хората в градове и села
3. Познавам календара
4. Природата – наш общ дом
5. Грижите за природата
6. Забележителностите на моето родно селище
7. Миналото на моето родно селище
8. България – отечество на всички български граждани
9. Официални празници
10. Битови празници на общностите в България
11. Героите на България

Опорни знания:
Изучаваното във втори клас по предмета околен свят. Текстовете в учебника имат за цел да се направи преговор на знанията от предходната учебна година и чрез входящия тест в учебната тетрадка да се установи кои знания са трайно усвоени от учениците.

Методически указания за реализиране на темата:
Текстовете и илюстрациите акцентират върху най-важните теми изучавани във втори клас – родното селище, селищата в България; различията между град и село; трудовата дейност на хората в градовете и селата, годишният календар и неговите дни, седмици и месеци, смяната на сезоните; природата като наш общ доми и грижите за нейното опазване; забележителностите и миналото на моето родно селище; официални и битови празници на общностите в България, героите които почитаме.

1 – Уводна част: Беседата в началото на преговорния урок установява кои знания по предмета околен свят са останали най-трайни за учениците. Преговорът подготвя учениците за предстоящия тест, който ще диагностира техните знания.

1 Начален преговор

1

Във втори клас ти придоби нови знания за света около теб, за родината и за родния край. Те ще ти помогнат да научиш и да разбереш още за нашето общество, за красивата природа и славното минало на нашия народ. Припомни си най-важното, което научи във втори клас, и отговори на поставените въпроси и задачи.

В учебната тетрадка ще намериш различни задачи, с които ще можеш да направиш самооценка на знанията си.

2

Хората в нашата страна живеят в различни селища – големи и малки градове и села. В тях има сгради с различно предназначение. Хората в града и селото се занимават с различни дейности.

• Определи по илюстрацията кое е град и кое – село.
• Каква е разликата между града и селото?
• Какви професии имат хората от града и от селото?

Транспортът заема важно място в живота на хората – с него те се придвижват от едно място до друго или превозват товари. Той се осъществява с превозни средства по суша, по вода и по въздух. В миналото най-важно транспортно средство са били животните.

• Какви транспортни средства разпознаваш на илюстрациите?
• С какви транспортни средства си пътувал досега?
• Какви транспортни средства има в твоето селище?

6

2 Начален преговор

4

Всяко селище има свои забележителности, които са създадени от хората в миналото. Те показват какви промени са станали в техния живот. Това са важни обществени сгради, улици, площади.

• Кои са най-важните забележителности от миналото в твоето родно селище?
• В коя част на селището се намират?

Всяко селище има славно минало. С него са свързани известни личности. В тяхна памет са поставени плочи и са издигнати паметници.

• Кои са най-известните личности, свързани с твоето селище?
• Какви паметници напомнят за миналото на твоето селище?

Република България е отечество на всички български граждани. Сред тях най-много са българите. В нашата родина има общности и на турци, роми, арменци, евреи и други. Всички граждани имат еднакви права и задължения.

• Защо казваме, че българските граждани са равни помежду си?
• Какви общности има в твоето селище?

5

Нашата страна има свои официални празници. Те се празнуват от всички български граждани.

• Кой е националният празник на Република България?
• Кои са официалните празници в България?
• Кои от тях са свързани със събития от българското минало?

8

2 – Учениците четат кратките текстове и разглеждат илюстрациите в учебника. След това последователно трябва да отговорят на въпросите под всяка тема от преговора и да покажат на какво ниво и колко трайни са знанията им. Учителят може по своя преценка да зададе насочващи или допълнителни въпроси до изчерпване на съответната тема в преговорния урок.

Илюстрациите подпомагат учениците да опишат родното си селище, неговата природа, трудовата дейност на хората, природните забележителности на родния край.

3 – Важно е актуализирането на знанията за живата и нежива природа и зависимостта между тях. Преговарят се знанията за човека като част от живата природа и нуждата хората да опазват природата и особено застрашените растителни и животински видове.

4 – Чрез текстове и илюстрации преговорът се насочва към забележителностите от миналото на родното селище – паметници на известни личности и герои, мястото на селището в бележити за българския народ събития.

5 – На основата на илюстрации и текстове и на съпътстващите ги въпроси се припомнят официалните празници на Република България и битови празници на отделните общности (**6**). Важен е акцентът върху 24 май като ден на българската просвета и култура и на славянската писменост.

7 – Преговорът завършва с изображения и кратък текст за паметниците на великите българи, които се борили за свобода на родината, както и паметници посветени на забележителни събития, които българския народ чества като официални празници. В тази част учителят ще даде възможност на учениците да изброят имената на познатите им велики българи и да разкажат накратко за техните забележителни дела, които поколенията почитат.

Преговарят се базисните знания по предмета околен свят от втори клас. Извеждат се и основните понятия и умения, които трябва да се овладеят по този учебен предмет.

Въпросите под илюстрациите заедно с входящия тест в учебната тетрадка дават възможност на учениците да направят се самооценка на знанията придобити през предходната учебна година. Те могат и да осмислят дали са положили достатъчно усилия в учебния процес и да направят промени при изучаването на новия предмет човекът и обществото.

1

ЧОВЕКЪТ В ОБЩЕСТВОТО

ЩЕ ЗНАЕШ
- какво е общество;
- кои са групите, които съставят българското общество;
- какви празници празнуват различните общности в България и какви обичаи спазват;
- какви са правилата за общуване в група.

ЩЕ МОЖЕШ
- да даваш примери за различните общности, които живеят в България;
- да разказваш за битовите празници на различните общности в България и да откриваш общи нравствени послания между тях;
- да откриваш техническите нововъведения и какво влияние оказват те върху живота на хората;
- да разбираш връзката между положителните и отрицателните събития в живота на обществото.

10

3

Човекът в обществото

2 Общество
Богатството на една страна са хората. Всички ние изграждаме българското **общество**, което живее и се развива по определени закони. Отделният човек не живее сам, а заедно със своите родници, приятели, познати, с хората на учебното или работното си място.

3 Общности
Обществото включва различни групи от хора, които имат общи цели, произход, интереси и занимания, наречени общности. Като най-малка общност се приема семейството. По-големите общности се състоят от хора с еднаква професия, общ език или религия. Хората в една общност живеят, работят, учат, помагат си, заедно празнуват своите празници и спазват обичаите.

Учениците в едно училище образуват общност, спортистите в един отбор – също. В обществото всички общности проявяват търпимост едни към други, взаимно се уважават и зачитат правата си. Трябва да се уважава трудът на всеки член на общността. В обществото човек има свои права, но и задължения. Всеки човек има право на образование и здравеопазване, които обществото е длъжно да осигури. Гражданите са длъжни да спазват законите на страната.

6

Училищна общност

Спортна общност

4 Човекът и техническите нововъведения
Върху живота на хората в обществото много силно влияние оказват техническите нововъведения. Те могат да се видят навсякъде около нас – бързи влакове и автомобили, самолети, компютри, дронове, мобилни телефони и др.

1 Речникът – моят помощник
общество – включва различни групи от хора с общи цели, интереси и занимания, наречени общности. В обществото всеки човек има права и задължения.
общности – групи от хора в обществото с общи цели, произход, интереси и занимания.

5 Положителни и отрицателни събития
В живота на хората от различните обществени групи влияние оказват поредица от положителни събития – например празниците за цялото общество или семейството, запознанията, почистването на речните легла от замърсяване и всички дейности, свързани с опазването на природата.

Влияние оказват и отрицателните събития – например изсичането на горите, пожарите, замърсяването на водите, въздуха и почвата, войните.

12

ЧОВЕКЪТ В ОБЩЕСТВОТО

В този раздал учениците **ще научат**, че обществото се състои от различни по състав групи от хора.

Ще разберат необходимостта от взаимодействие и спазване на правилата при общуване с група. Учениците ще се запознаят с различни битови празници и обичаи на различните етнически групи и ще открият техните нравствени послания.

Ще се научат да дават примери за влиянието на техническите нововъведения върху начина на живот на хората.

Ще могат да интерпретират примери за развитието на обществото като поредица от положителни и отрицателни събития.

ТЕМА 3. ЧОВЕКЪТ В ОБЩЕСТВОТО

Вид на урока:
Урок за нови знания

План:
1. Общество
2. Общности
3. Човекът и техническите нововъведения
4. Положителни и отрицателни събития

Опорни знания и умения:
На базата на знанията на учениците от първи и втори клас се актуализират представите им за света около тях, за хората, с които живеят, учат се, спортуват и др. Припомнят се някои технически средства, които използват в живота си, както и положителни и отрицателни събития в живота на хората.

1 – Основни понятия:
общество, общности

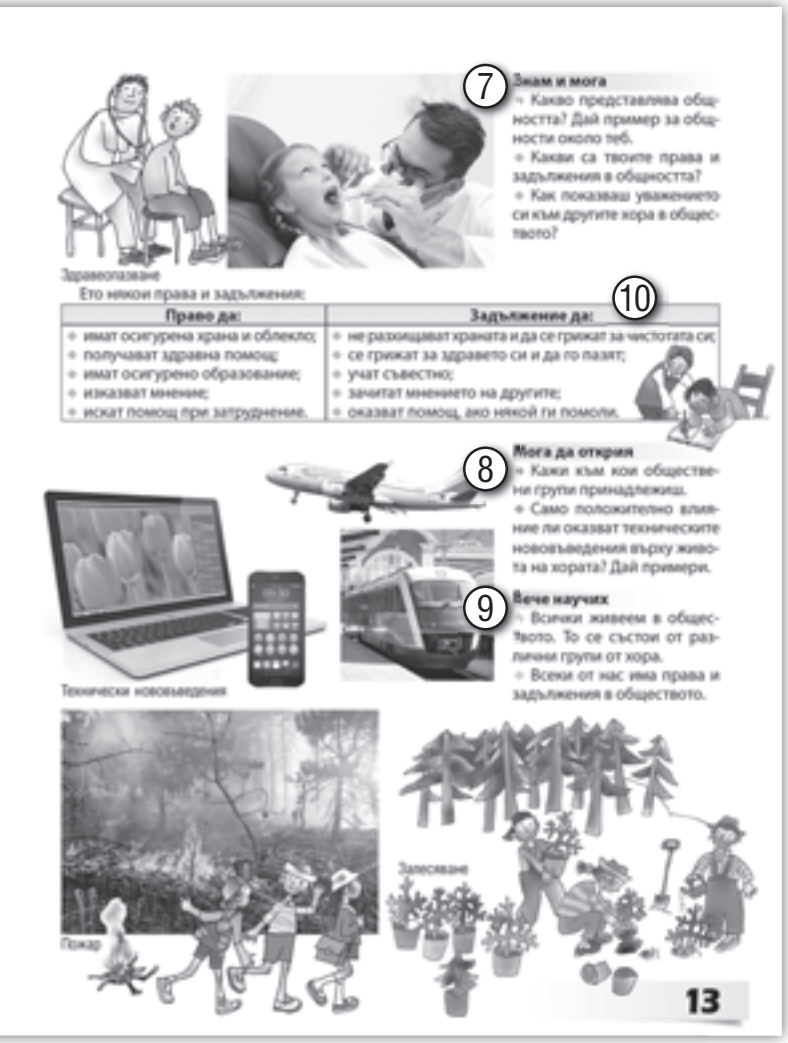

Методически указания за реализиране на темата:

Към учениците се отправят въпроси, свързани с хората около тях, с училището и класа, със семейството. Провокираме ги да споделят мнението си за техническите средства и различните събития в света около тях.

Уводна част:

Вниманието на учениците се насочва към същността на българското общество, като се акцентира на факта, че човек не живее сам, а заедно със своите роднини, приятели, съученици и др.

2 – По първа точка от плана на урока се обяснява същността на понятието „общество“, като се обръща внимание, че българското общество живее и се развива по определени закони.

3 – При втора точка се разкриват видовете общности, тяхната същност и се изтъква важността на семейството като най-малката общност. Дискутират се видовете общности, принципите, на които те са изградени. Дават се примери за общности в родното селище. Разглеждат се илюстрациите, които показват част от възможните общности, в които попадат учениците. Набляга се на взаимното уважение към всички членове в общността, както и на правата и задълженията на всеки член на обществото. Разглежда се и се коментира таблицата с правата и задълженията – **10**.

4 – По трета точка от плана се коментират техническите нововъведения и как те оказват влияние върху живота на хората в обществото. Изброяват се и се обсъжда влиянието на някои от тях – самолети, бързи влакове, мобилни телефони, компютри и интернет, дронове и др.

5 – По четвърта точка от плана на урока се дават примери за положителни и отрицателни събития, като се използва и личния опит на учениците. Обръща се внимание на отношението ни към замърсяването на природата и възможността да я опазваме, като предприемем конкретни мерки.

6 – Илюстрациите в урока подпомат възприемането на новите понятия и основния текст.

Поставените въпроси в рубриките „Знам и мога“ (**7**), и „Мога да открия“ (**8**), позволяват да се обобщят новите знания за обществото и обществените групи, правата и задълженията в общността. Учениците дават примери за влиянието на техническите средства върху живота на хората.

9 – Обобщителният елемент е в рубриката „Вече научих“, където се затвърждава основното от наученото в урока „Човекът в обществото“.

Допълнителни задачи:

- За домашно изпълнение се поставя задачата да проучат сред близките си кои са най-важните положителни и отрицателни събития в семейството.
- Да опишат какви технически нововъведения има в дома им.

Бележки

. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .

ТЕМА 4.
ПРАЗНИЦИ И ОБИЧАИ

Вид на урока:
Урок за нови знания

План:
1. Коледа и Бъдни вечер
2. Василица
3. Великден
4. Байрам
5. Пасха
6. Харутюн Задиг

Опорни знания и умения:
Опитът и наблюденията на учениците в семейството и обществото, както и на ученото в първи и втори клас за празниците.

Основни понятия:
битови празници
обичаи
коледари

Методически указания за реализиране на темата:
Актуализират се знанията и представите на учениците за празниците.

Уводна част:
1 – Посочва се, че всички народи по света имат битови празници и свързани с тях обичаи. Тези празници са свързани с вярванията на хората, с плодородието, със здравето. Празниците обединяват хората и имат своите положителни послания.

Всички в родината ни – българи, турци, роми, арменци, евреи, имат свои празници, които трябва да познаваме.

2 – Последователно се разглеждат най-важните празници на общностите у нас, като се дават примери за тяхната подготовка, провеждане и послания, както и някои обичаи, които ги съпътстват. Обяснява се с какво е свързан празникът. В хода на урока се разкриват общото и различното в организацията и празнуването на съответните празници. Набляга се на значението на празниците, които обединяват и радват хората.

Ако в класа има ученици представители на различни общности, учителят може да им постави задача да разкажат накратко за някой от техните празници.

4

Празници и обичаи

1

Всички народи по света имат свои битови празници и обичаи. Те са възникнали в миналото и са свързани с техните вярвания, със здравето, с плодородието. В нашата родина българите, турците, евреите, арменците и ромите имат свои битови празници. Празнуват се заедно, обединяват и радват хората. Всеки празник има свои положителни послания.

2

На светлия християнски празник **Коледа** се отбелязва раждането на Исус Христос. Той е и официален празник в България. За него се подготвяме предварително: украсяваме с играчки и гирлянди коледното дърво, купуваме подаръци за близките си. Вечерта срещу Коледа (24 срещу 25 декември) се нарича Бъдни вечер. Цялото семейство се събира на вечеря. През нощта младежи коледари тръгват по домовете, пеят песни и пожелават на домакините здраве и благополучие. Домакините ги даряват със специално приготвени кравай.

Коледари

Кравай

3

Василица или още Васильовден е най-големият празник на ромите християни. Отбелязва се на 14 януари и тогава за тях започва Новата година. Приготвя се богата трапеза. На другата сутрин децата обикалят близките къщи и сурвакат за здраве.

Празнична трапеза на Василица

Великден е най-светлият и голям християнски празник. На него се отбелязва възкръсването на Христос.

Според обичая на Великден се боядисват яйца и се пекат вкусни козунаци. Във всяко семейство се приготвя празничен обяд.

Байрам е наименованието на два от големите празници на мюсюлманите в България: Рамазан Байрам и Курбан Байрам.

Рамазан Байрам започва с молитва. След това роднини и близки сядат на празничната трапеза с много гозби. Децата искат прошка от по-възрастните. На съседите се раздават баклава, халва, локум и др.

Курбан Байрам е другият голям мюсюлмански празник. Раздава се курбан на по-бедни семейства. И двата празника са свързани с игри и веселие.

Пасха е най-важният и най-тържествен празник на евреите. На него се почита и отбелязва началото на историята на този народ и се отдава почит към родителите. Той е и празник на пролетта. Организира се празнична вечеря. Около масата се събира цялото семейство и се чете разказ за началото на еврейската история.

Празнични гозби за Пасха

Арменците празнуват всички християнски празници, но на различни дати. Великден при арменците носи името **Харутюн Задиг**. Боядисват се предимно червени яйца и се приготвя чорек – подобен на нашия козунак и пълен с орехи и стафиди.

14

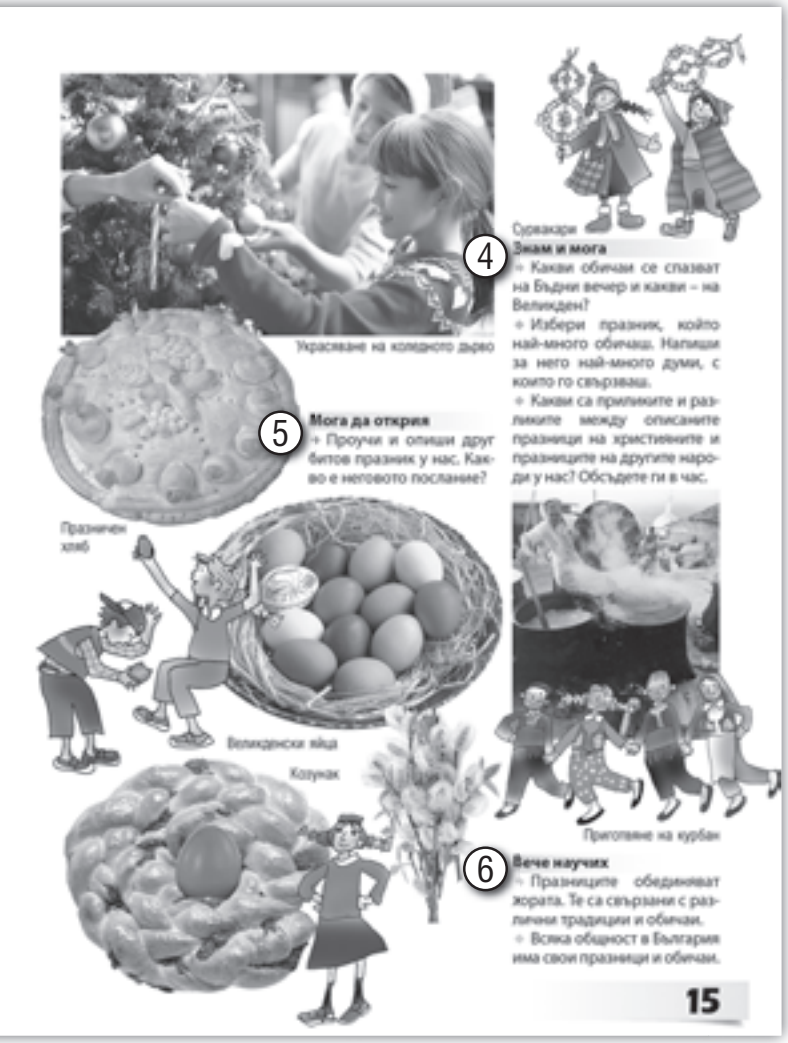

3 – Илюстрациите се използват, за да се открият символики, които показват спазването на традиции и обичаи, свързани със съответния празник. Коментират се облеклото, храните, приготвянето на обредни хлябове, боядисването на великденски яйца, приготвянето на курбан, четенето на традиционни текстове, украсата на коледното дърво и др.

4 – В рубриката „Знам и мога“ се поставят задачи за извеждане на думи, с които свързват даден празник, както и разкриването на приликите и отликите между празниците, разгледани в урока.

5 – В „Мога да открия“ се поставя задача учениците самостоятелно да проучат и опишат битов празник у нас, като разкажат за него и определят посланието му.

6 – Обобщено се стига до изводите във „Вече научих“, че празници имат всички народи и те съхраняват традициите и обичаите на хората.

Допълнителен текст:

Един от старите български празници е Еньовден. Според поверието на този ден слънцето се изкъпва в реката или морето и поема своя обратен път към зимата. Смята се, че на Еньовден различните треви и билки имат най-голяма лечебна сила, особено на изгрев-слънце. Затова е най-добре да се берат рано сутринта преди изгрева на слънцето. Жените берат цветя и билки, правят от тях голям венец и се провират през него заедно с децата за здраве. На този ден имен ден имат Янка, Янко, Енчо, Ивет, Ивета, Деница, Деян, Деяна, Янислав, Яница, Биляна и др.

Допълнителна задача:

- Поставяне на задача учениците да представят определен обичай от празник на тяхната общност – например коледуване, сурвакане, четене на текст или изпяване на песен, която се пее по време на празника, и др.

Бележки

. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .

ТЕМА 5.
ПРАЗНИЦИ И ОБИЧАИ

Вид на урока:

Упражнение

План:

1. Как се прави описание на празник?
2. Празник Йордановден
3. Разказ за празника Йордановден
4. Пролетен празник Баба Марта

Опорни знания и умения:

Представата на учениците за битовите празници и тяхното послание, за подготовката и осъществяването на празника.

Основни понятия:

Йордановден
Имени дни
Празник Баба Марта

Методически указания за реализиране на темата:

Учениците получават възможност да затвърдят и разширят знанията си за битовите празници и за обичаите, които традиционно се спазват.

Уводна част:

1 – Учителят въвежда децата в разнообразието на битовите празници на различните общности у нас. Тези празници обединяват хората и са част от обществения живот.

2 – По първа точка от плана на урока учителят разкрива начина за описването на даден празник и съответните стъпки на описанието. Наблягa се кога се празнува празникът и с какво е свързан. Важно е да се представят дейностите, свързани с подготовката и провеждането му. Търсят се посланията на конкретния празник.

3 – Сред най-обичаните празници са имените дни. Учениците могат да споделят кои имени дни се празнуват в семейството им и как протича празникът.

4 – За пример е подбран един от имените дни – Йордановден. Текстът е подбран внимателно, за да могат учениците да опишат по съответния алгоритъм, даден при описанието на празника.

5 – Показан е пример как учениците да направят описание на празника Йордановден, като използват предоставения текст.

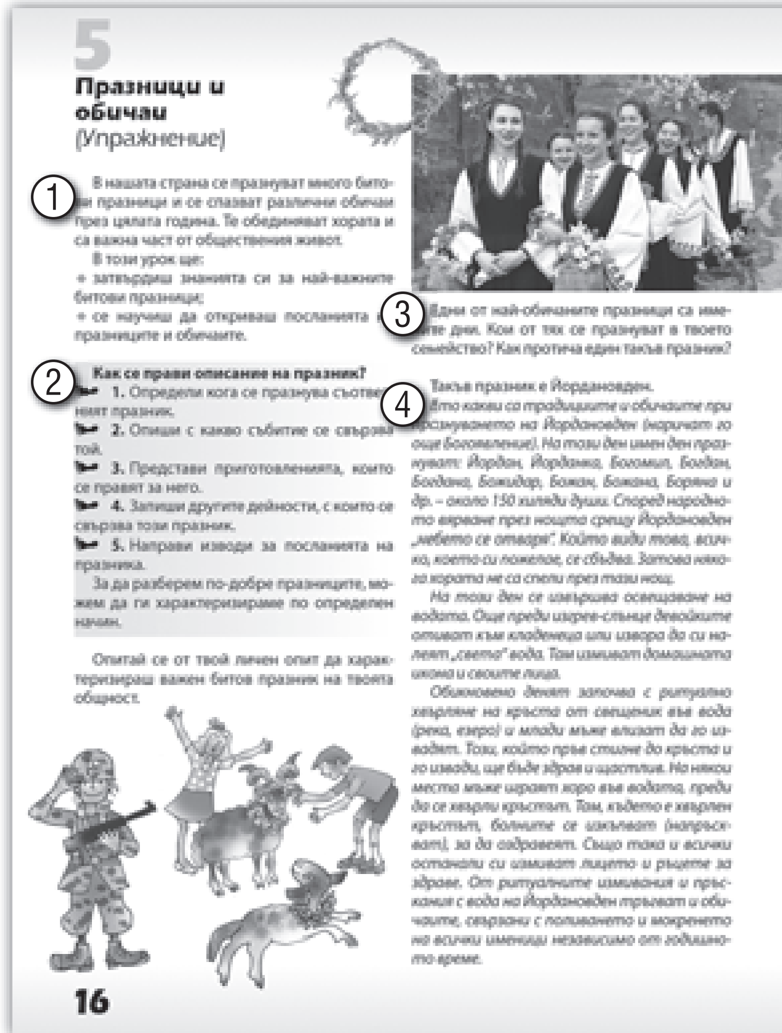

5

Празници и обичаи
(Упражнение)

① В нашата страна се празнуват много битови празници и се спазват различни обичаи през цялата година. Те обединяват хората и са важна част от обществения живот.

В този урок ще:
+ затвърдиш знанията си за най-важните битови празници;
+ се научиш да откриваш посланията на празниците и обичаите.

② **Как се прави описание на празник?**
1. Определи кога се празнува съответният празник.
2. Опиши с какво събитие се свързва той.
3. Представи приготовленията, които се правят за него.
4. Запиши другите дейности, с които се свързва този празник.
5. Направи изводи за посланията на празника.

За да разберем по-добре празниците, можем да ги характеризираме по определен начин.

Опитай се от твой личен опит да характеризираш важен битов празник на твоята общност.

③ Едни от най-обичаните празници са имените дни. Кои от тях се празнуват в твоето семейство? Как протича един такъв празник?

④ Такъв празник е Йордановден.

Ето какви са традициите и обичаите при празнуването на Йордановден (наричат го още Богоявление). На този ден имен ден празнуват: Йордан, Йорданка, Богомил, Богдан, Богдана, Божидар, Божан, Божана, Борянa и др. – около 150 хиляди души. Според народното вярване през нощта срещу Йордановден „небето се отваря". Който види това, всичко, което си пожелае, се сбъдва. Затова много хората не са спели през тази нощ.

На този ден се извършва освещаване на водата. Още преди изгрев-слънце девойките отиват към кладенеца или извора да си налеят „свята" вода. Там измиват домашната икона и своите лица.

Обикновено денят започва с ритуално хвърляне на кръста от свещеник във вода (река, езеро) и млади мъже влизат да го извадят. Този, който пръв стигне до кръста и го извади, ще бъде здрав и щастлив. На някои места мъже играят хоро във водата, преди да се хвърли кръстът. Там, където е хвърлен кръстът, болните се изкъпват (напръскват), за да оздравеят. Също така и всички останали си измиват лицето и ръцете за здраве. От ритуалните измивания и пръскания с вода на Йордановден тръгват и обичаите, свързани с поливането и мокренето на всички именици независимо от годишното време.

16

На Йордановден се месят три ритуални хляба – единият е за дома, вторият е за гостите, а третият се оставя пред вратите на къщата заедно с бакър вино за минувачите. На празничната трапеза присъстват цялото семейство и гости. На нея се слага прясна пита, колачета, сарми с кисело зеле, пълнени чушки, зеле, боб, орехи, вино.

5 С помощта на указанията и текста можеш да разкажеш за Йордановден.

1. Празникът е в зимния традиционен български календар. Празнува се в началото на януари.

2. Йордановден се свързва с вярването, че през нощта срещу него небето се отваря. Който види това, всичките му желания ще се сбъднат.

3. На някои места мъжете играят хоро във водата, преди да се хвърли кръстът. Свещеникът хвърля кръста в нея. Младите мъже скачат във водата, за да го извадят. Вярва се, че този, който пръв го хване, ще бъде здрав и честит. Всички се измиват за здраве. До днес е останал този обичай именниците да се поливат с вода.

4. Приготовленията за празника са свързани с освещаване на водата. Още преди изгрев девойките отиват на извора и си наливат „света" вода. С нея измиват домашната икона и лицата си. Месят се три ритуални хляба – по един за дома, за гостите и за минаващите тълпици. Семейството се събира на празнична трапеза.

5. Посланието на празника е свързано с пречистването на тялото и душата чрез водата, с надеждата за здраве и благополучие.

Мартеница

6 Прочети текста и коментирай българския обичай, свързан със закичването на мартеничка.

„Сред най-приятните пролетни празници е Баба Марта. Хората свързват името ѝ с месец март. Месеците януари и февруари са известни като Малък Сечко и Голям Сечко – двама братя с лют характер, а Баба Марта е тяхна сестра, която ту е весела и усмихната, ту е непредвидимо зла. Най-известен е обичаят, свързан с Баба Марта на 1 март, когато хората се закичват с мартеница (усукани бяла и червена нишка). На много места с мартеници закичват и младите животни."

Творческа задача

Като използваш указанията, разкажи в тетрадката си за друг имен ден – Ивановден, Гергьовден, Цветница или за твоя имен ден.

17

Хоро на Йордановден в гр. Калофер

7

6 – Вторият празник е свързан с един от най-приятните обичаи у нас хората да си подаряват мартенички на 1 март. Предоставеният текст дава представа за наименованието на празника и за мартеничките.

7 – Обсъждат се илюстрациите и се правят изводи за посланието на всеки от празниците.

Допълнителни задачи:

- Учениците могат да разкажат за протичането на имен ден на член от семейството или на техен приятел.
- Да изготвят списък на имените дни по дати от календара.

Бележки

. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .

ТЕМА 6.
ЧОВЕКЪТ В ОБЩЕСТВОТО

6

Човекът в обществото
(Обобщение)

1 *Всеки от нас е член на обществото. В него хората живеят, учат се, работят, празнуват заедно, спазват определени правила на поведение. Трябва да се уважава всеки член на обществото.*

2 ОБЩЕСТВО И ОБЩНОСТ
Обществото е изградено от групи от хора, които имат свои цели, интереси и занимания. Семейството е най-малката общност. Може да има обществени групи, обединени от език, вярвания и обичаи. Всеки от нас може да принадлежи едновременно към различни групи – семейство, жители на селището, професия, спортен отбор и др. Всеки член на обществото има права, но и задължения.

6

3 ЖИВОТЪТ НА ХОРАТА И ТЕХНИЧЕСКИТЕ НОВОВЪВЕДЕНИЯ
Техническите новоевъведения оказват все по-голямо влияние върху живота на хората. Всеки ден се срещаме с тях и ги използваме за една или друга цел. Те ни помагат да се придвижваме бързо от едно място на друго, да получим нова информация и др.

4 ПОЛОЖИТЕЛНИ И ОТРИЦАТЕЛНИ СЪБИТИЯ В ЖИВОТА НА ХОРАТА
Върху живота на обществото влияние оказват положителни и отрицателни събития. Необходимо е да ги познаваме добре, да знаем за техния произход и начините да се предпазваме при поява на отрицателните събития.

5 ПРАЗНИЦИ И ОБИЧАИ
Битовите празници у нас са важна част от живота на общностите. Те са свързани с вярванията, със здравето, с плодородието и др. Празнуват се както в семейството, така и на обществени места. Празниците радват и обединяват хората. Всеки празник е свързан с определени обичаи, които се спазват. На празничните трапези има специално приготвени хляб и гозби.

7 **Научих, знам и мога**
- Припомни си какво наричаме общество.
- Какви обществени групи можеш да посочиш?
- Към кои общности принадлежиш ти?
- Какви празници на общностите знаеш?
- Как положителните и отрицателните събития променят живота на хората?
- Как техническите новоевъведения влияят върху начина на живот на хората?

Оцени своята работа, след като отговориш на въпросите и попълниш теста в учебната тетрадка.

18

Вид на урока:
Обобщителен урок

План:
1. Общество и общност
2. Животът на хората и техническите нововъведения
3. Положителни и отрицателни събития в живота на хората
4. Празници и обичаи

Опорни знания и умения:
Знанията на учениците за обществото и обществените групи, за влиянието на техническите нововъведения, както и за положителните и отрицателните събития върху живота в обществото.

Основни понятия:
общество
общности
битови празници
обичаи
коледари
Коледа
Бъдни вечер
Василица
Великден
Байрам
Пасха
Харутюн Задиг
Йордановден
Имени дни
Баба Марта

Методически указания за реализиране на темата:
Учителят насочва вниманието на учениците към темата на обобщителния урок и основните акценти на обобщение на знанията им по темите. Използват се илюстрации на празниците в учебника или от други информационни източници.

Уводна част:
1 – Учителят въвежда учениците в начина на обобщение, като подчертава, че всеки от нас е член на обществото и в него хората живеят заедно, празнуват празниците си, работят, взаимно се уважават и спазват определени правила. Всеки има и своите задължения в обществото.

2 – Първият акцент в обобщението е свързан със същността на понятията „общество“ и „общност“. Семейството е най-малката и важна общност. Дават се примери за общности в селището, където живеят учениците.

Разглеждат се и се коментират правата и задълженията на членовете на обществото.

3 – Вторият акцент е свързан с техническите нововъведения и как те оказват влияние върху живота на хората в обществото. Посочват се примери за такива технически нововъведения, като се подчертава, че те имат важно значение за нашето съвремие. Те са в помощ на хората, но трябва да бъдем предпазливи при ползването на някои от тях, например да се внимава с интернет контактите.

4 – Третият обобщителен акцент е свързан с дефинирането на положителните и отрицателните събития, как те влияят върху обществото и какво

е поведението ни при проявата на някои от отрицателните събития (земетресение, наводнение, пожари).

5 – Важен е четвъртият акцент на обобщението, отнасящ се за знанията за битовите празници в различните общности у нас, за техните особености, за посланията, които носят празниците. Важен извод е, че битовите празници обединяват хората и трябва и ние да продължим традициите за тяхното празнуване.

6 – Коментират се илюстрациите към урока, показващи част от разглежданите теми в обобщителния урок.

7 – Поставените въпроси в рубриката „Научих, знам и мога“ позволяват да се обобщят новите знания за обществото и обществените групи, правата и задълженията в общността. Обобщават се знанията за битовите празници и за техните послания. Това позволява на учениците да се справят с теста от учебната тетрадка и да направят самооценка на знанията си.

Допълнителна задача:

- Поставя се задача да направят таблица с две колони, в която да напишат всички известни им положителни и отрицателни събтия, влияещи върху живота на обществото. Може да има и състезателен характер за най-много изброени събития.

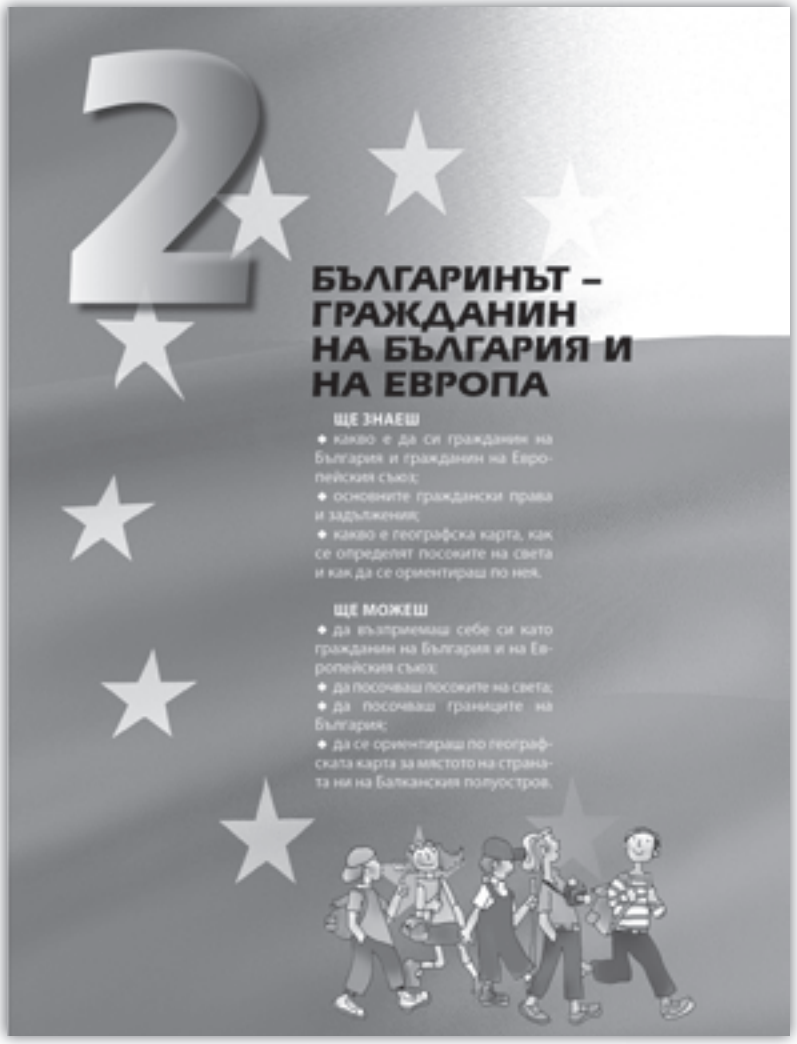

Бележки

. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .

БЪЛГАРИНЪТ – ГРАЖДАНИН НА БЪГАРИЯ И НА ЕВРОПА

В този раздел учениците **ще могат** да определят своята национална идентичност и гражданство – гражданин на България и гражданин на Европейския съюз.

Ще се научат да обясняват основните си граждански права, свързани с образованието и здравеопазването.

Ще могат да посочват посоките на света при работа с географска карта. Ще се ориентират по нея за местоположението на родината ни България и на Балканския полуостров.

Ще разбират значението на географското положение на България и нейното развитие.

ТЕМА 7.
БЪЛГАРИЯ – МОЯТА РОДИНА

Вид на урока:
Урок за нови знания

План:
1. Родината
2. Символи на българската държава

Опорни знания и умения:
Изученото в първи и втори клас и житейският опит на учениците, свързан с родината, с официалните празници, със символите ѝ.

1 – Основни понятия:
гражданин
държавни символи

Методически указания за реализиране на темата:
Актуализират се знания и представи, свързани с темата на урока. Използват се налични в училището символи на българската държава.

Уводна част:
В уводната беседа учителят въвежда учениците в темата на урока, като изтъква емоционалното приемане на тази дума за всеки човек. Изтъква гордостта нашата родина да е България.

2 – В първа точка от плана на урока се акцентира върху славната 1300-годишнина на държавата ни. Подчертава се, че любовта към родината е сред най-светите човешки чувства. Посочва се кои се наричат български граждани. Важно е учениците да осъзнаят, че всички български граждани живеят заедно в българското общество, че заедно се трудят, празнуват своите битови празници и пазят традициите на предците си. Всички граждани имат права и задължения.

3 – Във втората част от урока се разглеждат символите на българската държава – знамето, гербът, химнът. Обръща се внимание на надписа в герба на държавата „Съединението прави силата“.

Подчертава се необикновената красота на природата на родината, забележителната история и култура.

7

България – моята родина

2 **Родината**

Нашата родина България е на повече от 1300 години. В днешните български земи се крият корените на нашите прадеди.

България – тази най-красива дума, с гордост носим в сърцата си. Любовта към родината е свято човешко чувство. В едно стихотворение се казва: „Земя като една човешка длан...“. Така е, България не е голяма по площ, но има забележително минало и най-красивата природа на света.

България е нашето отечество и всички, родени в нея, сме български **граждани** – българи, роми, турци, арменци, евреи и др. Заедно живеем и се трудим, празнуваме и почитаме своите обичаи. Всички ние имаме права и задължения, които трябва да знаем и спазваме.

4

Герб на България

Мила Родино

Горда Стара планина,
до ней Дунава синей,
сълнце Тракия огрява,
над Пирина пламней!

Припев:
Мила Родино,
ти си земен рай,
твойта хубост,
твойта прелест,
ах, те нямат край!

Химн на
Република България

3 **Символи на българската държава**

България има свои важни символи – знаме, герб и химн, които се отличават от тези на другите страни. Знамето се нарича още трибагреник, защото е от три цвята: бял, зелен и червен.

Гербът на България е с три лъва – символи на нейната сила и могъщество, а надписът, вплетен между клоните от дъб, гласи: „Съединението прави силата“.

Родината ни се слави с необикновено красивата си природа, забележителната си история и култура. Много талантливи българи разнасят славата ѝ по света.

Един от най-големите ни поети – Пейо К. Яворов, е казал: „Няма по-топла стряха от бащината и по-успокоително небе от родното“. Често наричаме родината си татковина и тя ни е по-скъпа от всичко на света. Носим я в сърцето си за цял живот. Ето защо нашият химн започва с думите: „Мила родино, ти си земен рай...“.

1 **Речникът – моят помощник**
гражданин – човек, който принадлежи към населението на държава или съюз от държави. Всеки гражданин има права и задължения.

20

4 – Илюстрациите са свързани с темата на урока. На втората страница на урока са представени в очертанията на родината във вид на пъзел част от красивата природа на България и историческите и културните забележителности. Може да се използат опорните знания на учениците за разпознаването им.

В рубриката „Знам и мога" (**5**) и „Вече научих" (**6**) се поставят въпроси, свързани с текста от урока, и се обобщава тай-важното за родината.

Допълнителна задача:

- Поставя се задача за домашно да проучат какви са символите на тяхното селище. Учениците могат да се разделят на групи и да им се постави тази задача. Могат да подготвят постери, които да изложат в училище.

Бележки

. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .

ТЕМА 8.
БЪЛГАРИЯ – ЧАСТ ОТ ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ

Вид на урока:
Урок за нови знания

План:
1. Европейски съюз
2. Символи на Европейския съюз
3. Правила в Европейския съюз

Опорни знания и умения:
Използват се представите и знанията на учениците за принадлежността на България към Европейския съюз, получени от личен опит и информация в медиите.

1 – Основни понятия:
символи на Европейския съюз:
знаме, химн, девиз

Методически указания за реализиране на темата:
В началото на урока на учениците се задават въпроси, свързани с тяхната представа за Европейския съюз и за мястото на България в него.

Уводна част:
В увода към урока учителят акцентира върху участието на България в Европейския съюз, което ни дава основание да се наречем граждани на България и на Европейския съюз.

2 – В първата част от урока се подчертава годината на приемане на държавата ни в Европейския съюз (2007 г.), както и върху броя на страните участнички в съюза, в който живеят над 500 млн. души. Всяка страна в рамките на съюза има права и задължения. Подчертава се общият празник на Европейския съюз – 9 май.

3 – Във втората част на урока се посочват символите на Европейския съюз – знамето, химнът и девизът. Коментира се девизът и неговата същност, като се подчертава, че е бил предложен от ученици. Използват се илюстрациите, които показват символите на съюза.

4 – Третата част акцентира върху правилата в Европейския съюз, които трябва да се спазват от държавите членки. Особено внимание се обръща на задълженията на държавите да спомагат за опазването на природата, както и да намаляват

8

България – част от Европейския съюз

2 **Европейски съюз**
Освен граждани на България ние сме и граждани на Европейския съюз. През 2007 г. страната ни стана член на голямото европейско семейство. В него влизат 28 страни (към 2017 г.) и се присъединяват нови. Населението на Европейския съюз е над 500 млн. души. Всяка страна има свои права и задължения в рамките на Съюза.

Народите в Съюза имат различни празници и традиции, но имат и общи. Денят на Европейския съюз е 9 май и се отбелязва във всяка от страните членки.

3 **Символи на Европейския съюз**
Европейският съюз има свои символи. Основният девиз на съюза е „Единство в многообразието" и е бил създаден по предложение на ученици от цяла Европа.

Химнът е „Ода на радостта", написана от великия немски композитор Лудвиг ван Бетовен. Той е свързан с идеалите на обединените европейски страни в Съюза – свобода, мир и солидарност.

Европейска парична единица

ЕДИНСТВО В МНОГООБРАЗИЕТО
Девиз на Европейския съюз

8

Знамената на България и на Европейския съюз

Изпълнява се на всички официални празници на Съюза.

Знамето на Европейския съюз е символ на обединението на европейските страни и взаимното уважение.

4 **Правила в Европейския съюз**
Създадени са различни правила, които важат за всички страни и граждани на съюза, и правителствата на страните гарантират за тяхното спазване. Например за намаляване на замърсяването на въздуха и водите, за опазване и защита на природата и др.

В границите на Европейския съюз гражданите имат право да пътуват свободно, да се учат и да работят.

Добре е да изучаваме езиците, които се говорят в него, за да можем да общуваме по-лесно с хората от Съюза.

1 **Речникът – моят помощник**
Девиз – водещ израз на дадена общност, организация, държава и др.

22

замърсяванията на въздуха и водите. Посочват се правата на гражданите на Европейския съюз да пътуват свободно в него, да се учат и да работят.

5 – В рубриката „Знам и мога“ се поставят въпроси за същността на Европейския съюз, за неговите символи и за девиза му.

6 – В „Мога да открия“ се поставя задача на учениците да проучат от различни източници на информация за политиката на Европейския съюз по отношение на децата.

7 – В рубриката „Вече научих“ се обобщава най-важното от новите знания за Европейския съюз.

8 – Илюстрациите в урока имат важно значение за усвояване на знанията за Европейския съюз.

Допълнителна задача:

- Поставя се задача да проучат как се чества празникът 9 май у нас и в други страни от Европейския съюз.

Бележки

. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .

ТЕМА 9.
ПРЕД КАРТАТА НА РОДИНАТА НИ

Вид на урока:
Урок за нови знания

План:
1. Географска карта и посоки на света
2. Граници на България

Опорни знания и умения:
Предварителните представи и знания на учениците за картата на държавата ни и нейното място в континента и на Балканския полуостров.

1 – Основни понятия:
континент
географска карта
условни знаци
посоки на света
държавна граница

Методически указания за реализиране на темата:
Използват се стенна карта на Европа и на Балканския полуостров, както и картите от атласа за 3. клас. Така учениците се ориентират както за определяне на посоките на света, така и за ориентиране по географската карта с помощта на условните знаци.

Уводна част:
2 – В уводната беседа се посочва мястото на България в континента Европа и на Балканския полуостров, като се използва географска карта.

3 – В първата част от урока се дава определение за същността на географската карта и условните знаци в нея. Посочва се начинът за ориентиране по географската карта, определят се посоките на света, като учителят може да използва ученик пред картата за по-добра нагледност на преподаваното. Специално внимание се обръща на условните знаци, като се коментират някои от тях като цвят и изображение.

4 – Във втората част от урока се посочва един от най-важните условни знаци – държавна граница. Учителя го показва и посочва страните, с които България граничи в различните посоки. Коментира се важното местоположение на държавата ни, през която преминават важни пътища за различните части на света.

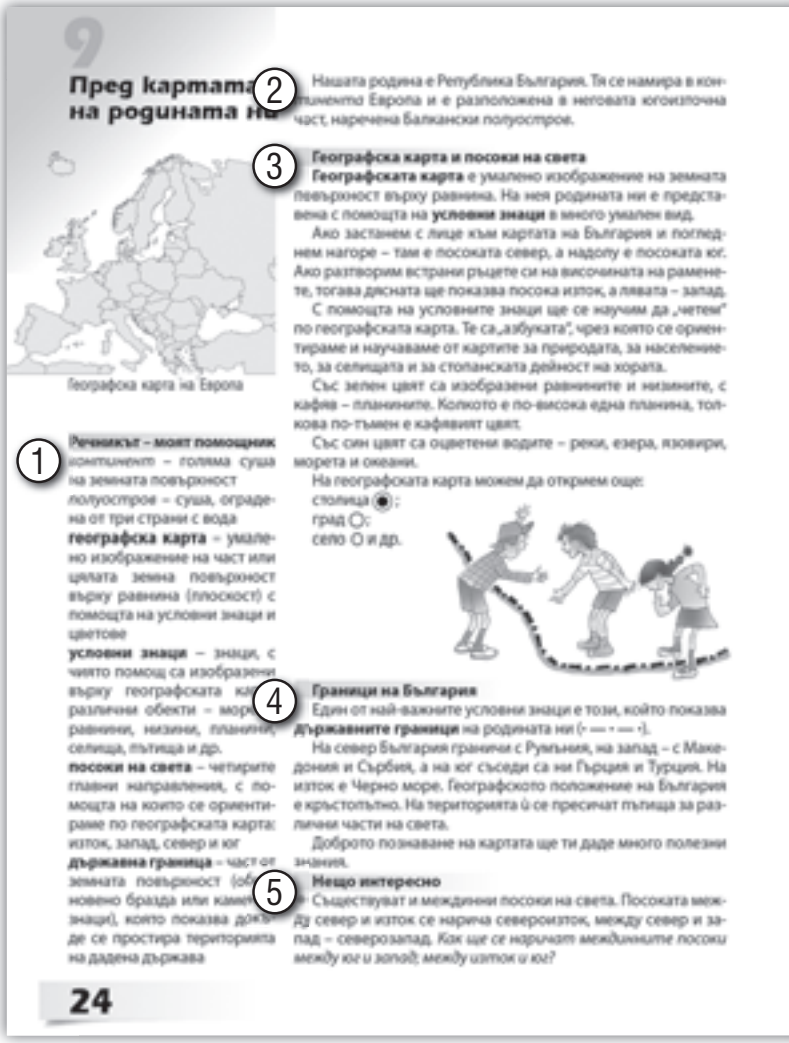

9

Пред картата на родината ни

Нашата родина е Република България. Тя се намира в континента Европа и е разположена в неговата югоизточна част, наречена Балкански полуостров.

Географска карта на Европа

Географска карта и посоки на света

Географската карта е умалено изображение на земната повърхност върху равнина. На нея родината ни е представена с помощта на **условни знаци** в много умален вид.

Ако застанем с лице към картата на България и погледнем нагоре – там е посоката север, а надолу е посоката юг. Ако разтворим встрани ръцете си на височината на раменете, тогава дясната ще показва посока изток, а лявата – запад.

С помощта на условните знаци ще се научим да „четем" по географската карта. Те са „азбуката", чрез която се ориентираме и научаваме от картите за природата, за населението, за селищата и за стопанската дейност на хората.

Със зелен цвят са изобразени равнините и низините, с кафяв – планините. Колкото е по-висока една планина, толкова по-тъмен е кафявият цвят.

Със син цвят са оцветени водите – реки, езера, язовири, морета и океани.

На географската карта можем да открием още:
столица (◉);
град (○);
село ○ и др.

Речникът – моят помощник

континент – голяма суша на земната повърхност

полуостров – суша, оградена от три страни с вода

географска карта – умалено изображение на част или цялата земна повърхност върху равнина (плоскост) с помощта на условни знаци и цветове

условни знаци – знаци, с чиято помощ са изобразени върху географската карта различни обекти – морета, равнини, низини, планини, селища, пътища и др.

посоки на света – четирите главни направления, с помощта на които се ориентираме по географската карта: изток, запад, север и юг

държавна граница – част от земната повърхност (обикновено бразда или каменни знаци), която показва докъде се простира територията на дадена държава

Граници на България

Един от най-важните условни знаци е този, който показва **държавните граници** на родината ни (- — - — -).

На север България граничи с Румъния, на запад – с Македония и Сърбия, а на юг съседи са ни Гърция и Турция. На изток е Черно море. Географското положение на България е кръстопътно. На територията ѝ се пресичат пътища за различни части на света.

Доброто познаване на картата ще ти даде много полезни знания.

Нещо интересно

Съществуват и междинни посоки на света. Посоката между север и изток се нарича североизток, между север и запад – северозапад. *Как ще се наричат междинните посоки между юг и запад; между изток и юг?*

24

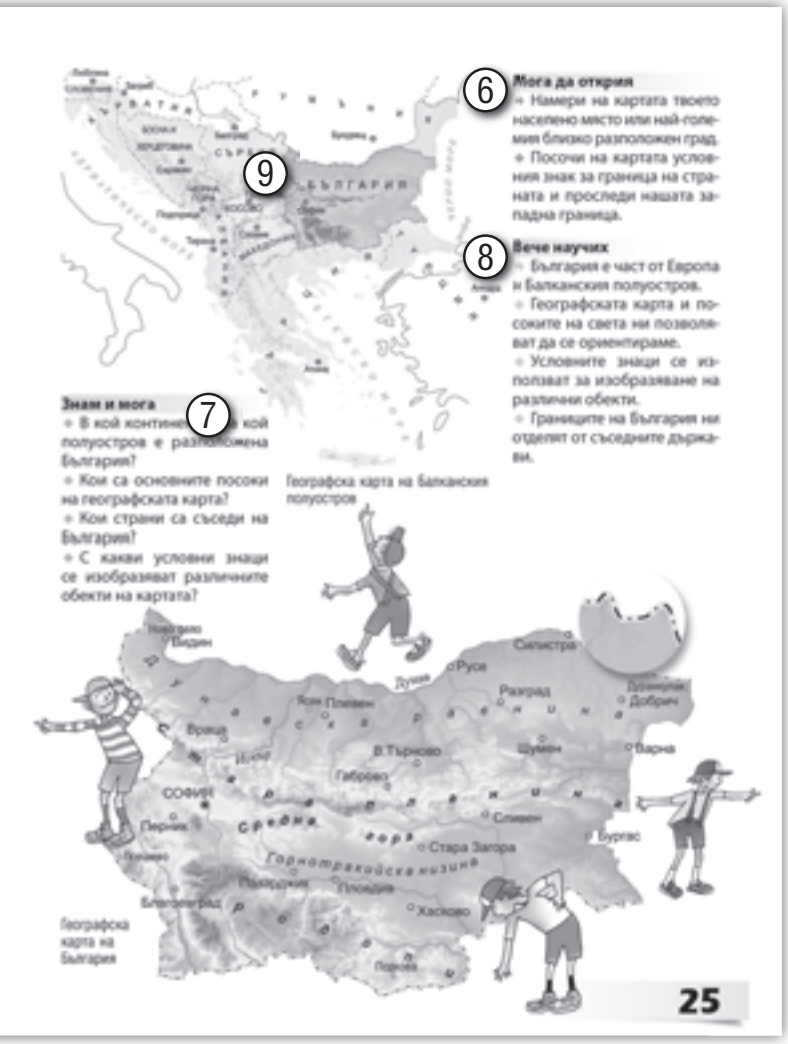

5 – В рубриката „Нещо интересно“ се посочват междинните посоки на света – североизток, северозапад, югозапад и югоизток. Това спомага за още по-добрата ориентация на учениците.

В рубриките „Мога да открия“ (**6**) и „Знам и мога“ (**7**) се поставят въпроси, свързани с географското положение на България. Поставят се задачи за работа с карта – откриване на селището на учениците, както и да се проследи държавната граница по картата и да се назоват страните, съседни на България.

8 – Обобщение на новите знания е предоставено в рубриката „Вече научих“.

9 – Илюстрациите дават възможност да се посочат географското положение на страната и да се ориентират учениците за местоположението на селището, в което учат, и мястото на столицата и по-големите градове.

Допълнителна задача:

- Поставя се за домашно задача да проучат кои са съседните селища на тяхното селище и в каква посока от него се намират, като ползват основните и междинните посоки.

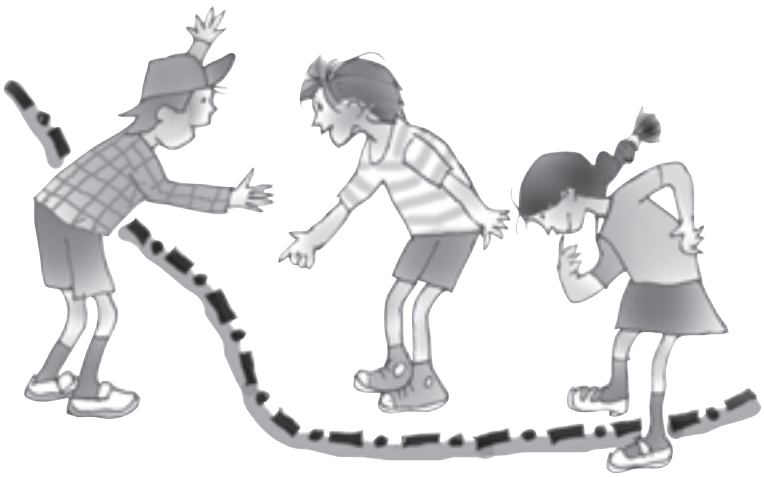

Бележки

. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .

ТЕМА 10.
УСЛОВНИ ЗНАЦИ

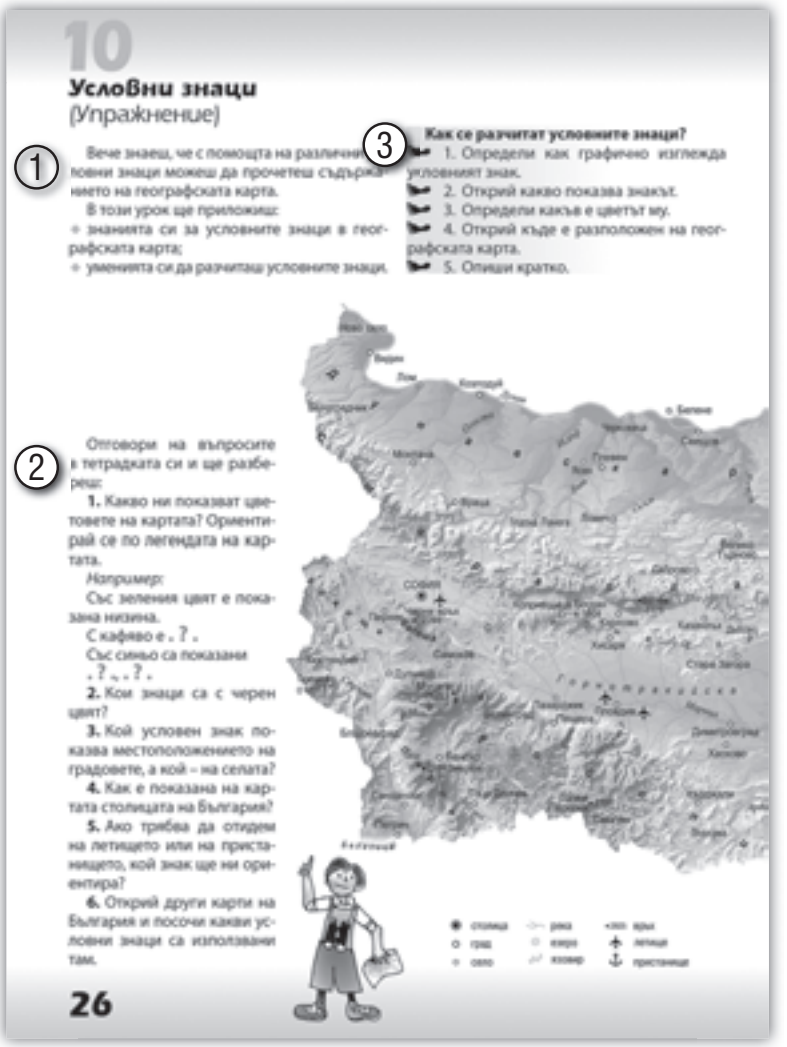
10

Условни знаци

(Упражнение)

1 Вече знаеш, че с помощта на различни условни знаци можеш да прочетеш съдържанието на географската карта.

В този урок ще приложиш:

- знанията си за условните знаци в географската карта;
- уменията си да разчиташ условните знаци.

3 Как се разчитат условните знаци?

1. Определи как графично изглежда условният знак.
2. Открий какво показва знакът.
3. Определи какъв е цветът му.
4. Открий къде е разположен на географската карта.
5. Опиши кратко.

2 Отговори на въпросите в тетрадката си и ще разбереш:

1. Какво ни показват цветовете на картата? Ориентирай се по легендата на картата.

Например:

Със зеления цвят е показана низина.

С кафяво е . ? .

Със синьо са показани . ? ., . ? .

2. Кои знаци са с черен цвят?
3. Кой условен знак показва местоположението на градовете, а кой – на селата?
4. Как е показана на картата столицата на България?
5. Ако трябва да отидем на летището или на пристанището, кой знак ще ни ориентира?
6. Открий други карти на България и посочи какви условни знаци са използвани там.

26

Вид на урока:

Упражнение

План:

1. Как се разчитат условните знаци?
2. Поставяне на въпроси и задачи

Опорни знания и умения:

Предишни знания и представи за географска карта, както и за обектите, които могат да се изобразят върху нея.

Основни понятия:

условни знаци
посоки на света

Методически указания за реализиране на темата:

На базата на географската карта се разглеждат изображенията на редица условни знаци.

Уводна част:

1 – В уводната беседа се подчертава, че условните знаци са „азбуката на картата“, чрез тях може да се извлече различна информация от географската карта.

2 – В първата част от упражнението се посочват стъпките, с помощта на които се разчитат условните знаци, като се открива графичното изображение на знака, какво показва знакът, цветът му, разположението на географската карта.

3 – Във втората част от упражнението са поставени редица задачи и въпроси, свързани с употребата на условните знаци, разположението им върху картата, както и възможността да се ориентираме по отношение на посоките на разположение на едни или други обекти.

Допълнителни задачи:

- Поставя се задача за домашна работа да разгледат картите в атласа и да извадят и надпишат новите за тях условни знаци.

Бележки

. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .

11

Ориентиране по географска карта

(Упражнение)

Вече знаеш, че посоките на света са ток, запад, север и юг и че има и между посоки.

В този урок ще приложиш:
- знанията си за определяне на посоките на света;
- уменията си за определяне на посоките на света по карта.

1

С
З И
Ю

2 **Как човек се ориентира по карта на България? Открий, определи и покажи:**
1. Границите на България.
2. На кой полуостров е разположена България.
3. В коя посока България граничи с море.
4. В каква посока от България протича река Дунав.
5. В каква посока ще пътуваш, ако отиваш на море в Гърция.
6. В каква посока е държавната граница на България с Македония и Сърбия.

5

3 Представи си, че трябва да ориентираш свой приятел как да пътува из България. Как ще му обясниш?
- Ако пътува от София за Пловдив, в каква посока ще се движи по магистралата?
- Определи в каква посока е разположена планината Рила спрямо София.
- В каква посока трябва да пътува от Велико Търново, за да посети Родопите?

С
З И
Ю

Всяка географска карта е ориентирана по следния начин: нагоре – посока север; надолу – посока юг; наляво – посока запад; надясно – посока изток.

4 **Задача за ориентиране**
Проучи по географската карта кои са близките градове до твоето селище и в каква посока от него се намират.
Проучи какви други начини за ориентиране има. Опиши ги в тетрадката.

27

Бележки

. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .

ТЕМА 11. ОРИЕНТИРАНЕ ПО ГЕОГРАФСКА КАРТА

Вид на урока:

За затвърждаване на новите знания (Упражнение)

План:

1. Ориентиране по географска карта

Опорни знания и умения:

Представите на учениците за географската карта и условните знаци в нея.

Основни понятия:

посоки на света
географска карта
условни знаци

Методически указания за реализиране на темата:

Учениците затвърдяват представите си за географската карта и условните знаци, както и умението да се ориентират по картата. Могат да се използват различни по мащаб карти на страната, както и картите в атласа за 3. клас.

Уводна част:

1 – В уводната беседа се посочват вече придобитите знания и умения на учениците да показват посоките на света – основни и междинни, на географската карта. Припомня се как става ориентирането, когато застанем пред географската карта.

2 – В центъра на урока е ориентирането по картата на България, като се използват няколко стъпки. Постепенно се поставят задачите и въпросите към учениците. Те целят да развият умението на учениците за ориентация по географската карта (**3**).

4 – Поставя се творческа задача за ориентиране на базата на географската карта.

5 – Географската карта на България е основа за изпълнението на упражнението.

Допълнителна задача:

- Поставя се задача да се определи посоката на разположение на селището, в което се учат, спрямо столицата и близкия голям град.

ТЕМА 12.
БЪЛГАРИНЪТ – ГРАЖДАНИН НА БЪЛГАРИЯ И НА ЕВРОПА

Вид на урока:
Обобщителен урок

План:
1. България част от Европейския съюз
2. Географско положение на България

Опорни знания и умения:
Знанията на учениците за Европейския съюз, географското положение на България

Основни понятия:
Европейски съюз
символи на Европейския съюз
континент
географска карта
условни знаци
посоки на света
държавна граница

Методически указания за реализиране на темата:
Учителят акцентира в обобщителната тема върху знанията за символите на родината и Европейския съюз, географското положение на България, условните знаци и работата с географска карта.

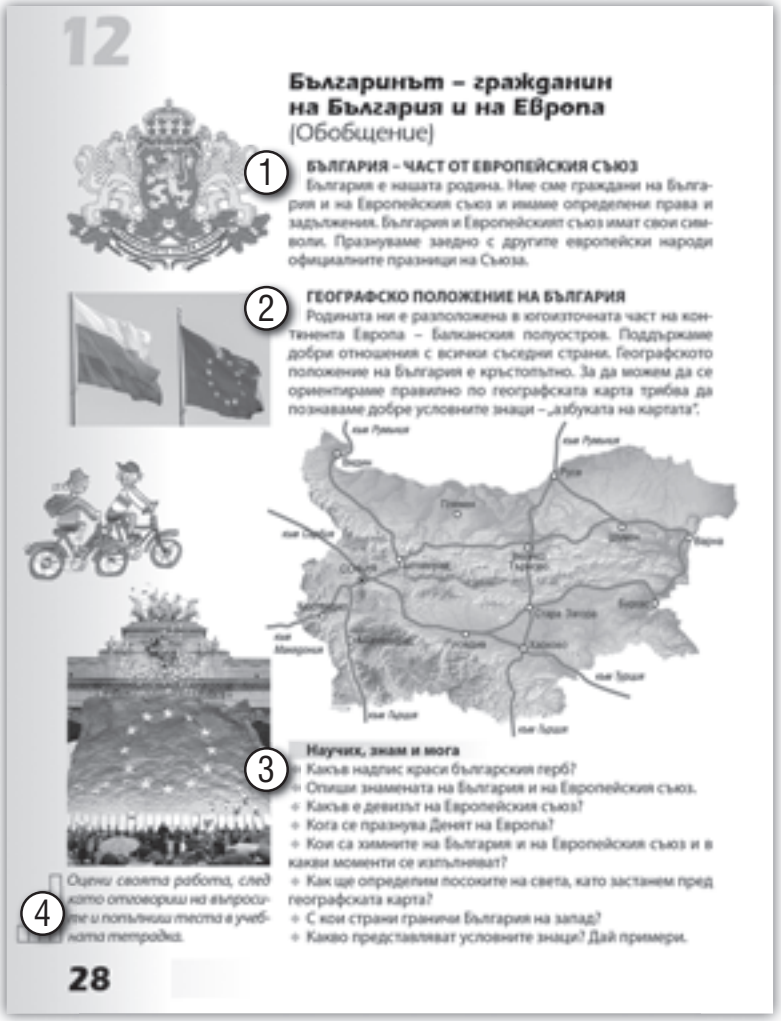
12

Българинът – гражданин на България и на Европа
(Обобщение)

1 **БЪЛГАРИЯ – ЧАСТ ОТ ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ**
България е нашата родина. Ние сме граждани на България и на Европейския съюз и имаме определени права и задължения. България и Европейският съюз имат свои символи. Празнуваме заедно с другите европейски народи официалните празници на Съюза.

2 **ГЕОГРАФСКО ПОЛОЖЕНИЕ НА БЪЛГАРИЯ**
Родината ни е разположена в югоизточната част на континента Европа – Балканския полуостров. Поддържаме добри отношения с всички съседни страни. Географското положение на България е кръстопътно. За да можем да се ориентираме правилно по географската карта трябва да познаваме добре условните знаци – „азбуката на картата".

3 **Научих, знам и мога**
- Какъв надлис краси българския герб?
- Опиши знамената на България и на Европейския съюз.
- Какъв е девизът на Европейския съюз?
- Кога се празнува Денят на Европа?
- Кои са химните на България и на Европейския съюз и в какви моменти се изпълняват?
- Как ще определим посоките на света, като застанем пред географската карта?
- С кои страни граничи България на запад?
- Какво представляват условните знаци? Дай примери.

4 *Оцени своята работа, след като отговориш на въпросите и попълниш листа в учебната тетрадка.*

28

Уводна част:

Уводните думи към този урок насочват учениците към родината ни България, към нейните символи. Изтъква се възможността да се наричаме граждани на България и Европейския съюз.

1 – В първата част се обобщават знанията за родината ни и за Европейския съюз, техните символи и празници. Акцентира се върху нейната древна история, обхващаща повече от 1300 години. Подчертава се, че всички български граждани живеят, трудят се и празнуват заедно и че всички граждани имат права и задължения. Припомня се годината на влизането на България в Европейския съюз. Обобщават се знанията за символите на съюза, за общия празник на 9 май, както и правилата, които трябва да се спазват в него. В обобщението се отделя място за правата на гражданите на Европейския съюз да пътуват свободно в него, да се учат и работят.

2 – Във втората част се обобщават знанията за географското положение на страната ни, за географската карта и условните знаци. Посочват се начините за определяне на основните и междинните посоки. Географското положение на страната се определя като кръстопътно.

3 – В рубриката „Научих, знам и мога“ се поставят въпроси и задачи, свързани с темата на обобщение.

4 – С теста от тетрадката завършва обобщението на раздела.

Допълнителна задача:

- Поставя се въпрос към учениците: „Как още можем да определим географското положение на България?“.

Бележки

. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .

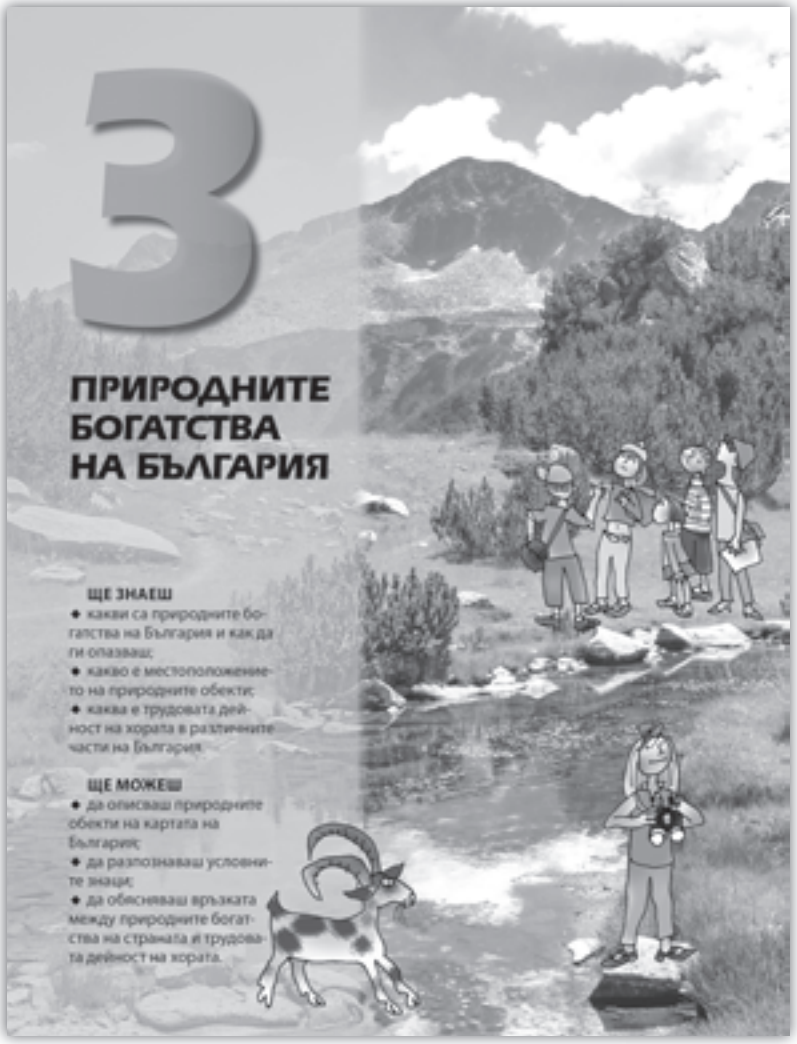

ПРИРОДНИТЕ БОГАТСТВА НА БЪЛГАРИЯ

В този раздел учениците **ще могат** да описват с помощта на картата повърхнината на България и **ще се ориентират** по цветовете на географската карта за местонахождението на природни обекти и по условните знаци за големината на селищата.

Ще се научат да назовават имената на най-големите български планини, реки и езера.

Ще могат да описват основни характеристики на природните обекти и значението им – планини, равнини, низини, реки и езера. Ще придобият представа за другите природни богатства – сезоните, растителния и животинския свят.

Ще разбират отговорността на хората за опазването на природните богатства в България.

Ще могат да обясняват връзката между природните дадености и трудовата дейност на хората.

ТЕМА 13.
ПОВЪРХНИНА НА БЪЛГАРИЯ – РАВНИНИ И НИЗИНИ

Вид на урока:
Урок за нови знания

План:
1. Дунавска равнина
2. Задбалкански полета
3. Горнотракийска низина
4. Черноморско крайбрежие

Опорни знания и умения:
Житейският опит на учениците от живота им в съответното селище, разположено в равнина, низина или планина, както и от пътувания из страната.

1 – Основни понятия:
повърхнина
равнина
низина
поле

Методически указания за реализиране на темата:
Учениците имат възможност да затвърдят своите представи за по-ниските форми на релефа – равнина, низина, поле. Активно се използват в урока картата и атласът на България. При наличие е добре да се използва и релефна карта на страната. При разглеждането на различните географски обекти се определя тяхното географско положение в границите на страната или спрямо изучени вече обекти, за които учениците имат знания.

Уводна част:
2 – В тази уводна беседа учителят изтъква голямото разнообразие на природата в нашата страна, включващо равнини, низини, полета, речни долини, по-ниски и високи планини. Изтъква се, че те са предпоставка за развитие на различни трудови дейност на хората. Посочва се, че Стара планина е разделителна граница между Северна и Южна България.

3 – В първа точка от плана на урока се разглеждат особеностите на най-голямата равнина у нас – Дунавската. В най-северната ѝ част покрай река Дунав се разполагат плодородни крайречни низини и хълмове. Реки прекосяват равнината и се вливат в река Дунав. Специално се обръща внимание на най-източната част на Дунавската

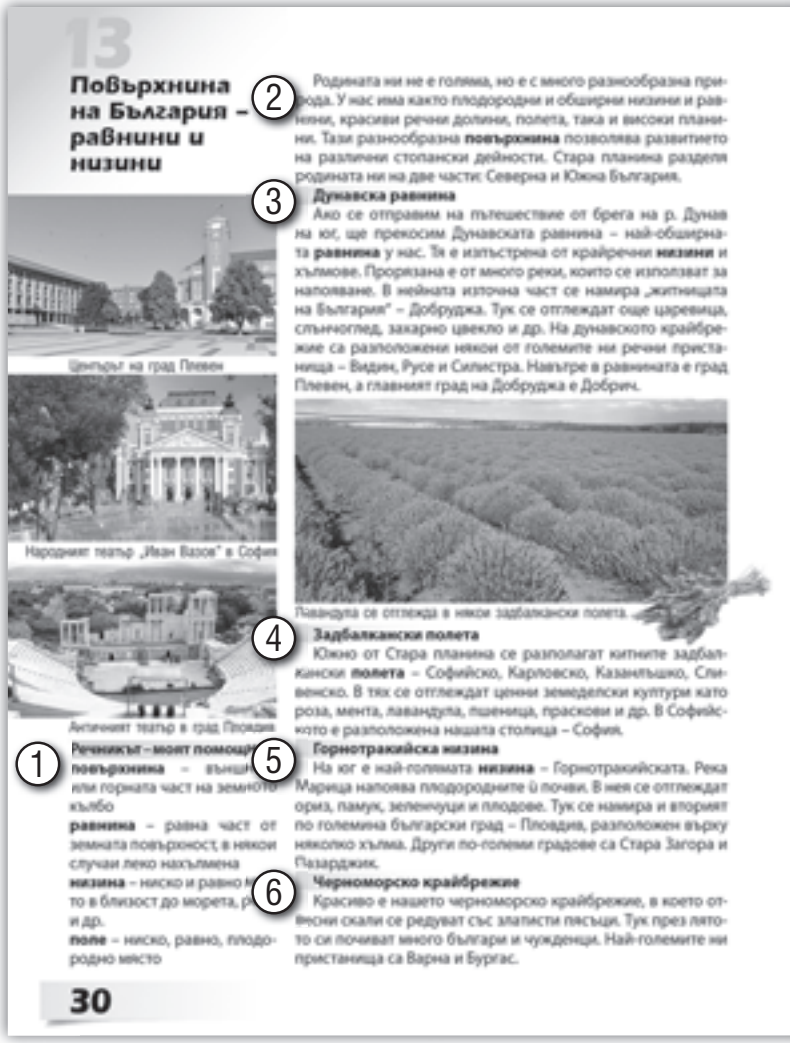
13
Повърхнина на България – равнини и низини
2
Родината ни не е голяма, но е с много разнообразна природа. У нас има както плодородни и обширни низини и равнини, красиви речни долини, полета, така и високи планини. Тази разнообразна **повърхнина** позволява развитието на различни стопански дейности. Стара планина разделя родината ни на две части: Северна и Южна България.
3
Дунавска равнина
Ако се отправим на пътешествие от брега на р. Дунав на юг, ще прекосим Дунавската равнина – най-обширната **равнина** у нас. Тя е изпъстрена от крайречни **низини** и хълмове. Прорязана е от много реки, които се използват за напояване. В нейната източна част се намира „житницата на България" – Добруджа. Тук се отглеждат още царевица, слънчоглед, захарно цвекло и др. На дунавското крайбрежие са разположени някои от големите ни речни пристанища – Видин, Русе и Силистра. Навътре в равнината е град Плевен, а главният град на Добруджа е Добрич.
Центърът на град Плевен
Народният театър „Иван Вазов" в София
Лавандула се отглежда в някои задбалкански полета.
4
Задбалкански полета
Южно от Стара планина се разполагат житните задбалкански **полета** – Софийско, Карловско, Казанлъшко, Сливенско. В тях се отглеждат ценни земеделски култури като роза, мента, лавандула, пшеница, праскови и др. В Софийското е разположена нашата столица – София.
Античният театър в град Пловдив
1
Речникът – моят помощник
повърхнина – външ... или горната част от земното кълбо
равнина – равна част от земната повърхност, в някои случаи леко нахълмена
низина – ниско и равно ... то в близост до морета, р... и др.
поле – ниско, равно, плодородно място
5
Горнотракийска низина
На юг е най-голямата **низина** – Горнотракийската. Река Марица напоява плодородните ѝ почви. В нея се отглеждат ориз, памук, зеленчуци и плодове. Тук се намира и вторият по големина български град – Пловдив, разположен върху няколко хълма. Други по-големи градове са Стара Загора и Пазарджик.
6
Черноморско крайбрежие
Красиво е нашето черноморско крайбрежие, в което отвесни скали се редуват със златисти пясъци. Тук през лятото си почиват много българи и чужденци. Най-големите ни пристанища са Варна и Бургас.
30

равнина – Добруджа, наречена „житницата на България", като се изяснява откъде се е получило това название. Посочват се селскостопански култури, които се отглеждат в равнината. На картата се посочват по-големите градове покрай река Дунав, както и някои градове навътре в равнината – Плевен, Добрич.

4 – Вторият акцент от урока е свързан с природата на Задбалканските полета, разположени като броеница на юг от Стара планина. Полетата се посочват на географската карта. Дават се примери за селскостопански култури, които се отглеждат в тях. В Софийското поле е разположена столицата на страната.

5 – В третата точка от плана на урока се разглежда природата на Горнотракийската низина. На картата учителят показва нейното географско положение, като подчертава, че през нея протича пълноводната река Марица, чиито води се използват за напояване на селскостопанските култури

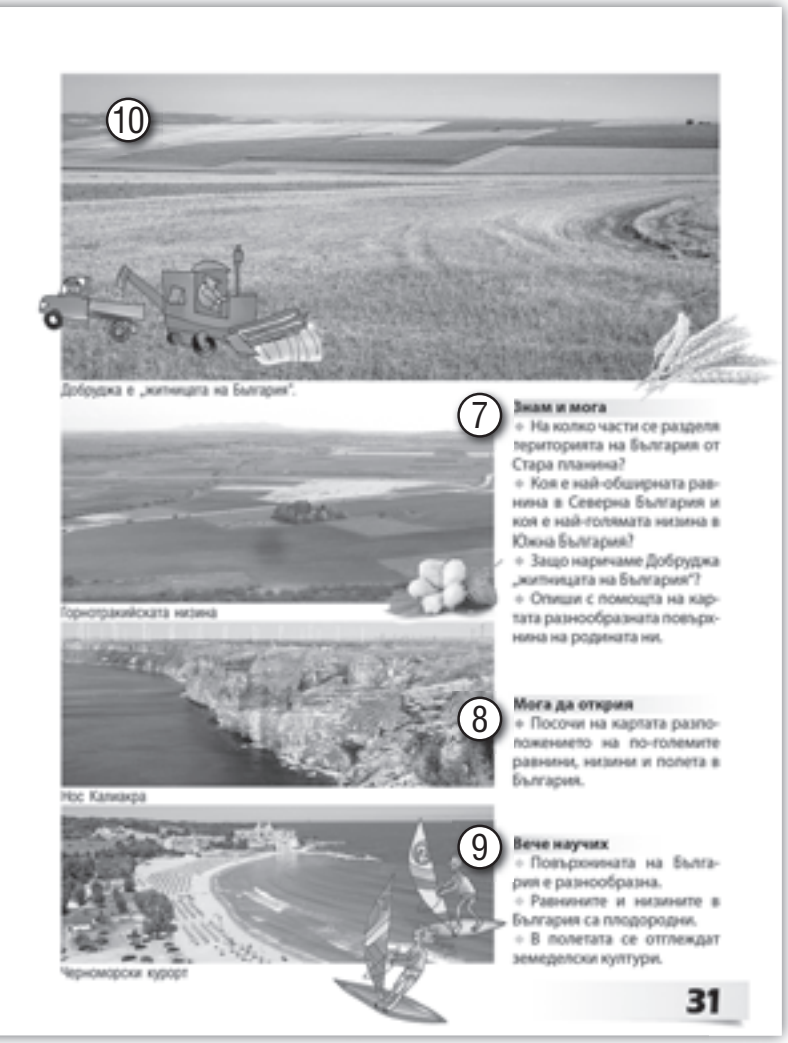

отглеждани тук – ориз, памук, зеленчуци и плодове. В нея е разположен вторият по големина град у нас – Пловдив, а други големи градове са Стара Загора и Пазарджик.

6 – В последната част от плана на урока се разглежда природата на черноморското ни крайбрежие, редуването на красиви отвесни скали със златисти пясъци и това, че тук през лятото идват много летуващи от страната и от чужбина. Посочват се двете най-големи български пристанища – Варна и Бургас.

В рубриките „Знам и мога" (**7**) и „Мога да открия" (**8**) се поставят въпроси и задачи, свързани с изученото в този урок.

9 – Във „Вече научих" се обобщават новите знания в урока.

10 – Илюстрациите в урока дават представа за част от природата и градовете на изучените низини, равнини, полета и черноморското крайбрежие.

Допълнителна задача:

- Поставя се задача за домашно учениците да открият други по-големи селища в изучените равнини, низини, полета и черноморското крайбрежие.

Допълнителен текст към урока:

Горнотракийската низина е най-голямата низина у нас. Тя опира до Средна гора, Родопите, а на изток граничи с Бургаската низина. През нея протича най-пълноводната у нас река Марица, с чиито води се напояват плодородните земи на низината. Тук се отглеждат много селскостопански култури: ориз, пшеница, памук, различни зеленчуци и овощни дървета. Нейните води са давали живот и на древните тракийски селища, чиито наследници са днешните градове и села, разположени около реката. Старото име на реката е Хеброс (Хебър).

Бележки

. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .

ТЕМА 14.
ПОВЪРХНИНА НА БЪЛГАРИЯ – ПЛАНИНИ

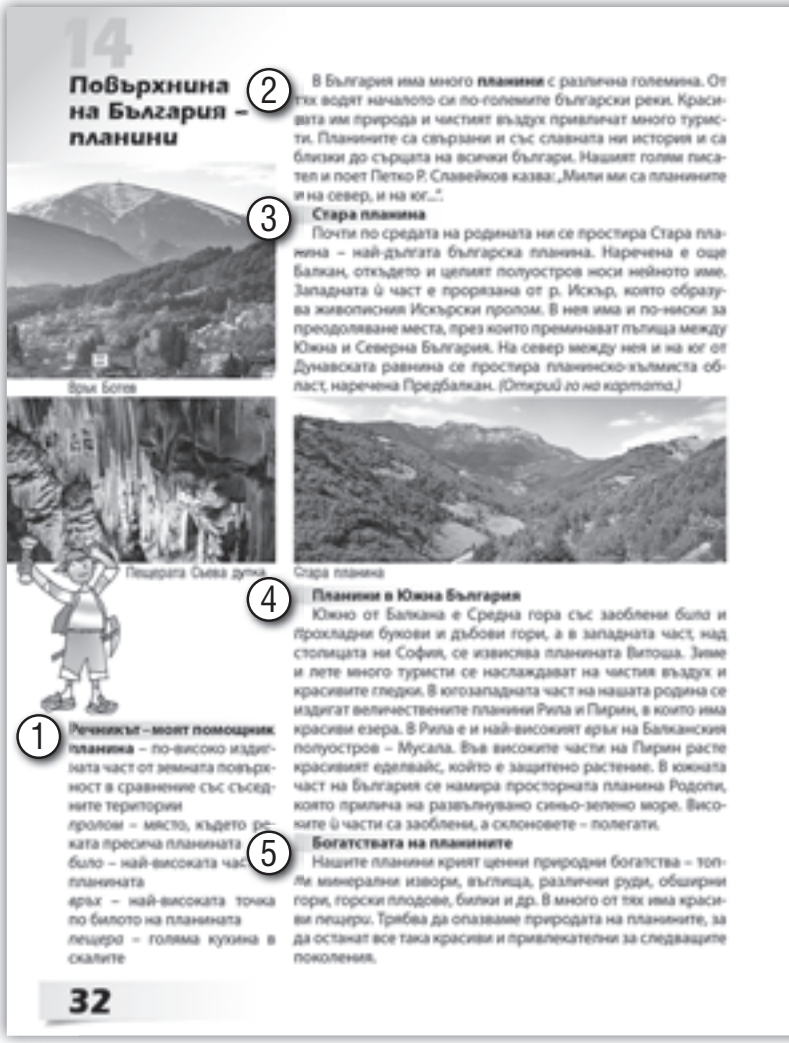
14

Повърхнина на България – планини

2

В България има много **планини** с различна големина. От тях водят началото си по-големите български реки. Красивата им природа и чистият въздух привличат много туристи. Планините са свързани и със славната ни история и са близки до сърцата на всички българи. Нашият голям писател и поет Петко Р. Славейков казва: „Мили ми са планините и на север, и на юг...".

3

Стара планина

Почти по средата на родината ни се простира Стара планина – най-дългата българска планина. Наречена е още Балкан, откъдето и целият полуостров носи нейното име. Западната ѝ част е прорязана от р. Искър, който образува живописния Искърски пролом. В нея има и по-ниски за преодоляване места, през които преминават пътища между Южна и Северна България. На север между нея и на юг от Дунавската равнина се простира планинско-хълмиста област, наречена Предбалкан. *(Открий го на картата.)*

Врăх Богев

Пещерата Съева дупка

Стара планина

4

Планини в Южна България

Южно от Балкана е Средна гора със заоблени била и прохладни букови и дъбови гори, а в западната част, над столицата ни София, се извисява планината Витоша. Зиме и лете много туристи се наслаждават на чистия въздух и красивите гледки. В югозападната част на нашата родина се издигат величествените планини Рила и Пирин, в които има красиви езера. В Рила е и най-високият връх на Балканския полуостров – Мусала. Във високите части на Пирин расте красивият еделвайс, който е защитено растение. В южната част на България се намира просторната планина Родопи, която прилича на развълнувано синьо-зелено море. Високите ѝ части са заоблени, а склоновете – полегати.

5

Богатствата на планините

Нашите планини крият ценни природни богатства – топли минерални извори, въглища, различни руди, обширни гори, горски плодове, билки и др. В много от тях има красиви пещери. Трябва да опазваме природата на планините, за да останат все така красиви и привлекателни за следващите поколения.

1

Речникът – моят помощник

планина – по-високо издигната част от земната повърхност в сравнение със съседните територии

пролом – място, където реката пресича планината

било – най-високата част на планината

връх – най-високата точка по билото на планината

пещера – голяма кухина в скалите

32

Вид на урока:

Урок за нови знания

План:

1. Стара планина
2. Планини в Южна България
3. Богатствата на планините

Опорни знания и умения:

Житейският опит на учениците от живота им в съответното селище, знанията им за съседните планини и тяхната природа.

1 – Основни понятия:

планина
пролом
било
връх

Методически указания за реализиране на темата:

Учениците имат възможност да затвърдят своите представи за по-високите форми на релефа – планините. Активно се използват в урока картата и атласът на България. При наличие се използва и релефна карта на страната. При разглеждането на различните географски обекти се определя тяхното географско положение в границите на страната или спрямо изучени вече обекти, за които учениците имат определени знания.

Уводна част:

2 – В уводната беседа се акцентира върху разнообразната природа и различната големина на планините в България. Подчертава се, че от тях водят началото си по-големите реки на страната. Планините са свързани с историята на народа ни и с различни дейности на хората в тях.

3 – В първа точка от плана на урока се разглежда географското положение на най-дългата българска планина – Стара планина, и се подчертава, че тя разделя страната ни на Северна и Южна България. В западната ѝ част е разпорожен красивият Искърски пролом. На север от нея се простира планинско-хълмистата област Предбалкан.

4 – Вторият акцент от плана на урока е свързан с планините в Южна България – Средна гора, Витоша, Рила, Пирин, Родопите. Посочва се най-високият връх на България и на Балканския полуостров – връх Мусала в Рила. Накратко се описва природата на планините.

5 – В третата част от урока се отделя внимание на богатствата на планините у нас – лековитите минерални извори, въглища, различни руди, обширни гори, горски плодове и билки, използвани за различни цели. В планините има красиви пещери. Важен извод е, че трябва да опазваме природата на планините, за да останат красиви и привлекателни за следващите поколения.

6 – В рубриката „Нещо интересно" е дадена допълнителна информация за българските пещери.

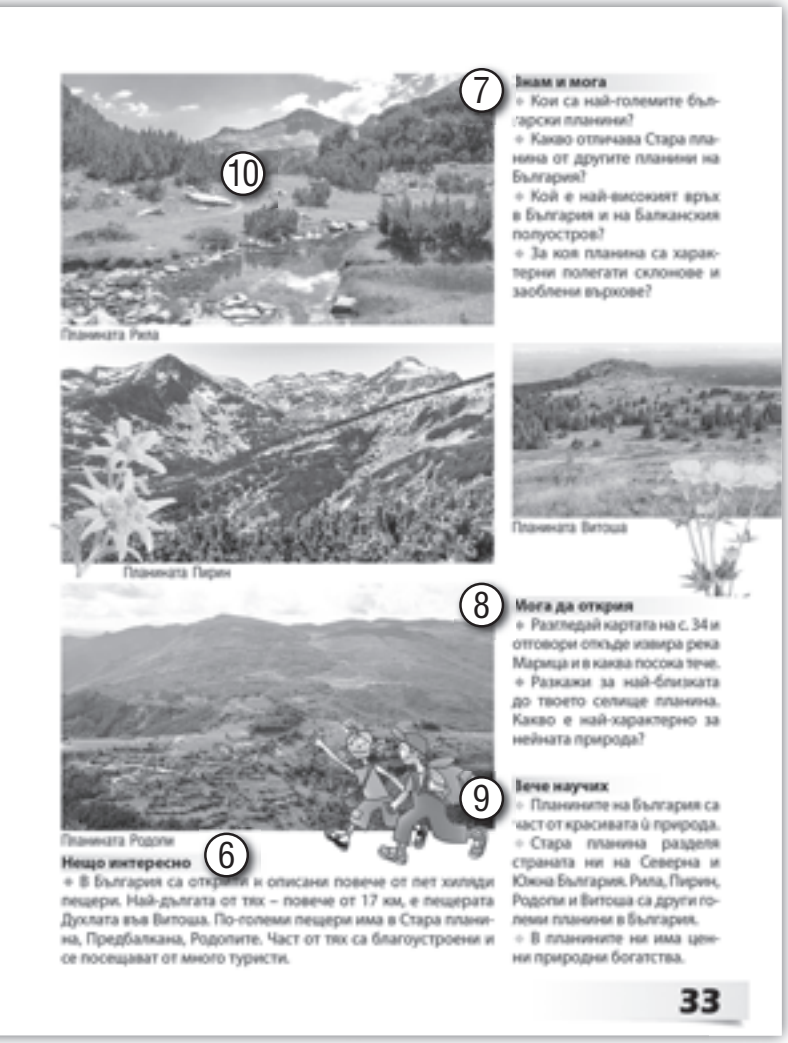

В рубриките „Знам и мога“ (**7**) и „Мога да открия“ (**8**) се поставят подходящи въпроси и задачи, свързани с изученото в урока, както и с предварителните знания на учениците за близката планина.

9 – В рубриката „Вече научих“ се обобщава най-съществено от урока за българските планини.

10 – Илюстрациите в урока дават представа за част от природата на изучените планини. Те могат да са основа за беседа и за определени изводи, свързани с особеностите на нашите планини.

Допълнителна задача:

- Поставя се задача за домашно учениците да си изберат една планина и да направят кратка характеристика на географското ѝ положение и най-съществено за природата на планината.

Допълнителен текст към урока:

Витоша е сред най-красивите български планини, застанала като страж до столицата ни София. Заобиколена е от няколко котловини – Софийска, Самоковска, Пернишка. Черни връх е първенецът на планината (2290 м), от който се открива неповторимата панорама към Стара планина и Рила. В подножието на планината бликат минерални извори – Княжевски, Панчаревски и др. Особено красиви са скалните образувания, наречени Витошки морени. Още през 1934 г. тук е обявен първият на Балканския полуостров народен парк – „Витоша“.

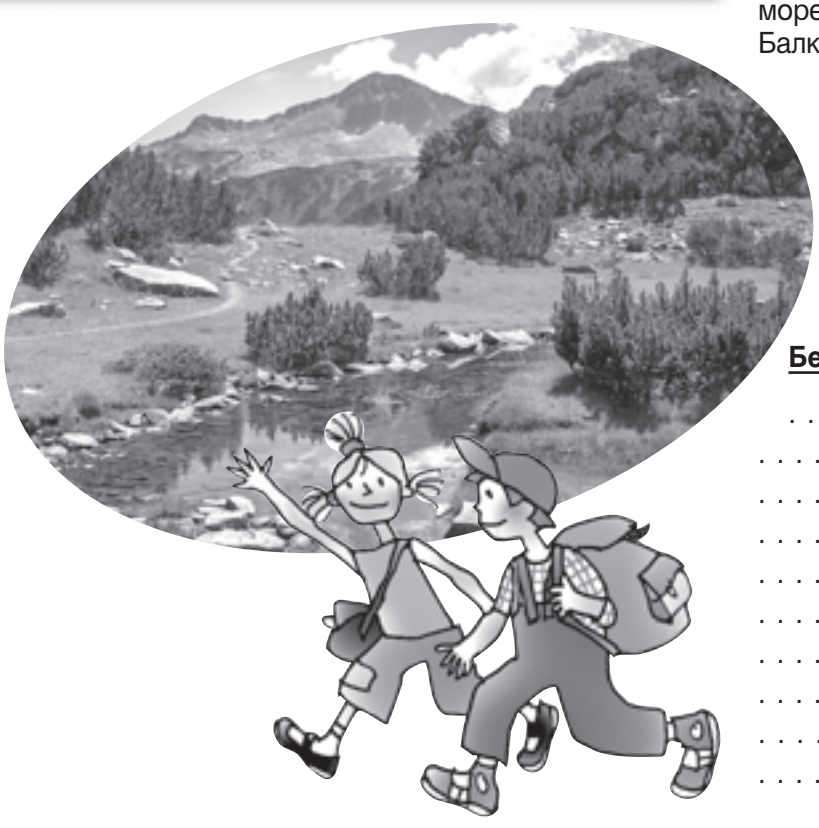

Бележки

. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .

ТЕМА 15.
ОПИСВАНЕ НА ПРИРОДЕН ОБЕКТ ПО КАРТА

Вид на урока:
Упражнение

План:
1. Как се прави описание на форма от земната повърхност
2. Задачи за изпълнение
3. Правила за поведение при земетресение

Опорни знания и умения:
Изученото в предходни уроци и опитът и представите на учениците за различни форми от повърхнината на страната.

Основни понятия:
повърхнина
планини
равнини
низини
черноморско крайбрежие

Методически указания за реализиране на темата:
Затвърждават се знанията на учениците за различните форми от повърхнината на страната. Използват се географски карти и карти от атласа за 3. клас, при наличност и на релефна карта на страната.

15

Описване на природен обект по карта
(Упражнение)

1

Вече научи, че повърхнината на България е разнообразна. Нашата страна има красива природа, в която се намират различни природни обекти.

В този урок ще приложиш:
- знанията си за повърхнината на България;
- уменията си да четеш по географска карта и да описваш природен обект.

2

Как се прави описание на форма на земната повърхност по географската карта?

1. Избери кой природен обект от картата на България ще опишеш.
2. Определи към кой вид повърхнина се отнася.
3. Опиши в коя част на България е разположен.
4. Посочи кои са най-близките обекти, с които граничи.
5. Отбележи каква е посочената височина на обекта на картата.
6. Определи каква е големината му, като я съпоставиш с други обекти от картата.
7. Опиши как може да се използва природният обект от хората.

Запиши отговорите на тези въпроси в тетрадката си.

Дунавска равнина

Река Арда, Родопите

34

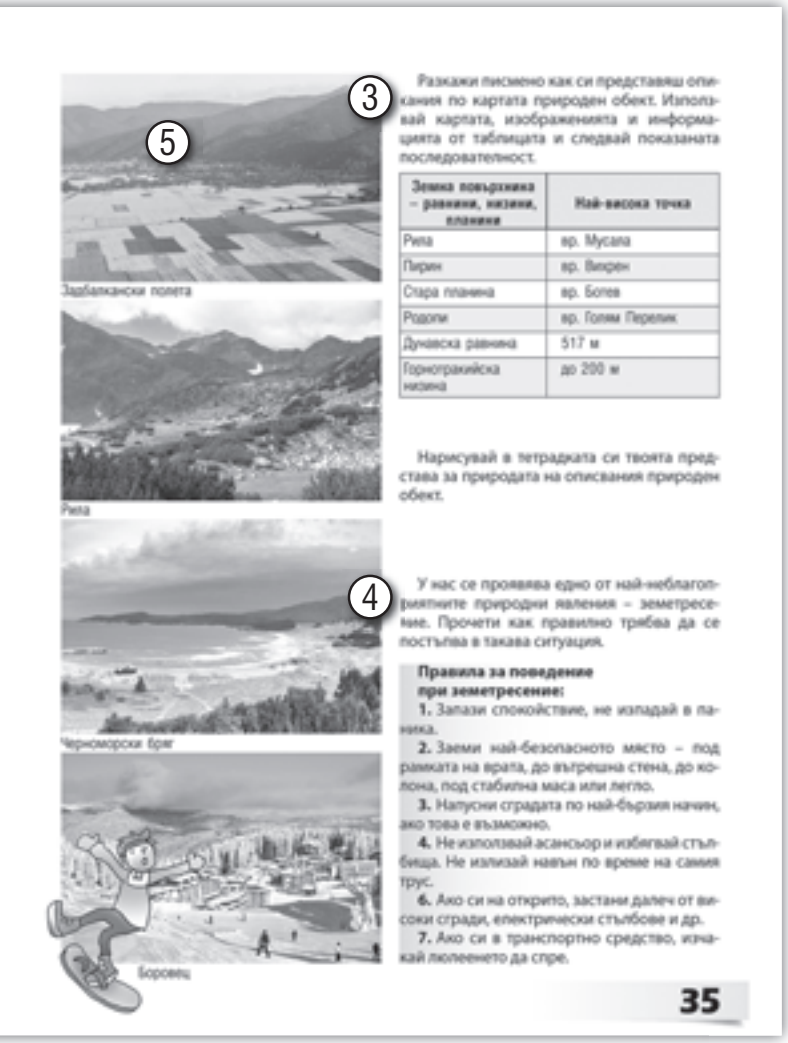

5

Задбалкански полета

Рила

Черноморски бряг

Боровец

3

Разкажи писмено как си представяш описания по картата природен обект. Използвай картата, изображенията и информацията от таблицата и следвай показаната последователност.

Земна повърхнина – равнини, низини, планини	Най-висока точка
Рила	вр. Мусала
Пирин	вр. Вихрен
Стара планина	вр. Ботев
Родопи	вр. Голям Перелик
Дунавска равнина	517 м
Горнотракийска низина	до 200 м

Нарисувай в тетрадката си твоята представа за природата на описания природен обект.

4

У нас се проявява едно от най-неблагоприятните природни явления – земетресение. Прочети как правилно трябва да се постъпва в такава ситуация.

Правила за поведение при земетресение:

1. Запази спокойствие, не изпадай в паника.

2. Заеми най-безопасното място – под рамката на врата, до вътрешна стена, до колона, под стабилна маса или легло.

3. Напусни сградата по най-бързия начин, ако това е възможно.

4. Не използвай асансьор и избягвай стълбища. Не излизай навън по време на самия трус.

6. Ако си на открито, застани далеч от високи сгради, електрически стълбове и др.

7. Ако си в транспортно средство, изчакай люлеенето да спре.

Уводна част:

1 – В уводната беседа се подчертава разнообразието от форми на повърхнината на страната, като се поставя целта да развият уменията си да „четат“ географската карта и да направят описание на природен обект в определена последователност.

2 – Във втората част от упражнението се акцентира върху предложените стъпки за характеристика на форма от земната повърхност. Проследяват се стъпките и се дават указания.

3 – В третата част се поставя задача писмено да се представи описание на природен обект по картата, като използват карта, изображения и информация от предоставената таблица, спазвайки последователността.

4 – В четвъртата част се посочва, че у нас се проявява едно от най-неблагоприятните природни бедствия – земетресенията. Необходимо е да знаем и ползваме правилата за поведение при проява на земетресение.

5 – Илюстрациите в урока спомагат за усвояване на основните пунктове в упражнението.

Допълнителна задача:

- Поставя се задача за домашно упражнение на основата на картите в атласа да изберат най-близкия до селището, в което живеят, природен обект и да му направят кратка характеристика.

Бележки

. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .

ТЕМА 16.
ВРЕМЕТО И СЕЗОНИТЕ В БЪЛГАРИЯ

Вид на урока:
Урок за нови знания

План:
1. Зимата
2. Пролетта
3. Лятото
4. Есента

Опорни знания и умения:
Използват се житейският опит на учениците, наученото за времето и сезоните у нас в първи и втори клас.

1 – Основни понятия:
сезон
дъжд
сняг
засушаване

Методически указания за реализиране на темата:
Надграждат се знанията за времето и сезоните по отношение на пространствената им проява на територията на България. Използват се природногеографска карта на България, илюстративният материал и наблюденията на учениците.

16

Времето и сезоните на България

2 Всеки ден чуваме различни прогнози за времето от радиото и телевизията: „Утре ще вали дъжд, вдругиден ще грее слънце, а след два дни в цялата страна ще вали сняг". Честите промени на времето у нас оказват влияние върху стопанската дейност на хората. Ако пътуваме из нашата страна през отделните сезони, ще открием, че те не са еднакви навсякъде.

3 **Зимата**
Зимата в равнините и низините е най-студена, особено в Дунавската равнина. Там снежните виелици са чести и навяват високи преспи от сняг. Дълга и студена е зимата в планините. Колкото по-висока е планината, толкова по-студена и снежна е зимата. Тук снегът се задържа до късна пролет. Във височина температурата на въздуха става по-ниска, а ветровете – по-силни. Стара планина е като преграда, преминаваща през средата на родината ни. Тя спира студените северни ветрове, затова зимата на юг е по-топла.

11

Зима

Пролет

1 **Речникът – моят помощник**
сезон – част от годината с характерно за нея време. Часто сезоните се наричат годишни времена.
дъжд – течен валеж, падащ от облаците
сняг – твърд валеж, падащ от облаците
засушаване – продължително отсъствие на валежи на дадено място

4 **Пролетта**
Пролетта настъпва най-рано в южните части на България. Тя е по-хладна в планините. През този сезон се засилват валежите от дъжд. Най-много те са в западните части на Стара планина, Рила, Пирин, Витоша.

5 **Лятото**
Лятото е най-горещо в южните части на страната ни и в Дунавската равнина. Най-малко валежи падат в източните части на Дунавската равнина и в Горнотракийската низина. Малкото валежи са причина селскостопанските земи да имат нужда от допълнително напояване.

36

Уводна част:
2 – В уводната беседа се коментират времето и проявата на сезоните у нас, както и значението им за стопанската дейност на хората. Важно е да се подчертае, че в различните части на страната проявата на сезоните не е еднаква.

3 – Първа точка от плана на урока е свързана с проявата на зимата в равнините, низините и планините у нас. Подчертава се къде тя е най-студена. Посочва се ролята на Стара планина като преграда на студените северни ветрове и че на юг от нея зимата е по-топла в ниските части.

4 – Вторият акцент е свързан с проявата на пролетта в отделните части на страната. Най-рано настъпва в южните части на България, като това е съпроводено с повече дъждове в западните части на планините.

5 – Третата част от урока е свързана с лятото и неговото проявление в отделните части на страната. То е най-горещо в южните части и прохладно в планините. Най-малко валежи през този сезон падат в Дунавската равнина и Горнотракийската низина, което води до напояване на селскостопанските земи там.

6 – В четвърта точка от плана на урока се разглежда проявата на есента, която настъпва най-напред в планините, където листата на дърветата пожълтяват. Есента е по-продължителна и по-топла в южните части на България. През есента птиците отлитат на юг.

7 – Накрая на урока се посочва, че времето и сезоните влияят върху стопанската дейност на хората в различните части на страната.

В рубриките „Знам и мога" (**8**)**,** и „Мога да открия" (**9**)**,** се поставят конкретни задачи, свързани с времето и сезоните у нас. Описват се накратко сезоните в селището, в което живеят учениците. Обобщение за най-важното е дадено в рубриката „Вече научих" (**10**).

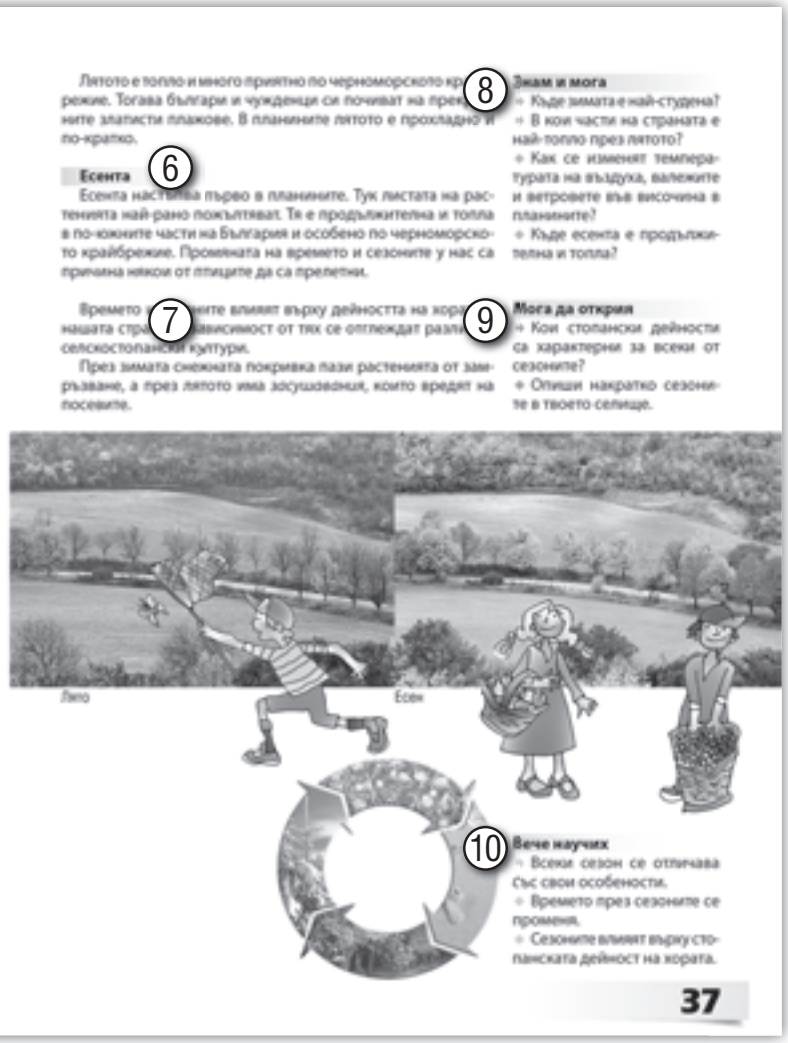

Лятото е топло и много приятно по черноморското кр... режие. Тогава българи и чужденци си почиват на прек... ните златисти плажове. В планините лятото е прохладно и по-кратко.

6

Есента

Есента настъпва първо в планините. Тук листата на растенията най-рано пожълтяват. Тя е продължителна и топла в по-южните части на България и особено по черноморското крайбрежие. Промяната на времето и сезоните у нас са причина някои от птиците да са прелетни.

7

Времето ... ните влияят върху дейността на хора... нашата стр... зависимост от тях се отглеждат разли... селскостопански култури.

През зимата снежната покривка пази растенията от замръзване, а през лятото има засушавания, които вредят на посевите.

8

Знам и мога

- Къде зимата е най-студена?
- В кои части на страната е най-топло през лятото?
- Как се изменят температурата на въздуха, валежите и ветровете във височина в планините?
- Къде есента е продължителна и топла?

9

Мога да открия

- Кои стопански дейности са характерни за всеки от сезоните?
- Опиши накратко сезоните в твоето селище.

Лято

Есен

10

Вече научих

- Всеки сезон се отличава със свои особености.
- Времето през сезоните се променя.
- Сезоните влияят върху стопанската дейност на хората.

37

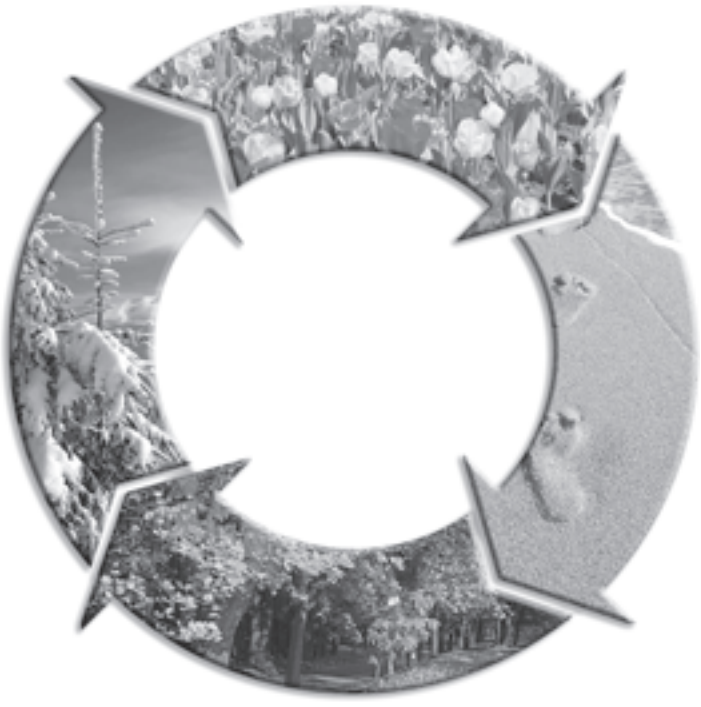

11 – Илюстративният материал дава представа и възможност за коментиране на сезонните прояви на времето у нас.

Допълнителни текстове към урока:

За пръв път в гр. Русе започват наблюдения на времето у нас. По инициатива на австриеца Юлиус фон Хан били изпратени различни уреди за наблюдение като термометър, дъждомер и др. От 1 януари 1866 г. австрийският консул в Русе (тогава Русчук) Фон Мартирт и началникът на канцеларията Карл Закс започнали наблюденията. По-късно била изградена специална станция за наблюдения на времето, известна като „Флотската кула“, издигаща се над старото пристанище, при някогашното устие на р. Русенски Лом. От 1887 г. и в София около паметника Левски има подобна станция, организирана от Марин Бъчваров.

Ето едно пролетно описание на Добруджа от Йордан Йовков: „Навред, додето очите стигат, е само едни ниви, зелени още, но вече високи, гъсти и изкласили. Сред това поле селата остават като малки и самотни острови, пътищата се превръщат в тесни и дълбоки коридори и когато върват коли по тях, отдалеч ни конете, ни колата могат да се видят: наравно с вълните на класовете като лодки се виждат сандъците само и хората в тях. Два тона има само в тоя пейзаж: синята ведрина на небето и зеленината на нивите. Такава е Добруджа през месец май“.

Допълнителна задача:

- За домашна работа се поставя задача всеки ученик да опише своя любим сезон, като се аргументира защо харесва точно този сезон.

Бележки

. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .

ТЕМА 17.
ВОДНОТО БОГАТСТВО НА БЪЛГАРИЯ

Вид на урока:
Урок за нови знания

План:
1. Реки
2. Езера
3. Черно море

1 – Опорни знания и умения:
Използват се житейският опит на учениците и наученото за водните обекти у нас в първи и втори клас.

Основни понятия:
река
езеро
море
водопад
извор
язовир

Методически указания за реализиране на темата:
Надграждат се знанията за водите у нас и разпределението им на територията на България. Използват се природногеографска карта на България, илюстративният материал и наблюденията на учениците.

17

Водното богатство на България

2 Водното богатство на страната ни са нейните реки, езера, язовири, извори, море. На картата са отбелязани със синьо. Сините линии лъкатушат и се сливат. Постепенно се разширяват и достигат до други линии или море. Това са реките на територията на страната ни.

3 **Реки**
Най-широката река у нас е Дунав. Тя извира от планина в Германия, преминава през много страни и се влива в Черно море. По нея плават кораби с пътници и товари. Във водите ѝ се лови и много риба. На нейния бряг край град Козлодуй е построена първата българска атомна електроцентрала.
Най-дългата българска река е Искър. Водите ѝ напояват плодородните почви в Дунавската равнина. Влива се в река Дунав. Най-пълноводната българска река е Марица. Извира от „сините очи" на Рила – Мариченските езера. Пропича през Горнотракийската низина, като напоява през сухото лято селскостопанските земи. Най-голямата река, която се влива в Черно море, е Камчия. У нас има и много други по-големи и по-малки реки. На някои от тях има красиви *водопади*.

Река Камчия

Град Хисаря е известен с лековитите си извори.

Язовир „Батак" в Родопите

1 **Речникът – моят помощник**
река – постоянен воден ток, отбелязан със синя ивица (линия) на картата
езеро – воден басейн, обграден от суша
море – голям воден басейн, обикновено свързан с други морета и океани
водопад – място по течението на реката, където водите ѝ се спускат отвесно от по-лична височина
извор – място на земната повърхност, където блика вода. Някои реки водят началото си от извори.
язовир – езеро, създадено от хората, като е преградено течението на река

4 **Езера**
България се гордее и със своите **езера.** По-големите от тях (Бургаското и Варненското) са по черноморското крайбрежие. Кристално чисти са водите на езерата в Рила и Пирин. Най-известни от тях са Седемте рилски езера. Плод на човешката дейност са *язовирите*. Техните води се използват за напояване, добиване на електрическа енергия, улов на риба. Приятна е почивката край тихите им води. България е богата и на много *извори* с бистри и лечебни води, край които са построени курортни селища.

5 **Черно море**
Черно море е другото голямо водно богатство на страната. Наричаме го „морската врата" на България към света, тъй като от нашите пристанища тръгват кораби във всички посоки на света. В него се лови риба и се добива сол. Прекрасните му плажове привличат много наши и чужди летовници.

6 Водите са ценно природно богатство, което трябва да опазваме от замърсяване и разхищаване. Без тях човешкият живот е немислим.

38

Уводна част:
2 – В уводната беседа се обръща внимание на водното богатство на страната, представено от реки, езера, язовири, извори, море, отбелязвани със син цвят на географската карта на България.

3 – В първата част от плана на урока се разглеждат реките като важно природно богатство. Подчертава се, че най-широката река е р. Дунав, като се посочва откъде извира и къде се влива. На брега ѝ е построена първата атомна електроцентрала у нас. Посочва се, че най-дългата българска река е Искър, а най-пълноводната във вътрешността на страната е р. Марица. Най-дългата река, вливаща се в Черно море, е р. Камчия.

4 – Във втората част на урока се акцентира върху езерата у нас. Посочват се по-големите от тях по черноморското крайбрежие, както и красивите кристално чисти езера в Рила и Пирин. Насочва се вниманието на учениците към изкуствените езера – язовирите.

Друго важно богатство на страната са многобройните минерални извори, край които са построени курорти.

5 – Третата част от плана на урока е свързана с представянето на Черно море като важно природно богатство на страната. Подчертава се наименованието му „морската врата на България" към света. Посочва се, че в него се лови риба и се добива морска сол. На черноморското крайбрежие има редица летни курорти.

6 – В заключение се обобщава, че водите са важно и ценно природно богатство, което трябва да опазваме от замърсяване.

7 – В рубриката „Нещо интересно" е представена кратка характеристика на р. Искър.

В рубриките „Знам и мога" (**8**)**,** и „Мога да открия" (**9**)**,** се поставят въпроси и задачи, свързани с водното богатство на страната. Въпроси като

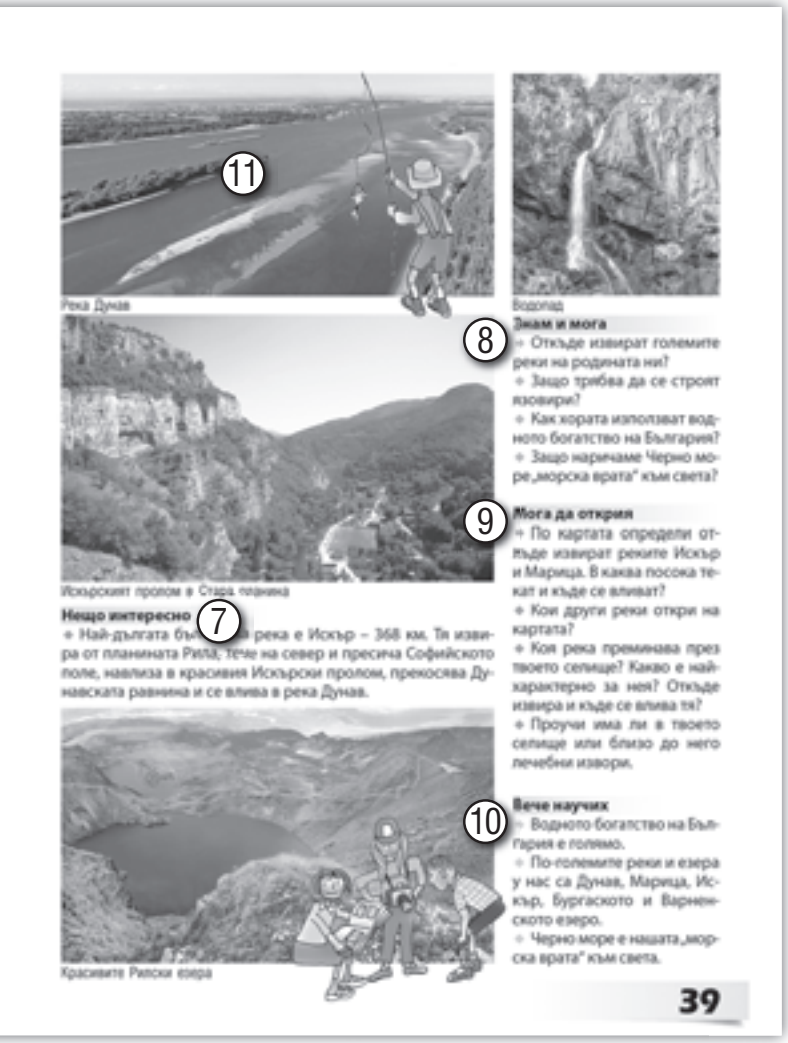

Река Дунав

Водопад

Искърският пролом в Стара планина

Знам и мога

- Откъде извират големите реки на родината ни?
- Защо трябва да се строят язовири?
- Как хората използват водното богатство на България?
- Защо наричаме Черно море „морска врата" към света?

Мога да открия

- По картата определи откъде извират реките Искър и Марица. В каква посока текат и къде се вливат?
- Кои други реки откри на картата?
- Коя река преминава през твоето селище? Какво е най-характерно за нея? Откъде извира и къде се влива тя?
- Проучи има ли в твоето селище или близо до него лечебни извори.

Нещо интересно

- Най-дългата бъ[illegible] река е Искър – 368 км. Тя извира от планината Рила, тече на север и пресича Софийското поле, навлиза в красивия Искърски пролом, прекосява Дунавската равнина и се влива в река Дунав.

Вече научих

- Водното богатство на България е голямо.
- По-големите реки и езера у нас са Дунав, Марица, Искър, Бургаското и Варненското езеро.
- Черно море е нашата „морска врата" към света.

Красивите Рилски езера

39

„Защо трябва да се строят язовири?" и „Как хората използват водното богатство на България?" дават възможност учениците да изказват мнение на основата на изученото и на личния си опит. Важни са задачите за работа с географската карта.

10 – В рубриката „Вече научих" се обобщава изученото за водното богатство на страната.

11 – Илюстрациите са важен елемент на урока, с помощта на който могат да се коментират особеностите на водното богатство на страната ни.

Допълнителни текстове към урока:

Йордан Йовков за р. Дунав: „Нашият Дунав! Всякога, когато чуем това име, невидими пръсти удрят по струните на всяко сърце. Дунав е връстник на вековете. Колко събития, определящи съдбата, колко дела – и трагични, и славни, са се разигравали тук, и достойни декорации са били ето тези брегове и тази река".

В нашата страна има над 300 красиви водопада, като 70 от тях са обявени за природни забележителности. Те възникват там, където по течението на реката има пропадане и водите ѝ се спускат от различна височина. Най-високият български водопад (124 м) се намира в Стара планина и е наречен Райското пръскало. Красиви са водопадът Скакля в Искърския пролом, Боянският водопад във Витоша, недалеч от София, Смолянският водопад, недалече от гр. Смолян, водопадът край село Хотница, недалеч от Велико Търново, и много други. Водопадите привличат много туристи, но заедно с това природата около тях трябва да се опазва, за да останат привлекателни и за следващите поколения.

Допълнителна задача:

- Поставя се задача учениците вкъщи да открият по картата в атласа или други източници най-големите язовири у нас.

Бележки

. . . . . .

. . . . . .

. . . . . .

. . . . . .

. . . . . .

. . . . . .

. . . . . .

. . . . . .

. . . . . .

ТЕМА 18.
ВОДИ

Вид на урока:
Упражнение

План:
1. Как се описват реки и езера по географската карта
2. Задачи
3. Правила за поведение при наводнение

Опорни знания и умения:
Изученото в предходни уроци и опитът и представите на учениците за водите на страната. Изученото в първи и втори клас за значението на водата в нашия живот.

Основни понятия:
река
езеро
море
водопад
извор
язовир

Методически указания за реализиране на темата:
Надграждат се знанията за водите у нас по отношение на пространствената им проява на територията на България. Учениците се научават да правят характеристика на воден обект в определена последователност. Използват се природногеографска карта на България, илюстративният материал, таблицата от с. 40 и наблюденията на учениците.

Уводна част:
1 – В увода към урока упражнение се подчертава разнообразието на водното богатство, което трябва да използваме разумно. Децата се стимулират да приложат знанията си за водите и да откриват сами водни обекти по географската карта на България.

2 – Във втората част от урока се коментира и се разяснява начинът на описание на реки и езера в определена последователност. Важни са изборът на съответния обект и откриването на източници на информация.

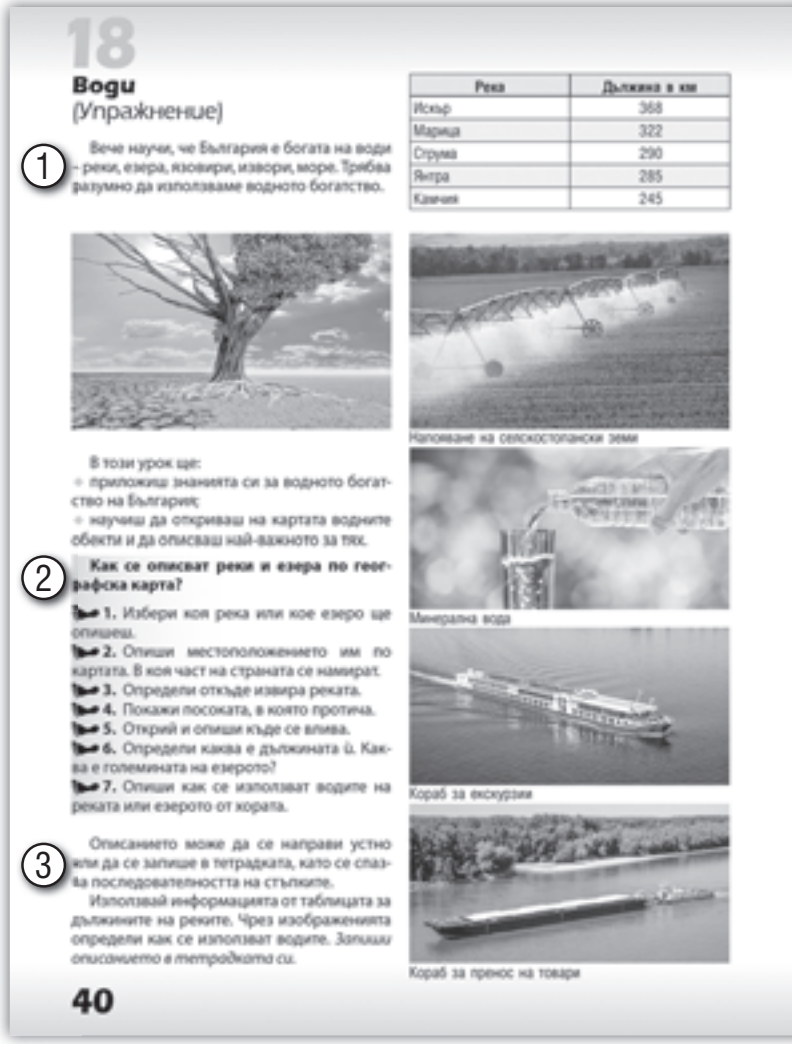

18

Водi
(Упражнение)

Вече научи, че България е богата на води – реки, езера, язовири, извори, море. Трябва разумно да използваме водното богатство.

Река	Дължина в км
Искър	368
Марица	322
Струма	290
Янтра	285
Камчия	245

Напояване на селскостопански земи

В този урок ще:
- приложиш знанията си за водното богатство на България;
- научиш да откриваш на картата водните обекти и да описваш най-важното за тях.

Как се описват реки и езера по географска карта?

1. Избери коя река или кое езеро ще опишеш.
2. Опиши местоположението им по картата. В коя част на страната се намират.
3. Определи откъде извира реката.
4. Покажи посоката, в която протича.
5. Открий и опиши къде се влива.
6. Определи каква е дължината ѝ. Каква е големината на езерото?
7. Опиши как се използват водите на реката или езерото от хората.

Минерална вода

Описанието може да се направи устно или да се запише в тетрадката, като се спазва последователността на стъпките.
Използвай информацията от таблицата за дължините на реките. Чрез изображенията определи как се използват водите. *Запиши описанието в тетрадката си.*

Кораб за екскурзии

Кораб за пренос на товари

40

Яловир

Отглеждане на риба

Черноморски курорт

Басейн с лечебна минерална вода

Риболов

Открий на картата някои от по-големите езера у нас: Варненско, Бургаско, Поморийско, Сребърна, Седемте рилски езера.

При проливни дъждове у нас често стават наводнения. Прочети как да постъпиш при наводнение.

Правила за поведение при наводнение:

1. При възникване на опасност или наводнение незабавно позвъни на тел. 112.

2. Изключи газта и електричеството.

3. Напусни по най-бързия начин дома си.

4. При невъзможност за напускане на сградата се премести на най-горните етажи или на покрива.

5. Ако си навън, незабавно се отдалечи от реката и се придвижи към най-близкото възвишение.

6. Не заставай под или на мостове, подлези, надлези.

7. Не пий вода от замърсени вследствие на наводнение водоизточници.

Творческа задача

Проучи коя река преминава през твоето селище или наблизо и направи в тетрадката си описание с помощта на посочените стъпки.

41

3 – В третата част се поставя задачата за описание на даден воден обект, като се използват различни източници на информация, предоставената таблица и илюстрациите. Друга задача е свързана с умението на учениците сами да откриват водни обекти по картата.

4 – Последната част от урока е свързана с проявата на проливни дъждове у нас и появата на наводнения в някои райони на България. Внимателно се коментират плправилата за поведение по време на наводнение.

5 – Накрая е поставена задача да се проучи реката, минаваща през селището, в което живеят учениците и да се направи кратко описание, използвайки съответните стъпки.

6 – Илюстрациите в урока позволяват да се онагледят засегнатите в упражнението въпроси.

Допълнителна задача:

- Поставя се задача за домашно изпълнение: Открийте от географската карта и други информационни източници в родния край реки, езера, язовири, извори, водопади. Подредете ги в таблица.

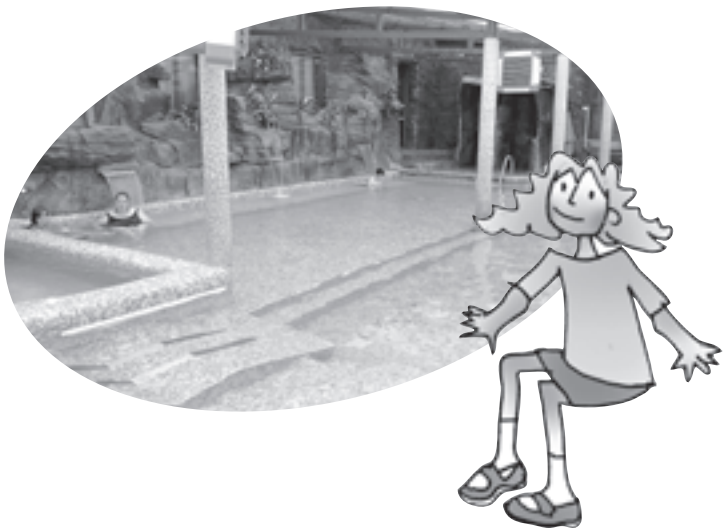

Бележки

. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .

ТЕМА 19.
ПРИРОДНИ БОГАТСТВА.
РАСТИТЕЛЕН СВЯТ

Вид на урока:
Урок за нови знания

План:
1. Почвите в България
2. Растителен свят
3. Растителността – природно богатство

Опорни знания и умения:
Знанията и представите на учениците от първи и втори клас, както и личният им опит.

1 – Основни понятия:
почва
резерват
Червена книга

Методически указания за реализиране на темата:
Учениците имат възможност да затвърдят своите представи за растителността в България. Активно се използва в урока картата и атласът на България. При разглеждането на различните групи растения (дървесни, храстови и тревни) се определя тяхното географско разположение в границите на страната.

Уводна част:
2 – В уводната беседа към урока се посочва, че растителният свят е много важно природно богатство. За да съществува, е необходимо да познаваме и почвите, върху които растат растенията. Най-важното свойство на почвите е плодородието. Посочват се райони от страната с плодородни почви – Дунавска равнина, Горнотракийска низина, Задбалкански полета. Почвите са също много важно природно богатство, което трябва да опазваме от замърсяване и унищожаване.

3 – Във втора точка от плана на урока се разглежда растителността като важно природно богатство. Посочва се богатото разнообразие от растителни видове у нас. Растенията се групират като дървесни, храстови и тревни, като се посочват примери от тези групи и местата, където те са разпространени. Някои от растителните видове са особено ценни и се опазват от закона. Дадени са примери и за разпространението на иглолистните и широколистните гори. Сред тревните видове има и много ценни лечебни билки.

19

Природни богатства. Растителен свят

Почвите и растителността са важна част от природните богатства на България. Те осигуряват развитието на различни стопански дейности.

Повърхнината на страната ни е покрита с разнообразни почви. Някои са много плодородни и върху тях се отглеждат различни селскостопански култури. Върху други почви се развиват широколистни и иглолистни гори, а трети са заети от пасища и ливади. Най-плодородни са почвите в Дунавската равнина, Горнотракийската низина и Задбалканските полета. Почвите са много ценно природно богатство, което трябва да пазим от замърсяване и унищожаване.

Растителен свят

Богата и разнообразна е растителността у нас. В миналото по нашите земи е имало много гори. Постепенно те са намалели – хората са ги изсекли, за да засаждат селскостопански растения. У нас се срещат различни растения – дърветa, храсти и треви. Някои от тях могат да се видят само в нашата страна – например родопското лале, рилската иглика и др.

Част от територията на страната е покрита с широколистни, иглолистни и смесени гори. Широколистните гори са предимно от дъб и бук. Те са най-характерни за Стара планина и за Средна гора. В иглолистните гори преобладават бор, ела и смърч. Те виреят в Родопите, Рила, Пирин и Витоша.

По склоновете на планините и горските поляни са разпространени храстите. Сред тях са шипката, къпината, глогът, лещата и др.

Тревната растителност покрива като пъстроцветен килим пасищата и ливадите както в равнините и низините, така и в планините. Много от тревните растения са ценни билки, с които България е прочута извън пределите си.

Растителността – природно богатство

Наричат горите „завод под открито небе". От тях се добива дървесина, а храстите и тревите се използват за храна на селскостопанските животни. Събирането и използването на билките е стара българска традиция. Чистият въздух и прохладните гори са условие за развитието на планинския туризъм у нас. За опазването на ценни растителни видове са създадени защитени територии – паркове и *резервати*. Тези видове са записани в *Червената книга* на България.

Дъб

Пасища

Шипка

Билки

Речникът – моят помощник

почва – горният слой на земната повърхност, който притежава свойството плодородие

резерват – защитено място, където се опазват редки растителни и животински видове

Червена книга – книга, в която са записани редки и застрашени от изчезване растения и животни

42

4 – Третият и много важен акцент в урока е свързан с растителността като природно богатство, което трябва разумно да използваме и опазваме. Дават се примери за използването на растителността в стопанската дейност на хората. За опазването на най-ценните и редки растителни видове у нас е създадена Червена книга.

5 – В рубриката „Нещо интересно" се разглеждат защитените растителни видове у нас, като се посочват примери: еделвайс, пясъчна лилия, рилска иглика и др.

В рубриките „Знам и мога" (**6**), и „Мога да открия" (**7**), се поставят въпроси и задачи във връзка с наученото в урока, като се свързват знанията с представите на учениците за растителността в родния край.

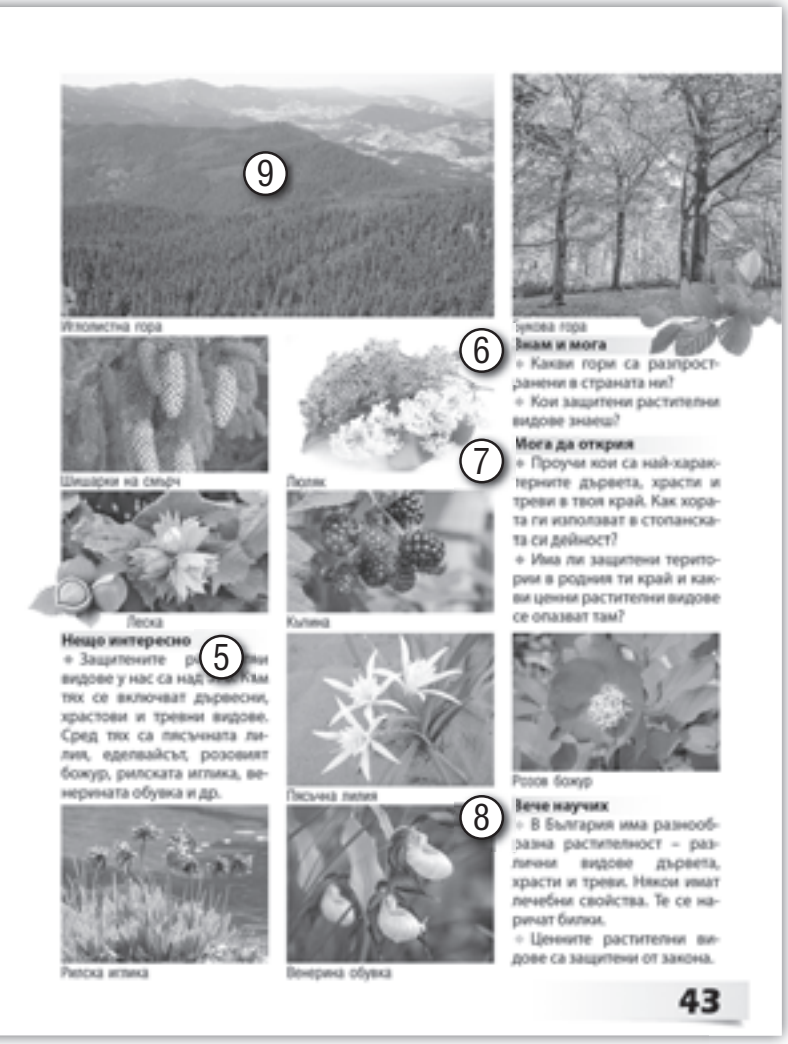

8 – В рубриката „Вече научих“ се обобщават знанията за растителността като важно природно богатство и необходимостта от защита на ценните растителни видове.

9 – Илюстрациите са важен елемент на урока, с помощта на който могат да се коментират особеностите на растителния свят като природно богатство на страната ни.

Допълнителен текст към урока:

През последните триста години растителността на България силно се е променила. В старите писания на пътешественици се говори, че от Белград до София и от София през Средна гора до Тракия се е простирала труднопроходима старата гора. През тази „мрачна“ според писанията гора се е пътувало трудно дори през деня. Постепенно горите са били изсичани за дървен материал, от който добивали дървени въглища, освобождавали места за пасища и ливади за животните, или били унищожавани от пожари и така рязко намалели. Ето защо е особено важно да опазваме в наши дни горите и да се отнасяме към тях с грижовност, за да останат по земите ни и в бъдеще.

Допълнителна задача:

- Поставя се задача учениците да попитат своите близки какви дървесни видове познават, характерни за България. Правят списък на получените резултати и в следващ час сравняват получената информация със съучениците си.

Бележки

. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .

ТЕМА 20.
ПРИРОДНИ БОГАТСТВА.
ЖИВОТИНСКИ СВЯТ

Вид на урока:
Урок за нови знания

План:
1. Животни в планините
2. Животни в равнините и низините
3. Животни във водите
4. Животните – природно богатство

Опорни знания и умения:
Знанията и представите на учениците от първи и втори клас, както и личният им опит.

Основни понятия:
животински свят

Методически указания за реализиране на темата:
Учениците затвърждават своите представи за животинския свят в България. Активно се използват в урока картата и атласът на България. При разглеждането на животните в планините, равнините и низините, както и във водите, се определя тяхното географско разпространение на територията на страната.

Уводна част:
1 – В уводната беседа се посочва, че животинският свят е важна част от природните богатства на страната. Животните могат да се срещат на различни места – планините, равнините и низите, водите на България.

2 – В първа точка от плана на урока се обръща внимание на животните в планините, като се подчертават специфичните условия за живот там. Дават се примери от най-разпространените видове в нашите планини.

3 – Вторият акцент е върху животните, характерни за равнините и низините на страната. Припомнят се природните условия в тях. Посочват се като пример и прелетните птици.

4 – В третата част от урока се характеризират животните във водите, тяхното географско разпространение, преди всичко видове риби в р. Дунав, вътрешните реки и езера и Черно море. Посочват се и други представители на животинския свят по черноморското крайбрежие.

5 – В последна четвърта част от плана на урока се обръща внимание на животните като важно природно богатство, което трябва да се опазва. Дават се пример и за животни, вписани в Червената книга на България.

20

Природни богатства. Животински свят

1 Животинският свят на България е богат. Животни можем да срещнем както в равнините и низините, така и в планините и водите на страната. Всяко от тях търси най-благоприятните условия за живот.

2 **Животни в планините**
Горите приютяват много животни. Тук те намират храна (различни горски плодове, треви, клонки и листа) и места, където да се скрият от неприятелите.
В планините се срещат елен и сърна, мечка, глиган, вълк и лисица, катерička, змии и др. Във високите части по скалите на Стара планина, Рила и Пирин се катерят игриви диви кози. Много птици гнездят в планините: бухал, сова, кълвач, сокол и орел. В иглолистните гори, макар и рядко, се среща птицата глухар. Прилепите са най-характерните обитатели на пещерите.

Сърна

3 **Животни в равнините и низините**
В по-ниските части на страната – Дунавската равнина, Горнотракийската низина и полетата, се срещат животни, обитаващи почвата, като къртицата. От птиците тук живеят фазан, яребица, пъдпъдък. Огромните гнезда на щъркелите са накацали по дървета, стълбове и стари комини. Те заедно с други прелетни птици зимуват далече на юг, а напролет пристигат по нашите земи и отглеждат поколението си.

Вълк

4 **Животни във водите**
В реките и езерата има различни риби – шаран, мряна, щука, сом и др. В река Дунав се лови рядката голяма риба моруна. Тя достига до няколко метра. Във водите на Черно море живеят ценни видове риби – скумрия, паламуд, калкан и др. Морските брегове са обитавани и от миди и раци. Делфини порят крайбрежните води. Във въздуха се чуват крясъците на чайките.

Моруна

5 **Животните – природно богатство**
Животните са наше природно богатство, което трябва да опазваме. Редица животински видове са защитени от закона. Те са записани в Червената книга на България. Сред тях са рисът, видрата, пеликанът, лебедът и др.

Видра

Пеликани

Калкан

Делфини

44

6 – В рубриката „Нещо интересно“ се посочват факти за защитените животински видове у нас, като са дадени и примери.

В рубриките „Знам и мога“ (**7**), и „Мога да открия“ (**8**), се поставят въпроси и задачи във връзка с наученото в урока, като се свързват знанията с представите на учениците за животинския свят в родния край.

9 – В рубриката „Вече научих“ се обобщават знанията за животинския свят като природно богатство и необходимостта от защита на ценните животински видове.

10 – Илюстрациите са важен елемент на уро-

ка, с помощта на който могат да се коментират особеностите на животинския свят като природно богатство на страната ни.

Допълнителен текст към урока:

Птиците са причината за организирането на един от най-известните не само в България резервати – „Сребърна“. Той е обявен още през 1948 г. Тук са установени над 190 вида птици, сред които къдроглав и розов пеликан, ням лебед, черни водни кокошки, водни лястовици, диви патици и гъски, чапли, блатари и др. Особено красиво е езерото през нощта, когато луната огрява водите му и те наистина приличат на сребърни вълни, а във въздуха се чуват гласовете на птиците и на другите му обитатели.

Допълнителна задача:

- Поставя се задача за работа вкъщи всеки ученик да опише три любими животински вида, характерни за българската природа, като използва информация от библиотеката или от интернет.

Бележки

. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .

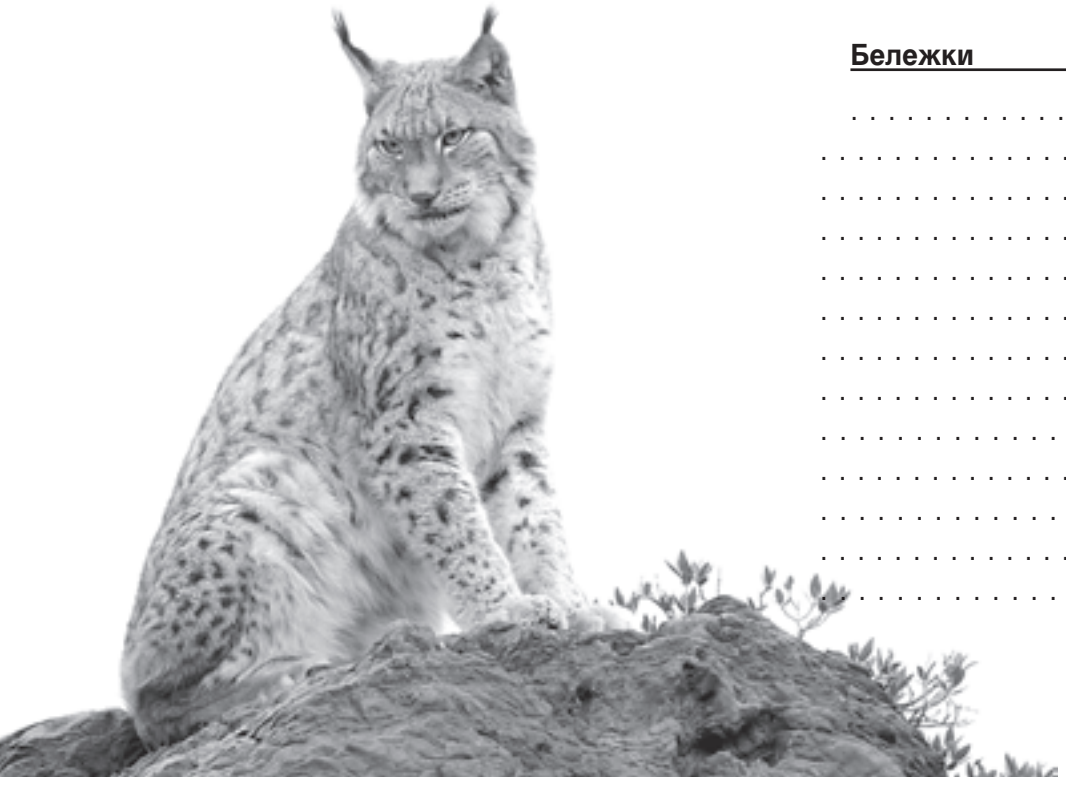

ТЕМА 21.
ОПАЗВАНЕ НА БЪЛГАРСКАТА ПРИРОДА

21

Опазване на българската природа

2

От дълбока древност населението по нашите земи е използвало природните богатства. В своята дейност хората променяли природата около себе си. Постепенно обаче осъзнали необходимостта от опазването ѝ. През 1933 г. в планината Странджа бил обявен първият български резерват, наречен „Силкосия". Една година по-късно у нас е създаден първият на Балканския полуостров народен парк – „Витоша". По-късно се създават още много резервати и паркове с цел да се опазват ценни растителни и животински видове и красиви природни забележителности.

3

Национални паркове

Днес в страната ни има три големи национални парка – „Рила", „Пирин" и „Централен Балкан". „Рила" е най-големият наш национален парк. В него се опазват стари иглолистни гори и обширни високопланински пасища, а красивите „сини очи" на планината (езерата) привличат хиляди туристи от страната и чужбина. В националния парк „Пирин" можем да видим много от редките растения у нас като еделвайса и уникалната Байкушева мура. Величествените върхове се оглеждат в кристалните езера на планината. „Централен Балкан" е сред най-красивите природни кътчета на родината ни. Тук се срещат повече от 10 растения, които могат да се видят само в нашата страна.

4

Защита на българската природа

Над 90 са резерватите и стотици са защитените от държавата природни забележителности. Под закрилата на закона са много растения и животни. Повече от хиляда и седемстотин са защитените вековни дървета. В създадената специална Червена книга на България са вписани застрашените от изчезване растения и животни. Някои от защитените природни забележителности на нашата страна са признати за част от Световното природно наследство. Такива са националният парк „Пирин" и резерватът „Сребърна" край град Силистра. Това е доказателство за уникалността на природата на родината ни. Гордеем се, че живеем в страна, чиято природа е наречена „земен рай".

Защитена територия в планината Витоша

Байкушевата мура

1

Речникът – моят помощник

национален парк – защитена от държавата територия с цел опазване на дивата природа. В парка строго се спазват определени правила за посещение.

Вход към национален парк „Централен Балкан"

46

Вид на урока:
Урок за нови знания

План:
1. Национални паркове
2. Защита на българската природа

Опорни знания и умения:
Знанията и представите на учениците от първи и втори клас, както и личният им опит от посещение на защитен природен обект.

1 – Основни понятия:
национален парк
Червена книга
защитени природни забележителности

Методически указания за реализиране на темата:
Учениците затвърждават своите представи за защита на природата в България. Активно се използват в урока картата и атласът на България. При разглеждането на защитените природни обекти се определя тяхното географско разпространение на територията на страната. Използва се природногеографска карта, а при възможност и карта на защитените природни обекти в България.

Уводна част:
2 – В уводната беседа учениците се въвеждат в историята на опазването на природата у нас. Посочват се първият български резерват и първият народен (национален) парк. Изтъква се необходимостта от опазването на природата на страната.

3 – По втора точка от плана на урока се посочват трите най-големи защитени територии в страната – националните паркове „Рила", „Пирин" и „Централен Балкан". Прави се кратка характеристика и се посочват най-интересните приодни обекти, съхраняващи се в тях. На илюстрациите се посочват логото на всеки от националните паркове.

4 – В третата част се акцентира върху други видове защитени природни обекти – резервати, отделни растителни и животински видове. Обръща се внимание, че две от природните защитени територии – резерватът „Сребърна" и национален

парк „Пирин", са част от Световното природно наследство.

5 – В рубриката „Нещо интересно" се посочват и други форми на защита на родната природа.

В рубриките „Знам и мога" (**6**), и „Мога да открия" (**7**), се поставят въпроси и задачи във връзка с наученото в урока, като се свързват знанията с представите на учениците за защита на природата в родния край. Предлага се на учениците да коментират израза: „Защитавайки природата, човек защитава себе си".

8 – В рубриката „Вече научих" се обобщават знанията, получени в урока за опазването на българската природа.

9 – Илюстрациите са важен елемент на урока, с помощта на който могат да се коментират начините за защита на природата на страната ни.

Допълнителен текст към урока:

Един от най-старите и красиви български резервати е „Парангалица", разположен в Рила планина. В него са установени повече от триста вида растения, някои от които се срещат само тук или са редки за българската природа. Особено красиви са прохладните през лятото иглолистни гори, над които се разполагат пасища и ливади, осеяни с много цветя.

Допълнителна задача:

- Поставя се задача за домашна работа да проучат и направят списък на защитените природни обекти в родния край.

Бележки

. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .

ТЕМА 22.
ПРИРОДАТА НА МОЯ РОДЕН КРАЙ

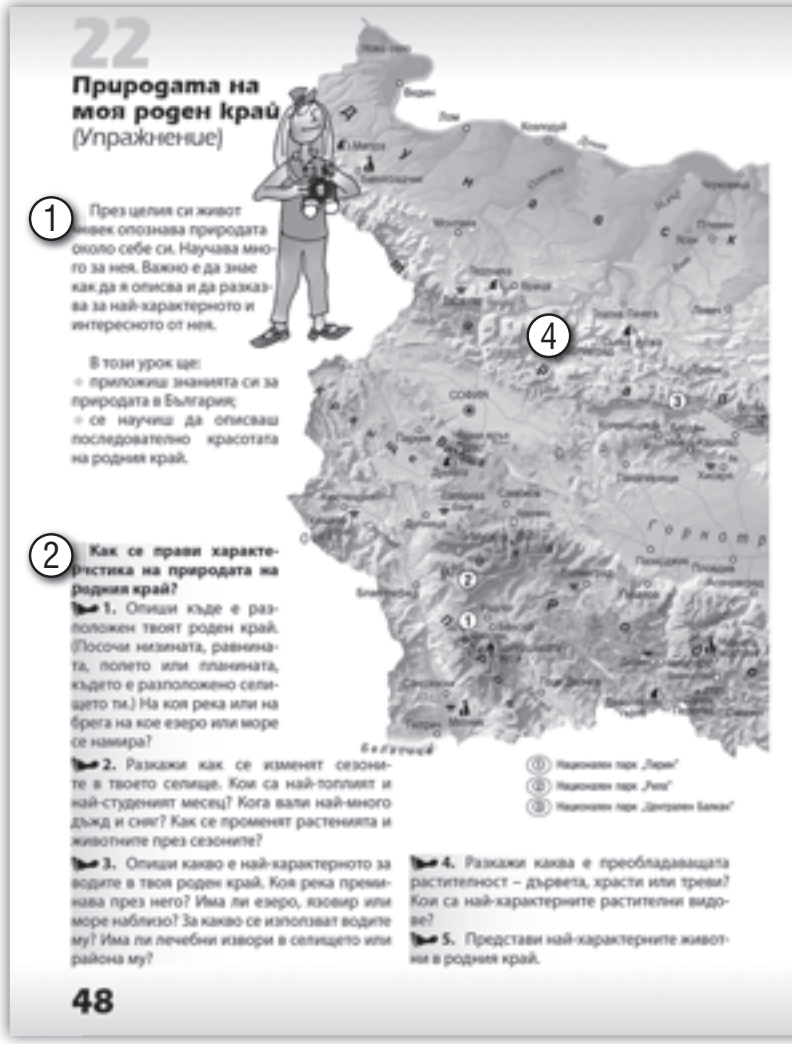
22

Природата на моя роден край
(Упражнение)

1 През целия си живот човек опознава природата около себе си. Научава много за нея. Важно е да знае как да я описва и да разказва за най-характерното и интересното от нея.

В този урок ще:
- приложиш знанията си за природата в България;
- се научиш да описваш последователно красотата на родния край.

2 **Как се прави характеристика на природата на родния край?**

1. Опиши къде е разположен твоят роден край. (Посочи низината, равнината, полето или планината, където е разположено селището ти.) На коя река или на брега на кое езеро или море се намира?

2. Разкажи как се изменят сезоните в твоето селище. Кои са най-топлият и най-студеният месец? Кога вали най-много дъжд и сняг? Как се променят растенията и животните през сезоните?

3. Опиши какво е най-характерното за водите в твоя роден край. Коя река преминава през него? Има ли езеро, язовир или море наблизо? За какво се използват водите му? Има ли лечебни извори в селището или района му?

4. Разкажи каква е преобладаващата растителност – дървета, храсти или треви? Кои са най-характерните растителни видове?

5. Представи най-характерните животни в родния край.

4

48

Вид на урока:
Упражнение

План:
1. Как се прави характеристика на природата на родния край
2. Задача

Опорни знания и умения:
Учениците затвърждават своите представи за природата в България на базата на знанията за природата на родния край. Активно се използват в урока картата и атласът на България. При възможност се използва природногеографска карта на родния край.

Основни понятия:
планина
равнини
низини
сезони
води
растителен свят
животински свят
опазване на природата

Методически указания за реализиране на темата:
На основата на личния опит на учениците, както и на придобитите знания в уроците за природата на България се затвърждават знанията им, като се предлага алгоритъм, логическа последователност за характеристика на природата на родния край. При възможност се използва природногеографска карта на родния край.

1 – Уводна част:
В началото на урока се показва необходимост та да познаваме добре природата на родния кра и родината. В хода на урока учениците ще се нау чат да характеризират природата на родния кра

2 – Във втората и най-важна част на урока с показва логическата последователност за харак теристика на природата на родния край. Стъпк по стъпка се показва начинът за подготовка реализирането на характеристиката. С насочващ въпроси се преговарят основните знания за при родата на страната и родния край.

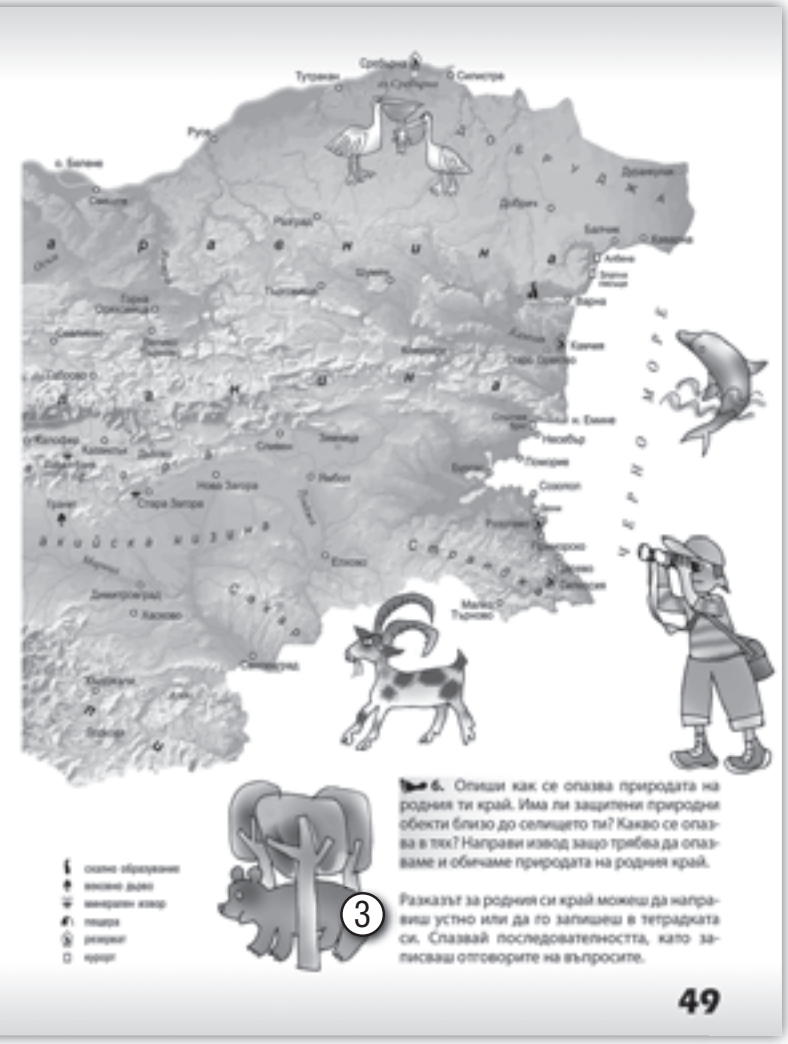

3 – В третата част се поставя задача да се направи характеристика на природата на родния край, като се използва посочения алгоритъм.

4 – Географската карта в урока има ориентировъчен характер. Препоръчително е да се използва карта на родния край.

Допълнителна задача:

- Поставя се задача учениците да потърсят и да представят информация за родния край, като използват книги от библиотеката, интернет или други информационни източници.

Бележки

. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .

ТЕМА 23.
ПРИРОДНИ ДАДЕНОСТИ И ТРУДОВА ДЕЙНОСТ (1)

Вид на урока:
Урок за нови знания

План:
1. Трудова дейност в равнините и низините
2. Трудова дейност в планините
3. Трудова дейност по черноморското крайбрежие

Опорни знания и умения:
Учениците затвърждават своите представи за трудовата дейност на хората в България. Използва се личният им опит по отношение на различните професии на хората около тях. В урока се използват картата и атласът на България.

Основни понятия:
селско стопанство
селскостопански култури
риблов

Методически указания за реализиране на темата:
На основата на личния опит на учениците, както и на придобитите знания в първи и втори клас, се разглеждат различни трудови дейности, характерни за равнините, низините, планините и черноморското крайбрежие. Използват се карти от атласа и природногеографска карта на България.

1 – Уводна част:
В уводната беседа се посочва, че природните богатства на страната определят в голяма степен трудовите дейности на хората в различните райони на България.

2 – В първа точка от плана на урока се посочват най-характерните трудови дейности на хората в равнините и низините. Те са свързани с развитието на селското стопанство. Дават се примери за селскостопанските култури, отглеждани в тези райони на страната. Посочва се и развитието на животновъдството – отглеждането на редица селскостопански животни – говеда, свине, птици, коне и др.

3 – Вторият основен акцент е върху развитието на трудовите дейности в планините. На базата на природните богатства се развива дърводобивът, отглеждането на по-студенолюбиви селскостопански култури, развива се животновъдството, пчеларството. Събират се ценни билки и горски плодове.

23

Природни дадености и трудова дейност (1)

1 Природните богатства на страната ни определят вида на трудовата дейност на хората в различните райони.

Трудова дейност в равнините и низините

2 Плодородните равнини, низини и полета предоставят много добри условия за развитие на селското стопанство. В Дунавската равнина се отглеждат пшеница (споменават я като „житницата на България"), царевица, слънчоглед, захарно цвекло, фасул и др. В Горнотракийската низина условията са добри за отглеждане на зеленчуци, лозя, ориз, памук, овощни дървета – ябълки, череши, сливи, праскови и др. Кюстендилското поле е наречено „ябълковата градина на България". В полетата, разположени южно от Стара планина, виреят рози, мента, лавандула. В много ферми се отглеждат различни животни – говеда, свине, птици, коне и др.

Зеленчуци

Насаждения от рози в задбалканските полета

5 **Нещо интересно**

В задбалканските полета се отглеждат рози, от които се получава розово масло. То е много ценено и търсено в чужбина. Използва се за направата на парфюми и като лечебно средство. Производството му е стара традиция и през последните години се увеличават риториите за отглеждане маслодайната роза.

3 **Трудова дейност в планините**

Горската растителност, пасищата и ливадите в планините са условия за развитието на животновъдството. Отглеждат се овце, кози, крави и др. Много добре е развито пчеларството. Тук виреят и някои селскостопански видове, които обичат по-хладните условия – картофи, ръж, овес, малини и др. По склоновете на Рила, Пирин и Родопите се отглежда тютюн. Планините са богати на ценни билки – лечебни растения, които трябва да опазваме и да използваме разумно. Тук се добива и ценен дървен материал.

Грозде

Билки

4 **Трудова дейност по черноморското крайбрежие**

Условията на черноморското крайбрежие са благоприятни за отглеждане на лозя, овощни дървета и зеленчуци. Във водите на Черно море, както и в реките, язовирите и езерата, се лови риба. В равнините, в низините и в планините хората добиват въглища, руди, пясък за строителство и др.

Използването на природните богатства трябва да се извършва разумно, да не се замърсява и унищожава красивата природа.

50

4 – В трета точка от плана на урока се посочват трудовите дейности по черноморското крайбрежие – отглеждане на лозя, овощни дървета, зеленчуци, риболовът.

5 – В рубриката „Нещо интересно" се посочва една от традиционните дейности на хората в някои Задбалкански полета – отглеждането на рози и добиването на розово масло.

В рубриките „Знам и мога" (**6**) и „Мога да открия" (**7**) се поставят въпроси и задачи във връзка с наученото в урока, като се свързват знанията с представите на учениците за различнни трудови дейности.

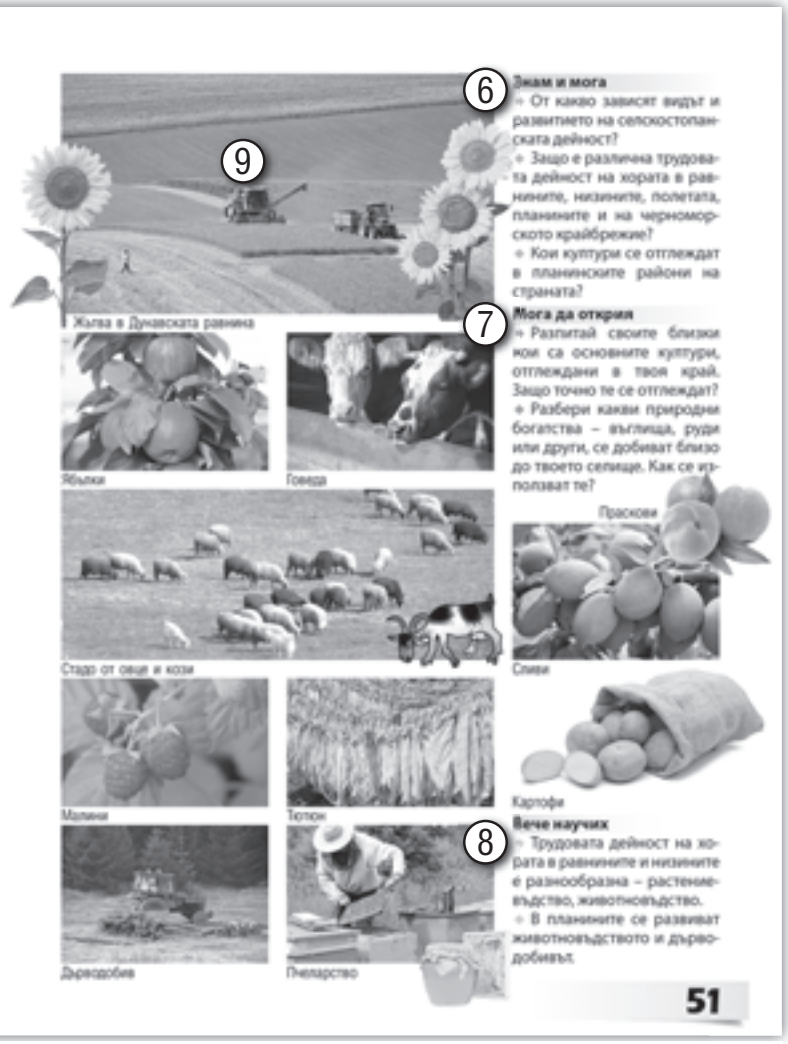

8 – В рубриката „Вече научих“ се обобщават знанията, получени в урока за трудовите дейности в различните части на страната.

9 – Илюстрациите дават възможност учениците да придобият по-добра представа за трудовите дейности в различните райони на страната.

Допълнителен текст към урока:

Селското стопанство е старо и традиционно за българите. То осигурява на хората хранителни продукти, но и суровини и материали за развитието на индустрията. В него можем да отделим растениевъдство, свързано с отглеждането на различни културни растения, и животновъдството, което е свързано с отглеждането на домашни животни. Развитието на селското стопанство зависи както от особеностите на нашата природа, така и от опита на хората в растениевъдството и животновъдството.

Допълнителна задача:

- Поставя се задача за домашна работа да проучат какви професии имат членовете на семейството или други близки хора.

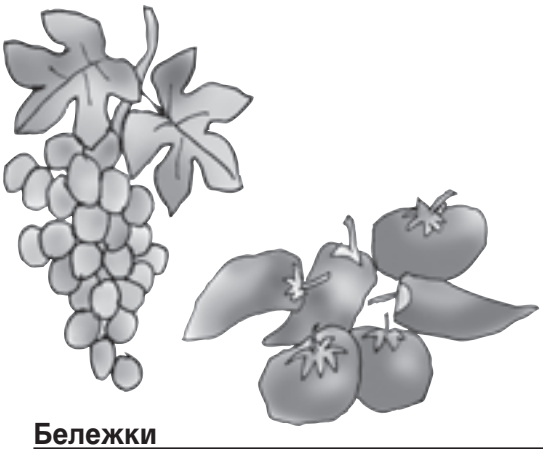

Бележки

. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .

ТЕМА 24.
ПРИРОДНИ ДАДЕНОСТИ И ТРУДОВА ДЕЙНОСТ (2)

24

Природни дадености и трудова дейност (2)

2 Разнообразието на природните дадености в нашата страна определя извършването и на други трудови дейности. Когато човек пътува из България, вижда високите комини на заводите, сградите на различни предприятия, гарите, автогарите, пристанищата и летищата, магазините, банките, театрите, музеите, стадионите. Навсякъде се трудят хора с различни професии.

3 **Промишлена дейност**

Животът на съвременния човек е немислим без електроенергия. У нас най-много електроенергия се произвежда в Първата българска атомна електроцентрала край град Козлодуй. За получаване на електрическа енергия хората използват и водната сила във водноелектрически централи в Родопите, Рила, Пирин.

Съвременно предприятие

Производство на дрехи

Атомната централа край град Козлодуй

Килимарство

1 **Речникът – моят помощник**

промишленост – дял от стопанството на страната, в който с машини се преработват материали в готови изделия

завод – предприятие за производство на предмети за други производства или за бита на човека

В заводите се произвеждат много важни за нашия живот продукти. Материали за тях се вземат от природата.

У нас има заводи за много и различни видове машини – за кораби (Варна), за машини за селското стопанство (Русе), хладилници, печки, бойлери и др.

Произвеждат се и хранителни продукти, платове, дрехи, обувки, мебели и още много други предмети, които са навсякъде около нас. Много от тях изнасяме в други страни.

Някои производства, като килимарството в градовете Котел и Чипровци, са с вековни традиции у нас. Първото българско предприятие за производство на платове е построено в град Сливен в началото на 19. век.

4 **Транспорт, търговия и туризъм**

С обслужването на хората са свързани различни дейности като транспорт, търговия, туризъм и др. Нашата родина е известна по света със своите красиви зимни и летни курорти. В тях почиват и възстановяват здравето си много българи и чужденци.

52

Вид на урока:

Урок за нови знания

План:

1. Промишлена дейност
2. Транспорт, търговия и туризъм

Опорни знания и умения:

Представите и знанията на учениците за същността на трудови дейности в областта на промишлеността, транспорта, търговията и туризма.

1 – Основни понятия:

промишленост
завод
транспорт
търговия
туризъм

Методически указания за реализиране на темата:

На основата на личния опит на учениците, както и придобитите знания в първи и втори клас, се разглеждат различни трудови дейности – промишлена дейност, транспорт, търговия, туризъм. Използват се карти от атласа и природногеографска карта на България.

2 – Уводна част:

В уводната беседа се изтъква, че на основата на природните дадености у нас се извършват и други трудови дейности – в промишлеността, дейности в гарите, автогарите и летищата, в магазините, банките, театрите, музеите, стадионите и др.

3 – В първа точка от плана на урока се коментира същността на промишлената дейност. Посочва се, че производството на електроенергия е сред най-важните дейности. Дават се примери за производства на различни продукти, на селскостопански машини, кораби, хладилници, бойлери и др. Отделя се внимание на производството на хранителни продукти, платове, дрехи, обувки, мебели и др. Традиционно у нас е килимарството в Котел и Чипровци. Посочва се първото българско предприятие за производство на платове, открито в началото на XIX век.

4 – Във втората част на урока се акцентира върху трудови дейности, свързани с транспорта, търговията, туризма и др. Дават се подходящи примери от страната и родния край.

В рубриките „Знам и мога“ (**5**) и „Мога да открия“ (**6**) се поставят въпроси и задачи във връзка с наученото в урока, като се свързват знанията с представите на учениците за различни трудови дейности – промишлено производство, транспорт, търговия, туризъм и др.

7 – В рубриката „Вече научих“ се обобщават знанията, получени в урока за трудовите дейности – промишленост, транспорт, търговия, туризъм и др.

8 – Илюстрациите дават възможност учениците да придобият по-добра представа за трудовите дейности в различните райони на страната.

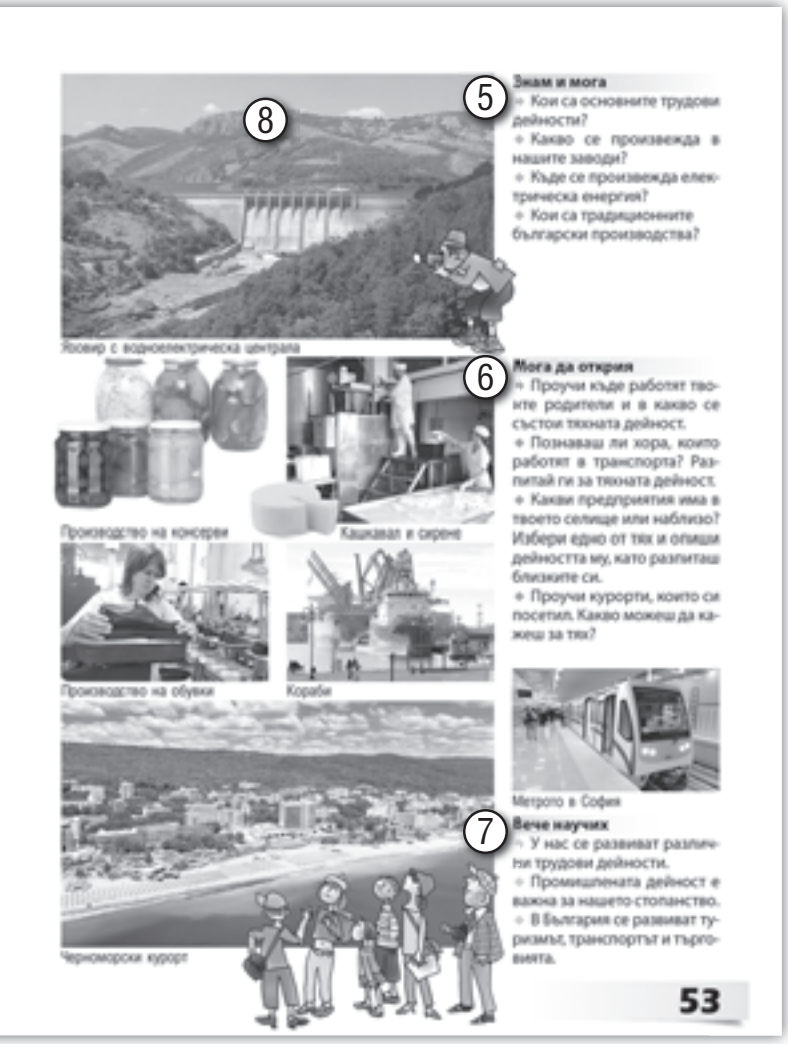

8

Язовир с водноелектрическа централа

5 Зная и мога

- Кои са основните трудови дейности?
- Какво се произвежда в нашите заводи?
- Къде се произвежда електрическа енергия?
- Кои са традиционните български производства?

6 Мога да открия

- Проучи къде работят твоите родители и в какво се състои тяхната дейност.
- Познаваш ли хора, които работят в транспорта? Разпитай ги за тяхната дейност.
- Какви предприятия има в твоето селище или наблизо? Избери едно от тях и опиши дейността му, като разпиташ близките си.
- Проучи курорти, които си посетил. Какво можеш да кажеш за тях?

Производство на консерви

Кашкавал и сирене

Производство на обувки

Кораби

Метрото в София

7 Вече научих

- У нас се развиват различни трудови дейности.
- Промишлената дейност е важна за нашето стопанство.
- В България се развиват туризмът, транспортът и търговията.

Черноморски курорт

53

Допълнителни текстове към урока:

Предшественик на индустрията в България е занаятчийското производство. Някои селища са били специализирани в различни видове производство. Например: Самоков – желязо, Карлово – гайтани, Габрово – абаджийство, кожухарство и др. През 1834 г. в Сливен е построено първото българско индустриално предприятие за вълнени платове от Добри Желязков – Фабрикаджията. В него са работили около 500 души.

Началото на туризма в България е поставено още през 1895 г., когато писателят Алеко Константинов с около триста души изкачва най-високия връх на Витоша – Черни връх. В това отношение страната ни е една от първите в Европа, в която започва развитието на туризма. У нас има много добри условия за неговото развитие. Удивителната ни природа и културните забележителности привличат наши и чужди туристи. Много курорти са изградени в планините – Боровец, Пампорово, Банско и др., както и на морето – Златни пясъци, Слънчев бряг, Албена и др. Край лечебните извори също са построени домове за почивка и лечение, като например в Хисаря, Сандански, Банкя, Кюстендил и др. В планините ни има много хижи, в които зиме и лете се отбиват за подслон туристи.

Допълнителна задача:

- Поставя се задача за домашна работа учениците да проучат какви промишлени производства има в родния край и какви са професиите на хората, работещи в тях.

Бележки

. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .

ТЕМА 25.
ПРИРОДАТА И ТРУДОВАТА ДЕЙНОСТ В МОЯ РОДЕН КРАЙ

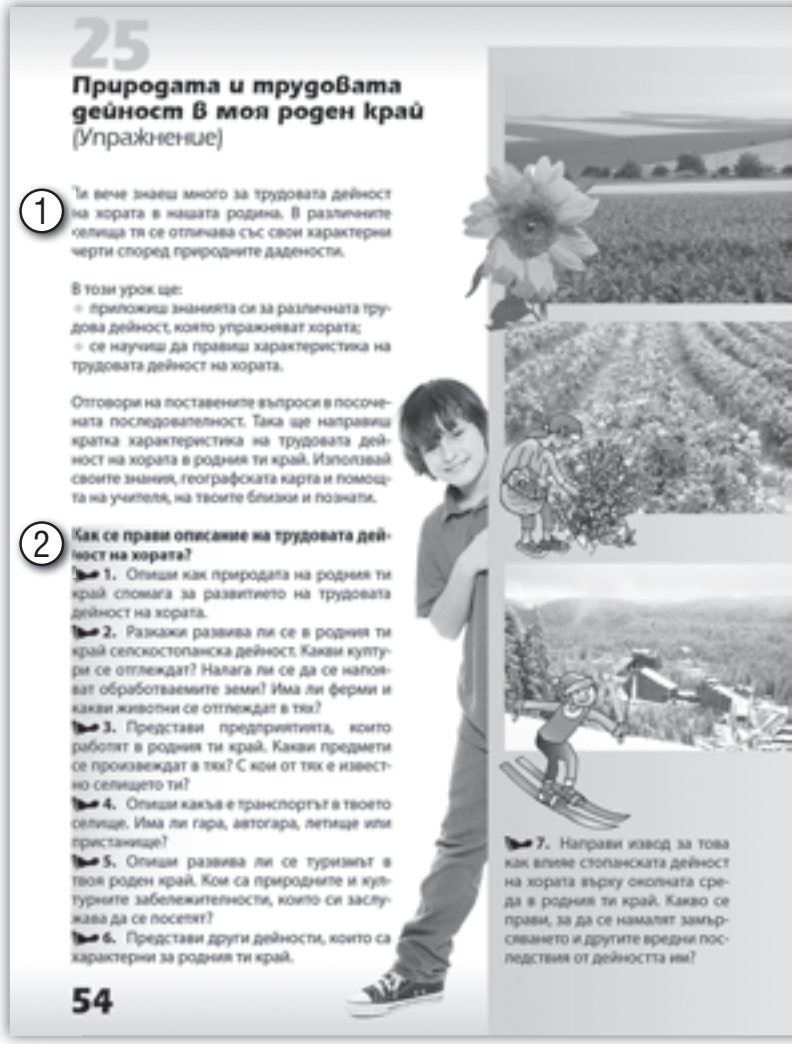

25

Природата и трудовата дейност в моя роден край
(Упражнение)

1 Ти вече знаеш много за трудовата дейност на хората в нашата родина. В различните селища тя се отличава със свои характерни черти според природните дадености.

В този урок ще:
- приложиш знанията си за различната трудова дейност, която упражняват хората;
- се научиш да правиш характеристика на трудовата дейност на хората.

Отговори на поставените въпроси в посочената последователност. Така ще направиш кратка характеристика на трудовата дейност на хората в родния ти край. Използвай своите знания, географската карта и помощта на учителя, на твоите близки и познати.

2 **Как се прави описание на трудовата дейност на хората?**

1. Опиши как природата на родния ти край спомага за развитието на трудовата дейност на хората.

2. Разкажи развива ли се в родния ти край селскостопанска дейност. Какви култури се отглеждат? Налага ли се да се напояват обработваемите земи? Има ли ферми и какви животни се отглеждат в тях?

3. Представи предприятията, които работят в родния ти край. Какви предмети се произвеждат в тях? С кои от тях е известно селището ти?

4. Опиши какъв е транспортът в твоето селище. Има ли гара, автогара, летище или пристанище?

5. Опиши развива ли се туризмът в твоя роден край. Кои са природните и културните забележителности, които си заслужава да се посетят?

6. Представи други дейности, които са характерни за родния ти край.

7. Направи извод за това как влияе стопанската дейност на хората върху околната среда в родния ти край. Какво се прави, за да се намалят замърсяването и другите вредни последствия от дейността им?

54

Вид на урока:
Упражнение

План:
1. Как се прави описание на трудовата дейност на хората
2. Творческа задача

Опорни знания и умения:
Изученото в предходни уроци и опитът и представите на учениците за трудовата дейност на хората. Изученото в първи и втори клас за различните професии на хората около нас.

Основни понятия:
селско стопанство
риболов
селскостопански култури
промишлена дейност
транспорт
търговия
туризъм

Методически указания за реализиране на темата:
Надграждат се знанията за водите у нас по отношение на пространствената им проява на територията на България. Учениците се научават да правят характеристика на воден обект в определена последователност. Използват се природногеографска карта на България, илюстративният материал и наблюденията на учениците.

1 – Уводна част:
В уводната беседа учителят на основата на изученото в последните два урока обвързва природните дадености на страната с различните трудови дейности. Поставя целта на упражнението – да се научат да правят характеристика на трудовата дейност на хората.

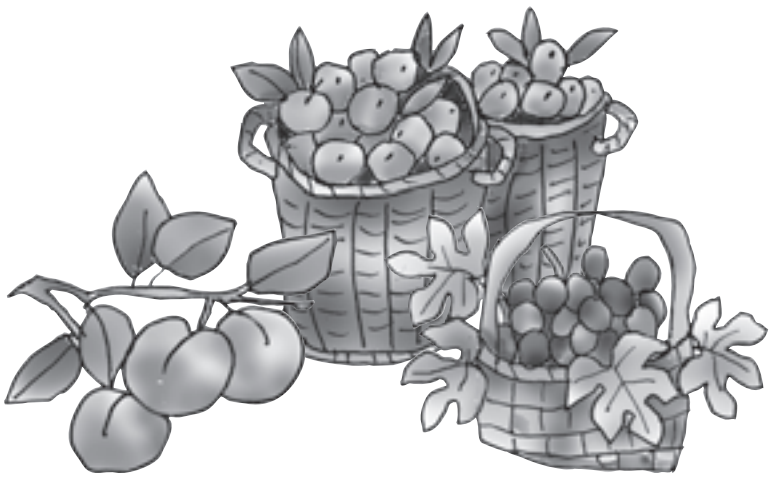

2 – Вторият важен акцент в урока е свързан с последователните стъпки за характеризиране на трудовата дейност на хората. Разяснява се връзката между природните богатства на родния край и възможностите за равитие на една или друга трудова дейност. При разглеждане на последователните стъпки се използват опорните знания и

представи на учениците за трудовата дейност в родния край.

3 – Третата част от урока е свързана с поставянето на творческа задача – изготвянето на табло с подходящи илюстративни материали, които учениците трябва да открият сами.

4 – Илюстрациите в урока подпомагат да се осъзнае разнообразието от трудови дейности в различните части на сраната.

Допълнителна задача:

- За домашна работа се поставя задача всеки ученик да избере една професия, която е характерна за родния край, и да я опише накратко.

Бележки

. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .

ТЕМА 26.
ПРИРОДНИ БОГАТСТВА И ТРУДОВА ДЕЙНОСТ

26

Природни богатства и трудова дейност
(Обобщение)

1 **ПОВЪРХНИНА И ПРИРОДНИ БОГАТСТВА**

Природните богатства на България са разнообразни: ниски и високи планини, низини и равнини, реки и езера, почви, растителен и животински свят. Разпределени са неравномерно по територията на страната. Необходимо е да опазваме природните богатства на България. За целта са създадени национални паркове, резервати и др.

2 **ПРИРОДНИ ДАДЕНОСТИ И ТРУДОВА ДЕЙНОСТ НА ХОРАТА**

Природните богатства позволяват развитието на много стопански дейности – отглеждане на селскостопански растения и животни, произвеждане на различни предмети от промишлеността, различни видове транспорт (сухоземен, речен и морски, въздушен), развитие на планинския и морския туризъм, търговията и др.

За да отговориш на въпросите, използвай географската карта и илюстрациите.

3 1. Кои видове природни богатства са показани на илюстрациите? Дай пример за някое от тях на географската карта.

2. Какъв вид трудова дейност на хората разпознаваш на илюстрациите? Кои от тях са характерни и за твоето селище?

4 *Оцени своята работа, след като отговориш на въпросите и попълниш теста в учебната тетрадка.*

3. Как опазваме природните богатства на България? Посочи национален парк или резерват близо до твоето селище.

56

Вид на урока:
Обобщителен урок

План:
1. Повърхнина и природни богатства
2. Природни дадености и трудова дейност на хората

Опорни знания и умения:
Житейският опит на учениците и придобитите нови знания за природните богатства на България и връзката им с трудовата дейност на хората.

Основни понятия:
селско стопанство
риболов
селскостопански култури
промишлена дейност
транспорт
търговия
туризъм

Методически указания за реализиране на темата:
Учителят акцентира в обобщителната тема върху знанията за природните богатства като основа за развитие на разнообразните трудови дейности. Използват се природногеографска карта, карти за стопанската дейност от атласа и при възможност карта на родния край.

Уводна част:
В уводната беседа се поставят акцентите на обобщение на раздела, свързан с природните богатства и трудовата дейност на хората. Припомнят се основните трудови дейности и зависимостта им от природните дадености.

1 – В първата част от обобщението се припомня кои са основните природни богатства на страната – равнините, низините, полетата, реките и езерата, минералните извори, растителният и животинският свят. Изтъква се тяхното неравномерно разпределение на територията на страната. Изтъква се важният въпрос за опазване на природните богатства на България и начините на защита – национални паркове, резервати, отделни защитени природни обекти и др.

2 – Втората част от обобщението обхваща връзката и наличието на природни ресурси и трудовата дейност на хората. Дават се примери за тази връзка в различни части на страната. Посочват се различните селскостопански дейности, промишлеността, транспортът, търговията, туризмът и др.

3 – На основата на направеното обобщение се поставят въпроси, обвързани с илюстрациите в урока.

4 – Дава се тестът за обобщението в учебната тетрадка.

Допълнителна задача:
- Поставя се задача за домашна работа: Какви трудови дейности произлизат от наличието на природни водни богатства на България?

БЪЛГАРСКИ КОРЕНИ

В този раздел учениците **ще знаят** какво е минало и как хората го изчисляват във времето. Те ще разберат как се реконструира миналото по оставените от човечеството материални и писмени източници. Учениците ще се запознаят с най-древните обитатели на днешните български земи. Те ще знаят как са живели траките, че те първи са изградили устойчиво и уседнало общество, ще узнаят кои божества са почитали. Най-старите ни предци са ни оставили богато културно наследство – съкровища, надгробни могили, светилища. Учениците ще опознаят начина на живот, управлението и вярванията на древните българи и славяни, най-важните предци на днешния български народ.

В края на раздела учениците **ще могат** да разпознават материалните и писмените източници, ще дават примери за културните достижения на нашите предци, ще описват поминъка, обществото, вярванията и военното дело на траки, древните българи и славяни.

Бележки

ТЕМА: 27.
МИНАЛОТО И БЪЛГАРСКИТЕ КОРЕНИ

Вид на урока:

Урок за нови знания

План:

1. Миналото във времето
2. Източници на знания за миналото
3. Миналото и българските корени

1 – Опорни знания и умения:

Представите на учениците за времето, актуализация на представите им за миналото, настояще и бъдеще и отброяването на годините (летоброене).

Основни понятия:

минало
летоброене
линия на времето
век (столетие)
ера

Методически указания за реализиране на темата:

Учениците получават възможност да споделят своите представи за времето.

Уводна част:

С нея накратко се обобщават представите за времето и как хората го делят на минало, настояще и бъдеще. В края на уводната част на учениците може да бъде зададен въпросът: Защо много от приказките, които са ви чели вашите близки или вие самите, започват с „Имало едно време“? Отговорите трябва да се обобщят, за да се затвърди представата за миналото, за неговата важност за хората, за обществото.

2 – Важен акцент в урока е изясняването на начините за отчитане на времето от миналото, ролята на календарите, летоброенето. Обръща се внимание на наложеното в по-голямата част на света летоброене преди и след раждането на Исус Христос (*преди и след новата ера, преди и след Христа*). По своя преценка и в зависимост от учениците, които обучава, учителят може да избере как да представи тази своеобразна котва в летоброенето и кой от вариантите да използва. Текст от рубриката „Нещо интересно“ ще затвърди представата на учениците за основните календари, които се ползват от много народи и държави и в настоящето.

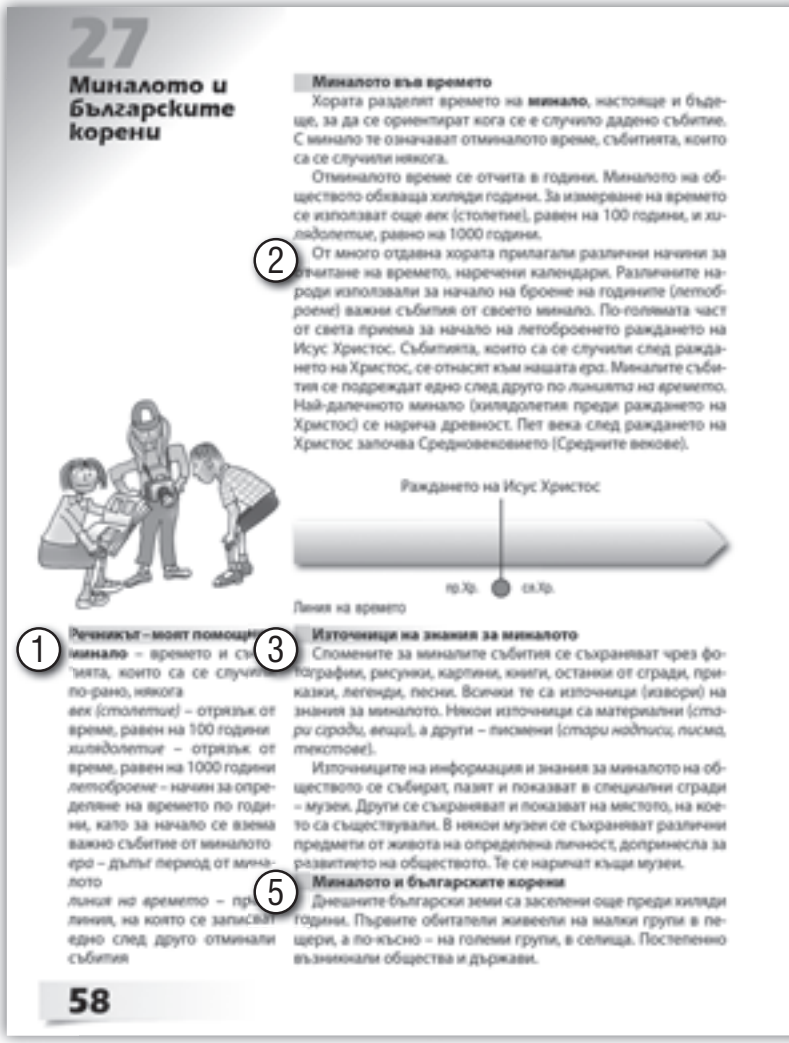

27

Миналото и българските корени

Миналото във времето

Хората разделят времето на **минало**, настояще и бъдеще, за да се ориентират кога се е случило дадено събитие. С минало те означават отминалото време, събитията, които са се случили някога.

Отминалото време се отчита в години. Миналото на обществото обхваща хиляди години. За измерване на времето се използват още *век* (столетие), равен на 100 години, и *хилядолетие*, равно на 1000 години.

От много отдавна хората прилагали различни начини за отчитане на времето, наречени календари. Различните народи използвали за начало на броене на годините (*летоброене*) важни събития от своето минало. По-голямата част от света приема за начало на летоброенето раждането на Исус Христос. Събитията, които са се случили след раждането на Христос, се отнасят към нашата *ера*. Миналите събития се подреждат едно след друго по *линията на времето*. Най-далечното минало (хилядолетия преди раждането на Христос) се нарича древност. Пет века след раждането на Христос започва Средновековието (Средните векове).

Раждането на Исус Христос

пр.Хр. сл.Хр.

Линия на времето

Речникът – моят помощни

минало – времето и съ... тията, които са се случи... по-рано, някога

век (столетие) – отрязък от време, равен на 100 години

хилядолетие – отрязък от време, равен на 1000 години

летоброене – начин за определяне на времето по години, като за начало се взема важно събитие от миналото

ера – дълъг период от миналото

линия на времето – пр... линия, на която се записват едно след друго отминали събития

Източници на знания за миналото

Спомените за миналите събития се съхраняват чрез фотографии, рисунки, картини, книги, останки от сгради, приказки, легенди, песни. Всички те са източници (извори) на знания за миналото. Някои източници са материални (*стари сгради, вещи*), а други – писмени (*стари надписи, писма, текстове*).

Източниците на информация и знания за миналото на обществото се събират, пазят и показват в специални сгради – музеи. Други се съхраняват и показват на мястото, на което са съществували. В някои музеи се съхраняват различни предмети от живота на определена личност, допринесла за развитието на обществото. Те се наричат къщи музеи.

Миналото и българските корени

Днешните български земи са заселени още преди хиляди години. Първите обитатели живеели на малки групи в пещери, а по-късно – на големи групи, в селища. Постепенно възникнали общества и държави.

58

Чрез разглеждането на графичната линия на времето в учебника и на илюстрациите се изясняват най-важните представи за миналото и свързаните с него епохи – древност, Средни векове, Ново време, Съвременност, както и тяхната продължителност. Желателно е на учениците да се изясни, че миналото на хората и обществата се изучава от науката история, която те ще изучават след завършване на началното си образование.

3 – Друг акцент в урока е свързан с въпроса за това как се съхранява паметта за миналото и откъде хората черпят знания за него, за да възстановят картината за отминалите събития. Необходимо да се разясни какво представляват източниците за миналото и да се обърне внимание на тяхното разнообразие. Могат да се дадат на учениците примери за такива източници – *фотографии, рисунки, картини, книги, останки от сгради, приказки, легенди, песни* . На достъпен език трябва

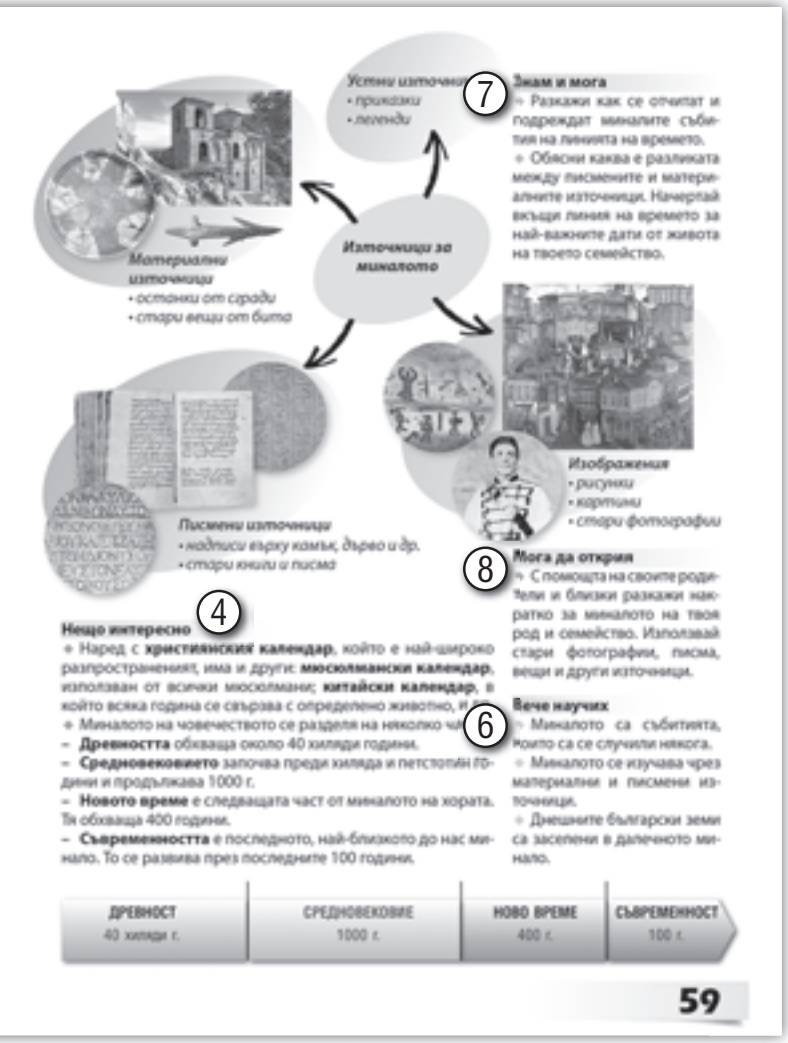

да се класифицират на материални, писмени, устни и изобразителни. Илюстрациите и изображенията в учебника улесняват учениците.

4 – Текст от рубриката „Нещо интересно“ изяснява важната роля на музеите за съхраняване на източниците от миналото и изгражда представа за разликата между музей и къща музей.

5 – Третият акцент на урока е свързан с изграждането на представата, че днешните български земи са заселени от хората в дълбока древност. Накратко може да се опише животът на най-древните хора, които обитавали пещери и водили суров начин на живот, да се подчертае как усвояването на огъня променя живота на пещерните хора. Важно е да се изтъкне, че животът в общество осигурил напредъка на древните обитатели на нашите земи и появата на общества и държави, в които трябва да се търсят днешните български корени.

6 – Обобщаване на представите за миналото, как то отчита, описва къде в календара се поставят отминалите събития.

Обобщаване на знанията за различните видове източници за миналото и ролята им за изясняването на развитието на хора и общества от дълбока древност в днешните български земи.

7 – Задачите обобщават знанията на учениците за миналото и неговите източници и уменията им да подреждат на линията на времето събитията от миналото.

8 – Задача за самостоятелно проучване на родовата памет за миналото и доколко тя е съхранявана в семейството на ученика. Собствени разсъждения на ученика върху миналото.

Допълнителни задачи:

- Издирване на приказка, която да показва съхраняване на паметта и мъдростта от миналото.
- Посочване на три източника от миналото, които всеки ученик може да намери в своя дом.

Бележки

. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .

ТЕМА 28.
ПЪТЕШЕСТВИЕ В МИНАЛОТО

Вид на урока:
Упражнение

План:
1. Минало, настояще, бъдеще
   а) „Приказка за една древна страна“
   б) Различие между миналото и бъдеще
2. Единиците за описване на времето в миналото
3. Миналите събития и тяхната последователност
   а) линията на времето
   б) стара и нова ера (преди и след Христос)
4. Календарите

Опорни знания и умения:
Представите на учениците за времето, актуализация на представите им за миналото, настояще и бъдеще и отброяването на годините (летоброене), линия на времето, основните части (епохи) в развитието на човечеството – древност, Средновековие, Ново време, Съвременност.

Основни понятия:
минало
летоброене
линия на времето
век (столетие)
ера

Методически указания за реализиране на темата:
Учениците получават възможност да затвърдят представи за миналото чрез попълването на пъзел квадрат в тетрадките си за работа в клас. Изпълнението на поредица от занимателни задачи ще им позволи да приложат своите знания за миналото, да овладеят напълно основните понятия, свързани с неговото отчитане, да чертаят и попълват линия на времето, да развият уменията си да подреждат събитията от миналото.

1 – Уводна част:
Уводните думи са насочени към припомняне на основните понятия за минало, летоброене, линия на времето, век, ера, календар, делението на миналото на нова и стара ера (преди и след Христос).

Преди изпълнението на задачите от упражнението на учениците се дават кратки разяснения. Учителят може да разчертае на дъската пъзела квадрат и да се номерират четирите му части.

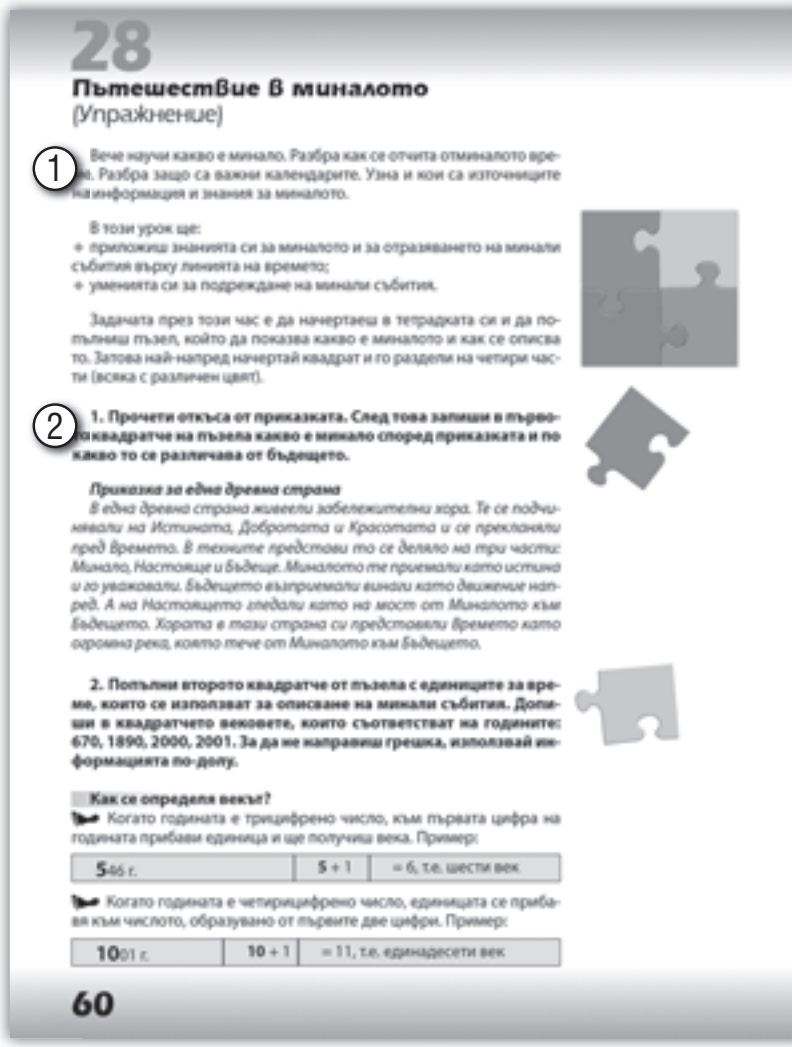

28

Пътешествие в миналото
(Упражнение)

1 Вече научи какво е минало. Разбра как се отчита отминалото време. Разбра защо са важни календарите. Узна и кои са източниците на информация и знания за миналото.

В този урок ще:
+ приложиш знанията си за миналото и за отразяването на минали събития върху линията на времето;
+ уменията си за подреждане на минали събития.

Задачата през този час е да начертаеш в тетрадката си и да попълниш пъзел, който да показва какво е миналото и как се описва то. Затова най-напред начертай квадрат и го раздели на четири части (всяка с различен цвят).

2 **1. Прочети откъса от приказката. След това запиши в първото квадратче на пъзела какво е минало според приказката и по какво то се различава от бъдещето.**

Приказка за една древна страна
В една древна страна живеели забележителни хора. Те се подчинявали на Истината, Добротата и Красотата и се прекланяли пред Времето. В техните представи то се делило на три части: Минало, Настояще и Бъдеще. Миналото те приемали като истина и го уважавали. Бъдещето възприемали винаги като движение напред. А на Настоящето гледали като на мост от Миналото към Бъдещето. Хората в тази страна си представяли Времето като огромна река, която тече от Миналото към Бъдещето.

2. Попълни второто квадратче от пъзела с единиците за време, които се използват за описване на минали събития. Допиши в квадратчето вековете, които съответстват на годините: 670, 1890, 2000, 2001. За да не направиш грешка, използвай информацията по-долу.

Как се определя векът?
Когато годината е трицифрено число, към първата цифра на годината прибави единица и ще получиш века. Пример:

5**46** г.	5 + 1	= 6, т.е. шести век

Когато годината е четирицифрено число, единицата се прибавя към числото, образувано от първите две цифри. Пример:

10**01** г.	10 + 1	= 11, т.е. единадесети век

60

Учителят преценява според възможностите на учениците си колко време да им определи за прочитането на текста „Приказка за една древна страна“. След прочитането и осмислянето на приказката учениците записват в първото квадратче на пъзела по какво миналото се различава от бъдещето.

Попълването на второто квадратче от пъзела започва със записването на познатите единици за отчитане на времето от миналото – година, век, хилядолетие.

2 – За изпълнението на практическите задачи за трансформирането на годините в съответстващите им векове учениците трябва да използват указанията. За да изпълнят успешно задачата си, е особено важно да се напомни, че всеки век има 100 г. Затова две задачите са свързани с 2000 г. и 2001 г., с последната година от 20. в. и първата от 21. в.

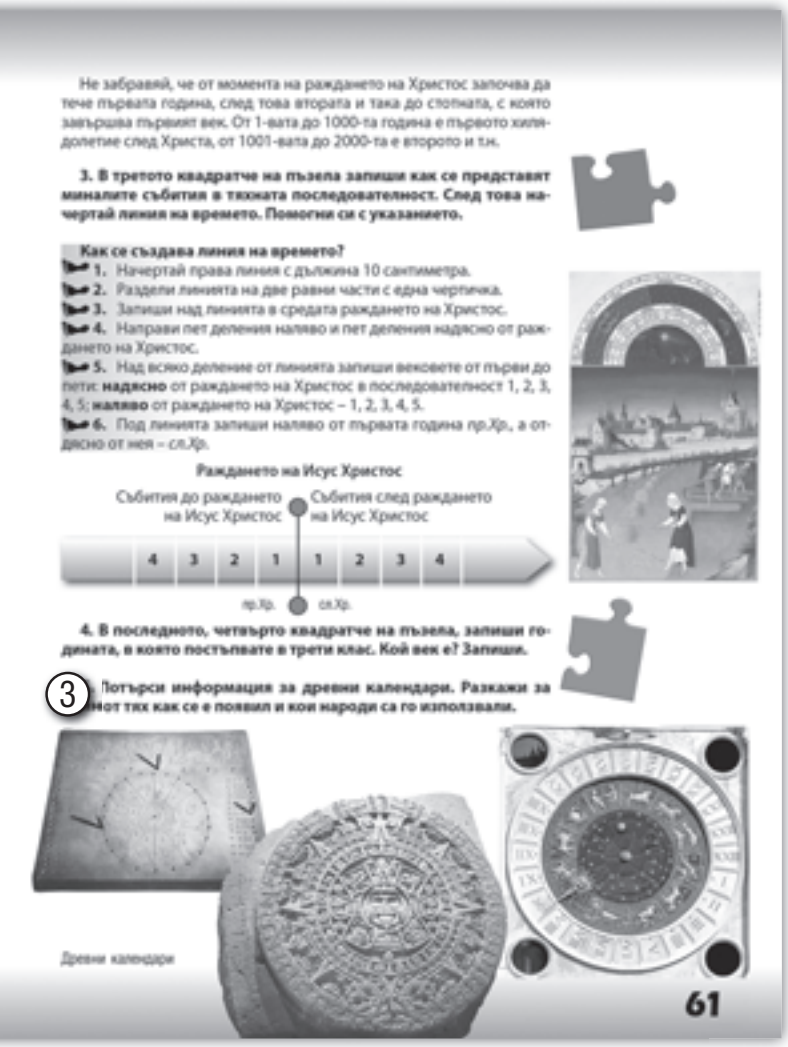

Не забравяй, че от момента на раждането на Христос започва да тече първата година, след това втората и така до стотната, с която завършва първият век. От 1-вата до 1000-та година е първото хилядолетие след Христа, от 1001-вата до 2000-та е второто и т.н.

3. В третото квадратче на пъзела запиши как се представят миналите събития в тяхната последователност. След това начертай линия на времето. Помогни си с указанието.

Как се създава линия на времето?

1. Начертай права линия с дължина 10 сантиметра.
2. Раздели линията на две равни части с една черпичка.
3. Запиши над линията в средата раждането на Христос.
4. Направи пет деления наляво и пет деления надясно от раждането на Христос.
5. Над всяко деление от линията запиши вековете от първи до пети: **надясно** от раждането на Христос в последователност 1, 2, 3, 4, 5; **наляво** от раждането на Христос – 1, 2, 3, 4, 5.
6. Под линията запиши наляво от първата година *пр.Хр.*, а отдясно от нея – *сл.Хр.*

Раждането на Исус Христос

Събития до раждането на Исус Христос | Събития след раждането на Исус Христос

4 3 2 1 | 1 2 3 4

пр.Хр. | сл.Хр.

4. В последното, четвърто квадратче на пъзела, запиши годината, в която постъпвате в трети клас. Кой век е? Запиши.

3 **Потърси информация за древни календари. Разкажи за тях как се е появил и кои народи са го използвали.**

Древни календари

61

Изпълнението на третата задача за попълване на пъзела ще развие умението на учениците да чертаят линия на времето и да попълват миналите събития в тяхната последователност.

С четвъртата задача учениците затвърдяват представите си за годината, в която са постъпили в трети клас, както и за века, в който живеят.

Последната задача от урока е предвидена за изпълнение в домашна среда чрез използване на ИКТ. В интернет учениците ще търсят информация за различни древни календари. Те ще разкажат как са се появили и кои народи са ги използвали в миналото и досега.

Въпросите към учениците се задават така, че да им се даде възможност да използват знанията си от урока за миналото и неговите източници. Учителят може да им даде възможност да направят линия на времето, свързана с миналото на тяхното семейство, да нанесат на нея най-важните години от живота на най-близките им роднини.

Учениците затвърдяват основните понятия, свързани с миналото и отчитането му във времето.

3 – Допълнителната информация и разглеждането на древните календари помага за разберат важността, както и различията между хората по света при отчитане на времето от миналото.

Допълнителна задача:

- Разчертайте линия на времето с 12 равни части и напишете между отметките 12-те месеца от годината. Нанесете на линията на времето официалните празници на Република България.

Бележки

. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .

ТЕМА 29.
ТРАКИТЕ

Вид на урока:
Урок за нови знания

План:
1. Траките – най-древните наши предци
2. Общество и начин на живот
3. Траките и българските корени

Опорни знания и умения:
Представата на учениците за миналото на днешните български земи. Те са заселени от хората в дълбока древност. Животът им в общество осигурил напредъка и появата на първите общества и държави, в които трябва да се търсят днешните български корени.

1 – Основни понятия:
племе
цар
съкровище
стенопис
богове
гробница

Методически указания за реализиране на темата:
На учениците се задават въпроси за времето в миналото, основните периоди в него. Дават примери за материални и писмени източници на знания за миналото.

Уводна част:
С уводната беседа се разширяват представите за най-древните хора в нашите земи. Необходимо е да се изясни на учениците, че когато пещерните хора напуснали пещерите и се заели със земеделски труд и отглеждане на домашни животни, те започнали да водят уседнал и по-сигурен живот. В тях трябва да се утвърди представата, че тази промяна е дала възможност да се утвърди устойчивото общество на траките.

2 – Началният текст има за цел да дефинира, че първите писмено доказани обитатели на днешните български земи били племената на траките. Много от тях преминали от племенно към държавно развитие. Най-значителното тракийско царство на одрисите да се свърже със стенописа от Казанлъшката гробница.

3 – Основен акцент в урока е обществото и начинът на живот на траките.

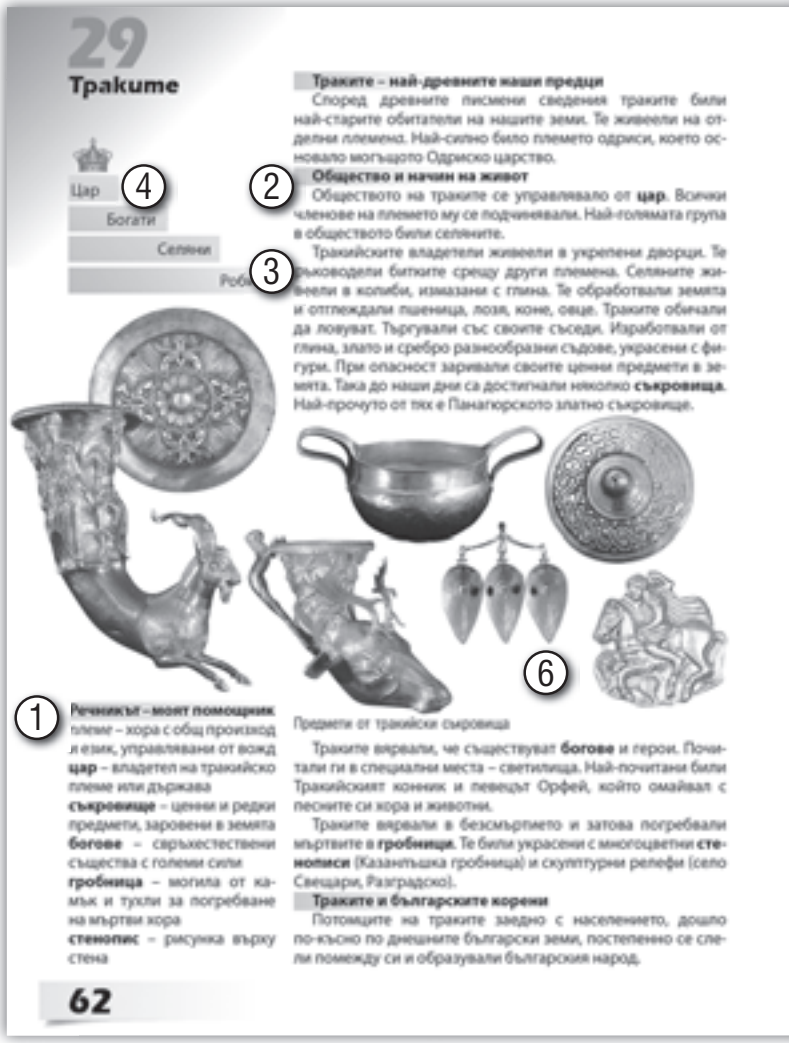
29
Траките
Траките – най-древните наши предци
Според древните писмени сведения траките били най-старите обитатели на нашите земи. Те живеели на отделни племена. Най-силно било племето одриси, което основало могъщото Одриско царство.
Цар
Богати
Селяни
Роб
4
2
3
Общество и начин на живот
Обществото на траките се управлявало от цар. Всички членове на племето му се подчинявали. Най-голямата група в обществото били селяните.
Тракийските владетели живеели в укрепени дворци. Те ръководели битките срещу други племена. Селяните живеели в колиби, измазани с глина. Те обработвали земята и отглеждали пшеница, лозя, коне, овце. Траките обичали да ловуват. Търгували със своите съседи. Изработвали от глина, злато и сребро разнообразни съдове, украсени с фигури. При опасност заривали своите ценни предмети в земята. Така до наши дни са достигнали няколко съкровища. Най-прочуто от тях е Панагюрското златно съкровище.
6
1
Речникът – моят помощник
племе – хора с общ произход и език, управлявани от вожд
цар – владетел на тракийско племе или държава
съкровище – ценни и редки предмети, заровени в земята
богове – свръхестествени същества с големи сили
гробница – могила от камък и тухли за погребване на мъртви хора
стенопис – рисунка върху стена
Предмети от тракийски съкровища
Траките вярвали, че съществуват богове и герои. Почитали ги в специални места – светилища. Най-почитани били Тракийският конник и певецът Орфей, който омайвал с песните си хора и животни.
Траките вярвали в безсмъртието и затова погребвали мъртвите в гробници. Те били украсени с многоцветни стенописи (Казанлъшка гробница) и скулптурни релефи (село Свещари, Разградско).
Траките и българските корени
Потомците на траките заедно с населението, дошло по-късно по днешните български земи, постепенно се слели помежду си и образували българския народ.
62

4 – У учениците трябва да се утвърди разбирането, че в тракийските племена и държави царят имал най-важна роля. За създаването на представа за различните групи обществото – йерархия в него, се използва стълбица. При учениците в 3. клас тя е по-подходяща отколкото пирамидалното графично изобразяване на обществените групи.

Учениците трябва да разберат, че от мястото на всеки представител в обществената стълбица се определя и начинът му на живот – занимания, жилище и др.

Важно е учениците да формират представа, че траките са земеделски племена, които развили голяма и устойчива цивилизация и умело използвали природните дадености на днешните български земи, за да отглеждат голяма част и от сега произвежданите у нас земеделски култури.

5 – Разглеждането на изображенията на Тракийската гробница край Казанлък и на Тракийския Херос трябва да засилят представата, че ловът е

Тракийски владетел със съпругата си (Стенопис от Казанлъшката гробница, построена до столицата на Одриското царство. Част световното културно наследство.)

Гробницата край село Свещари

Знам и мога

- Опиши живота в тракийското общество.
- Разкажи за вярванията на траките.

Мога да открия

Потърси информация по избор и разкажи за:

- тракийския певец Орфей и неговата любима Евридика;
- за известните тракийски съкровища.

Перперикон – владетелска крепост и светилище на траките

Тракийският певец Орфей. Изображение върху ваза

Нещо интересно

Тракийският конник бил почитан като бог на лова, на плодородието, на живота и смъртта, като божество, което чува и вижда всичко. Известен е и с името Херос. Почти винаги е бил съпътстван от куче.

Тракийският конник

Вече научих

- Траките са най-старото население по нашите земи.
- Начело на тракийското общество стоял царят. Обикновените хора обработвали земята.
- Траките вярвали в много божества и оставили богато културно наследство.

63

сред любимите занимания на траките. Накратко трябва да се изтъкне и ролята на занаятите и търговията за развитието на тракийското общество.

6 – Важен акцент се поставя върху изящните тракийски съкровища. На учениците може да се постави задачата да открият какви същества са изобразени на Панагюрското златно съкровище.

7 – Разкриването на особеностите на религията и представите на траките за задгробния живот трябва да се свържат с многобройните светилища и гробници. Учениците трябва да разберат, че сред тях Казанлъшката гробница и гробницата при с. Свещари са част от световното културно наследство и представят със своите стенописи и релефи днешните български земи пред света като център на древно, високоразвито и културно общество.

Последният акцент се поставя върху ролята на потомците на траките, които заедно с дошлите по-късно племена в днешните български земи, участвали в създаването на българския народ.

8 – Обобщават се знанията за най-старото население на Балканския полуостров, за тракийското общество и неговата структура, за мястото на социалните групи в социалната стълбица, за вярванията и културното наследство на траките.

9 – Затвърждава се значението на основни понятия (*стенопис, гробница*), умението да се съставя кратко писмено описание по текст и изображение. Затвърждават се знанията за религията на траките чрез устен разказ.

10 – Поставените задачи са насочени към развиване на уменията за търсене на информация от различни източници за митичния тракийски певец Орфей, за водача на въстанието на робите в Древен Рим Спартак и за известните тракийски съкровища.

Допълнителна задача:

- Изработете табло с изображения на най-известните тракийски съкровища – Панагюрско, Вълчетрънско, Рогозенско, Летнишко и др.

Бележки

. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .

ТЕМА 30.
ДРЕВНИТЕ БЪЛГАРИ И СЛАВЯНИ

Вид на урока:
Урок за нови знания

План:
1. Заселване на славяните и древните българи на Балканския полуостров
2. Обществата на древните българи и славяните
3. Наследството на древните българи и славяните

Опорни знания и умения:
Представата на учениците за миналото на нашите днешни земи, за първите им обитатели от най-дълбока древност. Те трябва да посочат, че след пещерните хора се появяват първите общества, които се препитават със земеделие и отглеждане на животни. Тези общества са основата на първото писмено доказано население – траките. Актуализират се знанията за обществото и начина на живот на траките, за техните вярвания и богатото им културно наследство.

1 – Основни понятия:
хан
юрта
княз
боил
землянка

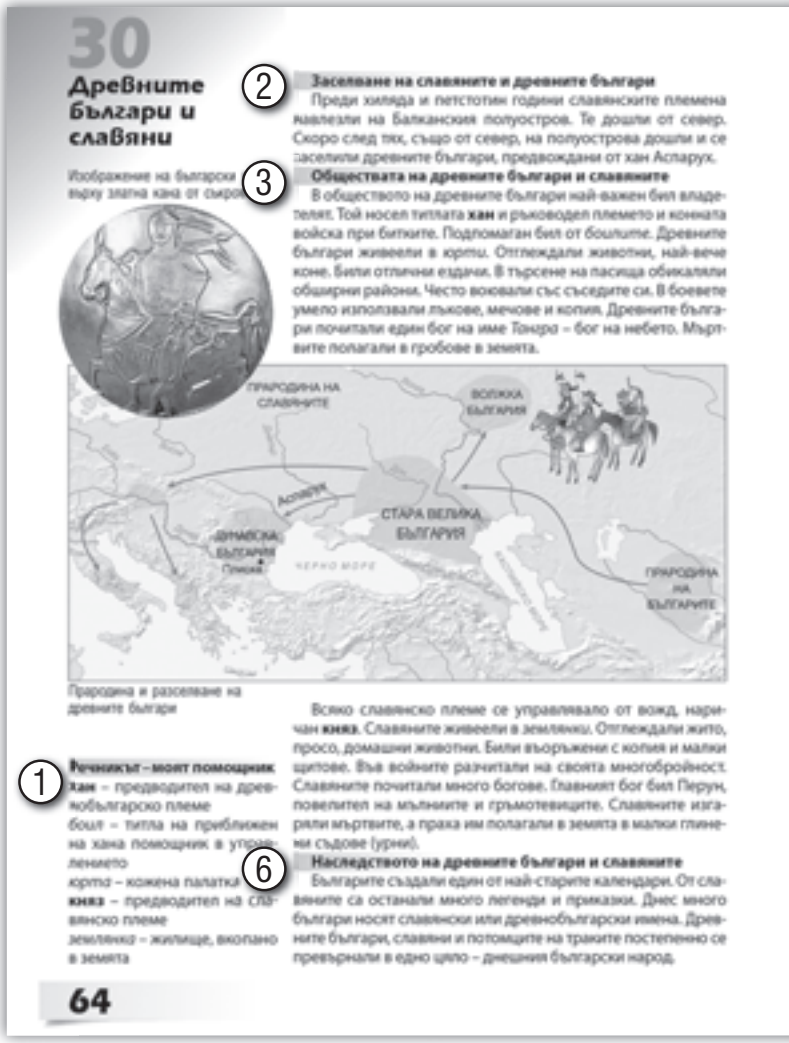
30
Древните българи и славяни
2
Заселване на славяните и древните българи
Преди хиляда и петстотин години славянските племена навлезли на Балканския полуостров. Те дошли от север. Скоро след тях, също от север, на полуострова дошли и се заселили древните българи, предвождани от хан Аспарух.
3
Изображение на български върху златна кана от съкр
Обществата на древните българи и славяните
В обществото на древните българи най-важен бил владетелят. Той носел титлата **хан** и ръководел племето и конната войска при битките. Подпомаган бил от *боилите*. Древните българи живеели в *юрти*. Отглеждали животни, най-вече коне. Били отлични ездачи. В търсене на пасища обикаляли обширни райони. Често воювали със съседите си. В боевете умело използвали лъкове, мечове и копия. Древните българи почитали един бог на име *Тангра* – бог на небето. Мъртвите полагали в гробове в земята.
ПРАРОДИНА НА СЛАВЯНИТЕ
ВОЛЖКА БЪЛГАРИЯ
АЗОВСКО
СТАРА ВЕЛИКА БЪЛГАРИЯ
ДУНАВСКА БЪЛГАРИЯ
Плиска
ЧЕРНО МОРЕ
ПРАРОДИНА НА БЪЛГАРИТЕ
Прародина и разселване на древните българи
1
Речникът – моят помощник
Хан – предводител на древнобългарско племе
Боил – титла на приближен на хана помощник в управлението
Юрта – кожена палатка
Княз – предводител на славянско племе
Землянка – жилище, вкопано в земята
Всяко славянско племе се управлявало от вожд, наричан **княз**. Славяните живеели в *землянки*. Отглеждали жито, просо, домашни животни. Били въоръжени с копия и малки щитове. Във войните разчитали на своята многобройност. Славяните почитали много богове. Главният бог бил Перун, повелител на мълниите и гръмотевиците. Славяните изгаряли мъртвите, а пепелта им полагали в земята в малки глинени съдове (урни).
6
Наследството на древните българи и славяните
Българите създали един от най-старите календари. От славяните са останали много легенди и приказки. Днес много българи носят славянски или древнобългарски имена. Древните българи, славяни и потомците на траките постепенно се превърнали в едно цяло – днешния български народ.
64

Методически указания за реализиране на темата:
На учениците се задават въпроси за обществото, начина на живот, вярванията и културата на първите ни предци. Сред тях особено важни са тези за общественото устройство и приносите на траките в световното културно наследство.

Уводна част:
Уводните думи са насочени към припомняне на знанията за родния край, род, името на нашата родина, за славянската писменост, за делото на Кирил и Методий. Чрез знанията си учениците ще стигнат до разбирането за важната роля на древните българи и славяни в българските корени.

2 – Чрез разказа на учителя учениците трябва да се запознаят със заселването на древните славяни и българи на Балканския полуостров. Необходимо е да се подчертае, че двата народа идват от север. Картата в учебника представя разселването на древните българи. По своя преценка учителят може да запознае учениците, че древните славяни произхождат от Европа, а древните българи имат и азиатски корени, че са се придвижили към днешните ни територии от много по-далечни земи. Чрез картината, на която е изобразен хан Кубрат, учениците получават информация за Старата Велика България, нейната съдба и разселването на древните българи. Учениците могат да получат задача със свои думи да опишат хан Кубрат – прическа, облекло, оръжие.

3 – Разказът на учителя продължава с представяне на обществата на древните българи и славяни. Учениците трябва ясно да разберат различията в поминъка, религиозните вярвания, военното дело и погребалните обичаи на двете общности.

4 – Ще бъдат улеснени с текстовете от рубриката „Нещо интересно“ и художествените възстановки на българския и славянския начин на живот.

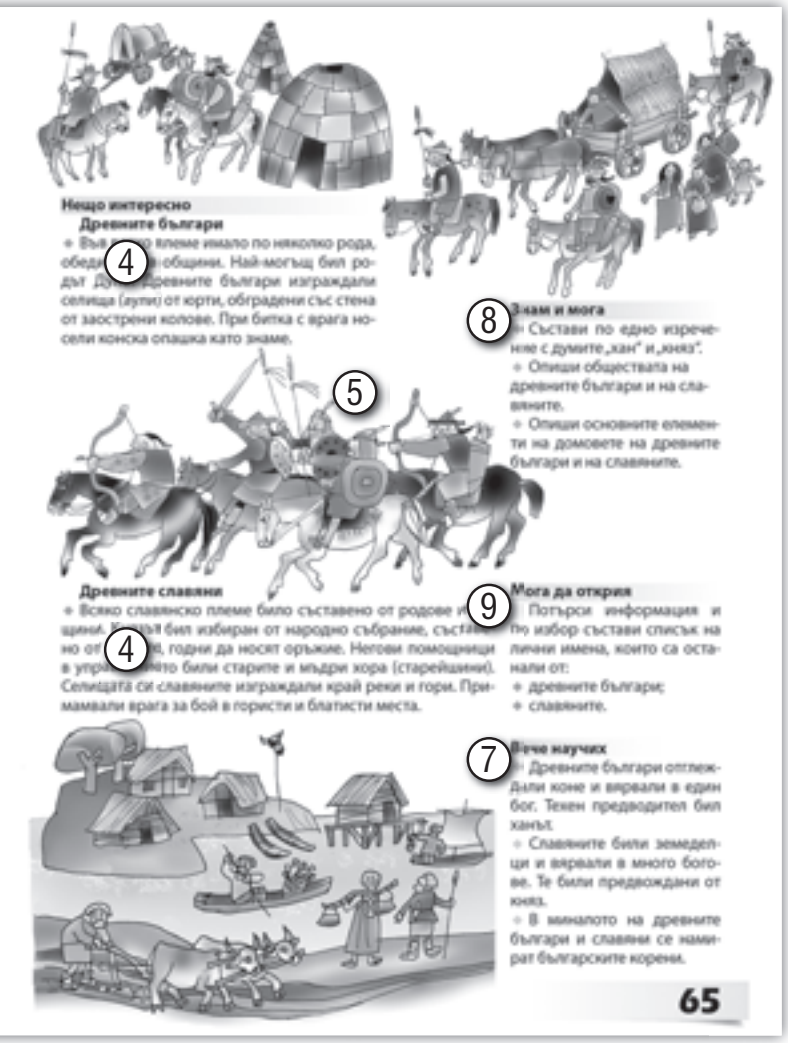

5 – Необходимо е да се подчертае, че особеностите на поминъка на древните българи ги сблъсква често с други народи и затова те се оформят като войнствен народ, свикнал да завладява нови земи и предвождан от могъщ владетел, наричан хан. Учениците трябва да разберат, че титлата на владетеля, често се явява и като „кан“. Децата трябва да разберат, че те са равностойни, но по-дълго в историческата наука се използва титлата „хан“.

6 – Последният акцент в урока е поставен върху наследството, което са ни оставили древните българи и славяните. На учениците могат да се дадат примери за древнобългарски (Кубрат, Аспарух, Крум, Пресиян, Кардам, Борил, Севар, Баян и др.) и славянски имена (завършващите на слав(а), мир(а) и др.). Може да се даде на учениците и занимателна задача да установят колко от техните съученици имат славянски или древнобългарски имена. Учителят е необходимо да подпомогне децата при изпълнението ѝ.

7 – Затвърждават се представите за поминъка, обществото и религиозните вярвания на древните българи и славяните.

8 – Въпросите помагат за усвояване на основни понятия от темата, умението да се описват общественото устройство и йерархия, религиозните вярвания и различия, да се посочват основните елементи на древнобългарското и славянското жилище.

9 – Учениците ще търсят в интернет древнобългарски и славянски имена и ще направят списък на онези от тях, които се срещат сред съвременните българи. От готовият списък може да се направят заключения кои имена преобладават в днешната ни именна система.

Допълнителни задачи:

Разгледайте древнобългарския календар и отговорете на въпросите.

- От колко години се състои календарният цикъл?
- Кои животни разпознавате в календара?
- Знаете ли кои народи използват подобен календар?

Бележки

. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .

ТЕМА 31.
НАШИТЕ ПРЕДЦИ

Вид на урока:
Упражнение

План:
1. Твоят народ
2. Начало на твоя летопис
   а) земите на твоето селище
   б) твоят владетел
   в) твоята обществена група
3. Твоето общество и другите общества
   а) прилики
   б) различия
4. Вярванията на твоето общество
5. Наследството на твоето общество

Опорни знания и умения:
Представата на учениците за миналото на днешните български земи, за първите им обитатели от най-дълбока древност. Те трябва да знаят, че се появява първото устойчиво общество е на траките – народ, които се препитава със земеделие и отглеждане на животни. Актуализират се знанията за обществото и начина на живот на траките, древните българи и славяните, за техните вярвания и богатото им културно наследство.

Основни понятия:
племе
цар
съкровище
стенопис
богове
гробница
хан
юрта
княз
боил
землянка

Методически указания за реализиране на темата:
Учениците получават възможност да затвърдят представи за миналото на траките, древните българи и славяните чрез поставянето на всеки от тях в ролята на летописец и представител на едно от трите общества. Чрез тази ситуационна технология всеки ученик ще оформи писмен разказ на основата на усвоените знания за древните ни предци.

1 – Уводна част:
С нея учениците се насочват към същността на дейностите, които ще изпълняват в този урок. Ще

31

Нашите предци
(Упражнение)

1 Вече научи кои са траките, древните българи и славяните, какъв е бил техният бит, какво е било управлението им и в какво са вярвали. Те са предците на българския народ.

В този урок ще:
+ приложиш знанията си за обществата на древните ни предци;
+ развиеш уменията си да разпознаваш обекти от световното културно наследство.

2 Представи си, че живееш на българската земя, но преди хиляди години. Ти си летописец и имаш задача да създадеш писмен източник, който да разказва за древното ви общество. Избери обществото, за което ще пишеш – на траките, на древните българи или на славяните. Следвай указанията, наблюдавай внимателно изображенията и си помагай с текстовете до тях.

3 **Как се прави описание на общество?**
1. Помисли и напиши заглавието на текста, който ще създадеш, в тетрадката си.
2. Започни своя летопис със земите, в които е твоето селище. Как се нарича вашият владетел? Към коя обществена група принадлежи твоят род?
3. Продължи разказа с приликите между твоето общество и останалите общества. Разкажи на поколенията след теб какви са вашите домове, как се обличате, каква е трудовата ви дейност. Не забравяй да запишеш и различията.

4

1. Златна маска на тракийския владетел Терес

3. Орфей сред траки, изображение върху ваза

4.

5. Изображение на тракийски воин върху ваза

66

им се обясни какво е летописец и защо в миналото такива хора са били важни за обществото. Учителят дава разяснения за възможните роли и предоставя право на избор.

2 – Преди последователното изпълнение на стъпките за създаването на писмен източник учителят разяснява на учениците, че всеки от тях има право на избор и ще оформи своя текст от позицията на ролята, която е избрал – представител на една от трите общности (траки, българи, славяни) и на социална група.

3 – Началната стъпка на всеки ученик е свързана с формулирането на заглавието на текста. Учителят може да провери какви са заглавията и да насочи към промени онези ученици, които не са ги формулирани добре, и да препоръча корекции.

Летописът (исторически източник) започва с времето, тъй като в миналото то е основен ориен-

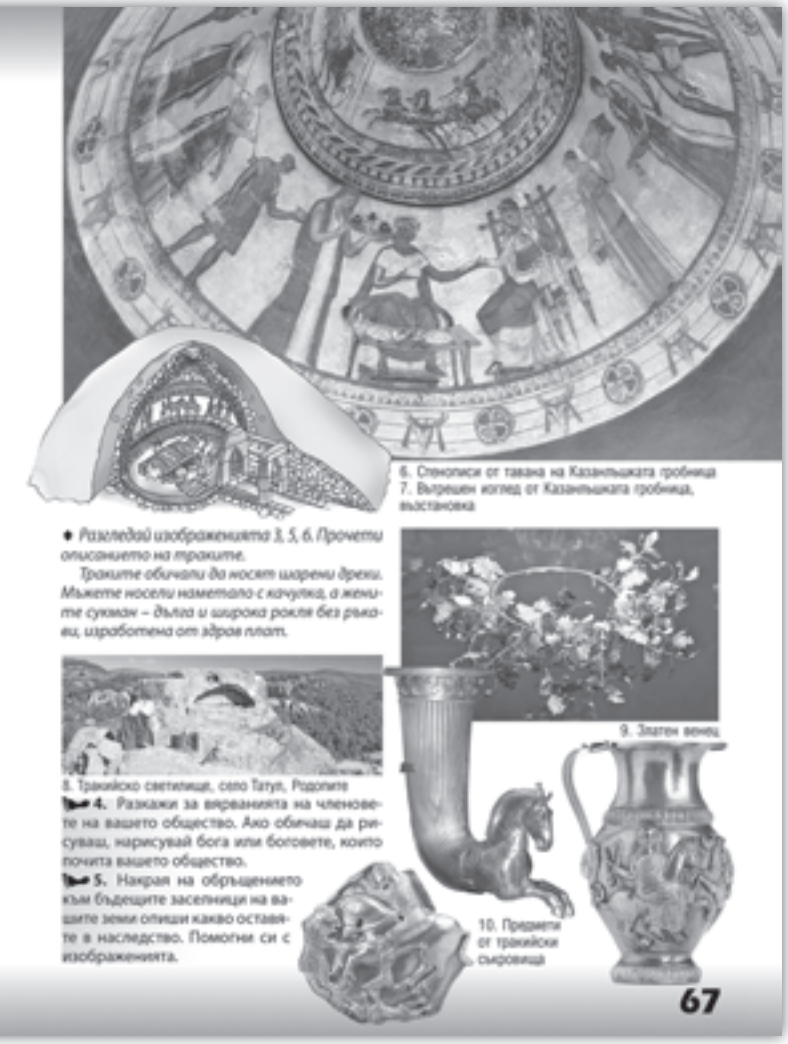

6. Стенописи от тавана на Казанлъшката гробница
7. Вътрешен изглед от Казанлъшката гробница, възстановка

• *Разгледай изображенията 3, 5, 6. Прочети описанието на траките.*

Траките обичали да носят шарени дрехи. Мъжете носели наметало с качулка, а жените сукман – дълга и широка рокля без ръкави, изработена от здрав плат.

8. Тракийско светилище, село Татул, Родопите

4. Разкажи за вярванията на членовете на вашето общество. Ако обичаш да рисуваш, нарисувай бога или боговете, които почита вашето общество.

5. Накрая на обръщението към бъдещите заселници на вашите земи опиши какво оставяте в наследство. Помогни си с изображенията.

9. Златен венец

10. Предмети от тракийски съкровища

тир. Ученикът може да посочи определено място, което се намира в днешните български земи, като най-вероятно е това да е регионът и селището, в което е отраснал и живее. Допустимо е и да се измисли селище. Според посочения владетел, неговата титла и избор на обществена група ще се определят и особеностите на текста. Учителят ще даде указания, които да подпомогнат учениците за специфичната им роля – боил, богат благородник, селянин, търговец и др.

Във втората част на текста учениците ще продължат с описание на трудовата дейност, домовете и облеклото на древните заселници от обществото, което са избрали. Необходимото е да се очертаят различията с другите две общества като бит, жилища и облекло.

Изпълнението на следващата задача е продължаването на летописа с акцент върху вярванията на избраната общност. Учениците могат да нарисуват бога/божествата на своя народ. Най-добре е това да се даде като домашна задача, за да могат без напрежение да оформят своите рисунки.

Летописът, подготвян от всеки ученик, ще завърши с кратко обръщение (едно-две изречения) за наследството, което оставя избраното общество на поколенията и бъдещите заселници.

Учениците изпълняват последователно задачите от упражнението, като използват знанията си от уроците за траките, древните българи и славяните, както и изображенията за миналото на всяка общност предимно чрез артефакти.

Учениците затвърдяват основните понятия, свързани с трите общества – „бит“, „управление“, „вярвания“.

4 – Допълнителната информация и разглеждането на древните артефакти дава възможност на учениците да разберат същността на древните обитатели на нашите земи – траки, древни българи и славяни.

Допълнителна задача:

- Нарисувайте в тетрадката си жилищата на траки, древни българи и славяни и коментирайте разликите между тях.

Бележки

. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .

ТЕМА 32.
БЪЛГАРСКИТЕ КОРЕНИ

Вид на урока:
Обобщителен урок

План:
1. Обществата на нашите предци
   а) обществото на траките
   б) обществото на древните българи
   в) обществото на славяните
   г) сходства и различия между трите общества
2. Всекидневието на траки, древни българи и славяни
   а) поминък
   б) жилища
3. Вярата на нашите предци
4. Културното наследство

Опорни знания и умения:
Знанията на учениците за миналото и българските корени, които са получили в уроците от този раздел. Уменията да съставят устни и писмени описания, да преразказват легенди, да чертаят линия на времето, да подреждат събития от миналото с нейна помощ, да представят древните забележителности на родния си край, да представят устно знанията си за времето, да извличат информация от материални източници и илюстративен материал, да работят с карта.

Основни понятия:
минало
летоброене
линия на времето
век (столетие)
ера
племе
цар
съкровище
стенопис
богове
гробница
хан
юрта
княз
боил
землянка

Методически указания за реализиране на темата:
Учителят ще насочи вниманието към темата и ще обясни на учениците, че те ще обобщят последователно знанията си за миналото, за източниците за него, за времето в миналото и за българските корени. Ще се акцентира върху основните понятия сходствата и различията между трите общества, които стоят в основата на българския народ – траки, древни българи и славяни.

32

Българските корени
(Обобщение)

1 **ОБЩЕСТВАТА НА НАШИТЕ ПРЕДЦИ**
Обществата на траките, славяните и древните българи били съставени от няколко групи. Начело в тях стоял владетелят. Той управлявал с помощта на богатите и знатните. Най-голямата група били селяните. Те не само се трудили, но и участвали във войската. Съществувала и малка група от безправни хора.

2 **ВСЕКИДНЕВИЕТО НА ТРАКИ, ДРЕВНИ БЪЛГАРИ И СЛАВЯНИ**
Животът на най-старите заселници на българските земи се определял от мястото им в обществото. Предводителите на племената се занимавали с управлението на обществото и предвождали войската в битки срещу вражеските племена. Те живеели в каменни дворци. Селяните обработвали земята, отглеждали домашни животни и изработвали оръжия, съдове за бита, облекло. Те обитавали малки домове от глина, дърво и слама.

3 **ВЯРАТА НА НАШИТЕ ПРЕДЦИ**
Траките и славяните вярвали в много божества, а древните българи – в един бог. Всички те се отнасяли с почит към дърветa, реки и различни животни. Вярвали в задгробния живот и почитали мъртвите, но ги погребвали по различен начин.

4 **КУЛТУРНОТО НАСЛЕДСТВО**
Наследство от траките са златни и сребърни съкровища, богато украсени гробници, останки от светилища.
Славяните са ни оставили много вълшебни приказки.
От древните българи сме наследили името си като народ и държава. Всички наши предци са оставили следи в наименованията на някои селища и в много от днешните ни имена.

5 **Научих, знам и мога**
- Какви титли носели владетелите на траките, на древните българи и на славяните?
- По какво се различавало всекидневието на древните българи и на славяните?
- От какви групи са били съставени обществата на нашите предци?
- Какви божества почитали траките, древните българи и славяните?
- Кои са най-известните паметници на културното наследство на траките в нашите земи?

Оцени своята работа, след като отговориш на въпросите и попълниш теста в учебната тетрадка.

68

Уводна част:
Уводните думи в началото на обобщителния урок насочват учениците към миналото и неговите източници, както и към обществата, в които се намират българските корени.

1 – Първият тематичен акцент в урока е върху обществата на траки, древни българи и славяни. Припомня се социалната стълбица във всяко от тях. Най-голямо внимание се обръща на владетеля и неговото титулуване, тъй като то е характерно за по-късното държавно развитие на България – цар, хан, княз.

2 – Следващият тематичен акцент е върху всекидневието на трите общества. Учениците разказват за заниманията на владетелите и техните прибли-

жени, за особеностите на трудовата дейност на най-масовата група селяните и номадите общинници, описват жилищата и облеклото на всяка от обществените групи и материалите, от които са изградени. Обръща се внимание и на облеклото като носител на социалните различия в обществото.

3 – Третият акцент в обобщението е върху религиозните разбирания на предците на българския народ. С еднобожието на древните българи може да се обясни и силната роля на хана като Божи поставеник на земята. Обръща се внимание на вярванията в задгробния живот и отношението към смъртта при траките. Погребалните обичаи също очертават различията между трите общества.

4 – Последният акцент е свързан с богатото културно наследство на нашите предци – златни и сребърни съкровища, украсени със стенописи и релефи гробници, светилища на различни божества и герои; приказки с вълшебни същества, наименования на селища, реки и местности, както и на много от личните имена на днешните българи.

Обобщават се важни моменти от уроците в раздела: миналото и българските корени. Извеждат се основните знания и умения, най-важните понятия, изграждат се най-важните образи от миналото на предците на българския народ.

5 – Въпросите в „Научих, знам и мога“ заедно с теста в учебната тетрадка дават възможност на учениците да направят самооценка на своите знания. Те могат да осмислят дали са положили достатъчно усилия в учебния процес и да направят промени в бъдещата си работа в класната стая и у дома.

Допълнителна задача:

Потърсете информация за тракийските гробници в България и направете списък с петте най-известни от тях. Потърсете мястото им на картата на България.

Бележки

. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .

БЪЛГАРСКОТО ОБЩЕСТВО ПРЕЗ СРЕДНОВЕКОВИЕТО

В този раздел учениците **ще знаят** кога е създадена българската държава и кои са нейните най-велики владетели – ханове, князе и царе. Те ще знаят кога в българската държава са създадени строги закони, кога славяни и българи стават християни, кога се формира българският народ, кога България достига своя „Златен век“ и е сред най-силните държави в Европа. Учениците ще узнаят за възходите, паденията и възстановяването на България, за героичната борба срещу силни завоеватели. Ще знаят как са живели средновековните българи и от какви групи е съставено българското общество.

В края на раздела учениците **ще могат** да разказват за най-важните събития, свързани със средновековна България и българското общество, ще описват делата на велики български владетели, книжовници, ще дават примери за приносите на България в средновековна Европа.

ТЕМА 33.
ОБРАЗУВАНЕ НА ДУНАВСКА БЪЛГАРИЯ. ДЪРЖАВА И ОБЩЕСТВО.

Вид на урока:
Урок за нови знания

План:
1. Първа българска държава
   а) хан Аспарух – създател на Дунавска България
   б) хан Тервел – разширяване на държавата
   в) победите на хан Крум
   г) строителят хан Омуртаг
2. Обществото на Първата българска държава
   а) законите на хан Крум
   б) сближаването на славяни и българи

Опорни знания и умения:
Представите на учениците за поминъка, жилищата, обществото, военното дело и религиозните вярвания на древните българи и славяните.

1 – Основни понятия:
хан
боил
закон

Методически указания за реализиране на темата:
В началото на урока на учениците се задават въпроси за живота, поминъка обществото, вярванията и културата на древните българи и славяните. Учителят проверява подготвените списъци на древнобългарски и славянски имена и обобщава изпълнената от децата задача.

Уводна част:
С уводната беседа у учениците се изгражда представата, че в развитието си всяко общество стига до нуждата от създаване на своя държава, която да му осигури нормално развитие и защита. Преди повече от 13 века в такава нужда се оказали Аспаруховите българи и славяните, заселили се скоро на Балканския полуостров. Изправени пред могъщата Византия, пред тях имало две възможности – да се подчинят на империята или да създадат обща държава, която да им осигури защита и развитие според техните традиции и потребности.

33
Образуване на Дунавска България. Държава и общество
Първа българска държава
През 681 г. българите, част от славянските племена и част от потомците на траките се обединили и създали държава, наричана Първа българска държава. Новата държава се простирала между Стара планина на юг и река Дунав на север и затова е наричана още Дунавска България. Нейни съседи на север и запад били различни племена, а на юг – могъщата Византия. Начело на държавата застанал хан Аспарух, а за столица била избрана Плиска.
Хан Аспарух, рисунка от Борис Ангелушев
2
Неговият наследник хан Тервел укрепил и разширил новата държава. Делото му било продължено от хан Крум, който извоювал много победи на бойното поле. Най-славна била битката при Върбишкия проход през 811 г., в която великият владетел разгромил византийците. България укрепнала още повече при хан Омуртаг, който построил красиви дворци и крепости.
3
Създаване на Дунавска България
4
Обществото на Първата българска държава
В Първата българска държава най-важна била личността на хана. Той управлявал с помощта на боилите. Славяни и българи продължавали да живеят разделени на племена. Те обработвали земята, но при войни се включвали във войската. През 9. век хан Крум създал първите писани закони, еднакви за българи и славяни. Законите били строги и осигурявали ред в държавата. Хан Омуртаг продължил да обединява славяни и българи. В България били създадени области, ръководени от назначени от владетеля управители.
Въвеждането на законите, общата войска и управление и ежедневните контакти сближавали славяни и българи. Двете общества постепенно се превръщали в един народ.
1
Изображение на хан Тервел
Речникът – моят помощник
Закон – писани правила за поведение и живот на хората в определена държава
70

2 – Първият тематичен акцент е поставен върху създаването, укрепването и териториалното разширение на Дунавска България. Разказът на учителя започва със събитията, довели до съюзяването на Аспаруховите българи и славянските племена около р. Дунав, победата над Византия при Онгъла и заселването на българите на юг от р. Дунав. Необходимо да е да се изтъкне водещата роля на българския елемент в държавата и да се подчертае ролята на държавната традиция, пренесена от „Старата Велика България“.

3 – Учениците се запознават с границите на новата държава чрез картосхемата в учебника и разбират къде се намира първата българска столица. Важен акцент се поставя върху разширението на Дунавска България при управлението на хановете Тервел, Крум и Омуртаг. При представянето му учениците ще използват картата. Могат да им се зададат въпроси: *„В кои посоки се разширява Дунавска България?“, „Колко пъти е уголемена територията на държавата в резултат на успехите на българските ханове?“.*

4 – Вторият тематичен акцент е върху изграждането на представата за обществото на Първата

8 Знам и мога
• В коя година е създадена Дунавска България? Кои са владетелят и столицата ѝ?
• Защо Аспаруховите българи се обединили със славяните?
• Кои ханове разширили територията на Първата българска държава?
• Прочети писаните закони на хан Крум. Кои престъпления се наказвали най-строго?

Хан Крум с войската си преди поход, худ. Д. Гюдженов

9 Мога да открия
Потърси информация и опиши писмено строителната дейност на хановете:
• Маламир;
• Пресиян.

7 Вече научих
• Първата българска държава била създадена през 681 г. от хан Аспарух. Столицата ѝ била Плиска.
• Създаването на Първата българска държава постепенно обединило обществата на славяните и българите.

Хан Крум празнува след победата при Върбишкия проход, рисунка в стара книга

6

Строеж на дворец, рисунка в стара книга

Хан Омуртаг, рисунка в стара книга

Следи от миналото
• Ако някой обвини някого, да не бъде слушан, а възран и разпитан. И ако се намери, че той е лъгал, да се убие.
• Да не се дава на крадящия храна. И ако някой се осмели на това, да се вземе имота му.
• На крадящия да се строшат краката.
• И на всеки просещ да се дава според нуждите му, за да не би пак същият да проси.

Писмен източник за законите на хан Крум от 10. век

5

71

българска държава. Учениците трябва да разберат, че в Дунавска България ханът има изключителна власт – ръководи държавата и войската, има правомощия на върховен съдия и жрец.

5 – Чрез историческия източник в рубриката „Следи от миналото“ учениците се запознават със законите на хан Крум. Учителят има важната задача да обясни, че в миналото законите са били сурови и затова са налагани жестоки наказания за престъпления като кражба, клевета, подпомагане на крадец и др. Необходимо е да се изтъкне пред учениците, че дори в онези далечни времена държавата е търсела начин да подпомогне онези, които изпадали в тежко положение и се отдавали на просия.

6 – Управлението на хан Омуртаг трябва да се представи като време на мир, мащабно строителство, на премахване на племенното разделение между българи и славяни, създаване на обща войска и управление. Учениците трябва да разберат, че това води към обединение на българи и славяни и в средата на 9 в. само вярванията им още ги разделяли.

7 – Затвърждават знанията за създаването, укрепването и териториалното разширение на Дунавска България, за българските ханове с най-големи заслуги за укрепване на държавността.

8 – Въпросите помагат за усвояване на основни понятия от темата, умението да се описват създаването, укрепването и териториалното разширение на Дунавска България, за важността на законодателството за развитието на държавата, за четенето, разбирането и отговарянето на въпроси, свързани с исторически източник.

9 – Учениците ще търсят информация и ще опишат писмено в тетрадките си мащабната строителна дейност на хановете Омуртаг и Маламир.

Допълнителна задача:

- Потърсете в интернет и прочетете „Анонимен ватикански разказ“ за събитията в България през 811 г. и победата на хан Крум в битката при Върбишкия проход. Разкажете със свои думи за това знаменателно събитие.

Бележки

. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .

ТЕМА 34.
ХАНОВЕТЕ НА ДУНАВСКА БЪЛГАРИЯ

Вид на урока:
Упражнение

План:
1. Хан Аспарух (681 – 701) – създател на Дунавска Българи
   – живот, дела, наследство
2. Хан Тервел (711 – 721) – воин и миротворец
   – живот, дела, наследство
3. Хан Крум (803 – 814) – военачалник и законодател
   – живот, дела, наследство
4. Хан Омуртаг (815 – 831) – строител и защитник на старите български вярвания
   – живот, дела, наследство

Основни понятия:
закон

Опорни знания и умения:
Представата на учениците за образуването на Дунавска България, за нейните първи владетели, за техните бележити дела. Учениците се опират на знанията си за военните и дипломатическите успехи на хановете Аспарух, Тервел, Крум и Омуртаг, както и на усилията им да заздравят съюза между българи и славяни, да укрепят вътрешно държавата чрез общо законодателство, премахване на племенната раздробеност, новата военноадминистративна структура, общата войска, мащабното строителство в Плиска и др.

34

Хановете на Дунавска България
(Упражнение)

Вече знаеш кога била образувана Дунавска България. Научи кои били първите български владетели и техните велики дела.

В този урок ще приложиш:
+ знанията си за хановете на Дунавска България;
+ уменията си да правиш описание на личности от миналото.

Задачата през този час е да представиш един от великите владетели на древната българска държава. За да се справиш, може да използваш указанията.

1 Как се съставя описание на личност?
1. Проучи и опиши кога и къде е живял.
2. Разкажи за делата, с които се е прославил.
3. Разкажи какво наследство е оставил.

1. ХАН АСПАРУХ (681 – 701) – създател на Дунавска България
Аспарух бил любимият син на хан Кубрат. След разпадането на Стара велика България той повел своите българи към р. Дунав. Те се настанили на север от Византия, в местността Онгъл.

През 680 г. в тази местност се състояла битка, в която войската на хан Аспарух разбила византийската армия. След победата българитепрекосили реката и се заселили в земите на юг до Стара планина. Хан Аспарух обединил древните българи и славяни, създал Дунавска България и бил неин владетел от 681 до 701 г. Владетелят загинал, като отбранявал северната граница на България. Хан Аспарух оставил на наследника си една укрепваща държава на българи и славяни, които били готови да я бранят като свое отечество.

2. ХАН ТЕРВЕЛ (701 – 721) – воин и миротворец
Тервел бил син на хан Аспарух. Той управлявал България от 701 до 721 г. Ханът разширил държавата на юг от Стара планина. През 716 г. успял да сключи изгоден за България мирен договор с Византия. Империята била задължена да плаща годишен данък в злато, скъпи кожи и дрехи. Хан Тервел продължил да укрепва съюза на българи и славяни. Той оставил на следващите владетели една силна държава, която вече имала здрави корени на Балканския полуостров.

2

Българите преминават р. Дунав, худ. Д. Гюдженов

2

Хан Тервел получава дарове от византийския император, худ. Д. Гюдженов

72

Методически указания за реализиране на темата:
Учениците получават възможност да затвърдят знанията си за възникването и укрепването на Дунавска България и да изградят трайна представа за най-великите български ханове – Аспарух, Тервел, Крум и Омуртаг.

С това упражнение учениците за пръв път ще усвоят алгоритъм за представяне на историческа личност – кога и къде е живяла, какви качества е притежавала; какви цели си е поставяла; с какви дела се е прославила. Те ще могат да изразят и своето мнение за историческата личност, за нейните положителни страни.

1 – Уводна част:
С нея учениците се насочват към същността на дейностите в рамките на учебния час. Учителят насочва вниманието към указанията на помощника, за да се разбере алгоритъмът на разказа за дадена историческа личност. Според уменията и възможностите на учениците преподавателят ще прецени дали да им даде за изпълнение разказ за един или двама от българските ханове. Той трябва да подчертае пред тях, че в своята дейност децата ще се опират равностойно на текста за миналото и делата на съответния български владетел, както и на изображенията от картините и историческите артефакти.

2 – Картините на известния художник проф. Д. Гюдженов ще допълнят лингвистичните знаци, а цветовете, символите и персонажите като графичен знак ще създадат ярък образ за всеки велик владетел на Дунавска България. Въздействащите изображения ще бъдат близки на децата, които все още имат образно мислене и тепърва ще развиват способностите си за абстрактно такова.

Хан Крум преследва византийската войска

3. ХАН КРУМ (803 – 814) – военачалник и законодател

Хан Крум бил владетел на Дунавска България от 803 до 814 г. С уменията си на военачалник той покорил обширни земи. По негово време в българските предели били включени крепостите Средец (София), Месемврия (Несебър) и Одрин.

Стар писмен източник разказва, че хан Крум разпитал пленници защо пропаднала държавата им. Те отговорили, че това се дължи на клеветите, кражбите, измамите. Това накарало хана да издаде първите писани закони. Тяхната строгост укрепила българската държава и заздравила отношенията между българи и славяни. Хан Крум оставил на своя син Омуртаг обширна и могъща държава, трета по сила в Европа.

Златен медальон с изображение на хан Омуртаг

4. ХАН ОМУРТАГ (815 – 831) – строител и защитник на старите български вярвания

Омуртаг управлявал Дунавска България от 814 до 831 г. Той разделил страната на области. Назначавал за всяка област управител (комита), който бил или славянин, или българин. По този начин хан Омуртаг премахнал разделението между българи и славяни. Мирните отношения с Византия позволили на хана да се заеме със строителство. По негово време Плиска се превърнала в каменен град със здрави крепостни стени, владетелски дворец, водопроводи. Ханът описал своите дела чрез каменни надписи. На наследника си оставил силна и уредена държава. В нея българи и славяни имали общо управление, войска, закони.

Хан Крум и пленените авари, худ. Д. Гюдженов

Хан Омуртаг наказва противници на древнобългарските вярвания, рисунка в стара книга

Творческа задача

Направи описание на избрана от теб историческа личност, като използваш указанията.

73

3 – По своя преценка учителят може да допълни разказа на учениците за всеки от посочените ханове с допълнителни факти от неговия живот, значимите му дела и наследство. Той може да обогати и нагледно с изображения от детски енциклопедии, посветени на българското минало, или различни артефакти, които са част от урока – сребърния орел от гроба на хан Аспарух, византийската миниатюра за войните на хан Крум с Византия и др.

Урокът за затвърждаването на новите знания изгражда умението на учениците да свързват значими събития и процеси на единение на българското общество с велик български владетел – хан Аспарух като създател на българската държава; хан Тервел като воин и миротворец; хан Крум като велик военачалник и създател на единно законодателство; хан Омуртаг като строител и защитник на древните български вярвания.

Учениците получават възможност да търсят информация и да опишат избрана от тях велика личност, като следват алгоритъма за представяне на историческа личност.

Допълнителна задача:

- Потърсете информация в интернет и направете списък на славните победи на хановете Аспарух, Тервел, Крум и Омуртаг. Начертайте линия на времето и ги разположете на нея.

Бележки

. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .

ТЕМА 35.
ПОКРЪСТВАНЕ НА БЪЛГАРИЯ И СЪЗДАВАНЕ НА СЛАВЯНСКАТА ПИСМЕНОСТ

Вид на урока:
Урок за нови знания

План:
1. Покръстване на българи и славяни
   а) България – част от християнска Европа
   б) самостоятелната Българска църква
2. Славянската писменост в България
   а) делото на Кирил и Методий
   б) България – книжовен център на славяните

Опорни знания и умения:
Представите на учениците за религиозните вярвания на българи и славяни, за битовите християнски празници, за сближението на двете общности в Дунавска България, протичащо при централизацията, общите закони, войска и управление.

1 – Основни понятия:
религия
боляри
дипломация
Църква
духовенство
книжовна школа
книжовници
светец

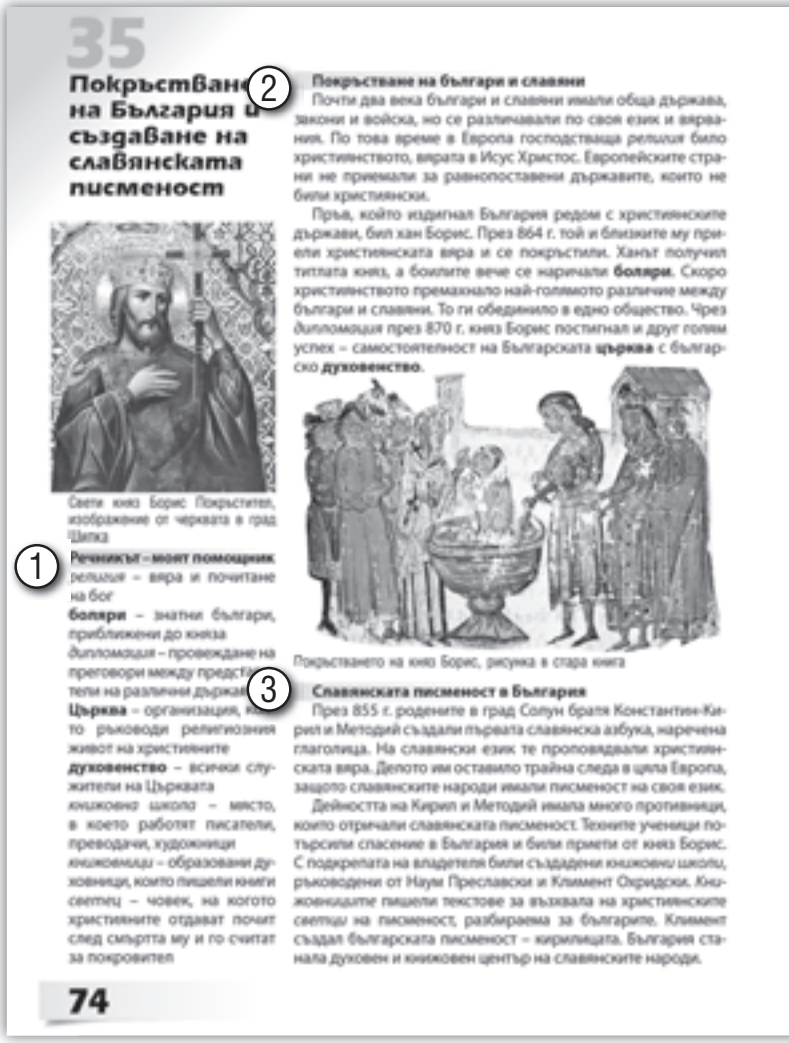
35
Покръстване на България и създаване на славянската писменост
Свети княз Борис Покръстител, изображение от черквата в град Шипка
1 Речникът – моят помощник
религия – вяра и почитане на бог
боляри – знатни българи, приближени до княза
дипломация – провеждане на преговори между предст тели на различни държа
Църква – организация, т то ръководи религиозния живот на християните
духовенство – всички слу жители на Църквата
книжовна школа – място, в което работят писатели, преводачи, художници
книжовници – образовани ду ховници, които пишели книги
светец – човек, на когото християните отдават почит след смъртта му и го считат за покровител
2 Покръстване на българи и славяни
Почти два века българи и славяни имали обща държава, закони и войска, но се различавали по своя език и вярвания. По това време в Европа господствала религия било християнството, вярата в Исус Христос. Европейските страни не приемали за равнопоставени държавите, които не били християнски.
Пръв, който издигнал България редом с християнските държави, бил хан Борис. През 864 г. той и близките му приели християнската вяра и се покръстили. Ханът получил титлата княз, а боилите вече се наричали **боляри**. Скоро християнството премахнало най-голямото различие между българи и славяни. То ги обединило в едно общество. Чрез дипломация през 870 г. княз Борис постигнал и друг голям успех – самостоятелност на Българската **църква** с българско **духовенство**.
Покръстването на княз Борис, рисунка в стара книга
3 Славянската писменост в България
През 855 г. родените в град Солун братя Константин-Кирил и Методий създали първата славянска азбука, наречена глаголица. На славянски език те проповядвали християнската вяра. Делото ии оставило трайна следа в цяла Европа, защото славянските народи имали писменост на своя език.
Дейността на Кирил и Методий имала много противници, които отричали славянската писменост. Техните ученици потърсили спасение в България и били приети от княз Борис. С подкрепата на владетеля били създадени книжовни школи, ръководени от Наум Преславски и Климент Охридски. Книжовниците пишели текстове за възхвала на християнските светци на писменост, разбираема за българите. Климент създал българската писменост – кирилицата. България станала духовен и книжовен център на славянските народи.
74

Методически указания за реализиране на темата:
В началото на урока на учениците се задават въпроси, свързани със сближаването на българи и славяни, и политиката на българските ханове в тази посока – закони, обща войска, централизирано управление. Учениците отговарят и на въпроси за различията във вярванията на двете общности.

Уводна част:
С нея трябва да се обясни на учениците, че през 9. в. в Европа християнството вече имало дълга традиция и приемането му за единствена и официална религия означавало и приемане на България в семейството на християнските държави. Учениците трябва да разберат, че пълното обединение на българи и славяни в един народ можело да се осъществи само с покръстването им.

2 – Първият акцент в темата се поставя върху акта на покръстването и промените, които настъпват в титулуването на владетеля и неговото обкръжение. Може накратко да се разкаже на учениците за тайното кръщение на владетеля и причините за това, както и за решителното смазване на съпротивата на българските боили и привържениците на старите български вярвания. Децата трябва внимателно да разгледат и опишат със свои думи изображенията в учебника. Учителят може да им зададе насочващи въпроси, на които да отговорят. Трябва да се открои обединяващата сила на християнската вяра и да се изтъкне, че през вековете тя се е превърнала в същностна черта и опора на българския народ. Заслугите на княз Борис I се подчертават и с другия му безспорен успех – самостоятелната Българска църква и родно духовенство.

3 – Вторият тематичен акцент се поставя върху съхраняването и развитието на славянската писменост в България. На учениците могат да се зададат въвеждащи въпроси, свързвани с честването на 24 май, за азбуката, създадена от Кирил

и Методий, и за делото на техните ученици в България и първите книжовни школи, създадени от Климент Охридски и Наум Преславски. Тъй като децата имат основни знания по тази проблематика, вниманието им трябва да се насочи към делото на свети Климент Охридски, създател на старобългарската писменост – кирилицата.

4 – Необходимо е да се очертае решаващата роля на княз Борис за това, че славянската писменост намира убежище и място за развитие в България. Извежда се и важността на писмеността за утвърждаването на християнството, тъй като вярващите можели да слушат проповедите на разбираем език и писменост, отговаряща на него. Учениците трябва разберат, че използването на кирилицата превръща България в духовен и книжовен център на славянските народи.

5 – Затвърждават знанията за Покръстването и приобщаването на България към християнска Европа, за значимостта на създаването на самостоятелна църковна организация и за спасяването и развитието на славянската писменост.

6 – Въпросите помагат за усвояване на основни понятия от темата, причините за приемане на християнството, ролята на новата вяра за обединение на българи и славяни, книжовната и проповедническа дейност на учениците на Кирил и Методий.

7 – Учениците ще търсят информация и ще напишат кратък разказ в тетрадките си за делото на Кирил Методий и книжовните школи в Плиска и Преслав.

Допълнителна задача:

- Учениците да коментират следния текст от Пространното житие на св. Климент Охридски: *„Изобщо Климент е предал на нас, българите, всичко, което се отнася до църквата и с което се прославя паметта на Бога и на светиите и чрез него се трогват душите“.*

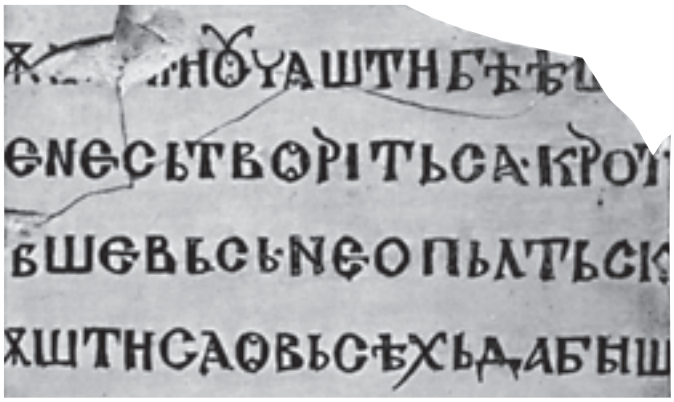

Бележки

. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .

ТЕМА 36.
ЗЛАТНИЯТ ВЕК НА СРЕДНОВЕКОВНА БЪЛГАРИЯ

Вид на урока:
Урок за нови знания

План:
1. Симеон Велики и могъщество на България
   а) териториално разширение
   б) битката при р. Ахелой
2. Християнската столица Преслав
3. Симеон Велики и българската книжнина

Опорни знания и умения:
Представите на учениците за това, че християнизацията на България е нейната роля за обединение на българи и славяни в един народ, за съхраняването на славянската писменост от учениците на Кирил и Методий в България и създаването на книжовните школи в Охрид и Плиска.

1 – Основни понятия:
патриаршия
икона

Методически указания за реализиране на темата:
В началото на урока на учениците се задават въпроси, свързани покръстването на българи и славяни, усилията на княз Борис за създаване на самостоятелна българска църква, приютяването на учениците на Кирил и Методий в България, съхраняването и развитието на славянската писменост.

Уводна част:
С нея се разкрива възходящото развитие на Дунавска България от началото на 9. век. Изтъква се, че териториалното разширение превръща България в една най-големите държави в Европа, стояща веднага след двете големи империи – Византийската и Франкската. След Покръстването възходът на България продължава и страната навлиза в „Златния век“ на цар Симеон Велики.

2 – Първият тематичен акцент е посветен на военните успехи на българския владетел, които му дават самочувствието и основанието да се провъзгласи за „цар на българи и гърци“. Учениците трябва да разберат, че носейки тази титла, Симеон не само се изравнява с византийския император, но и отправя претенции да унищожи Византия и да създаде на нейно място нова империя, в която българите да са господстваща сила. Чрез карто-

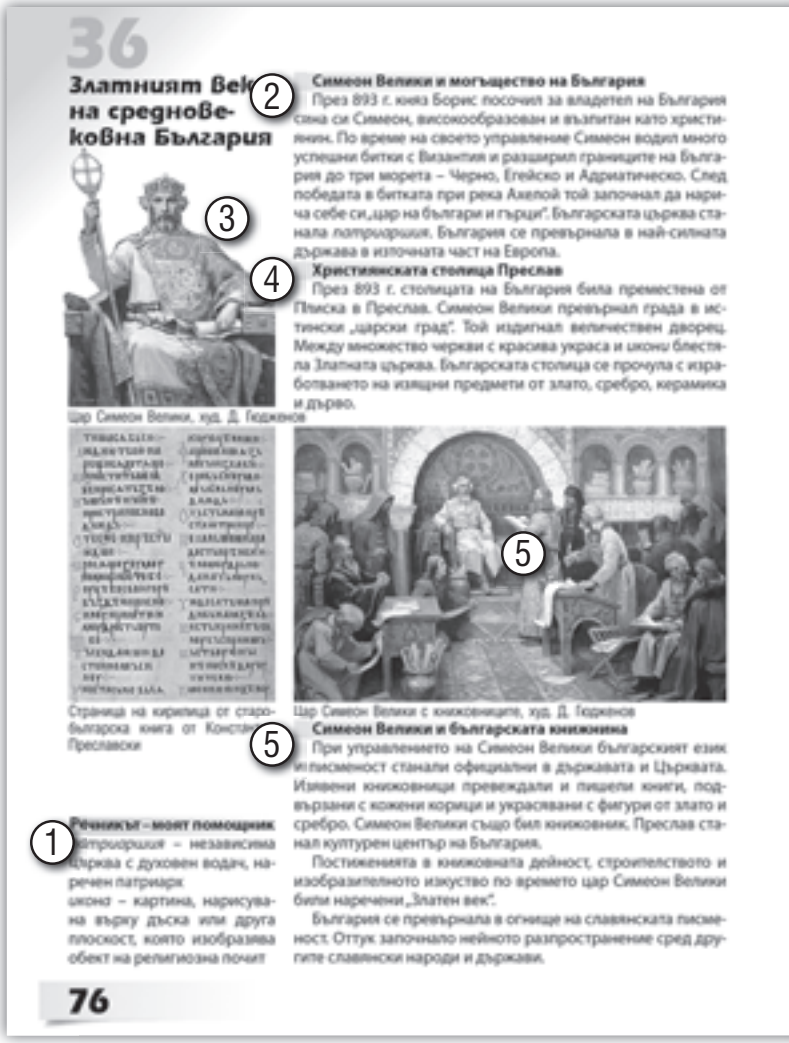
36

Златният век на средновековна България

Симеон Велики и могъщество на България

През 893 г. княз Борис посочил за владетел на България сина си Симеон, високообразован и възпитан като християнин. По време на своето управление Симеон водил много успешни битки с Византия и разширил границите на България до три морета – Черно, Егейско и Адриатическо. След победата в битката при река Ахелой той започнал да нарича себе си „цар на българи и гърци“. Българската църква станала патриаршия. България се превърнала в най-силната държава в източната част на Европа.

Християнската столица Преслав

През 893 г. столицата на България била преместена от Плиска в Преслав. Симеон Велики превърнал града в истински „царски град“. Той издигнал величествен дворец. Между множество черкви с красива украса и икони блестяла Златната църква. Българската столица се прочула с изработването на изящни предмети от злато, сребро, керамика и дърво.

Цар Симеон Велики, худ. Д. Гюдженов

Страница на кирилица от старобългарска книга от Константин Преславски

Цар Симеон Велики с книжовниците, худ. Д. Гюдженов

Симеон Велики и българската книжнина

При управлението на Симеон Велики българският език и писменост станали официални в държавата и Църквата. Известни книжовници превеждали и пишели книги, подвързани с кожени корици и украсявани с фигури от злато и сребро. Симеон Велики също бил книжовник. Преслав станал културен център на България.

Постиженията в книжовната дейност, строителството и изобразителното изкуство по времето цар Симеон Велики били наречени „Златен век“.

България се превърнала в огнище на славянската писменост. Оттук започнало нейното разпространение сред другите славянски народи и държави.

Речникът – моят помощник

патриаршия – независима църква с духовен водач, наречен патриарх

икона – картина, нарисувана върху дъска или друга плоскост, която изобразява обект на религиозна почит

76

тосхемата учениците се запознават с териториалното разширение на България на юг и югозапад към Егейско и Адриатическо море. Вниманието им трябва да се насочи към картината на художника Д. Гюдженов „Цар Симеон Велики“.

3 – На учениците може да се зададе въпрос кои са символите на властта, изобразени в картината, и да направят описание със свои думи на българския владетел. С картината на художника Д. Гюдженов учениците ще изградят представата си за цар Симеон Велики като отличен военачалник, предвождал българската войска в много успешни сражения.

4 – Вторият акцент в урока е свързан с новата християнска столица на България – Преслав. Разказът на учителя трябва да изясни събитията, довели до преместването на държавния център и причините за тази голяма промяна. Изображенията на иконата на св. Теодор Стратилат и огърлицата от Преславското златно съкровище ще обогатят описанието за новия царствен град на България.

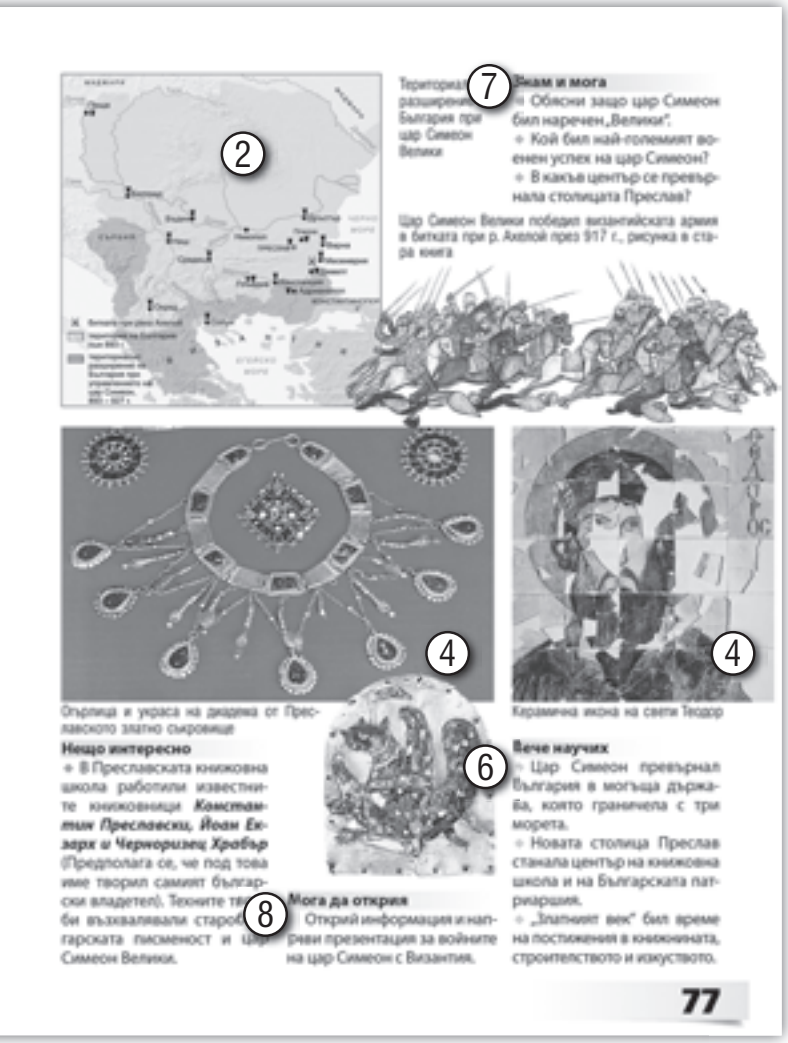

5 – Третият акцент в темата е за разцвета на старобългарската книжнина. Разказът на учителя трябва да продължи с въвеждането на старобългарския език и писменост за официални в държавата и църквата. Необходимо е да се изтъкне, че учениците на Кирил и Методий са обучили няколко хиляди ученици, които да поемат богослужението на старобългарски език и държавно-административната дейност. Картината на художника Д. Гюдженов дава възможност на учениците да видят и опишат грижите на цар Симеон за развитието на книжовността.

Учениците трябва да получат ясна представа, че под „Златен век" се разбира преди всичко разцветът на старобългарската книжовност, строителството.

6 – Учениците затвърждават знанията си за могъществото на България при управлението на цар Симеон Велики, за християнската столица Преслав и за разцвета на книжнината, строителството и изкуството на „Златния век".

7 – Въпросите конкретизират знанията по темата – военните успехи на цар Симеон Велики, изграждането на столицата Преслав и същността на т.нар. Златен век.

8 – Учениците ще търсят информация и ще изготвят презентация по избор от две възможни теми:

А) животът на Симеон, преди да стане владетел на България;

Б) войните на цар Симеон с Византия.

Допълнителна задача:

- Разгледайте внимателно картата на България по времето на цар Симеон Велики. Запишете на кои морета са опирали българските граници.

Бележки

. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .

ТЕМА 37.
СТАРИТЕ СТОЛИЦИ НА БЪЛГАРИЯ ПЛИСКА И ПРЕСЛАВ

Вид на урока:
Упражнение

План:
1. Плиска – първата българска столица
   а) възникване
   б) разположение
   в) защита
   г) най-представителни сгради и културно наследство
2. Преслав – втората българска столица
   а) възникване
   б) разположение
   в) защита
   г) най-представителни сгради и културно наследство

Основни понятия:
патриаршия
икони

Опорни знания и умения:
Представата на учениците за образуването на Дунавска България, за първите столици на държавата, за тяхното разположение на картосхемата, за владетелите, които са управлявали държавата от тези столици, за мащабното строителство в Плиска по времето на хан Омуртаг, за причините за изоставянето на Плиска като държавен център и преместването му в Преслав.

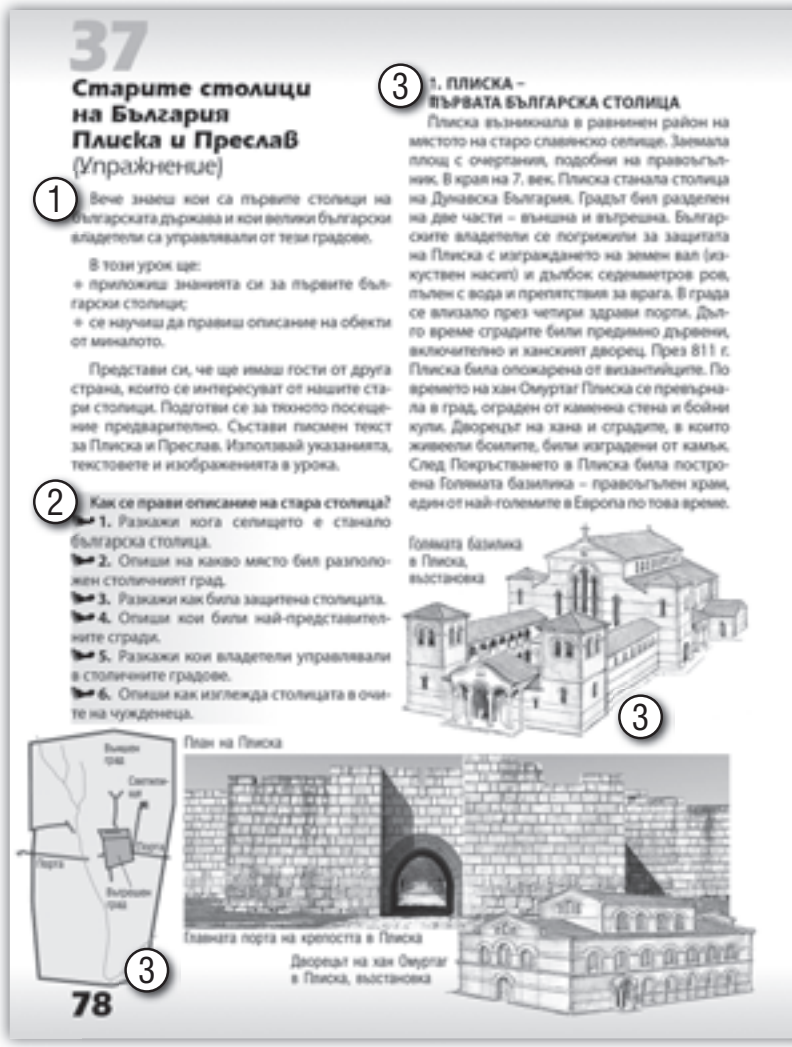
37

Старите столици на България
Плиска и Преслав
(Упражнение)

1 Вече знаеш кои са първите столици на българската държава и кои велики български владетели са управлявали от тези градове.

В този урок ще:
• приложиш знанията си за първите български столици;
• се научиш да правиш описание на обекти от миналото.

Представи си, че ще имаш гости от друга страна, които се интересуват от нашите стари столици. Подготви се за тяхното посещение предварително. Състави писмен текст за Плиска и Преслав. Използвай указанията, текстовете и изображенията в урока.

2 Как се прави описание на стара столица?
1. Разкажи кога селището е станало българска столица.
2. Опиши на какво място бил разположен столичният град.
3. Разкажи как била защитена столицата.
4. Опиши кои били най-представителните сгради.
5. Разкажи кои владетели управлявали в столичните градове.
6. Опиши как изглежда столицата в очите на чужденеца.

3 1. ПЛИСКА – ПЪРВАТА БЪЛГАРСКА СТОЛИЦА

Плиска възникнала в равнинен район на мястото на старо славянско селище. Заемала площ с очертания, подобни на правоъгълник. В края на 7. век Плиска станала столица на Дунавска България. Градът бил разделен на две части – външна и вътрешна. Българските владетели се погрижили за защитата на Плиска с изграждането на земен вал (изкуствен насип) и дълбок седемметров ров, пълен с вода и препятствия за врага. В града се влизало през четири здрави порти. Дълго време сградите били предимно дървени, включително и ханският дворец. През 811 г. Плиска била опожарена от византийците. По времето на хан Омуртаг Плиска се превърнала в град, ограден от каменна стена и бойни кули. Дворецът на хана и сградите, в които живеели боилите, били изградени от камък. След Покръстването в Плиска била построена Голямата базилика – православен храм, един от най-големите в Европа по това време.

Голямата базилика в Плиска, възстановка

План на Плиска

Главната порта на крепостта в Плиска

Дворецът на хан Омуртаг в Плиска, възстановка

78

Методически указания за реализиране на темата:
Учениците получават възможност да затвърдят и разширят знанията си за възникването и развитието на първите държавни центрове на българската средновековна държава – Плиска и Преслав.

1 – Уводна част:
Учителят обяснява на учениците ролята, която трябва да поемат в рамките на учебния час, за да изпълнят успешно упражнението. Всеки от учениците ще влезе в ролята на гостоприемен домакин, на който предстои да посрещне гости от чужбина и да ги запознае с богатото културно-историческо наследство.

2 – Според възможностите и уменията на учениците преподавателят им ще прецени дали всички да работят с двата опорни текста и съпътстващите ги изображения и план-графики на старите български столици, или да ги раздели на две групи при изпълнение на задачите и отговорите от упражнението за затвърдяване на новите знания. Преподавателят трябва да подчертае пред учениците, че в своята работа ще се опират равностойно на текста, изображенията, историческия източник илюстрациите на художника за най-представителните сгради в старите столици Плиска и Преслав.

На учениците се дава време да прочетат внимателно опорния текст и да разгледат изображенията.

3 – Учителят може да допълни отговорите на учениците и тяхното описание на Плиска с разяснението, че след битката при Онгъла през 680 г. и преселението на част от Аспаруховите българи на юг от р. Дунав полето край Плиска се превръща в голям български аул. В това поле българите

2. ПРЕСЛАВ – ВТОРАТА БЪЛГАРСКА СТОЛИЦА 4

През 893 г. селището Преслав станало новата столица на България. Градът израснал като център на християнска България с решение на Народен събор. Той бил разположен в хълмист и равнинен район на мястото на стар аул. Новата столица се намирала на 20 км южно от Плиска. Столичният град заемал площ с очертания, подобни на квадрат. Той имал външна и вътрешна част, укрепени с мощни каменни стени. Вътрешният град имал кръгли кули в ъглите.

Най-важните сгради в града били Тронната палата и Симеоновият дворец. Царските палати били богато украсени със злато, сребро, дърворезба, керамични плочки и стенописи. Във втората българска столица най-забележителна била Златната църква – първата със златен купол в страната. Нейната красота впечатлявала всеки, който я зърне с очите си.

План на Преслав 4

Каменна украса от двореца в Преслав

Керамични плочки от двореца в Преслав

Симеоновият дворец в Преслав 4

3. Потърси информация за Златната църква в Преслав и опиши нейната украса.

Златната църква в Преслав, възстановка 4

Велики Преслав през погледа на чуждеца:

„Когато някой чужденец пристигне в Преслав и дойде до кулите на царския палат да го види, остава смаян… Когато влезе в двореца и види високите палати и църкви, украсени изобилно с камък, мрамор, мед, сребро и злато, не знае с какво да ги сравни.... Умът му се замайва."

Написано от Йоан Екзарх, старобългарски книжовник

79

разполагат шатрите и своя добитък. Дълго време в Плиска преобладават дървеното строителство и това обяснява защо през 811 г. ханският дворец и другите сгради са лесно опожарени от нахлулите византийски войски при похода на император Никифор I Геник.

Другото важно допълнение е свързано с нарасналите възможности на Дунавска България при управлението на хан Омуртаг. Те позволяват столицата да се изгради с огромни каменни блокове.

4 – Описанието на Преслав може да бъде допълнено с обяснението, че след християнизацията на България се налага преместването на държавния център, тъй като в Плиска трудно можело да се заличат или забравят спомените от старите вярвания и някогашните езически светилища. Преслав израснал като християнски град, в който нищо не напомняло за старите култове.

Урокът за затвърждаването на новите знания изгражда умението на учениците да работят с опорни текстове, да описват старите български столици, като се опират на графична схема, илюстрации и изображения, които ги представят, да оценяват важното значение столичните центрове за развитието на средновековна България, да свързват културния възход на страната със съответен владетел.

Допълнителна задача:

- Потърсете изображения на старите столици Плиска и Преслав и подгответе стенно табло с най-големите забележителности, които са оцелели до наши дни.

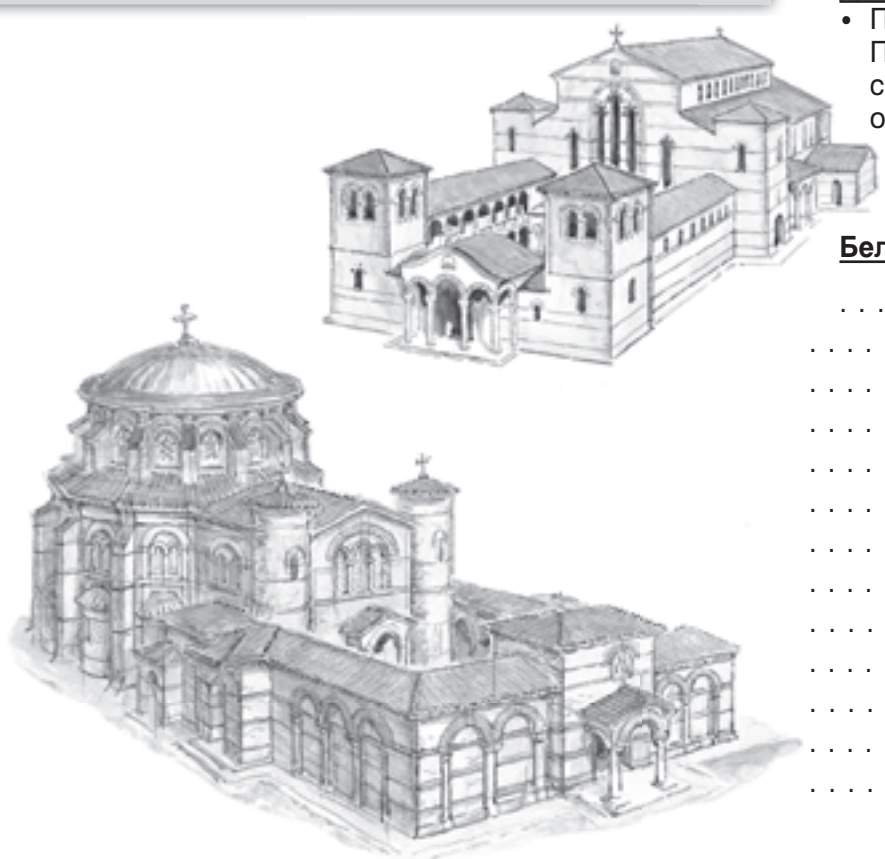

Бележки

. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .

ТЕМА 38.
ВТОРОТО БЪЛГАРСКО ЦАРСТВО. ВЪЗСТАНОВЯВАНЕ, МОГЪЩЕСТВО И ГИБЕЛ

Вид на урока:
Урок за нови знания

План:
1. Възстановяване и могъщество на Второто българско царство
   а) византийското владичество
   б) въстание начело с Петър и Асен
   в) могъщество при цар Иван Асен Втори
2. Упадък и гибел на Второто българско царство
   а) разделяне на Българското царство
   б) османското нашествие

Опорни знания и умения:
Представите на учениците за Първото българско царство – създаване, укрепване, териториално разширение, християнизация, политическо могъщество и културен възход по време на т.нар. Златен век.

1 – Основни понятия:
въстание

Методически указания за реализиране на темата:
В началото на урока на учениците се задават въпроси, свързани с Първото българско царство, неговото възникване – укрепване и териториално разширение, обединението на българи славяни в един народ след Покръстването, военните и културните успехи при управлението на цар Симеон Велики.

Уводна част:
Учителят трябва да разкрие на учениците, че в развитието на държавите от древността до наши дни има периоди на възход и могъщество. След тях може да последва упадък, който е възможно да завърши с покоряването на дадена държава от чужди завоеватели.

Децата трябва да разберат, че въпреки героичната борба в началото на 11. в. Първото българско царство е покорено от Византия. Това събитие се случва във време, в което българският народ е оформен като устойчиво общество с българско самосъзнание, език, култура, традиции и пр. Това позволява на българите да преживеят двувековното чуждо господство.

38

Второто българско царство. Възстановяване, могъщество и гибел

Златна монета на цар Иван Асен Втори. Тя изобразява царя в цял ръст, повл меча от ръцете на свети Димитър.

Цар Иван Александър, рисунка от стара книга

1 Речникът – моят помощник
въстание – организирана въоръжена съпротива срещу властта

2 **Възстановяване и могъщество на Второто българско царство**
През 1018 г. Българското царство било покорено от Византия. В продължение на два века българите се намирали под чужда власт. През 1185 г. византийското господство било отхвърлено след успешно въстание, водено от братята Петър и Асен. За цар бил провъзгласен Петър, по-късно и Асен. Създадено било Второто българско царство със столица Търново. Двамата братя освободили част от българските земи на юг от Стара планина. Наследил ги по-малкият им брат Калоян, който разширил и укрепил държавата и върнал величието на България.

Второто българско царство достигнало най-голямото си могъщество при управлението на цар Иван Асен Втори. В условията на мир започнал стопански разцвет. Процъфтявали търговията, сеченето на златни и сребърни монети, църковното строителство и книжнината. Иван Асен Втори възстановил Българската патриаршия.

Оцелелите търновци получават последна благослови от Патриарх Евтимий

6

Упадък и гибел на Второто българско царство
След смъртта на цар Иван Асен Втори българската държава отслабнала. Все по-често боляри те враждували с царя и помежду си. През 14. век дълго време управлявал цар Иван Александър. Преди смъртта си владетелят разделил държавата между синовете си Иван Шишман и Иван Сракимир. Първият управлявал Търновското царство, а вторият – Видинското царство. Образувало се и трето царство – Добруджанското. Негов център била крепостта Калиакра.

Разделянето на България се случило във времето на нашествието на османските турци. През 1388 г. паднала крепостта Калиакра. Завоевателите покорили земите на юг от Стара планина и Добруджанското царство. През 1393 г. османците обсадили Търново. След три месеца превзели столицата и срамали града. През 1396 г. османците покорили и Видинското царство. Настъпил краят на Втората българска държава.

80

3 – Разказът на учителя трябва за започне с твърдението, че българите запазили желанието си за свободен живот в своя държава и в края на 12. в., когато Византия отслабнала, те се вдигнали на въстание под ръководството на братята Петър и Асен. Вниманието на учениците естествено се насочва към картината на художника В. Горанов „Въстание на Петър и Асен“. Може да им се поставят задачите да разпознаят водачите на бунта на картината, да опишат въоръжението на въстаналите българи. Трябва да се обърне внимание, че център на бунта е Търновската крепост и тя става столица на Второто българско царство (**2**).

5 – Повествованието на учителя трябва да продължи с успехите на цар Калоян. Учениците използват рубриката „Нещо интересно“ и картината на художника Димитър Гюдженов и изображението на Балдуиновата кула – символ на победата при Одрин (**4**).

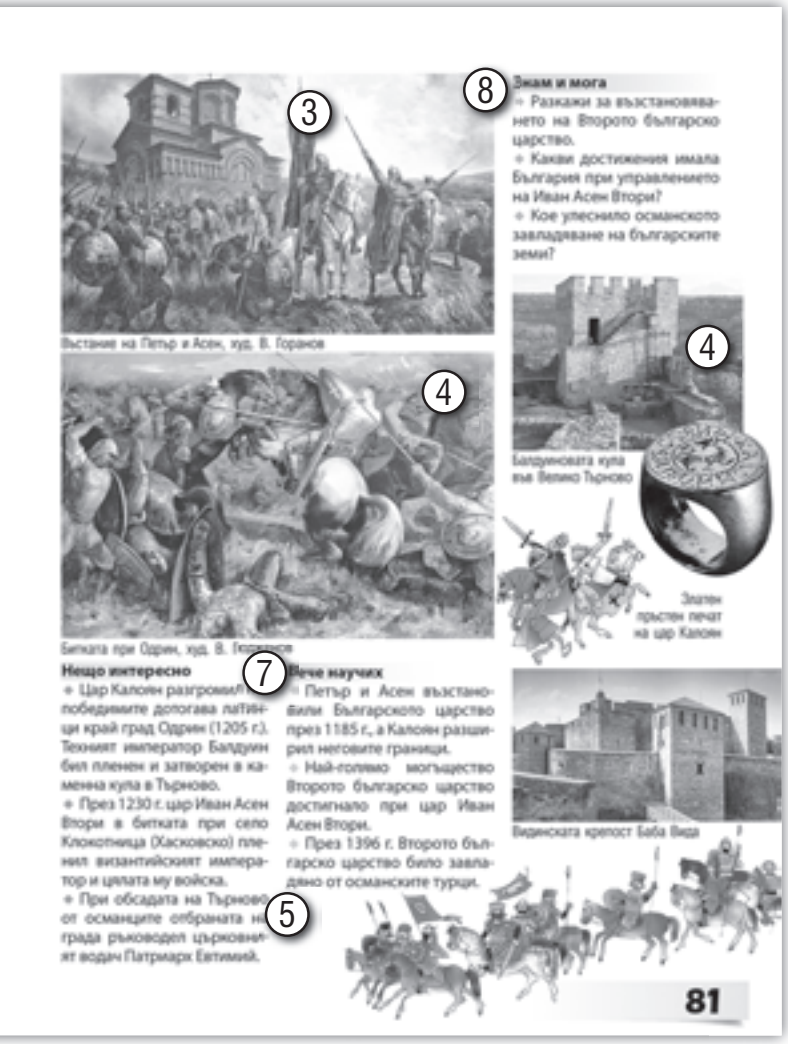

Разбирането за могъществото на България при цар Иван Асен II се подпомага от рубриката „Нещо интересно“ (**5**) – картината за битката при Клокотница и изображението на жълтица от времето на българския владетел. Разказът на учителя може да се обогати с описание за битката и решението на Иван Асен Втори да набучи на копие нарушения от византийците писмен договор.

Вторият акцент в урока е свързан с упадъка и гибелта на Второто българско царство. Учениците трябва да разберат, че през 14. век българската държава отслабнала заради борбите между недоволните боляри и търновските царе. Разказът на учителя за разделянето на държавата на три царства по времето на цар Иван Александър се обвързва с разбирането, че допълнително отслабват възможностите на България да оцелее при започналото нашествие на османските турци.

Вниманието на учениците трябва да се насочи към величието на Патриарх Евтимий, защитника на Търново. Рубриката „Нещо интересно“ подпомага изграждането на неговия образ – **5**. Учениците получават задача да опишат по картина прощаването на търновци с българския духовен водач – **6**.

7 – Учениците затвърждават знанията си за Второто българско царство – въстание на Петър и Асен, успехи на цар Калоян, могъщество при цар Иван Асен Втори, упадък и гибел под ударите на османските турци.

8 – Въпросите конкретизират знанията по темата, а задачата – умението да се разказва за миналото.

Учениците ще търсят народни песни, свързани с борбата срещу османските завоеватели – за цар Иван Шишман, Момчил юнак и други защитници на отечеството. По своя преценка учителите могат да поставят подобна задача, свързана с герои, възпети в народните песни от родния край на учениците.

Допълнителна задача:

- Кой велик българин е възпял поетът Иван Вазов със стиховете?
  И дълго там старецът славен
  моли се за български род.
  С ръце към небето, изправен
  един в лазурния свод.

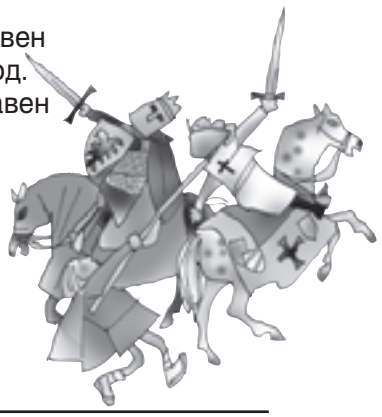

Бележки

. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .

ТЕМА 39.
БЪЛГАРСКОТО ОБЩЕСТВО И ПРИНОСИТЕ НА БЪЛГАРИЯ В СРЕДНОВЕКОВНА ЕВРОПА

39

Българското общество и приносите на България в средновековна Европа

Царският дворец, възстановка

Стенописи от Боянската църква

Речникът – моят помощник

култура – духовни и материални ценности, създадени от човечеството през историческото му минало

културно наследство – останалите от предишни поколения сгради, книги, произведения на изкуството, език и традиции

2 Българското средновековно общество

В българското общество през Средновековието пълна власт имал царят. Владетелят издавал закони, лично ръководел военните походи и раздавал правосъдие. Той живеел в каменен дворец с красива украса, седял на позлатен трон и носел царска корона.

В средновековна България се оформили три обществени групи – боляри, духовници и селяни. Болярите подпомагали владетеля с управлението на отделните области на царството. Те притежавали земя и богатства. Духовенството служело на бога и се грижело за вярващите, черквите и манастирите. Най-многобройна била групата на селяните. Някои от тях имали собствена земя и дом, а други били безимотни и обработвали земите на болярите. Селяните плащали данъци на държавата и често работели безплатно – строели крепости, мостове, пътища. В градовете живеели и работели занаятчии (ковачи, тъкачи, резбари, грънчари) и търговци.

Мадарският конник, изображение на скала край с. Мадара

4 Приносите на средновековна България в Европа

Още със създаването си българската държава заела важно място в Европа. В продължение на вековете тя възпирала нашествията на племена и народи. През 718 г. хан Тервел спрял нашествието на арабските завоеватели в Европа. Българският принос бил признат от цяла християнска Европа, а ханът бил наречен „спасител на Европа".

Създаването на старобългарската писменост е най-големият принос на България в средновековната *култура*. Разпространението на кирилицата улеснило покръстването на славянските народи. Българските църковни книги били използвани в Русия, Сърбия, Молдова, Украйна. Тези страни и техните народи приели кирилицата за своя писменост.

Средновековна България оставила богато *културно наследство* – забележителни манастири и църковни сгради с прекрасни стенописи, останки от величествени царски дворци, ценна книжнина.

82

Вид на урока:
Урок за нови знания

План:
1. Българското средновековно общество
   а) царят
   б) боляри, духовници, селяни
2. Приносите на средновековна България в Европа
   а) България – защитница на Европа
   б) кирилицата и богато културно наследство

Опорни знания и умения:
Представите на учениците за обществата на траките, древните българи и славяните, за основните обществени групи, тяхното място в обществото, права и задължения. Умения на учениците да поставят представители на определена обществена група на точното им място в обществената стълбица. Знанията за българското общество във времето от 7. до края на 14. в., формирани в уроците за Българското средновековие.

1 – Основни понятия:
култура
културно наследство

Методически указания за реализиране на темата:
В началото на урока на учениците се задават въпроси, свързани обществата на траки, древни българи и славяни. Припомня се кои са основните обществени групи и мястото им в обществената стълбица.

2 – Уводна част:
В уводната си беседа учителят трябва да опише на разбираем за малките ученици език същността на средновековното общество. В него основният източник на приходи била земята. Тя се притежавала от държавата, която била олицетворявана от царя. Владетелят раздавал земята на болярите и духовенството заради службата им към държавата и християнската вяра. Селяните като най-многобройната обществена група в Средновековието се занимавали с обработване на земята и осигурявали благата от нея (**3**).

Учителят трябва да започне разказа си за структурата на българското средновековно общество с мястото на владетеля. Учениците ще разберат, че той притежава пълна власт като глава на държавата, водач на войската, законодател и върховен съдия. Необходимо е чрез въпросите към учениците да се припомнят кои са най-важните символи на царската власт – царска корона, жезъл и трон.

Представянето на трите обществени групи в средновековна България трябва да започне от болярите. Учениците ще разберат важната им роля както в управлението на отделните области на държавата, така също във военното дело и стопанския живот. Трябва да се създаде представата, че това е обществена група с важна роля в тогавашното общество.

Значимостта на духовенството като социална група в средновековна България трябва да се свърже с пълното господство на християнската вяра и светоглед след края на 9. в. Може да се обясни на учениците, че духовенството се дели на висше, което управлява Църквата, и на нисше, което проповядва вярата сред народа.

2 – Разказът за най-многобройната обществена група трябва да включва описание на задълженията – данъци и повинности. Учениците ще разберат, че средновековните селяни имали тежък живот, изпълнен с много работа и задължения.

Вторият акцент в урока се поставя върху приносите на средновековна България в европейското развитие през епохата. Необходимо е да се припомни, че във времето на могъществото си България е сред най-значимите европейски държави. Заради разположението си в Югоизточна Европа средновековната българска държава векове наред възпира чужди нашественици, които се опитват да проникнат по-дълбоко в континента.

4 – При представянето на другите приноси на средновековна България в развитието на Европа вниманието на учениците се насочва към изображенията на Рилския манастир, Мадарския конник, стенописите на Боянската църква, скалните църкви край Иваново и възстановката на царския дворец в Търново.

5 – Учениците затвърждават знанията си за средновековното българско общество и неговите обществени групи – боляри, духовници, селяни.

6 – Въпросите конкретизират знанията по темата, както и умението да се описва средновековното общество.

7 – Учениците ще търсят информация, за да направят описание на българските средновековни материални обекти, които са част от Списъка на световното културно наследство на ЮНЕСКО.

Допълнителна задача:

- Учениците да потърсят изображения в интернет и да изработят табло със средновековните обектите в България, които са в Списъка на световното културно наследство.

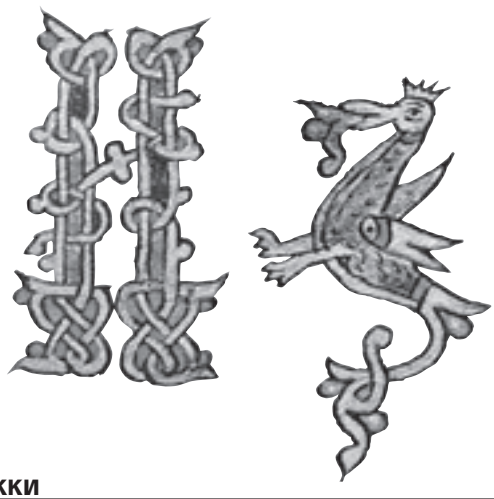

Бележки

ТЕМА 40. ВСЕКИДНЕВИЕТО В СРЕДНОВЕКОВНОТО БЪЛГАРСКО ОБЩЕСТВО

Вид на урока:
Упражнение

План:
1. Структура на средновековното българско общество
   а) основни обществени групи
   б) ролята на всяка група в обществото
2. Задълженията
   а) цар
   б) боляри
   в) духовници
   г) селяни
3. Домовете на царя, болярите, духовниците и селяните
4. Облеклото на различните обществени групи
5. Празниците на средновековните българи

Опорни знания и умения:
Представите на учениците за устройството на средновековното общество и неговите основни обществени групи – боляри, духовници, селяни. Знанията им за техните основни права и задължения, както и за приетото в средновековната епоха разграничение в обществото на управляващи, молещи се и работещи.

Основни понятия:
цар
боляри
духовници
селяни

Методически указания за реализиране на темата:
Учениците получават възможност да затвърдят представи за средновековното българско общество и неговата структура чрез съставянето на разказ за живота на средновековните българи, в който да включва описание на всекидневните задължения на всяка от обществените групи, на техните домове, облекло, както и на празниците и веселията в онази епоха.

Уводна част:
В нея учителят припомня накратко за устройството на средновековното българско общество. Той разяснява на учениците, че в този учебен час ще затвърдят и разширят творчески своите знания за всекидневието на средновековните българи от основните обществени групи. Необходимо е да подчертае, че в тази епоха съдбата на всеки човек се предопределя от обществената група, в която се е родил, и че е почти невъзможно преминаването в друга обществена група.

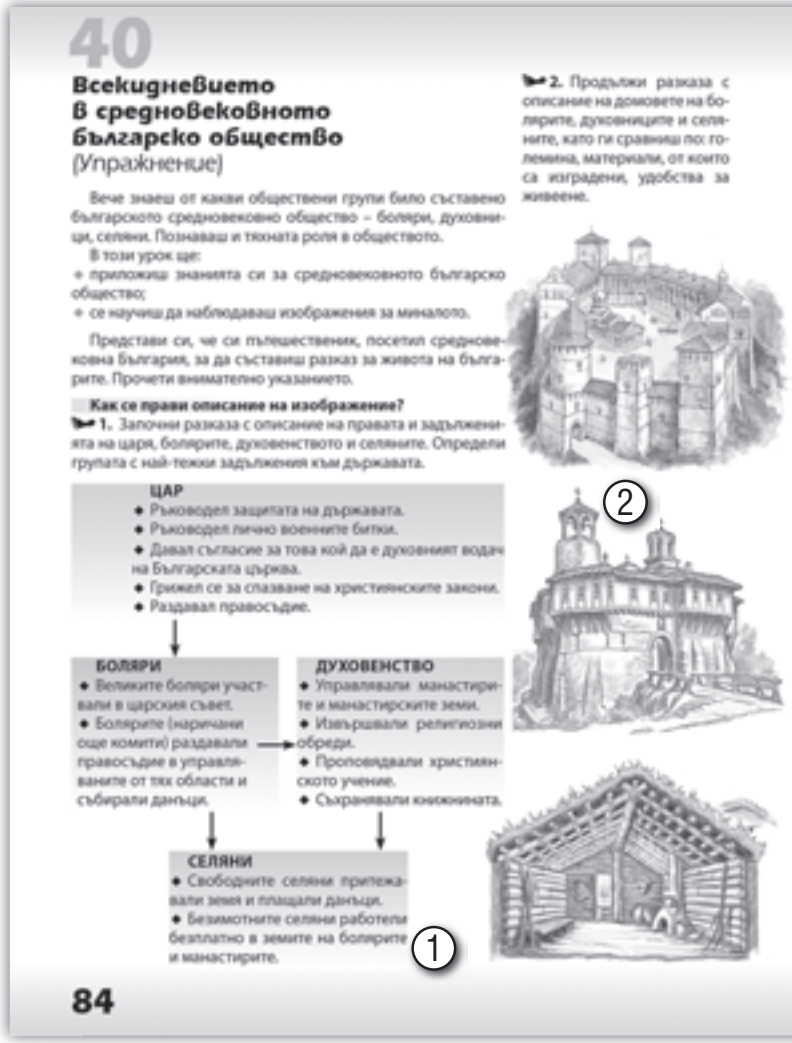
40

Всекидневието в средновековното българско общество
(Упражнение)

Вече знаеш от какви обществени групи било съставено българското средновековно общество – боляри, духовници, селяни. Познаваш и тяхната роля в обществото.

В този урок ще:
- приложиш знанията си за средновековното българско общество;
- се научиш да наблюдаваш изображения за миналото.

Представи си, че си пътешественик, посетил средновековна България, за да съставиш разказ за живота на българите. Прочети внимателно указанието.

Как се прави описание на изображение?

1. Започни разказа с описание на правата и задълженията на царя, болярите, духовенството и селяните. Определи групата с най-тежки задължения към държавата.

2. Продължи разказа с описание на домовете на болярите, духовниците и селяните, като ги сравниш по: големина, материали, от които са изградени, удобства за живеене.

ЦАР
- Ръководел защитата на държавата.
- Ръководел лично военните битки.
- Давал съгласие за това кой да е духовният водач на Българската църква.
- Грижел се за спазване на християнските закони.
- Раздавал правосъдие.

БОЛЯРИ
- Великите боляри участвали в царския съвет.
- Болярите (наричани още комити) раздавали правосъдие в управляваните от тях области и събирали данъци.

ДУХОВЕНСТВО
- Управлявали манастирите и манастирските земи.
- Извършвали религиозни обреди.
- Проповядвали християнското учение.
- Съхранявали книжнината.

СЕЛЯНИ
- Свободните селяни притежавали земя и плащали данъци.
- Безимотните селяни работели безплатно в земите на болярите и манастирите.

1 2

84

Учителят преценява според възможностите на учениците си как да им разпредели изпълнението на четирите задачи в упражнението, за да получи един цялостен разказ за живота на средновековните българи. Възможно е да ги раздели на три или четири групи, всяка от които да представи една обществена група при последователното изпълнение на задачите от упражнението. Учителят може да разпредели роли на учениците по групи и техен представител да бъде определен да разкаже за своята обществена група.

1 – При описанието на правата и задълженията на царя трябва да се подчертае, че в среднове-

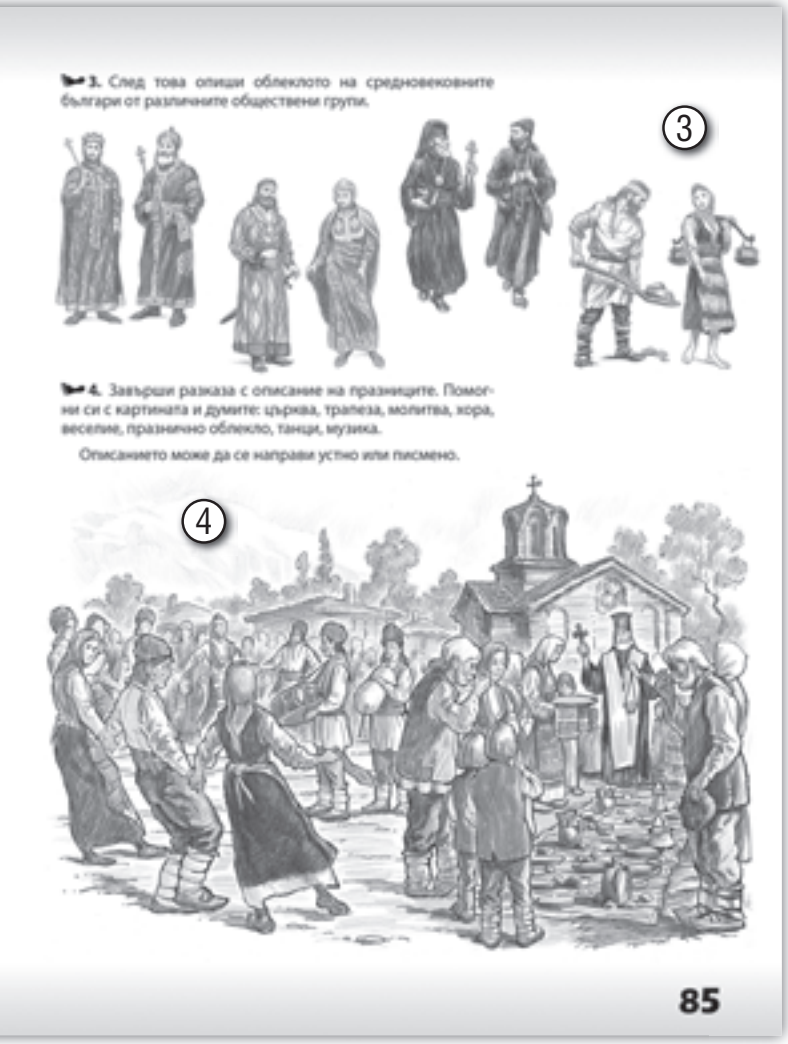

ковната епоха той притежава изключителна власт като ръководител на държавата, войската, законодател и върховен съдия. Властта се наследява най-често от баща към син, макар, че е възможно и да бъде от брат към брата.

2 – При описанието на домовете, тяхната големина, материали, с които се изграждат, и удобствата за живеене, както и различията в облеклото учениците ще получат допълнителна представа за общественото разделение, за мястото на всяка обществена група в обществената стълбица.

3 – Те ще бъдат улеснени от илюстрациите в учебника и учителят трябва да насочи вниманието им към онези детайли в тях, които те могат неволно да пропуснат.

4 – Голямата илюстрация за средновековния празник ще позволи на учениците за извличат информация за празниците на средновековните българи, силно повлияни от господстващата християнска вяра.

Урокът за затвърждаването на новите знания изгражда умението на учениците да работят с опорни текстове, да описват основните обществени групи в средновековното българско общество, да работят и с илюстрации и изображения и да съставят разказ, като се опират на наблюдаваните илюстрации и изображения.

Учениците затвърдяват основните понятия, свързани с йерархията на средновековното общество, обществените групи и техните отношения през средновековната епоха.

Допълнителната информация подпомага учениците да разберат средновековното общество.

Допълнителна задача:

- Нарисувайте в тетрадката си облеклото на българите според описанието на средновековния източник:
  „Българите носеха тесни дрехи и се опасваха с дълги пояси, на които бяха прикрепени копчета от злато и сребро“. Сведение на Ибрахим ибн-Якуб, 10. в.

Бележки

. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .

ТЕМА 41.
БЪЛГАРСКОТО ОБЩЕСТВО ПРЕЗ СРЕДНОВЕКОВИЕТО

Вид на урока:
Обобщителен урок

План:
1. Държава
   а) Първото българско царство
   б) Второто българско царство
2. Общество
   а) владетелят
   б) боляри, духовници, селяни
3. Вяра
4. Култура
   а) старобългарската писменост – кирилицата
   б) културното наследство

Опорни знания и умения:
Знанията на учениците за възникването и развитието на средновековната българска държавност и общество, за промените, довели до формирането на българския народ като устойчиво общество, за превръщането на християнската вяра в същностна черта на българското общество, за богатото културно наследство на средновековна България и мястото му в развитието на европейската християнска цивилизация. Уменията на учениците да съставят устни и писмени описания, да преразказват, да подреждат събития от миналото, да представят древните забележителности на родния си край, да извличат информация от писмени исторически източници, материални останки от миналото и илюстративен материал, да работят с карта.

Основни понятия:
хан
боил
закон
религия
боляри
дипломация
Църква
духовенство
книжовна школа
книжовници
светец
патриаршия
икона
въстание
култура
културно наследство

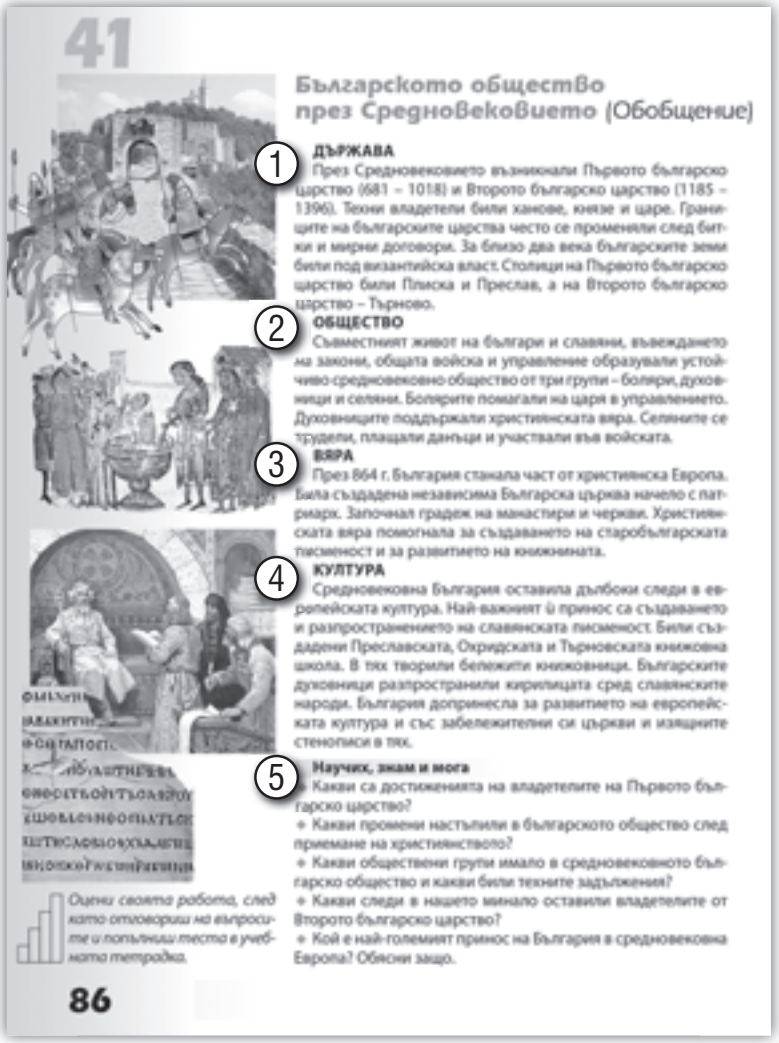
41

Българското общество през Средновековието (Обобщение)

1 ДЪРЖАВА
През Средновековието възниквали Първото българско царство (681 – 1018) и Второто българско царство (1185 – 1396). Техни владетели били ханове, князе и царе. Границите на българските царства често се променяли след битки и мирни договори. За близо два века българските земи били под византийска власт. Столици на Първото българско царство били Плиска и Преслав, а на Второто българско царство – Търново.

2 ОБЩЕСТВО
Съвместният живот на българи и славяни, въвеждането на закони, общата войска и управление образували устойчиво средновековно общество от три групи – боляри, духовници и селяни. Боляри помагали на царя в управлението. Духовниците поддържали християнската вяра. Селяните се трудели, плащали данъци и участвали във войската.

3 ВЯРА
През 864 г. България станала част от християнска Европа. Била създадена независима българска църква начело с патриарх. Започнал градеж на манастири и черкви. Християнската вяра помогнала за създаването на старобългарската писменост и за развитието на книжнината.

4 КУЛТУРА
Средновековна България оставила дълбоки следи в европейската култура. Най-важният ѝ принос са създаването и разпространението на славянската писменост. Били създадени Преславската, Охридската и Търновската книжовна школа. В тях творили бележити книжовници. Българските духовници разпространили кирилицата сред славянските народи. България допринесла за развитието на европейската култура и със забележителни си църкви и изящните стенописи в тях.

5 Научих, знам и мога
Какви са достиженията на владетелите на Първото българско царство?
+ Какви промени настъпили в българското общество след приемане на християнството?
+ Какви обществени групи имало в средновековното българско общество и какви били техните задължения?
+ Какви следи в нашето минало оставили владетелите от Второто българско царство?
+ Кой е най-големият принос на България в средновековна Европа? Обясни защо.

Оцени своята работа, след като отговориш на въпросите и попълниш теста в учебната тетрадка.

86

Методически указания за реализиране на темата:
Учителят ще насочи вниманието си към обобщителната тема за българското общество през Средновековието и ще изведе основните акценти – държава, общество, вяра и култура.

Уводна част:
Уводните думи в началото на обобщителния урок насочват учениците към средновековното епоха, в която се формират българската държавност и народ, и акцентират върху създаването на устойчиво средновековно общество.

1 – Първият акцент в обобщението е върху държавата, тъй като тя има основна роля за формирането на българското средновековно общество. Учениците ще опишат основните достижения на хановете и царете от Първото и Второто българско царство, ще разкажат за славните победи във войните със съседните държави, за териториалното разширение на България, за мирните успехи.

Учениците ще си припомнят знанията за центровете на средновековна България – Плиска, Преслав и Търново.

2 – Следващият акцент се поставя върху развитието на обществото и пътя, които извървяват потомците на траки, древни българи и славяни, за да се превърнат в един народ и устойчиво средновековно общество с три обществени групи – боляри, духовници и селяни. Учениците ще опишат правата и задълженията на всяка от тях.

3 – Третият тематичен акцент в обобщението е тържеството на християнската вяра, която обединява българи славяни и приобщава България към християнска Европа.

4 – Последният акцент е свързан със средновековната българска култура и най-важните приноси на България в културното наследство на средновековна Европа – кирилицата, книжовните школи в Охрид, Плиска и Търново, стенописите в Боянската църква и др.

Обобщават се важни моменти от уроците в раздела „Българското общество през Средновековието“. Извеждат се основните знания и умения, най-важните понятия, изграждат се най-важните образи на владетели, книжовници и творци от средновековното минало на българския народ.

5 – Въпросите в „Научих, знам и мога“ заедно с теста в учебната тетрадка дават възможност на учениците да направят самооценка на своите знания. Те могат да осмислят дали са положили достатъчно усилия в учебния процес и да направят промени в бъдещата си работа в класната стая и у дома.

Допълнителна задача:

- Учениците да направят таблица с две колони, едната за Първото българско царство, а втората за Второто българско царство. Във всяка от тях да запишат имената на пет велики български владетели.

Бележки

. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .

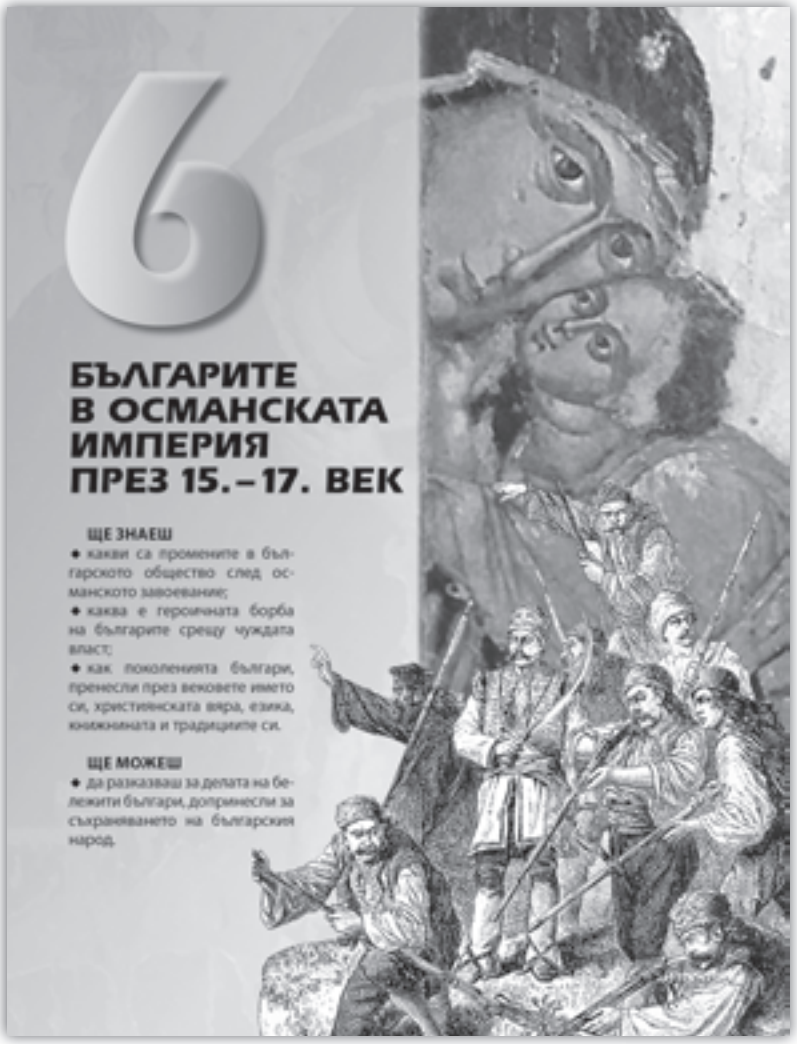

БЪЛГАРИТЕ В ОСМАНСКАТА ИМПЕРИЯ ПРЕЗ 15. – 17. ВЕК

В този раздел учениците **ще знаят** как се променя българското общество след османското завоевание и как то се развива във вековете на османската власт в българските земи. Те ще разберат как османските господари се отнасяли към раята, ще разберат кои са опорите на българското общество в тези трудни времена – християнската вяра, родният език, книжнината и традициите. Учениците ще знаят за героичната мирна и въоръжена борба на българите срещу чуждата власт, за непокорната рая, която защитава своята вяра, българско име и родна земя.

В края на този раздел учениците **ще могат** да разказват за делата на бележити българи, допринесли за съхраняването на българския народ – духовници, книжовници, хайдушки войводи, водачи на бунтове и въстания.

ТЕМА 42.
БЪЛГАРИТЕ В ОСМАНСКАТА ИМПЕРИЯ

Вид на урока:
Урок за нови знания

План:
1. Животът на българите в Османската империя
   а) господари и рая
   б) задължения, забрани и права
2. Българите и чуждата религия
3. Устойчивостта на българското общество

Опорни знания и умения:
Представите на учениците за османското завоевание през втората половина 14. в. и завладяването на трите български царства. Знанията за противоборството на двете големи религии (християнството и исляма) от Ранното средновековие, за ролята на хан Тервел в началото на 8. в., когато са отблъснати арабските нашественици и християнска Европа е спасена от мюсюлманско нашествие. Умението да се описват различията и приликите в битовото изповядване на християнството и исляма.

1 – Основни понятия:
султан
рая

Методически указания за реализиране на темата:
В началото на урока на учениците се задават въпроси, свързани с упадъка на Второто българско царство, разделянето му на три държави с центрове в Търново, Видин и Калиакра. Припомня се, че османското нашествие кара българите да защитават не само своята държава и родна земя, но и християнската си вяра. Това различава съществено османското владичество в сравнение с византийското от 11. – 12. в.

Уводна част:
С уводната беседа учителят ще изясни на учениците, че гибелта на Второто българско царство под ударите на османските завоеватели е най-трагичното събитие в многовековната българска история. Животът на много поколения българи се променя в условията на Османската империя. Основна задача пред тези поколения е да опазят своята идентичност като народ и християнската си вяра.

2 – Разказът за живота на българите в Османската империя трябва да започне с изясняване

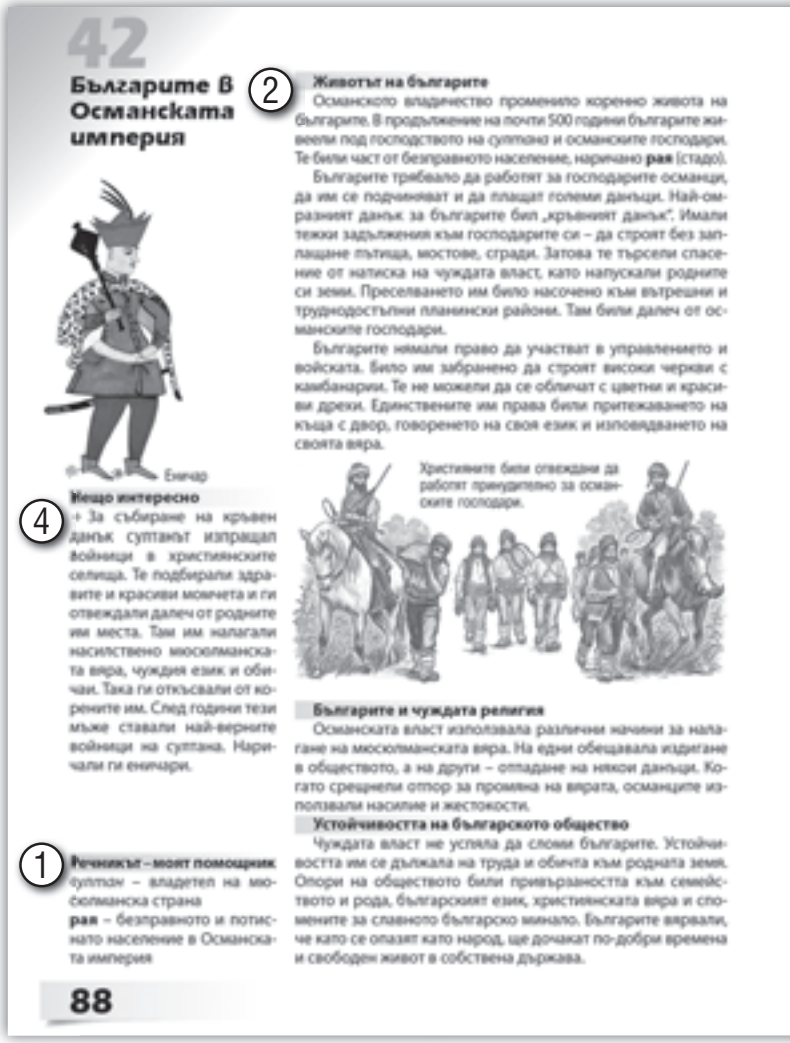
42
Българите в Османската империя
2
Животът на българите
Османското владичество променило коренно живота на българите. В продължение на почти 500 години българите живеели под господството на султана и османските господари. Те били част от безправното население, наричано **рая** (стадо).
Българите трябвало да работят за господарите османци, да им се подчиняват и да плащат големи данъци. Най-омразният данък за българите бил „кръвният данък". Имали тежки задължения към господарите си – да строят без заплащане пътища, мостове, сгради. Затова те търсели спасение от натиска на чуждата власт, като напускали родните си земи. Преселването им било насочено към вътрешни и труднодостъпни планински райони. Там били далеч от османските господари.
Българите нямали право да участват в управлението и войската. Било им забранено да строят високи черкви с камбанарии. Те не можели да се обличат с цветни и красиви дрехи. Единствените им права били притежаването на къща с двор, говоренето на своя език и изповядването на своята вяра.
Еничар
Християните били отвеждани да работят принудително за османските господари.
4
Нещо интересно
За събиране на кръвен данък султанът изпращал войници в християнските селища. Те подбирали здравите и красиви момчета и ги отвеждали далеч от родните им места. Там им налагали насилствено мюсюлманската вяра, чуждия език и обичаи. Така ги откъсвали от корените им. След години тези момчета ставали най-верните войници на султана. Наричали ги еничари.
Българите и чуждата религия
Османската власт използвала различни начини за налагане на мюсюлманската вяра. На едни обещавала издигане в обществото, а на други – опадане на някои данъци. Когато срещнели отпор за промяна на вярата, османците използвали насилие и жестокости.
Устойчивостта на българското общество
Чуждата власт не успяла да сломи българите. Устойчивостта им се дължала на труда и обичта към родната земя. Опори на обществото били привързаността към семейството и рода, българският език, християнската вяра и спомените за славното българско минало. Българите вярвали, че като се опазят като народ, ще дочакат по-добри времена и свободен живот в собствена държава.
1
Речникът – моят помощник
султан – владетел на мюсюлманска страна
рая – безправното и потиснато население в Османската империя
88

на същността на османската държава и мястото на българите в нея. Учениците ще бъдат улеснени от изобразената стълбица, която показва къде се намирала т.нар. рая в османските представи за устройство на обществото.

3 – Желателно е да се изясни, че раята се разделя на мюсюлманска и немюсюлманска. Последната е обложена с по-тежки данъци и подложена на чести насилия заради религиозната си принадлежност.

4 – Важен акцент се поставя върху „кръвния данък". Учениците се запознават с неговата същност в рубриката „Нещо интересно" и миниатюра изображение от епохата. По своя преценка учителят може да разшири представите за тази данъчна практика в Османската империя, водеща до брутално обръщане на хора от покорените народи в служба на завоевателната османска политика.
Учителят може да продължи разказа си с обяс-

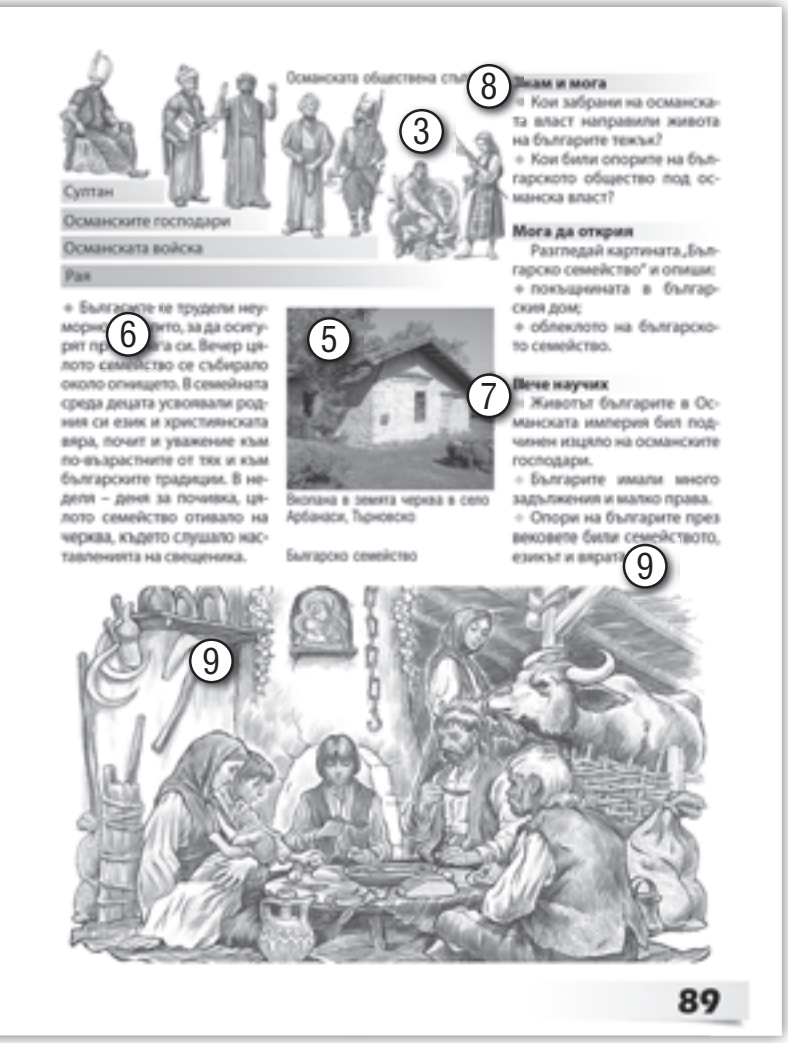

89

нение на действията на българите в отговор на насилията и религиозния натиск – преселванията в планински и труднодостъпни райони далеч от големите градове и пътища.

5 – Накратко трябва да се изброят и основните забрани, които чуждата власт налага на българите в първите векове на османското господство, свързани с облеклото на немюсюлманската рая и строителството на молитвени храмове, вкопани в земята и без наличие на камбанарии. Вместо от камбанен звън християните били приканвани на молитва от звука на дървено клепало.

6 – Вторият акцент в урока се поставя върху устойчивостта на българското общество в първите векове на османското владичество. Учениците трябва да разберат, че тя се дължала на привързаността към отечеството, рода и семейството, българския език, християнската вяра и спомените за славното българско минало. Рубриката „Нещо интересно" ще разшири представата за ежедневието на българите под османска власт, ролята на труда, отношенията между поколенията, основани на християнските традиции, ролята на свещениците и характерното за епохата битово християнство.

7 – Учениците затвърждават знанията си за положението на българите в Османската империя, за техните многобройни задължения и малко права, за опорите, които позволяват на българския народ да оцелее при трудни условия, наложени от чуждата власт.

8 – Въпросите конкретизират знанията по темата.

9 – Картината „Българско семейство" дава възможност на учениците да опишат част от ежедневието на българите, покъщнината в българския дом; облеклото на българското семейство. Учениците разбират ролята на религията и традициите за съхраняването и развитието на българската общност.

Допълнителна задача:

- Учениците да отговорят на въпросите: „Кои битови празници обединявали българите във вековете на османската власт?", „Защо българите тачели много труда и родната си земя?".

Бележки

. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .

ТЕМА 43.
ОПОРИТЕ НА БЪЛГАРСКОТО ОБЩЕСТВО ПОД ОСМАНСКА ВЛАСТ

Вид на урока:
Урок за нови знания

План:
1. Силата на християнската вяра
   а) привързаността на българите към вярата
   б) новите християнски светци
2. Народната традиция и творчество
3. Българската книжнина
   а) манастирите – книжовни центрове
   б) християнските книги

Опорни знания и умения:
Представите на учениците за вековната християнска традиция в българските земи след Покръстването, за ролята на Българската църква и родното духовенство през Средновековието, за манастирите като център на книжовна дейност и място за поддържане и приемственост на писмената традиция.

Методически указания за реализиране на темата:
В началото на урока на учениците се задават въпроси, свързани с ролята на християнството при формирането на българската народност през Средновековието, за ролята на Българската църква и духовенство в живота на обществото, за дейността на Патриарх Евтимий като защитник на българската държавност и християнската вяра.

Уводна част:
С уводната беседа на учениците се припомня, че в Османската империя съществува разделение на хората според тяхната вяра. Мюсюлманите, дори когато са част от раята, стоят по-високо в обществото от хората, които изповядват други религиозни вярвания. За да се съхранят като народ, българите през вековете на османското владичество се привързали още повече към християнската вяра. Тя ги отличавала от османските господари.

Разказът на учителя трябва да акцентира върху пълното господство на християнския светоглед сред българите през първите три века на османското владичество. В тези трудни времена делниците и празниците, цялостният живот на християните бил белязан от действия и ритуали, целящи да се спечели благоволението на Бога.

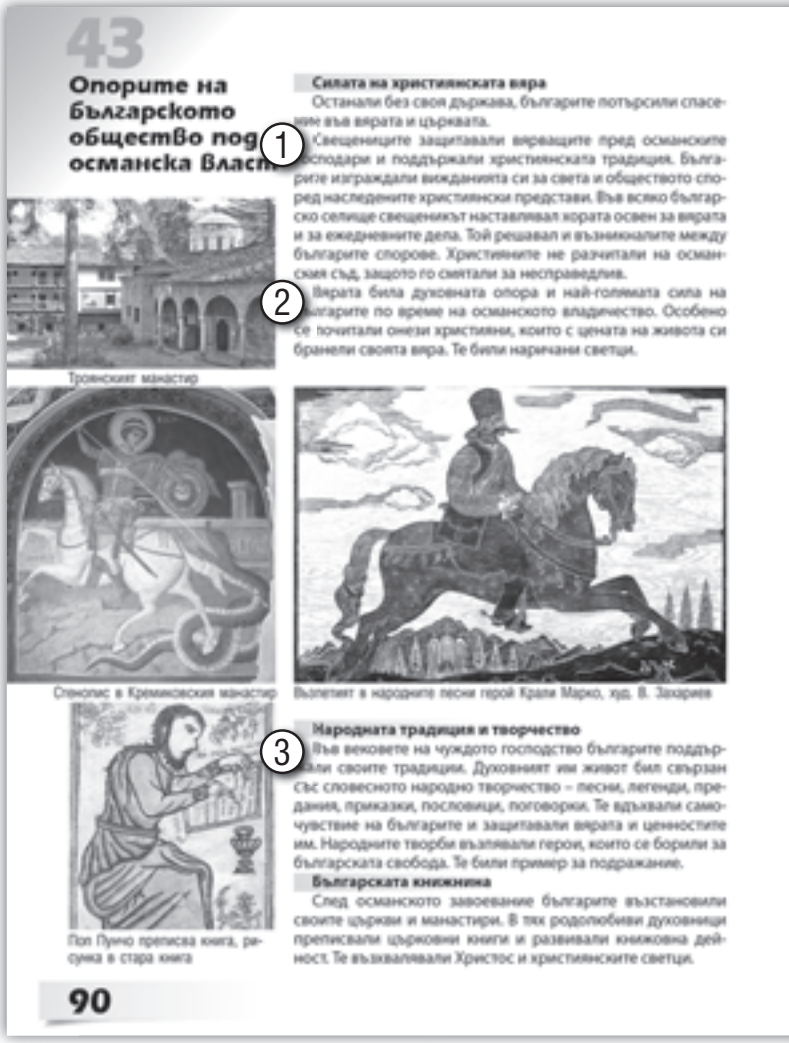
43

Опорите на българското общество под османска власт

1

Силата на християнската вяра

Останали без своя държава, българите потърсили спасение във вярата и църквата.

Свещениците защитавали вярващите пред османските господари и поддържали християнската традиция. Българите изграждали вижданията си за света и обществото според наследените християнски представи. Във всяко българско селище свещеникът наставлявал кората освен за вярата и за ежедневните дела. Той решавал и възникналите между българите спорове. Християните не разчитали на османския съд, защото го смятали за несправедлив.

2

Вярата била духовната опора и най-голямата сила на българите по време на османското владичество. Особено се почитали онези християни, които с цената на живота си бранели своята вяра. Те били наричани светци.

Троянският манастир

Стенопис в Кремиковския манастир

Възпетият в народните песни герой Крали Марко, худ. В. Захариев

3

Народната традиция и творчество

Във вековете на чуждото господство българите поддържали своите традиции. Духовният им живот бил свързан със словесното народно творчество – песни, легенди, предания, приказки, пословици, поговорки. Те вдъхвали самочувствие на българите и защитавали вярата и ценностите им. Народните творби възпявали герои, които се борили за българската свобода. Те били пример за подражание.

Българската книжнина

След османското завоевание българите възстановили своите църкви и манастири. В тях родолюбиви духовници преписвали църковни книги и развивали книжовна дейност. Те възхвалявали Христос и християнските светци.

Поп Пуно преписва книга, рисунка в стара книга

90

1 – Необходимо е да се изтъкне важната роля на българското духовенство, на обикновените свещеници по села и градове, които защитавали според възможностите си вярващите пред османските господари. Те поддържали християнските представи за света и обществото, давали кураж на българите, че ще устоят на изпитанията.

2 – Важен момент в урока е свързан с почитането на новите светци на християнската вяра. Учителят може да разкаже на учениците за св. Георги Нови Софийски и св. Никола Нови Софийски, които не се огънали пред натиска на османците за промяна на своята вяра и затова заплатили с живота си. Затова и почитта към тях била особено силна. Учениците могат да разгледат изображенията на двамата мъченици на икони и да отговорят на въпроса: „По кои елементи се разпознава, че двамата светци са българи?“.

4 – Вторият акцент в урока се поставя върху на-

родната традиция и творчество. Сред народните песни в онова време важно място заемат юнашките и хайдушките песни. Затова учениците трябва да се запознаят с откъс от хайдушка народна песен за Чавдар войвода в рубриката „Следи от миналото" (**4**) и да отговорят на въпроса: „За кого били страшни хайдутите?". Внимание да се обърне и на любим герой от народните приказки – Хитър Петър, и да се зададе въпроса: „Защо в приказките Хитър Петър успява да надхитри Настрадин Ходжа?".

Последният акцент е свързан с развитието на книжовната традиция в българските земи под османска власт. Изтъква се важната роля на манастирите за поддържането на писмената традиция – Рилски, Бачковски, Троянски, Етрополски и манастирите около София. При разглеждането на изображенията на книгата и ръкописа в учебника е необходимо да се насочи вниманието на учениците към изящните подвързии, които са истински произведения на изкуството. Децата трябва да разберат, че книгите в онази епоха се правят ръчно и са много скъпи. За закупуването на такава книга за селската църква често цялото село е събирало пари.

5 – Учениците затвърждават знанията си за християнската вяра, народната традиция и творчество и българската книжнина като опори на българския народ в трудните векове на османското владичество.

6 – Въпросите конкретизират знанията по темата за опорите на българското общество под османска власт.

7 – Учениците ще търсят информация за св. Георги Нови Софийски и св. Никола Нови Софийски.

Допълнителна задача:

- Учениците да потърсят информация за Момчил юнак, да опишат защо той е един от първите възпети от народните певци герои.

Бележки

. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .

ТЕМА 44.
БЪЛГАРИТЕ СРЕЩУ ОСМАНСКАТА ВЛАСТ

Вид на урока:
Урок за нови знания

План:
1. Мирни форми на съпротива срещу османската власт
   а) укриване от данъци и други задължения
   б) изселвания
2. Въоръжена съпротива срещу османската власт
   а) хайдутите – народни закрилници
   б) въстания срещу османската власт

Опорни знания и умения:
Представите на учениците за османското нашествие в българските земи, за статута на българското население в Османската империя като безправна рая, за ограниченията, налагани на християните, за устойчивостта на българския народ и готовността му да се противопостави на чуждата власт. Уменията да описват положението на българите под османска власт и да разпознават основните опори на българското общество през 15. – 17. в.

1 – Основни понятия:
хайдути
чета

Методически указания за реализиране на темата:
В началото на урока на учениците се задават въпроси за промените, настъпили в положението на българите под османска власт, за тежестите на данъчната система, за механизмите, чрез които българското обществото съхранява своята християнска и народностна идентичност.

Уводна част:
В уводната беседа се напомня на учениците, че българският народ продължително и упорито се съпротивлява на османското нашествие през втората половина на 14. в. На завоевателите е необходим почти половин век, за да завладеят българските земи. Необходимо е да се изведат образите на онези, които стават символ на съпротивата – Патриарх Евтимий, възпетите в народните песни Момчил юнак, цар Иван Шишман и др. Препоръчително е учителят да изведе и местни предания и легенди за борбата на българите срещу чуждото завоевание.

2 – Първият акцент в разказ на учителя е върху т.нар. мирни форми на съпротива, които характеризират вековете на османското владичество. Учениците трябва да разберат, че българите приемат османската държава като чужда и затова търсят и намират различни форми, за да се противопоставят и облекчат нерадостната си съдба. Бягството от плащане на данъци, отклоняването на задълженията за безплатен труд в полза на османската държава, укриването в планински и труднодостъпни за властта райони са сред постоянните форми на съпротива и отхвърляне на чуждата власт и държава. Наказанията за непокорните българи не успяват да прекратят тези форми на съпротива. Учениците ще разберат, че непокорството на българите е постоянно, тъй като те отхвърлят чуждата на вярата и народностната им същност държава.

3 – Централно място в урока заемат знанията за проявите на въоръжена съпротива срещу османската власт. Първо разказът на учителя ще е насочен към изясняване на това, че насилията, рели-

Въстания на българите срещу османската власт през 17. век

Български хайдути, худ. Ф. Каниц

гиозната и народностна дискриминация пораждат желанието за отмъщение и появата на хайдутството. Учениците трябва да разберат как се структурира хайдушката чета, в кои сезони от годината тя е активна, какви са нейните символи, въоръжение, какво е отношението на българите към хайдутите и др. (**4**). Учителят обръща внимание на изображенията в учебника на известни хайдути, на хайдушко въоръжение, както и акцентира върху това, че прочутите хайдути са почитани и възпявани не само от българите, но и от съседните народи на Балканския полуостров.

5 – Антиосманските въстания в периода 15. – 17. в. трябва да се представят чрез достъпен за учениците разказ. За въстанието на престолонаследниците на Константин и Фружин е необходимо да се подчертае, че избухват скоро след покоряването на българските царства от османците, във време, в което все още българите пазят своите военни традиции.

Въстанията в края на 16. и през 17. в. трябва да се представят като следствие от започналия упадък на Османската империя и пораженията, които търпи във войните с европейските християнски държави. Това дава кураж да българите да се надигнат срещу османската власт. Акцентира се върху героизма на въстаниците.

6 – Учениците затвърждават знанията си за разнообразните форми на съпротива на българите срещу османската власт в периода 15. – 17. в. – от мирна до въоръжена съпротива.

7 – Въпросите конкретизират знанията по темата за съпротивата срещу чуждата власт, за причините за появата на хайдутството, за хайдушките чети и антиосманските въстания.

8 – Учениците ще търсят информация в интернет или библиотека, за да съставят устен разказ за подвизите на известния хайдутин Ангел войвода и жените хайдутки. Могат да се разделят на две групи при изпълнението на задачата.

Допълнителна задача:

- Учениците да потърсят информация за известни хайдути в своя роден край и да разкажат за техните подвизи.

Бележки

. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .

ТЕМА 45.
СЪПРОТИВАТА НА БЪЛГАРИТЕ СРЕЩУ ОСМАНСКАТА ВЛАСТ

Вид на урока:
Упражнение

План:
1. Мирната съпротива
   а) разселвания
   б) неплащане на данъци
2. Привързаност към християнската вяра – легендата за Калиакра и 40-те девойки
3. Хайдутите – народни закрилници

Опорни знания и умения:
Представите на учениците за противопоставянето на българския народ на османската власт в периода 15. – 17. в. и желанието му отново да заживее свободно в своя държава и да се развива според своите традиции и потребности. Умението да различават мирните форми на съпротива от въоръжените действия на хайдутите и въстанията в посочения период.

Основни понятия:
рая
хайдути
чета

Методически указания за реализиране на темата:
Учениците затвърдяват представите си за съпротивата на българите срещу османската власт. Чрез уменията си да работят с исторически източници, легендарни разкази, народна песен и част от стихотворението на Хр. Ботев „Хайдути“ ще обогатят тази представа.

Уводна част:
Припомня се, че османското завоевание на българските земи променя коренно живота на българското общество. В условията, наложени от чуждата власт, то се опира на вярата и родната земя. Българите възприемат османците като завоеватели и гледат на тяхната държава като чужда. Векове наред те търсят различни форми, за да се противопоставят на османската власт.

Първият акцент е свързан с т.нар. мирна съпротива и нейните основни проявления. Учениците ще четат откъси от автентични исторически източници – османски документи от 16. – 17. в. В първия от тях те ще добият представа за разселването на раята в далечни и труднодостъпни земи, за да избегне плащането на данъци. Вторият източник пък показва, че сред българите се намират бунтовници (наричани от властта разбойници), които подбуждат населението да не плаща данъци и така да създава затруднения на чуждата власт.

Учителят трябва да изтъкне пред учениците, че от времето на османската власт в българските земи са останали много такива документи. Те са доказателство за съпротивата на българския народ.

Учениците трябва да внимателно и спокойно да прочетат краткия разказ за Калиакра и четиридесетте девойки, които се самопожертвали, за да запазят своето българско име и християнската си вяра. Учителят предоставя възможност на учениците не само да преразкажат легендата, но и да коментират мотивите на девойките и художествената илюстрация на легендата. Той може да попита дали някой от тях е посещавал мястото, което се свързва с легендата, и да го опише заедно с паметния знак, оставен от поколенията.

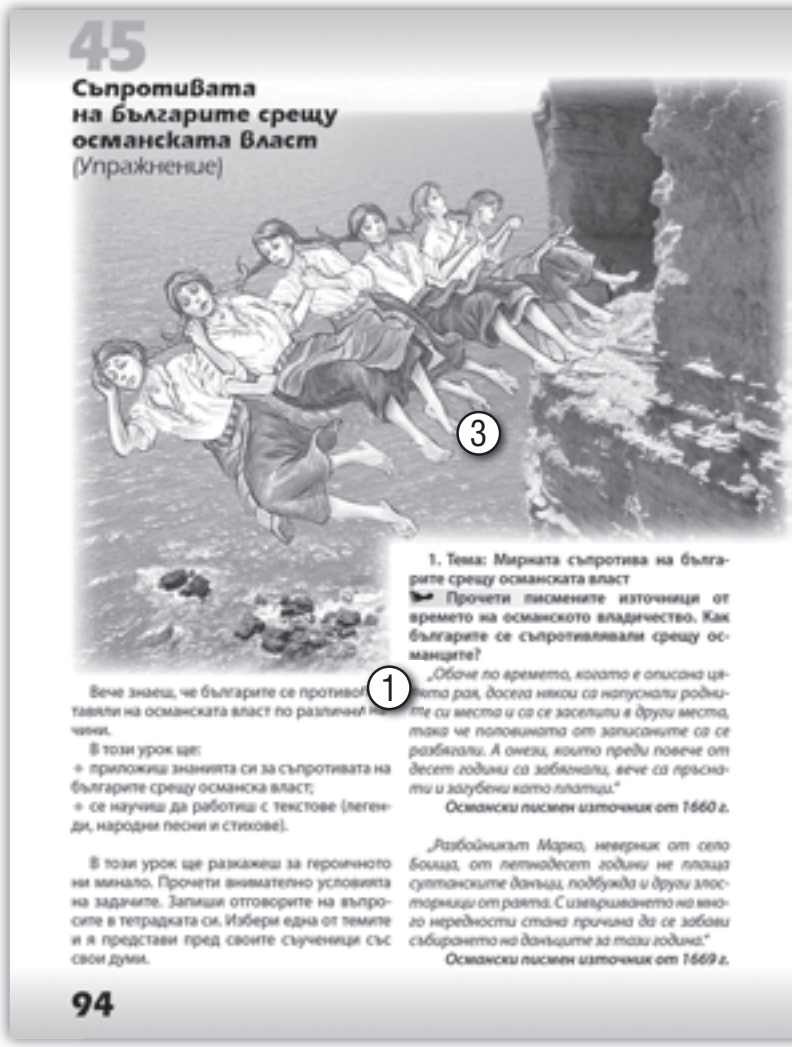
45
Съпротивата на българите срещу османската власт
(Упражнение)
3
1
Вече знаеш, че българите се противопоставяли на османската власт по различни причини.
В този урок ще:
+ приложиш знанията си за съпротивата на българите срещу османска власт;
+ се научиш да работиш с текстове (легенди, народни песни и стихове).
В този урок ще разкажеш за героичното ни минало. Прочети внимателно условията на задачите. Запиши отговорите на въпросите в тетрадката си. Избери една от темите и я представи пред своите съученици със свои думи.
1. Тема: Мирната съпротива на българите срещу османската власт
Прочети писмените източници от времето на османското владичество. Как българите се съпротивлявали срещу османците?
„Обаче по времето, когато е описана цялата рая, досега някои са напуснали родните си места и са се заселили в други места, така че половината от записаните са се разбягали. А онези, които преди повече от десет години са забягнали, вече са пресмети и загубени като платци."
Османски писмен източник от 1660 г.
„Разбойникът Марко, неверник от село Бошца, от петнадесет години не плаща султанските данъци, подбужда и други злостворници от раята. С извършването на много нередности стана причина да се забави събирането на данъците за тази година."
Османски писмен източник от 1669 г.
94

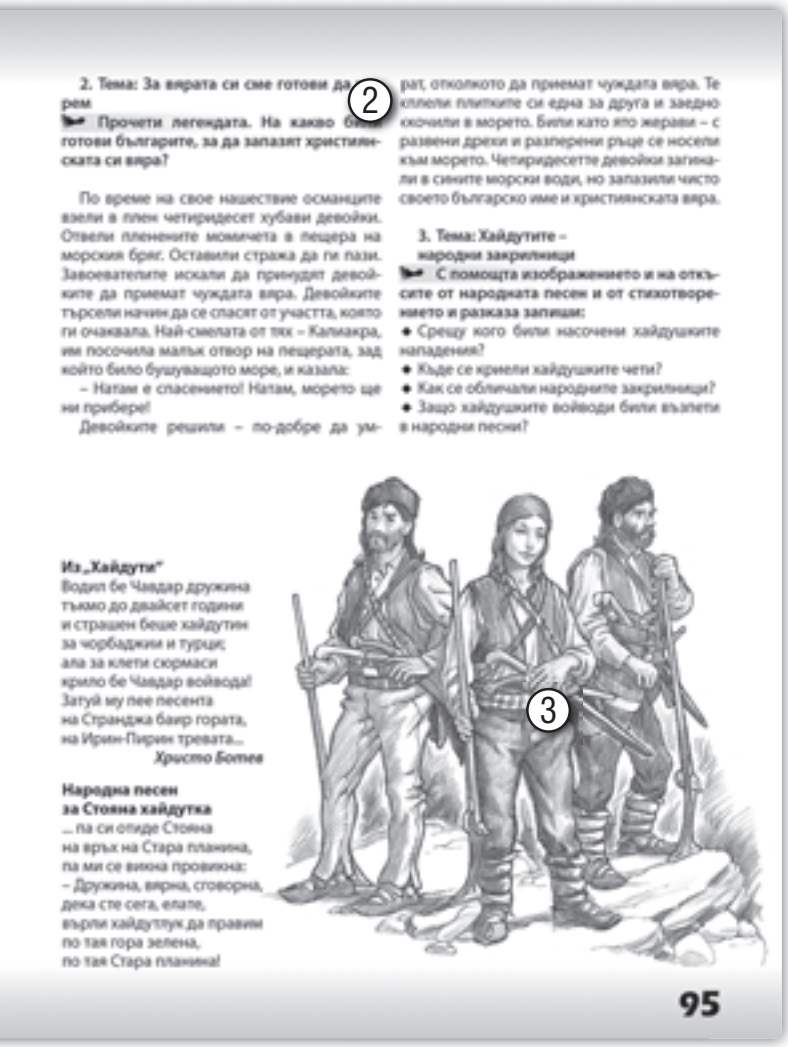

2. Тема: За вярата си сме готови да умрем

Прочети легендата. На какво били готови българите, за да запазят християнската си вяра?

По време на свое нашествие османците взели в плен четиридесет хубави девойки. Отвели пленените момичета в пещера на морския бряг. Оставили стража да ги пази. Завоевателите искали да принудят девойките да приемат чуждата вяра. Девойките търсели начин да се спасят от участта, която ги очаквала. Най-смелата от тях – Калиакра, им посочила малък отвор на пещерата, зад който било бушуващото море, и казала:

– Натам е спасението! Натам, морето ще ни прибере!

Девойките решили – по-добре да умрат, отколкото да приемат чуждата вяра. Те хлопнали плитките си една за друга и заедно скочили в морето. Били като ято жерави – с развени дреки и разперени ръце се носели към морето. Четиридесетте девойки загинали в сините морски води, но запазили чисто своето българско име и християнската вяра.

3. Тема: Хайдутите – народни закрилници

С помощта изображението и на откъсите от народната песен и от стихотворението и разказа запиши:

- Срещу кого били насочени хайдушките нападения?
- Къде се крили хайдушките чети?
- Как се обличали народните закрилници?
- Защо хайдушките войводи били възпети в народни песни?

Из „Хайдути"
Водил бе Чавдар дружина
тъкмо до двайсет години
и страшен беше хайдутин
за чорбаджии и турци;
ала за клети сюрмаси
крило бе Чавдар войвода!
Затуй му пее песента
на Странджа баир гората,
на Ирин-Пирин тревата...
Христо Ботев

Народна песен за Стояна хайдутка
... па си отиде Стояна
на връх на Стара планина,
па ми се вика провиква:
– Дружина, вярна, сговорна,
дека сте сега, елате,
върли хайдутлук да правим
по тая гора зелена,
по тая Стара планина!

Отговорите на въпросите ще изградят представата за хайдутите като народни герои, както и на Стара планина и другите български планини като места, в които те намират убежище.

Урокът за затвърждаването на новите знания изгражда умението на учениците да работят с исторически източници от епохата (**1**), да преразказват легенда за силата на българите да отстояват своето име и вяра (**2**), да работят с изображения (**3**) и да съставят разказ, като се опират на наблюдаваните илюстрации.

Учениците затвърдяват основните понятия, свързани със съпротивата на българите срещу османската власт, нейните форми, обществените групи и техните отношения през средновековната епоха.

Допълнителната информация подпомага учениците да обогатят знанията си за съпротивата срещу османската власт.

Допълнителна задача:

- Учениците да отговорят на въпроса: „Защо Стара планина е представена в хайдушките народни песни като майка на хайдутите?".

Затвърждаването на представата за българските хайдути като народни закрилници се осъществява в упражнението с опорните текстове от народната песен за Стояна хайдутка и откъс от стихотворението на Хр. Ботев „Хайдути".

Необходимо е учителят да поясни, че в периода 15. – 17. в. се намирали и смели българки, които с оръжие в ръка се противопоставяли на чуждата власт и дори ставали войводи на хайдушки чети.

Освен текстовете учениците ще коментират и илюстрацията на художника.

Бележки

. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .

ТЕМА 46.
БЪЛГАРИТЕ В ОСМАНСКАТА ИМПЕРИЯ ПРЕЗ 15. – 17. ВЕК

Вид на урока:
Обобщителен урок

План:
1. Обществото
   а) българите – безправна рая
   б) задълженията към османските господари
2. Съпротивата
   а) мирна съпротива
   б) хайдутство и въоръжени бунтове
3. Вярата – основна опора на българите под османска власт
4. Българският дух и народната култура
   а) съхраняване на книжовната традиция
   б) народните празници и обичаи
   в) народното творчество

Опорни знания и умения:
Знанията на учениците за положението на българите в Османската империя в периода 15. – 17. в. – задълженията на раята към османските господари, „кръвния данък“ и насилственото налагане на исляма, мирните и въоръжените форми на съпротива срещу чуждата власт, ролята на християнската вяра за опазване на българското общество, силата на народния дух и традиции, народните празници и обичаи, богатото народно творчество. Уменията на учениците да съставят устни и писмени описания, да преразказват, да подреждат събития от миналото, да представят примери за прояви на българския дух, да извличат информация от писмени исторически източници, материални останки от миналото и илюстративен материал, да работят с карта.

Основни понятия:
султан
рая
хайдути
чета

Методически указания за реализиране на темата:
Учителят ще акцентира в обобщителната тема за българското общество под османска власт и ще изведе основните ѝ акценти – обществото, съпротивата, вярата, българския дух и народната култура.

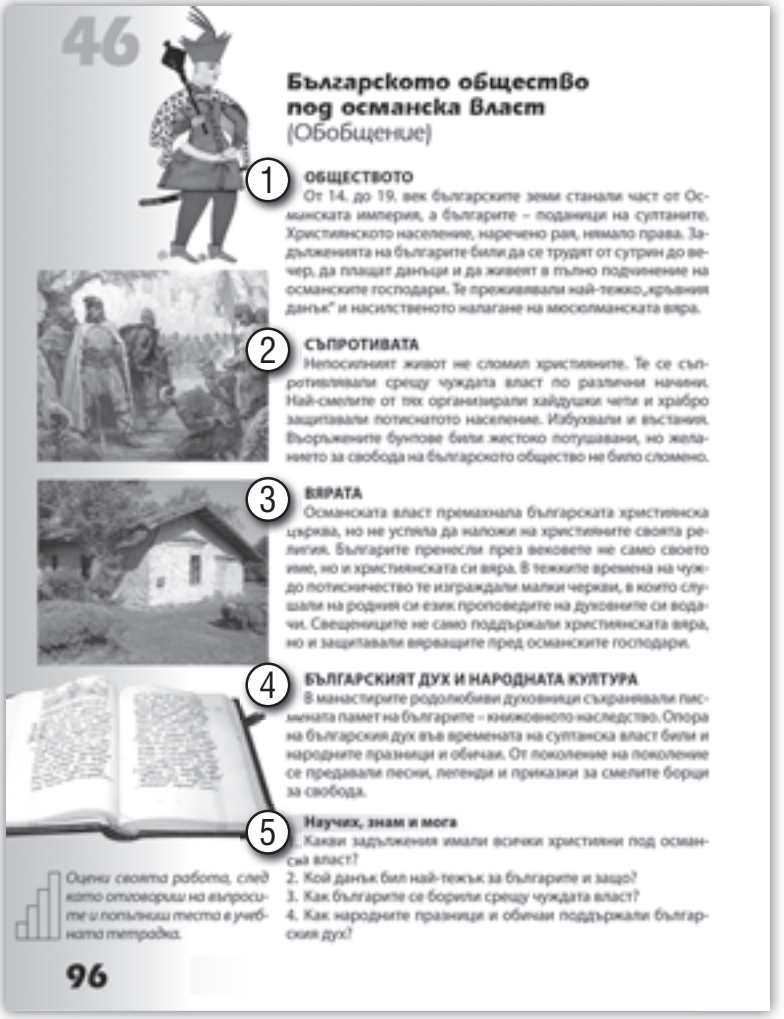
46

Българското общество под османска власт
(Обобщение)

1 **ОБЩЕСТВОТО**
От 14. до 19. век българските земи станали част от Османската империя, а българите – поданици на султаните. Християнското население, наречено рая, нямало права. Задълженията на българите били да се трудят от сутрин до вечер, да плащат данъци и да живеят в тъпо подчинение на османските господари. Те преживявали най-тежко „кръвния данък“ и насилственото налагане на мюсюлманската вяра.

2 **СЪПРОТИВАТА**
Непосилният живот не сломил християните. Те се съпротивлявали срещу чуждата власт по различни начини. Най-смелите от тях организирали хайдушки чети и храбро защитавали потисканото население. Избухвали и въстания. Въоръжените бунтове били жестоко потушавани, но желанието за свобода на българското общество не било сломено.

3 **ВЯРАТА**
Османската власт премахнала българската християнска църква, но не успяла да наложи на християните своята религия. Българите пренесли през вековете не само своето име, но и християнската си вяра. В тежките времена на чуждо потисничество те изграждали малки църкви, в които слушали на родния си език проповедите на духовните си водачи. Свещениците не само поддържали християнската вяра, но и защитавали вярващите пред османските господари.

4 **БЪЛГАРСКИЯТ ДУХ И НАРОДНАТА КУЛТУРА**
В манастирите родолюбиви духовници съхранявали писмената памет на българите – книжовното наследство. Опора на българския дух във времената на султанска власт били и народните празници и обичаи. От поколение на поколение се предавали песни, легенди и приказки за смелите борци за свобода.

5 **Научих, знам и мога**
1. Какви задължения имали всички християни под османска власт?
2. Кой данък бил най-тежък за българите и защо?
3. Как българите се борили срещу чуждата власт?
4. Как народните празници и обичаи поддържали българския дух?

Оцени своята работа, след като отговориш на въпросите и попълниш листа в учебната тетрадка.

96

Уводна част:
Уводните думи на учителя в началото на обобщителния урок насочват учениците към най-трудния период в българското минало – вековете на османската власт в българските земи. Той посочва, че в тежките условия, наложени от чуждата власт, българите намират опори в принадлежността си към българския род и име, родния език, вярата и народната култура, за да се запазят като устойчиво общество. Това им позволява да преживеят трудните векове в очакване на по-добра съдба.

1 – Първият акцент в обобщението е върху положението на българите като безправна рая в рамките на Османската империя. Припомнят се многобройните задължения на християнското население към османските господари. Задават се допълнителни въпроси, които да очертаят тежестите, понесени от българското общество, включително и религиозната дискриминация.

2 – Съпротивата срещу османската власт е следващият акцент в обобщението. Припомнят се различните форми на мирна съпротива. Вниманието на учениците се насочва към подвизите на смелите хайдути и въоръжените бунтове, които показали несломимото желание на българите за справедлив и свободен живот в своя държава.

3 – Третият акцент в обобщението се поставя върху вярата, тъй като разделението на хората в Османската империя се осъществява според вярата. Привързани от векове към Христовата вяра, българите запазили религиозната си традиция и се противопоставяли на опитите да им се налага мюсюлманската вяра. Изтъкват се особеностите на строителството на църкви в този период – малки, вкопани в земята, без камбанарии.

4 – Последният акцент в обобщението се поставя върху българския дух и народната християнска култура. На учениците могат да се зададат допълнителни въпроси за народните битови празници и обичаи, които българите особено тачели и спазвали във вековете на османското господство, както и за песни, легенди, приказки и героите от тях, които показвали несломимия дух на българското общество.

Обобщават се важни моменти от уроците в раздела „Българското общество под османска власт“. Извеждат се основните знания и умения, най-важните понятия, изграждат се най-важните образи на мъченици на християнската вяра и защитници на българския народ.

5 – Въпросите в „Научих, знам и мога“ заедно с теста в учебната тетрадка дават възможност на учениците да направят самооценка на своите знания. Те могат да осмислят дали са положили достатъчно усилия в учебния процес и да направят промени в бъдещата си работа в класната стая и у дома.

Допълнителна задача:

- Учениците да отговорят на въпроса: „Защо свещеници във вековете на османската власт имали важна роля за българското общество?“.

Бележки

. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .

БЪЛГАРСКОТО ОБЩЕСТВО ПРЕЗ ВЪЗРАЖДАНЕТО 18. – 19. ВЕК

В този раздел учениците **ще знаят** за една от най-светлите страници от нашето минало – Българското възраждане. Те ще разберат кога настъпва Новото време за българите, за делото на първите народни будители Паисий Хилендарски и Софроний Врачански. Ще разбират ролята на новобългарското училище за развитието на модерното българско общество, ще знаят как българите се борят за самостоятелна българска църква и постигат успех. Учениците ще познават великите борци за национална свобода Г. Раковски, В. Левски, Л. Каравелов, Хр. Ботев, апостолите, които организират Априлското въстание. Те ще знаят за подвизите на българските опълченци и възстановяването на свободната българска държава през 1878 г. В края на този раздел учениците **ще могат** да разказват за народните будители, новобългарското училище, борбата за църковна самостоятелност, борбите за национално освобождение и възкръсването на българската държавност след петвековна чужда власт.

ТЕМА 47.
БЪЛГАРСКОТО ВЪЗРАЖДАНЕ

Вид на урока:
Урок за нови знания

План:
1. Българското възраждане – Новото време за българите
2. Промени в градовете
   а) занаятите и търговията
   б) новият градски облик
   в) промени в културния живот
3. Промени в селата

Опорни знания и умения:
Представите на учениците за положението на българите под османска власт, за основните опори на българския народ във вековете на чуждото господство – българското самосъзнание и език, християнската вяра, народната култура и традиции. Уменията да описват положението на българите под османска власт, да разпознават основните опори на българското общество през периода 15. – 17. в., както и да разкажат за най-значимите прояви на съпротивата срещу чуждата власт – хайдутството и въстанията.

1 – Основни понятия:
Възраждане
абаджийство
читалище

Методически указания за реализиране на темата:
В началото на урока на учениците се задават въпроси за положението на българите под османска власт, за тежестите на данъчната система, за опорите, чрез които българското обществото съхранява своята християнска и народностна идентичност.

Уводна част:
Вниманието на учениците се насочва към устойчивостта на българското общество в първите векове на османското господство. Изтъква се, че въпреки тежката си участ българите намират сили да продължат развитието си като народ, да се съхранят в очакване на промяна. Такава настъпва започналият необратим упадък на Османската империя в края на 17. в. Това определя и навлизането на българското общество в нова епоха – Възраждането.

47

Българското възраждане – епоха на промени

Българското възраждане – новото време на българите

Българското **възраждане** е една от най-славните страници на нашето минало. През 18. и 19. век българите започнали борба за просвещение на роден език, за независима църква и за освобождение на своето отечество. За българското общество настъпило ново време.

Промени в градовете

Промените започнали най-напред в градовете. Бързо се развили занаятите (*абаджийство*, железарство, *копринарство* и др.). Започнало изграждането на първите фабрики. Възниквали оживени пазари, където се разменяли стоки от страната и Европа.

В градовете били построени нови църкви, училища, часовникови кули, мостове. Улиците били настлани с камъни (*калдъръм*). Замогналите се българи изграждали големи къщи от камък и дърво, украсени отвън и отвътре. Мъжете започнали да носят панталони, а жените – рокли, шалове, шапки.

Часовниковата кула в град Трявна

Вътрешен изглед от градска богато украсена възрожденска къща

Калдъръмена улица с богато украсени къщи, Копривщица

Появили се читалища, където възрожденските българи се събирали да четат книги и да изнасят театрални представления. Ръкописните книги били заменени с печатни. Започнали да излизат първите вестници и списания. Зографите рисували не само светци, а и всекидневния живот на българите.

Промени в селата

Българските села се променяли по-бавно в сравнение с градовете. Повечето селяни притежавали малки парчета земя. Някои се замогнали от търговията с жито и започнали да обработват земята с машини. Селяните живеели в малки къщи със сламени или каменни покриви. Улиците били кални и прашни.

Речникът – моят помощник

Възраждане – период на промени и напредък на българите през 18. и 19. век.

абаджийство – производство на дебели вълнени платове

читалище – място за разпространение на знания и култура

98

2 – Първият акцент в урока е изясняването на същността на Българското възраждане и неговия хронологичен обхват. Разказът на учителя се насочва към припомняне на общите представи за миналото, където Новото време следва след древността и Средните векове. Учениците ще свържат Новото време с Българското възраждане. Тук е мястото да се изведат трите основни направления на възрожденския процес – борба за родна просвета, за независима българска църква и национално освобождение и възстановяване на българската държава.

3 – Централно място в урока заема разясняването на промените в градовете. Необходимо е да се поясни на учениците, че с навлизането в Новото време най-важните промени в обществото се осъществяват в градската среда. В нея движеща стопанска сила са занаятчиите и търговците. С появата на фабриките ръчният труд се заменя от машините.

4 – Рубриката „Нещо интересно“ ще допълни представата за размяната на стоки на пазари и

панаири, както и литографията на Ф. Каниц „Пазар в Ловеч“. На учениците могат да се зададат въпросите: *„Посещавали ли сте някой от възрожденските градове в България?“, „Какво ви направи най-силно впечатление в посетения от вас град?“, „Какви занаяти се развивали в него?“, „Кои възрожденски сгради ви направиха най-силно впечатление?“, „Как се обличали възрожденските българи?“* и др.

Другият важен акцент е върху промяната на културните нагласи през възрожденската епоха. Учениците трябва да получат разяснения за ролята на читалищата, вестниците и печатните книги за оформяне новото общество.

5 – Последният акцент се поставя върху бавните, понякога незабележими промени в селската среда. За учениците е важно да разберат, че и там промените дават импулс на българите да развиват земеделското производство, да се стремят да имат повече продукция, която да изнасят на пазарите и да се замогват благодарение на своето трудолюбие. За разбирането на селския бит и в помощ на учениците са рубриката „Нещо интересно“ и литографията на Ф. Каниц, представяща селския двор (**6**). По нея те могат да направят описание на къщите, облеклото на селяните, животните, които отглеждат и др.

7 – Учениците затвърждават знанията си за Българското възраждане като време на големи промени и борба за национална просвета, самостоятелна църква и борба за освобождение от османска власт.

8 – Въпросите конкретизират знанията по темата за Българското възраждане и най-важните промени в града и селото през тази епоха.

9 – Учениците ще търсят сведения за промените през Възраждането в тяхното родно селище или район и ще запишат в тетрадките какви занаяти развивали възрожденските българи и дали местното читалище се е появило през възрожденската епоха.

Допълнителна задача:

- Учениците да посетят сайта на Архитектурно-етнографския комплекс „Етъра“ (гр. Габрово) и да съставят списък със занаятите, развили се в този град.

Бележки

. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .

ТЕМА 48.
ПРЕДПРИЕМЧИВОСТТА НА ВЪЗРОЖДЕНСКИТЕ БЪЛГАРИ

Вид на урока:
Упражнение

План:
1. Занаятчиите
   а) сдружаването
   б) ролята на майстора, калфата и чирака в занаятчийската работилница
   в) ролята на занаятчиите
2. Търговците
   а) пазари, панаири, външната търговия
   б) Търговците Евлогий и Христо Георгиеви
3. Фабрикантите
4. Строителите
   а) новият облик на градовете
   б) майстор Колю Фичето

Опорни знания и умения:
Представите на учениците за навлизането на българското общество в епохата на Възраждането, на новото време в българските земи. Познанията им за промените в градовете и селата – първите фабрики, навлизането на машините, занаятчийското производство, търговията, новите просветно-културни нагласи.

Основни понятия:
Възраждане
абаджийство
читалище

Методически указания за реализиране на темата:
Учениците затвърдяват представите си за Българското възраждане като епоха на големи промени в българското общество. Чрез уменията си да работят с опорни текстове и изображения ще обогатят знанията си за процесите, протичащи в българските градове и села, и ще ги свържат с онези обществени групи, които имат най-голям дял в промяната – занаятчиите, търговците, фабрикантите и и строителите.

Уводна част:
Припомня се на учениците, че османското завоевание разрушава структурата на средновековното българско общество, в което има три обществени групи – боляри, духовници и селяни. Завоевателите превръщат българите в безправна рая, отрупана с много задължения и малко права. С настъпването

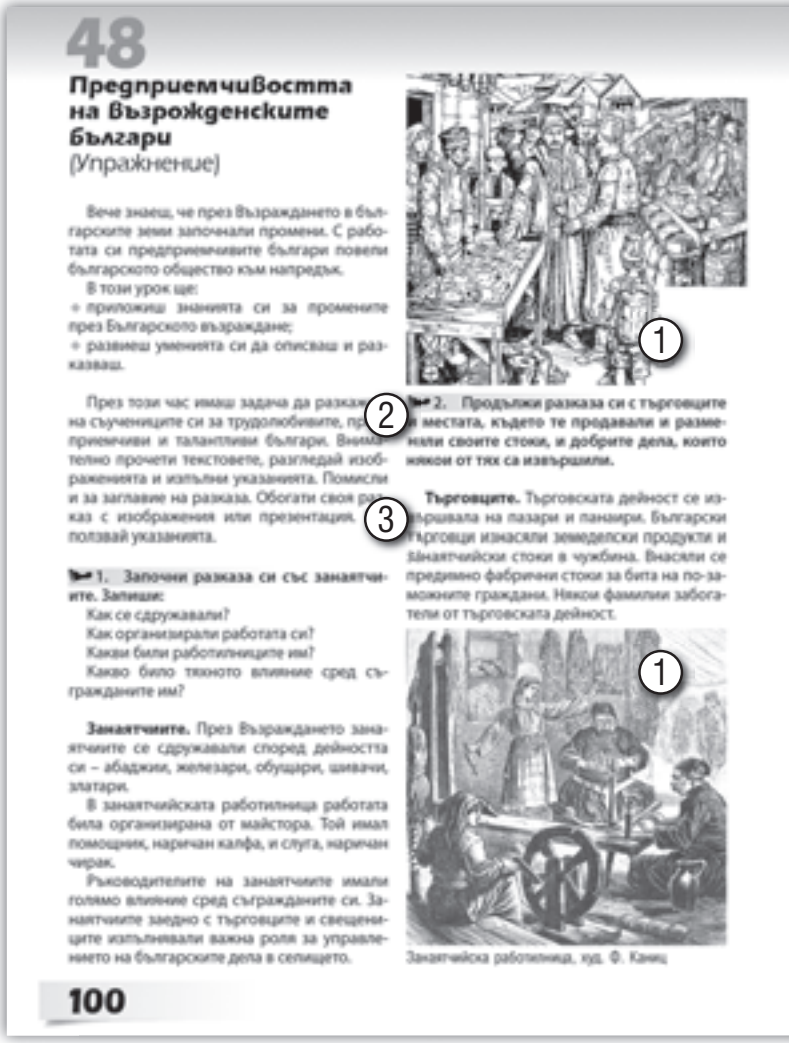

48

Предприемчивостта на Възрожденските българи
(Упражнение)

Вече знаеш, че през Възраждането в българските земи започнали промени. С работата си предприемчивите българи повели българското общество към напредък.

В този урок ще:
- приложиш знанията си за промените през Българското възраждане;
- развиеш уменията си да описваш и разказваш.

През този час имаш задача да разкажеш на съучениците си за трудолюбивите, предприемчиви и талантливи българи. Внимателно прочети текстовете, разгледай изображенията и изпълни указанията. Помисли и за заглавие на разказа. Обогати своя разказ с изображения или презентация. Ползвай указанията.

1. Започни разказа си със занаятчиите. Запиши:
Как се сдружавали?
Как организирали работата си?
Какви били работилниците им?
Какво било тяхното влияние сред съгражданите им?

Занаятчиите. През Възраждането занаятчиите се сдружавали според дейността си – абаджии, железари, обущари, шивачи, златари.

В занаятчийската работилница работата била организирана от майстора. Той имал помощник, наричан калфа, и слуга, наричан чирак.

Ръководителите на занаятчиите имали голямо влияние сред съгражданите си. Занаятчиите заедно с търговците и свещениците изпълнявали важна роля за управлението на българските дела в селището.

2. Продължи разказа си с търговците и местата, където те продавали и разменяли своите стоки, и добрите дела, които някои от тях са извършили.

Търговците. Търговската дейност се извършвала на пазари и панаири. Български търговци изнасяли земеделски продукти и занаятчийски стоки в чужбина. Внасяли се предимно фабрични стоки за бита на по-заможните граждани. Някои фамилии забогатели от търговската дейност.

Занаятчийска работилница, худ. Ф. Каниц

100

на възрожденската епоха настъпват значими промени в българското общество. Появяват се нови обществени групи, които играят важна роля за общественото развитие в Новото време.

1 – Първият акцент в разказа на учениците и отговорите на поставените въпроси са върху обществената група на занаятчиите. Учениците могат да използват илюстративния материал от урока, а за организацията на производството в работилницата могат да се обърнат и към илюстрацията на с. 99, където да видят конкретната работа на майстора, калфата и чирака. Учителят може да допълни разказа на учениците, да подпомогне тяхното обобщение за ролята на занаятчиите във възрожденското общество (**2**).

3 – Разказът продължава с търговците и тяхната дейност по пазари и панаири. Учителят може да допълни разказа с обяснението, че седмичните пазари в градове се провеждат в празничния за

Братята Евлогий и Христо Георгиеви от град Карлово се замогнали с търговия на разнообразни стоки. Натрупаното богатство те дарили за построяването на първото висше училище – Софийския университет.

Сградата на Софийския университет

Братята Евлогий и Христо Георгиеви

3. Разкажи за първия фабрикант и за неговата фабрика – кога и къде е построена, какво е произвеждала.

Фабрикантите

Добри Желязков основал първата фабрика в Османската империя в родния си град Сливен. Затова бил наречен Фабрикаджията. През 1836 г. с разрешение от султана издигнал голяма каменна сграда за фабрика, ... купил нови машини от Англия. Това му ... позволило да произвежда качествени платове.

Портрет на Добри Желязков

Рисунка на фабриката. Ф. Каниц

4. В края на разказа опиши какви нови сгради били построени през Възраждането и кой майстор оставил славни следи в миналото ни със своята дейност.

Строителите. През Възраждането се появили стотици талантливи строители. Техните строежи обновили облика на българските градове. Изградени били красиви ... къщи, училища, чешми, мостовете и ... сгради, които и днес будят възхищение.

Възрожденска къща. Пловдив

Майстор Колю Фичето и мостът над река Янтра при град Бяла

През 1867 г. майстор Кольо Фичето (Никола Фичев) от Дряново построил мост над река Янтра край град Бяла. Той бил най-дългият за времето си мост на Балканския полуостров. Колоните му били украсени със скулптури. Възрожденският майстор строил красиви чаосовникови къщи, къщи, черкви и др.

101

мюсюлманите петъчен ден. Селяните предлагат своите стоки на градските жители и купуват от продукцията на занаятчиите.

4 – Третият акцент е върху фабрикантите. Разказът за Добри Желязков Фабрикаджията ще се обогати с наблюдението на учениците върху илюстрацията на Ф. Каниц за фабриката в гр. Сливен.

5 – Разказът за предприемчивите възрожденци ще завърши с делото на възрожденските строители, които обновяват облика на българските селища и съчетават българските строителни традиции с новостите от Европа. Учителят може да допълни разказа за майстор Никола Фичев и да покаже и други негови архитектурни шедьоври.

Урокът за затвърждаването на новите знания изгражда умението на учениците да работят с опорни текстове и да ги преразказват и обогатяват с информация от разнообразни илюстрации и изображения. Оформят се представите им за новите обществени групи в българското общество.

Учениците затвърдяват основните понятия, свързани стопанския напредък и предприемчивостта на възрожденските българи.

Допълнителната информация подпомага учениците да разберат кои са най-ярките фигури на българското трудолюбие и предприемчивост през възраждането – Евлоги и Христо Георгиеви, Добри Желязков, майстор Колю Фичето.

Допълнителна задача:

- Учениците да направят албум с фотоси на най-известните строежи на майстор Колю Фичето и да поставят кратък обяснителен текст за мястото и годината на изграждането им.

Бележки

. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .

ТЕМА 49.
ПЪРВИТЕ НАРОДНИ БУДИТЕЛИ. НОВОБЪЛГАРСКОТО УЧИЛИЩЕ И НЕЗАВИСИМА ЦЪРКВА

Вид на урока:
Урок за нови знания

План:
1. Първите народни будители
   а) Паисий Хилендарски
   б) Софроний Врачански
2. Новобългарското училище
   а) „Рибният буквар“
   б) първото светско училище
3. Възстановяване на Българската църква

Опорни знания и умения:
Представите на учениците за развитието на книжовността и образованието през Българското средновековие и поддържането на просветно-книжовната традиция в първите вековете на османското владичество. Умението да разпознават бележитите български книжовници и просветители от средновековното ни минало, да различават средновековните от съвременните книги.

1 – Основни понятия:
будител
светско училище
книжовност

Методически указания за реализиране на темата:
В началото на учебния час на учениците се задават въпроси за образованието и книжовността в българските земи през средновековната епоха и по време на османското владичество. Важно е в отговорите на учениците да се изведе ролята на държавата и на църквата за съхраняване на българския език, писменост и непрекъснатата просветна традиция.

Уводна част:
Уводната беседа насочва вниманието на учениците към епохата на Новото време. Необходимо е да се посочи, че тя е свързана с промяна на образованието и книжовността. Просветата излиза извън контрола на църквата, а ръкописните книги се заменят с печатни. Това позволява образованността да обхване по-голям брой хора.

2 – Първият акцент в урока се поставя върху първите народни будители и тяхната роля за просветно-културното пробуждане на българите през

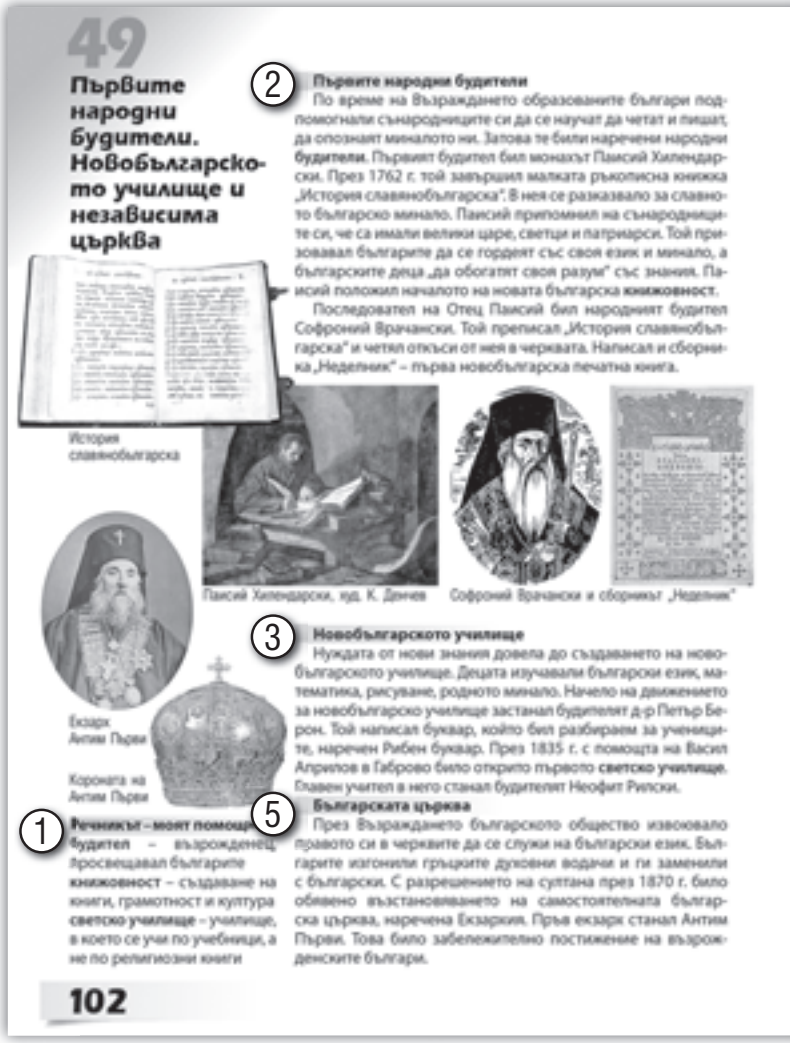

възрожденската епоха. Разказът на учителя трябва да разкрие жизнения път и делото на Паисий Хилендарски. Учениците трябва да разберат, че родолюбието подтиква българския монах да събира сведения за славната история на българите, както и преклонението към знанието, като водеща сила в Новото време. Отец Паисий е преди всичко просветител. В подобен аспект трябва да се представи и делото на неговия пръв последовател – будителя Софроний Врачански, автор на първата новобългарска печатна книга.

3 – Централно място в урока трябва да заеме разказът на учителя за причините, довели до появата новобългарското светско училище.

4 – Учениците трябва да разберат, че в Новото време религиозното образование се заменя със светско, което дава нови, рационални знания за света и обществото. Рубриката „Нещо интересно“ ще обогати представите им за делото на д-р Петър Берон и „Рибния буквар“ в просветното въз-

4

Нещо интересно

- Петър Берон бил роден в град Котел. Учил във Влашко и Германия. През 1824 г. издал „Буквар с различни поучения". В него имало знания за миналото, за растения и животни, любопитни истории. П. Берон препоръчвал обучението да се извършва на говоримия български език.
- Много деца изявили желание да се запишат в училище. По-големите ученици обучавали по-малките. Затова тези училища били наречени **взаимни училища**. Обучението в тях продължавало две-три години.
- До 1878 г. българите открили 1500 училища – взаимни, класни и гимназии.

Доктор Петър Берон

Взаимно училище

Класна стая в училището в Калофер

Първият български учебен глобус, създаден от Неофит Рилски

Неофит Рилски

7

Знам и мога

- Какво припомня на българите Паисий Хилендарски?
- Защо новобългарското училище е постижение на възрожденските българи?
- Как българите възстановили църквата си?

8

Мога да открия

- Открий информация кога е открито първото светско училище в родния ти край.
- Кой народен будител има заслугата за неговото създаване?

6

Вече научих

- Паисий Хилендарски и Софроний Врачански били първите народни будители.
- В новобългарските училища децата учели с буквари и учебници на български език.
- След упорита борба българите възстановили независимата си църква – Екзархия.

Априловската гимназия и нейният основател Васил Априлов

103

дигане на българите през Възраждането. В тази рубрика учениците ще открият, че съвременната ни образователна система не се отличава съществено от тази през Възраждането и в нея има три степени – начална (взаимни училища), прогимназиална (класни училища) и гимназиална (гимназии и средни училища).

Важен момент в урока е разглеждането на ролята на първото новобългарско училище в Габрово и ролята на народния будител Васил Априлов.

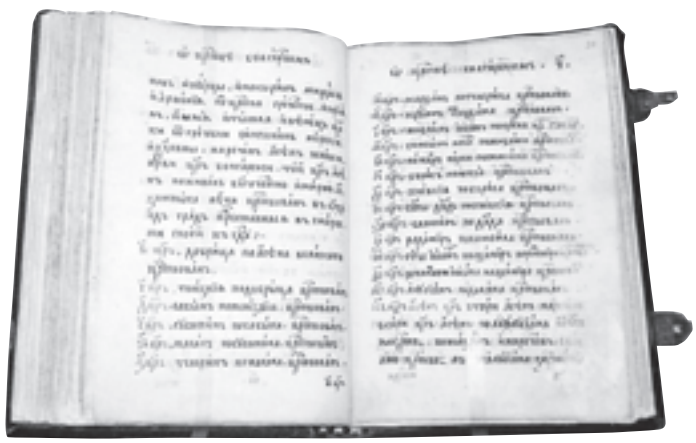

5 – Третият акцент в урока е поставен върху борбата на възрожденските българи за самостоятелна народна църква. Разказът на учителя трябва да започне с това, че от 15. век управлението на църковните дела в българските земи преминава в ръцете на гръцки духовници, които налагат чужд, неразбираем за българите език в богослужението. Затова и основното искане на възрожденските българи е в българските църкви да служат български духовници на роден, разбираем език. Възстановяването на самостоятелната българска църква трябва да се изтъкне като изключително достижение на българския народ. Изображенията на екзарх Антим Първи и неговата корона ще подкрепят тази теза.

6 – Учениците затвърждават знанията си за първите народни будители и техните дела, за новобългарското светско училище, за упоритата борба на възрожденските българи за самостоятелна църква и голямото им постижение – Екзархията.

7 – Въпросите конкретизират знанията по темата за народните будители, новата българска просвета и постигането на църковната самостоятелност.

8 – Учениците ще търсят информация за първото светско училище в родния си край и ще разкажат кой народен будител има най-големи заслуги за неговото откриване.

Допълнителна задача:

- Учениците да потърсят изображения на килийно и светско училище и да опишат различията между тях.

Бележки

. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .

ТЕМА 50.
БОРЦИ ЗА ОСВОБОЖДЕНИЕ

Вид на урока:

Урок за нови знания

План:

1. Идеите на българите за освобождение
   а) делото на Г. Раковски
   б) Българската легия
2. Подготовка за народно въстание
   а) делото на Любен Каравелов
   б) Апостолът на свободата
   в) делото на Христо Ботев

Опорни знания и умения:

Представите на учениците за борбите на българите срещу османската власт в периода 15. – 17. в. – действията на хайдутите, антиосманските въстания. Умението да различават мирните и въоръжените форми на съпротива, да описват структурата на хайдушките чети и въоръжението на хайдутите, да разказват за подвизите на прочути хайдушки войводи.

1 – Основни понятия:

апостол
революционен комитет
революция

Методически указания за реализиране на темата:

В началото на урока на учениците се задават въпроси, свързани със съпротивата на българското общество срещу османската власт. Акцентът трябва да бъде върху действията на хайдушките дружини и въстанията в периода 15. – 17. в., които имат за цел не само отхвърляне на чуждата власт, но и възстановяване на свободната българска държава.

Уводна част:

Уводната беседа насочва вниманието на учениците към промените в българското общество през 18. – 19. в., които дават самочувствие на българите да се борят за свободата на родината си.

След средата на 19. в. изразители на тези стремежи станали борците за свобода. На учениците могат да се зададат въпроси: „*Кои борци за свободата на България познавате*?“, „*Къде се намират паметниците, с които изразяваме признателността си към тях*?“ и др.

50
Борци за освобождение

Идеите на българите за освобождение

Промените в живота на българите през Възраждането засилили стремежа им за отхвърляне на османската власт. Борбата за освобождението на България била започната от родолюбивия българин **Георги Стойков Раковски**. С думите: „*С меч са българите своята свобода изгубили, с меч пак трябва да я добият*“, той съставил план за освобождение. Раковски искал с голям въоръжен отряд (*легия*) от български патриоти да влезе в българските земи и да вдигне народа на въстание. Усилията на възрожденския деец завършили без успех.

Вестниците „Свобода“ и „Независимост“, издавани от Любен Каравелов

Любен Каравелов

Подготовка за народно въстание

Делото на Георги Раковски било продължено от **Любен Каравелов**. Той издавал вестник „Свобода“ и с огнени слова призовавал българите за борба срещу чуждата власт.

С идеи и дела за освобождението на България се включил и Васил Иванов Кунчев. Той участвал в легията на Г. Раковски. Там се отличил с ловкост и храброст. Затова бил наречен Левски. По-късно станал знаменосец на чета в Балкана. **Васил Левски** създал *революционни комитети*, за да подготви българите за въстание. В съседна Румъния Л. Каравелов организирал *Български революционен централен комитет* (БРЦК).

Идеята за народно въстание била силно подкрепена от революционера и поет **Христо Ботев**. Той издавал вестници и пишел стихове. Ботев вярвал в силата на българите да се освободят сами, без чужда помощ. Той настоявал за незабавна *революция*.

Делата на борците за освобождение подготвили българския народ за въстание, което да отхвърли османската власт.

Васил Левски в униформа на четник

Четникът – моят помощник
легия – въоръжен отряд от български доброволци
революционен комитет – тайно обединение на българи за борба срещу османската власт
революция – въоръжена борба за постигане на свобода
апостол – човек, който се бори за някакво учение, идея

104

2 – Разказът на учителя трябва да започне с делото на Г. С. Раковски. За жизнения му път учениците могат да прочетат в рубриката „Нещо интересно“. Акцентът трябва да се постави в две насоки – идеите за освобождение чрез всенародно въстание и създаването на въоръжен отряд (легия), който да поведе народа в борбата за свобода. Заслугите на Г. Раковски като пръв ръководител на организираната борба на българите за освобождение се извеждат чрез твърдението, че е „баща на революционерите“.

3 – Вторият акцент в урока се поставя върху революционното дело на Васил Левски, Любен Каравелов и Христо Ботев. Учениците трябва да разберат, че последователите на Г. Раковски развиват идеята за народно въстание, но наблягат на неговата подготовка. Тя се осъществява от БРЦК, създаден от Любен Каравелов в съседна Румъния и вътрешната революционна организация, създадена от В. Левски в българските предели.

Нещо интересно

+ Георги Раковски (1821 – 1867) е роден в гр. Котел. Произхожда от родолюбиво семейство. Бил войвода на чета в Балкана. В Сърбия и Румъния издавал революционни вестници. Около него се събрали младите български патриоти, готови за въоръжена борба срещу османската власт. Затова Раковски бил наречен „бащата на революционерите".

Георги Раковски

+ Васил Левски, обикалял градове и села. Той организирал българските родолюбци за предстоящото въстание. Навсякъде Левски привличал хората с ясни и убедителни слова. Той мечтаел и се борил за свободна България, в която всички хора да живеят в равенство и братство. Заради патриотичната си дейност и саможертва за свободата на България Левски бил наречен **Апостол на свободата**.

Знам и мога

+ По какъв начин българите можели да се освободят според Георги Раковски?
+ Прочети писмото на Васил Левски на с. 106. Кои са най-важните думи на Апостола на свободата?
+ Защо трябва да почитаме българските борци за свобода?

Карта за плановете за освобождение на България на Георги Раковски

Вестник „Знаме", издаван от Христо Ботев

Печат на БРЦК

Мога да открия

+ Открий сведения за революционните комитети на Васил Левски в твоя роден край. Кои били негови последователи в тях?

Христо Ботев

Вече научих

+ Георги Раковски пръв съставил план за освобождение на България.
+ Любен Каравелов създал централен революционен комитет, а Левски – революционни комитети в страната.
+ Христо Ботев настоявал за незабавно въстание.

105

Вниманието на учениците трябва да се насочи към идеите на В. Левски. Те могат да изведат най-важните идеи, за които се бори и саможертва той – свобода, равенство между всички, чиста и свята република. Учителят може да формулира и зададе въпроси на учениците.

Разказът на учителя може и да е по-емоционален, тъй като Васил Левски е първостепенен национален герой и към неговото дело и личност трябва да се формира най-висока почит.

Важна част от урока е и представянето на Христо Ботев. Трябва да се наблегне на неговата идея за незабавно въстание, породена от разбирането му, че българите са готови за въстание срещу чуждата власт, както и върху издаваните от него революционни вестници и стихове във възхвала на борците за национално освобождение.

5 – Учениците затвърждават знанията си за големите възрожденски революционери, техните дела – планове за освобождение на родината, революционни вестници, създаване на комитети в страната и подготовка на народно въстание срещу османската власт.

6 – Въпросите конкретизират знанията по темата за борците за освобождение Г. Раковски, Л. Каравелов, Васил Левски и Хр. Ботев.

7 – Учениците ще търсят информация за революционните комитети на Васил Левски в селищата на своя роден край и ще подготвят списък с имената на най-известните последователи на Апостола в тях.

Допълнителна задача:

- Учениците да потърсят информация за четата на Хаджи Димитър и Стефан Караджа и да опишат нейния подвиг.

Бележки

. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .

ТЕМА 51.
АПОСТОЛЪТ НА СВОБОДАТА: „АЗ СЪМ СЕ ПОСВЕТИЛ НА ОТЕЧЕСТВОТО СИ“
ВАСИЛ ЛЕВСКИ

51

Апостолът на свободата: „Аз съм се посветил на отечеството си“
(Упражнение)

„Ние, българите... сме хора и искаме да живеем човешки, да бъдем свободни с пълна свобода в земята ни. Там, дето живее българинът – в България, Тракия, Македония. По и от какъвто и да е народност да живеят в тоя наш край, ще бъдат равноправни на българина във всичко. Ще имаме едно знаме, на което ще пише: свята и чиста република.“
Из писмо на Васил Левски

Вече знаеш кои българи са големите борци за освобождение от османска власт. Сред тях най-високо място заема Васил Левски.

В този урок ще:
- приложиш знанията си за Васил Левски;
- усъвършенстваш уменията си за работа с изображения, текстове и стихове.

Задачата през този час е да съставиш книжка от четири страници за Васил Левски. Прочети текстовете. Разгледай изображенията и картата. Запиши в книжката отговорите на въпросите към всяка тема.

Страница 1. Тема: Младият Левски

В какво семейство е роден Васил Левски?
Какъв бил Левски през младежките си години?

Васил Иванов Кунчев Левски е роден в град Карлово на 18 юли 1837 г. Той имал двама братя и две сестри. Баща му бил гайтанджия и бояджия, а майка му се грижела за домакинството. Малкият Васил тръгнал на училище на осем години. Много обичал да сее, да пише и да пее. След смъртта на баща му за него се грижел вуйчо му, който бил духовник и го изпратил да учи в класното училище в Стара Загора. През 1858 г. младият Васил се завърнал в Карлово. Станал монах и получил духовното име Игнатий.

Васил Левски като участник в Първата легия

Страница 2. Тема: Четникът Левски

Опиши устно образа на Васил Левски:
– външен вид, облекло, въоръжение.

Запиши в тетрадката си думите, които най-вярно описват Васил Левски.

Страница 3. Тема: Революционерът Левски

Как Левски обикалял страната, за да създаде революционните комитети?

За какво говорел на българите при срещите си с тях?

Девет години той
скита се бездомен, без сън, без покой,
под външността чужда и под име ново....
Думите му бяха и прости и кратки,
Говореше често за бунт, за борба....
Той се не боеше, под небето спеше,
ходеше замислен, сам-си без другар.
Тая загран млад е, довечера стар,
одеве търговец, сега просяк дрипав...
Иван Вазов

106

Опорни знания и умения:

Знанията на учениците за идеите за освобождение на България и техните създатели – Г. С. Раковски, Л. Каравелов, В. Левски, Хр. Ботев. Представите за революционната подготовка в българските земи в резултат на дейността на В. Левски и изградените от него революционни комитети. Разбирането за важността на пропагандирането на идеите за народно въстание от вестниците, издавани от Л. Каравелов и Хр. Ботев.

Основни понятия:

апостол
легия
революция
революционен комитет

Методически указания за реализиране на темата:

Учениците затвърдяват представите си за Васил Левски като най-важна фигура сред борците за освобождение на България чрез създаването на книжка за патриотичната му дейност. Опорните текстове, изображенията, картата за революционните обиколки на Апостола в българските земи, заветите на Левски, стиховете на Ив. Вазов и Хр. Ботев, текстове и изображения ще обогатят знанията за мястото на Васил Левски в българското минало и ще доизградят образа му на национален герой.

Уводна част:

С тях се припомня на учениците за делата на борците за освобождение на България. Важно е да се подчертае, че Г. Раковски и Хр. Ботев вярвали, че българите ще се вдигнат на въстание при първия призив, при гръмването на първата пушка. За разлика от тях Васил Левски смятал, че българският народ трябва да се подготвя за народния бунт продължително и упорито, за да може да са противопостави успешно на чуждата власт и да постигне желаната свобода. Затова Левски се заел да подготви сънародниците си за народното въстание.

Първият акцент при подготвянето на книжката е свързан със семейната среда и израстването на Левски до времето, в което той става духовник под името дякон Игнатий. Учениците могат да допълнят книжката с информация за младия Левски, която знаят или могат да намерят в интернет.

1 – Следващият акцент е върху участието Левски като четник в хайдушка чета, която действала в Стара планина. Описание на облеклото и въоръжението му по изображението ще обогати подготвяния от учениците материал.

Третият акцент „Революционерът Левски“ се

Обиколки на Васил Левски из българските земи

С помощта на картата запиши:
В кои градове Васил Левски създал революционни комитети?
Кои градове включил и в двете си обиколки смелият патриот?
Колко време Апостола на свободата осъществявал всяка от обиколките си?

Страница 4. Тема: Великият син на България

Из „Обесването на Васил Левски"

О, майко моя, родино мила,
защо тъй жално, тъй мило плачеш?
Гарване, и ти, птицо проклета,
на чий гроб там тъй грозно грачеш?
...
Плачи! Там близо край град София
старчи, аз видях, черно бесило,
и твой единствен син, Българийо,
виси на него със страшна сила.

Христо Ботев

Как е загинал Левски?
Защо е наречен „единствен син" на България?
Защо всички плачат за Апостола на свободата?
Защо всички българи почитаме Васил Левски?

Паметникът на Васил Левски в София

Левски основава революционен комитет, худ. В. Стоилов

Заветите на Левски

Какво ни е завещал Васил Левски?
Кой от заветите е изпълнен днес?

„Ако спечеля, печеля за цял народ – ако загубя, губя само мене си."

„Братство с всекиго, без да гледаме на вяра и народност."

„Нашето драгоценно отечество ще се нуждае от достойни хора, които да го водят по пътя на благоденствието, така щото да бъдем равни на другите европейски народи."

„Да бъдем равни с другите европейски народи, зависи от нашите собствени задружни сили."

„Днешният век е век на свободата."

Левски пред съда, худ. К. Тасева

опира на част от стихотворението на Ив. Вазов, карта за революционните обиколки на Апостола и картина за създаването на БРЦК, в която учениците трябва да открият и фигурата на Л. Каравелов. Работата цели да изгради образа на Левски като „баща на апостолите" (**5**, **3**).

Представата за гибелта на Апостола се базира на Ботевия стих и признателността на поколенията към народния герой, като „единствен син" на България. Аксеологическият акцент тук е много силен и въздействащ и трябва да остави траен отпечатък върху съзнанието на учениците.

6 – Последният акцент е върху наследството на Васил Левски, към онези завети, които оставя на българите. На учениците трябва да се даде голяма свобода да изкажат своите мисли за заветите на Апостола, да изтъкнат неговите заслуги за свободата на отечеството.

Урокът затвърждава представите за най-великата историческа личност в новата история на България.

Учениците овладяват основните понятия, свързани с подготовката на националната революция.

Разнообразните източници, фотографии (**1**, **2**), картини (**3**, **4**) и картосхема (**5**) подпомагат учениците да разберат мястото на Васил Левски в съзнанието на българския народ като пръв национален герой.

Допълнителна задача:

- Учениците да потърсят информация за семейството на Васил Левски и да направят родословно дърво.

Бележки

. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .

ТЕМА 52.
АПРИЛСКО ВЪСТАНИЕ

Вид на урока:
Урок за нови знания

План:
1. Априлското въстание – народен бунт
2. Подготовка на въстанието
   а) революционните окръзи
   б) Райна Княгиня
3. Избухване и потушаване на Априлското въстание
   а) героизмът на въстаниците
   б) четата на Христо Ботев
4. Априлското въстание и съдбата на България

Опорни знания и умения:
Представите на учениците за борбите на българите срещу чуждата власт през възрожденската епоха и най-вече след средата на 19. в. Умението да разказват за делата на борците за национално освобождение – Г. Раковски, Л. Каравелов, В. Левски и Хр. Ботев.

1 – Основни понятия:
башибозук

Методически указания за реализиране на темата:
В началото на урока на учениците се задават въпроси, свързани с бунтовническите движения на българското общество срещу османската власт – действията на хайдутите, въстанията в периода 15. – 17. в., усилията на големите български революционери Г. Раковски, Л. Каравелов, В. Левски и Хр. Ботев за организиране на българите за решителна борба за освобождение. Изтъква се ролята на БРЦК и комитетите във вътрешността, създадени от В. Левски.

Уводна част: Уводната беседа насочва вниманието на учениците към делото на Васил Левски, тъй като създадената от него комитетска мрежа в българските земи е в основата на народното въстание. Учениците трябва да разберат, че Апостолът на свободата е пример за младите си последователи, апостолите на Априлското въстание през 1876 г. Те се явяват продължители на делото на В. Левски. Уводните думи трябва да завършат с твърдението, че в навечерието на народния бунт българското общество вече е готово за свободен живот в своя държава.

52
Априлско Въстание
Априлското въстание – народен бунт
Априлското въстание било народна революция на българите в Османската империя с цел извоюване на свобода и независимост. То е една от най-славните страници на нашето минало.
Райна Княгиня
2
Подготовка на въстанието
Недоволството на българите от османската власт нараствало. Това накарало българските революционери да продължат подготовката за всенародно въстание. Те създали четири революционни окръга. За всеки окръг бил определен главен апостол, който да ръководи подготовката. Учителката Райна Попгеоргиева, наречена Райна Княгиня, ушила въстаническото знаме и извезала на него думите „Свобода или смърт".
3
1. 2. 3. 4. 5.
Главни апостоли на революционните окръзи:
1. Търновски – Стефан Стамбо
2. Сливенски – Иларион Драгостинов
3. Врачански – Стоян Заимов
4. Пловдивски – Панайот Волов
5. Георги Бенковски (помощник на Панайот Волов)
Мога да открия
Събери сведения и напиши разказ за живота и делото на един от апостолите.
5
Избухване и потушаване на Априлското въстание
Априлското въстание избухнало на 20 април 1876 г. в Копривщица. Бунтовниците били последвани от планинци, които освободили града и развели над него знамето на свободата. Въстанието обхванало и близките градове и села. Смелите българи се сблъсквали с турската войска и башибозука. Макар и със старо оръжие, те оказали силен отпор на противника.
С голяма жестокост чуждата власт смазала въстанието. Много градчета и села били опожарени и разграбени. Загинали хиляди мъже, жени и деца.
Априлското въстание и съдбата на България
Априлското въстание било разгромено, но саможертвата на героите не отишла напразно. Страданията на българите спечелили подкрепата на Европа. Настъпило времето за промяна на съдбата на българския народ и освобождението на България.
1
Речникът – моят помощник
башибозук – военни части, набирани от османското население и известни с голямата си жестокост
108

Разказът на учителя започва с изтъкването на Априлското въстание като една от най-славните и героични страници в българското минало.

2 – Първият акцент в урока е върху подготовката на въстанието. Вниманието на учениците трябва да се насочи към картосхемата с четирите центъра на революционните окръзи (**4**). Рубриката „Нещо интересно" ще допълни представата им за подготовката на въстанието в Четвърти окръг и ролята на апостолите Г. Бенковски и П. Волов. Образът на Райна Княгиня (**3**) трябва да се свърже с надеждите на българите да имат своя свободна държава.

По своя преценка учителите в градовете, селищата и районите на революционните окръзи от 1876 г. могат да представят по-разширено подготовката за въстанието в тях и да изтъкнат заслугите на местните революционни дейци.

4

Карта на Априлското въстание

Район на подготовка на въстание

Район на масови въстанически действия

Седалища на Българския революционен централен комитет

Въстанало селище

По-важен бой на чета

Площади Център на революционен окръг

Пътят на Ботевата чета

Граници и номера на революционните окръзи

Най-добре пропити приготовленията за въстанието в Четвърти окръг с център град Панагюрище. ***Георги Бенковски*** умеел да привлича българите за участие в бунта.

Кораб „Радецки"

Христо Ботев се включил във въстанието като войвода на голяма [illegible]. Той завладял кораба „Радецки" и преминал от съседния [illegible] през река Дунав край Козлодуй. Четниците целунали [illegible] земя и се отправили към Балкана. Хр. Ботев и четниците дали живота си за свободата на родината.

6

7

Ботевата чета слиза на козлодуйския бряг, худ. Д. Гюджанов

8

Черешово топче

Нещо интересно

Въстаналите българи воювали срещу врага с топове (оръдия) от черешово дърво – един от знаците на Априлското въстание. Затова по-късно в патриотична песен се пеело: „Топчето пука, Европа стресна...".

Знам и мога

Защо на знамето на въстаниците било изписано „Свобода или смърт"?

Как османската власт потушила въстанието?

Какво предприел Христо Ботев след началото на въстанието?

Вече научих

Априлското въстание било най-големият бунт на българите срещу османската власт.

Саможертвата на въстаниците предизвикала голям отзвук в Европа.

109

5 – Разказът за избухването и разгръщането на Априлското въстание подчертава проявите на героизъм от страна на въстаниците. На картата учениците ще могат да видят районите и селищата с най-масово участие във въстанието (**4**). Рубриката „нещо интересно" ще допълни представата за изключителната дързост и безстрашие на априлските герои, излезли срещу противника с черешовите топчета, един от символите на Априлската епопея.

Важен момент в урока е представянето на саможертвата на българите при потушаването на въстанието и жестокостите от страна башибозуците, особено при смазването на въстанието в Батак.

Разказът за подвига на Ботевата чета ще обогати нагледно картината за слизането на четниците на българския бряг край Козлодуй (**6**).

Заключителният акцент е върху ролята на Априлското въстание за съдбата на българския народ и освобождението му от чуждата власт. На учениците трябва да се обясни, че въстанието е потушено, но след него Европа оценява саможертвата на българите за свободата и започват събития, които водят до освобождението на България.

7 – Въпросите конкретизират знанията за подготовката, разгръщането и потушаването на Априлското въстание, за действията на Ботевата чета.

8 – Учениците затвърждават знанията си за най-голямото въстание на българите срещу османската власт, за саможертвата на априлските герои, за признанието на Европа, че българите имат право на свободен живот.

Допълнителни задачи:

- Учениците ще търсят сведения за подготовката на Априлското въстание в един от революционните окръзи, както и за живота и делото на един от апостолите. Те ще им послужат за написването на кратък разказ. Възможно е да се разделят на две групи.
- Учениците да потърсят информация коя друга чета преминала в България по времето на четата на Хр. Ботев и да разкажат накратко за нейния подвиг.

Бележки

. . . . . .

. . . . . .

. . . . . .

. . . . . .

. . . . . .

. . . . . .

. . . . . .

. . . . . .

. . . . . .

. . . . . .

. . . . . .

. . . . . .

ТЕМА 53.
ОСВОБОЖДЕНИЕТО НА БЪЛГАРИЯ ОТ ОСМАНСКА ВЛАСТ

Вид на урока:
Урок за нови знания

План:
1. Освободителната война 1877 – 1878 г.
   а) Европа в защита на българите
   б) боевете при Шипка и Плевен
   в) Санстефанският мирен договор
2. Участието на българите в Освободителната война
   а) героизмът на българските опълченци
   б) подпомагане на руската армия

Опорни знания и умения:
Знанията на учениците за бунтовническите движения на българите през Възраждането, за усилията на борците за освобождение да подготвят българския народ за участие в масово въстание, за подготовката, провеждането и разгрома на Априлското въстание. Умението да разбират ролята на въстанието за освобождението на България.

1 – Основни понятия:
опълченци

Методически указания за реализиране на темата:
В началото на урока на учениците се задават въпроси за революционните борби на българите, за подготовката, развоя и потушаването на Априлското въстание. Подчертава се, че саможертвата на героите от въстанието предизвиква поредица от събития, които водят до освобождението на България и възстановяване на българската държава.

Уводна част:
Чрез уводната беседа вниманието на учениците се насочва към политическите последици от Априлското въстание. Учениците ще разберат, че многобройните жертви и страданията на българите при разгрома на въстанието злепоставят османската власт пред Европа.

1 – Първият акцент в урока е върху подкрепата на хората, на обществата в Европа за страдащите след Априлското въстание българи. Разказът на учителя трябва да изгради представата, че големите европейски държави променят отношението си към българския народ. Те считат, че българите трябва да имат по-добра съдба, а това означава възстановяване на българската държавност. Тъй

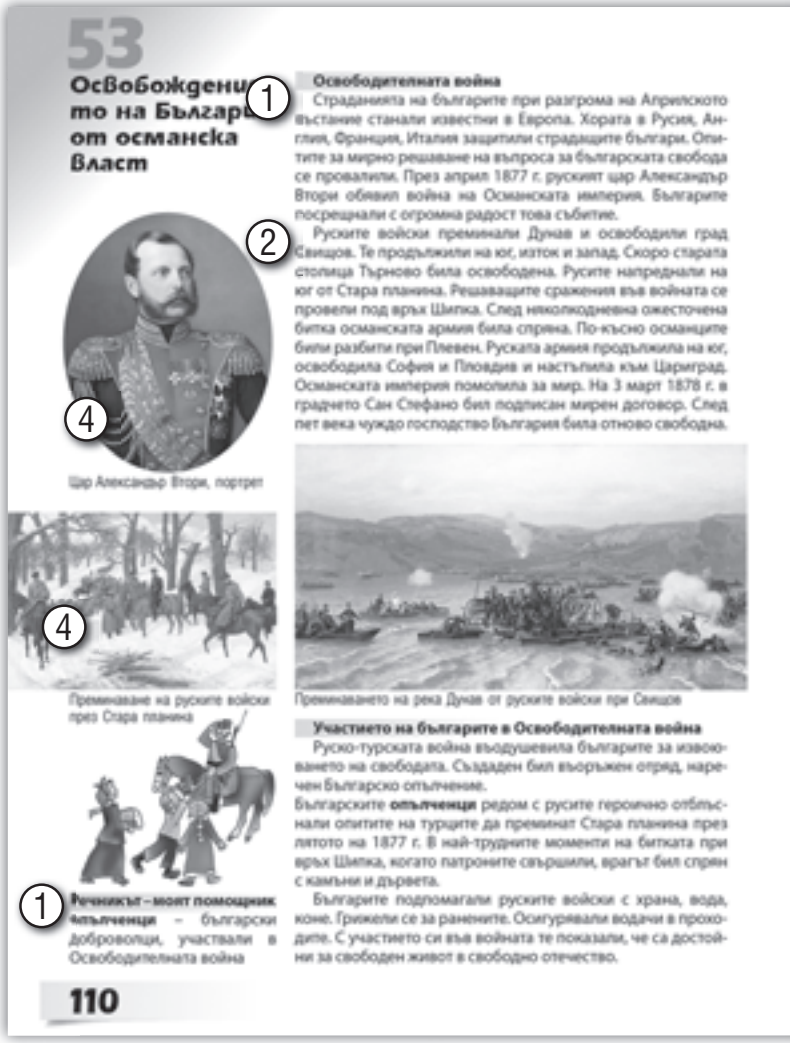

53

Освобождението на България от османска власт

1

Освободителната война

Страданията на българите при разгрома на Априлското въстание станали известни в Европа. Хората в Русия, Англия, Франция, Италия защитили страдащите българи. Опитите за мирно решаване на въпроса за българската свобода се провалили. През април 1877 г. руският цар Александър Втори обявил война на Османската империя. Българите посрещнали с огромна радост това събитие.

2

Руските войски преминали Дунав и освободили град Свищов. Те продължили на юг, изток и запад. Скоро старата столица Търново била освободена. Русите напреднали на юг от Стара планина. Решаващите сражения във войната се провели под връх Шипка. След няколкодневна ожесточена битка османската армия била сразена. По-късно османците били разбити при Плевен. Руската армия продължила на юг, освободила София и Пловдив и настъпила към Цариград. Османската империя помолила за мир. На 3 март 1878 г. в градчето Сан Стефано бил подписан мирен договор. След пет века чуждо господство България била отново свободна.

4

Цар Александър Втори, портрет

4

Преминаване на руските войски през Стара планина

Преминаването на река Дунав от руските войски при Свищов

Участието на българите в Освободителната война

Руско-турската война въодушевила българите за извоюването на свободата. Създаден бил въоръжен отряд, наречен българско опълчение.

Българските **опълченци** редом с русите героично отблъснали опитите на турците да преминат Стара планина през лятото на 1877 г. В най-трудните моменти на битката при връх Шипка, когато патроните свършили, врагът бил сразен с камъни и дървета.

Българите подпомагали руските войски с храна, вода, коне. Грижели се за ранените. Осигурявали водачи в проходите. С участието си във войната те показали, че са достойни за свободен живот в свободно отечество.

1

Речникът – моят помощник
Опълченци – български доброволци, участвали в Освободителната война

110

като опитите за мирно решаване на българския въпрос се провалят, Русия като най-заинтересована сила се заема да изпълни европейската воля.

Основно място в повествованието на учителя заемат събитията от Освободителната война. Използването на картата в учебника дава възможност на учениците да проследят действията на руската армия след преминаването на р. Дунав в трите посоки на настъплението ѝ – на юг, запад и изток.

Описанието на драматичните сражения при Шипка и Плевен се подпомага с картините, които онагледяват най-важните събития в хода на Освободителната война. На учениците може да се постави задача да опишат със свои думи изобразените събития на картините (**4**).

По картата (**5**) ще се проследят и заключителните събития във войната – зимното преминаване на Стара планина, освобождението на София и Пловдив, настъплението на руските войски към Цариград и подписването на Санстефанския договор (**2**).

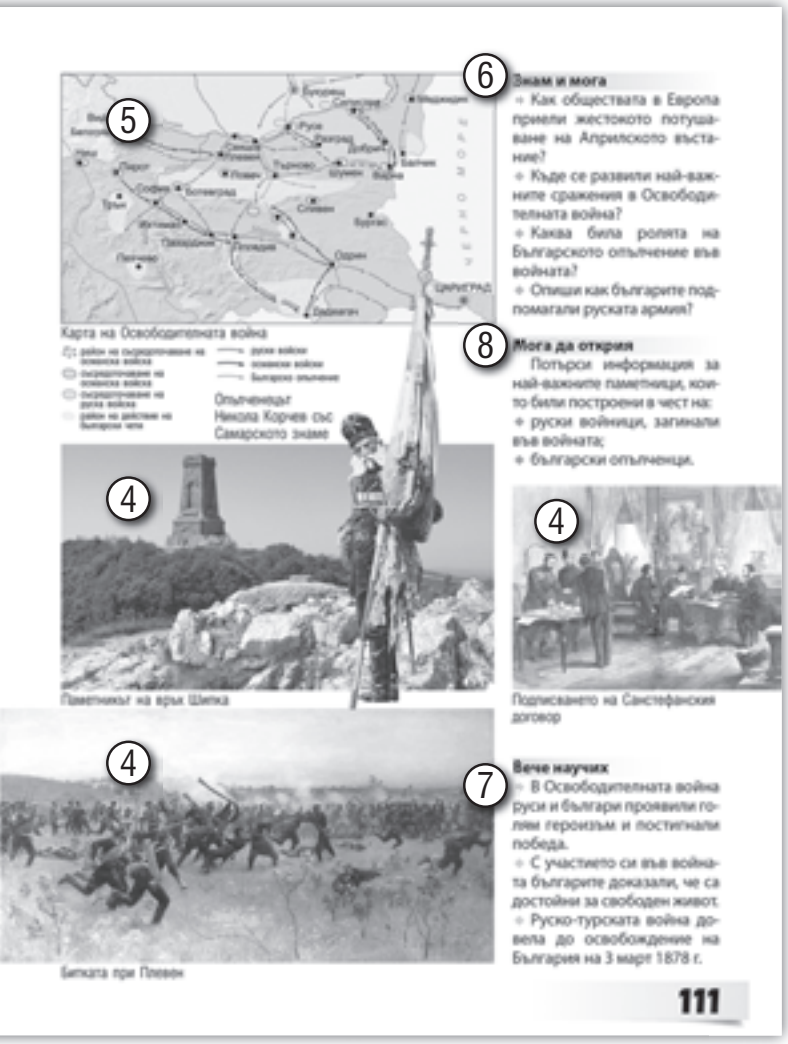

Възстановяването на българската държавност трябва да се представи като най-важното събитие в ново време на българите и като завършек на епохата на Възраждането.

Разказът за участието на българите в Освободителната война акцентира върху два аспекта – ролята на Българското опълчение и помощта, която оказват на руските войски българите.

Героизмът на опълченците в сражението под връх Шипка трябва да се свърже с разбирането, че българите изиграват много важна роля за победата във войната.

По своя преценка учителят може да се спре на освобождението на града, селището или района, от който са неговите ученици, по време на Освободителната война.

6 – Въпросите конкретизират знанията за защитата на страдащите българи в Европа след Априлското въстание, за хода на Освободителната война, ролята на Българското опълчение и помощта на българите за руската армия.

7 – Учениците затвърждават знанията си за най-важното събитие в новата история на България власт, за героизма на руси и българи в Освободителната война, за достойното поведение на българския народ и саможертвата им за свободата на родината.

8 – Учениците ще търсят информация за най-важните паметници, които били построени в чест на руски войници, загинали във войната и българските опълченци, самопожертвали се за свободата на отечеството.

Допълнителна задача:

- Учениците да проучат кога е било освободено родното им селище по време на Освободителната война и да запишат в тетрадките си датата, месеца и годината на това събитие.

Бележки

. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .

ТЕМА 54.
БЪЛГАРСКИТЕ ОПЪЛЧЕНЦИ

Вид на урока:
Упражнение

План:
1. Българското опълчение и Самарското знаме
2. Униформата и въоръжението на българските опълченци
3. Подвизите и героизмът на българските опълченци

Опорни знания и умения:
Знанията на учениците за развоя на Освободителната война, за най-важните сражения в хода на конфликта. Представата за помощта, оказана от българите на руските войски по време на войната. Уменията на учениците да разказват за отминали събития, да описват картини с историческо съдържание, да намират местата на решаващите сражения в Освободителната война и да проследяват движението на войските на картата.

Основни понятия:
опълченци

Методически указания за реализиране на темата:
Учениците затвърдяват представите си за участието на българите в Освободителната война с акцент върху формирането, бойния път и подвизите на Българското опълчение. Опорните текстове, изображенията на решаващи събития от войната, облеклото и въоръжението на българските опълченци ще обогатят знанията на учениците за важната роля на Българското опълчение в освобождението на българските земи и възстановяването на българската държавност. Основна цел на упражнението е да утвърди в съзнанието на учениците, че българите не получават даром свободата от Русия, а сами проявяват героизъм, извършват много подвизи и имат свой дял за освобождението на родината.

Уводна част:
Припомня се на учениците за упоритата борба на българското общество през възрожденската епоха за свобода. Благодарение на Априлското въстание и дадените хиляди жертви българите печелят подкрепата на Европа, а Русия се заема по военен път да премахне османската власт от българските земи.

От своя страна българското общество посреща войната с ентусиазъм и желание да даде своя дял за свободата, без да щади усилията си и с готовност за нови саможертви. Българското опълчение има основна роля в българската помощ по време на Освободителната война (**1**).

Задачата за учениците е свързана с изготвяне на стенно табло с текстове и изображения (**3**) за участието на Българското опълчение в Освободителната война.

Първата част от таблото е посветена на формирането на Опълчението, което е резултат от ентусиазма и желанието на хиляди българи да участват на страната на руската армия в освобождението на отечеството си. Изключително важен акцент в тази част се пада върху бойното знаме на опълченците, подарено им от жителите на руския град Самара. Думите на войводата Цеко Петков от рубриката „Следи от миналото“ имат емоционално въздействие и заедно с литографията и изображението на Самарското знаме ще затвърдят трайна представа за този символ на българския героизъм и саможертва за свободата на родината.

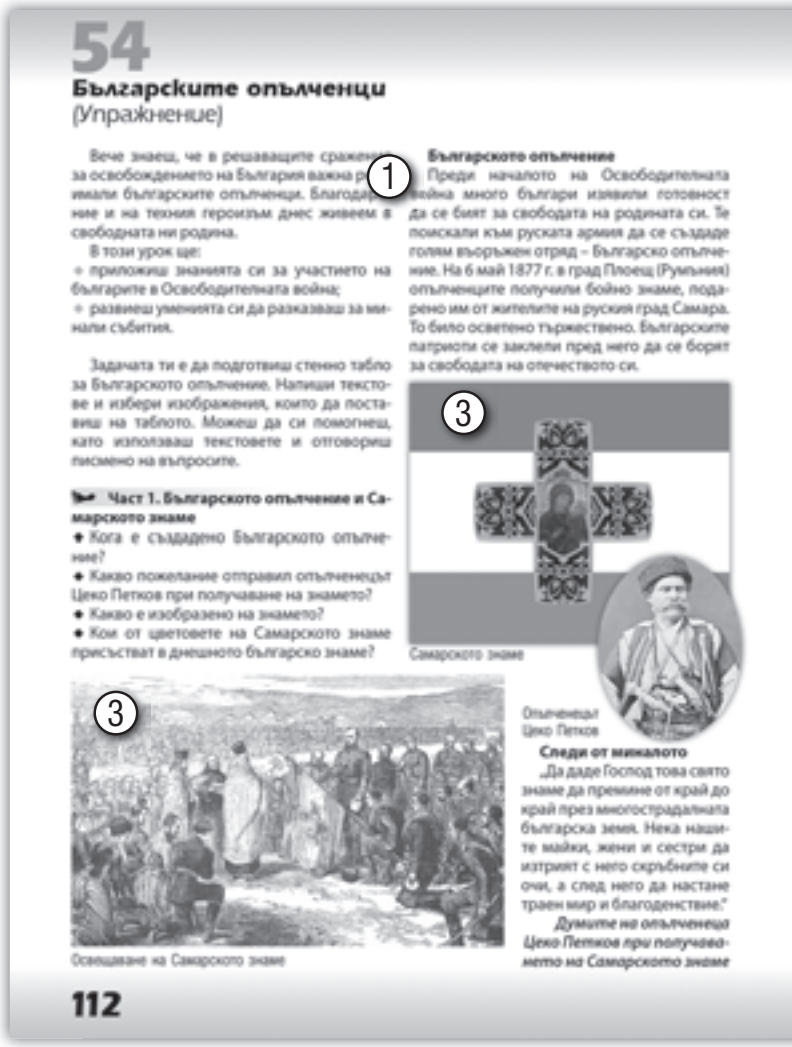

54

Българските опълченци
(Упражнение)

Вече знаеш, че в решаващите сражения за освобождението на България важна роля имали българските опълченци. Благодарение и на техния героизъм днес живеем в свободната ни родина.

В този урок ще:
- приложиш знанията си за участието на българите в Освободителната война;
- развиеш уменията си да разказваш за минали събития.

Задачата ти е да подготвиш стенно табло за Българското опълчение. Напиши текстове и избери изображения, които да поставиш на таблото. Можеш да си помогнеш, като използваш текстовете и отговориш писмено на въпросите.

Част 1. Българското опълчение и Самарското знаме
- Кога е създадено Българското опълчение?
- Какво пожелание отправил опълченецът Цеко Петков при получаване на знамето?
- Какво е изобразено на знамето?
- Кои от цветовете на Самарското знаме присъстват в днешното българско знаме?

Българското опълчение
Преди началото на Освободителната война много българи изявили готовност да се бият за свободата на родината си. Те поискали към руската армия да се създаде голям въоръжен отряд – Българско опълчение. На 6 май 1877 г. в град Плоещ (Румъния) опълченците получили бойно знаме, подарено им от жителите на руския град Самара. То било осветено тържествено. Българските патриоти се заклели пред него да се борят за свободата на отечеството си.

Самарското знаме

Опълченецът Цеко Петков

Следи от миналото
„Да даде Господ това свято знаме да премине от край до край през многострадалната българска земя. Нека нашите майки, жени и сестри да изтрият с него скръбните си очи, а след него да настане траен мир и благоденствие.“
Думите на опълченеца Цеко Петков при получаването на Самарското знаме

Освещаване на Самарското знаме

112

2 – Втората част на таблото представя изображения на български опълченци и тяхното облекло и въоръжение. Със стрелки могат да се запишат встрани от изображенията елементите на облеклото и въоръжението. Учителят ще подпомогне учениците за онези елементи, за които те срещнат затруднения.

Третата част включва описание на подвизите и героизма на българските опълченци – отбраната на Шипка и освобождението на важни български градове, сред които и старата българска столица Търново.

Урокът затвърждава представите на учениците за важната роля на българските опълченци в Освободителната война и значителния дял на българите в освобождението на родината.

Учениците затвърдяват основните понятия, свързани с Българското опълчение и Освободителната война.

Разнообразните източници подпомагат развиването на уменията на учениците да работят с тях при изпълнението на задача да направят стенно табло.

Допълнителна задача:

- Учениците да потърсят информация и да съставят списък с имената на 5 от най-известните руски военачалници (генерали), които участвали в Освободителната война.

Бележки

. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .

ТЕМА 55.
БЪЛГАРСКОТО ОБЩЕСТВО ПРЕЗ ВЪЗРАЖДАНЕТО 18. – 19. ВЕК

Вид на урока:
Обобщителен урок

План:
1. Обществото и промените
   а) занаятите и търговията
   б) фабриките и строителството
2. Борбата за свобода
   а) борците за свобода
   б) Априлското въстание и Освобождението
3. Образованието, църквата и културата
   а) народните будители
   б) независимата църква
   в) възрожденската култура

Опорни знания и умения:
Знанията на учениците за промените в българското общество през епохата на Възраждането – промените в стопанския живот в градовете и селата, появата на нови обществени групи и мястото им в новото общество, ролята на народните будители за напредъка на българската просвета и култура, борбата на българския народ за независима църковна организация, усилията на борците за свобода да организират българския народ за решаващ бунт срещу чуждата власт, значението на Априлското въстание за освобождението на България, подвизите на българските опълченци и др. Уменията на учениците да съставят устни и писмени описания, да преразказват, да подреждат събития от миналото в хронологичен ред, да представят делата на големите български революционери, да извличат информация от писмени исторически източници, да познават символите на Априлското въстание и Освобождението, да работят с илюстративен материал и карти.

Основни понятия:
Възраждане
абаджийство
читалище
будител
светско училище
книжовност
апостол
революционен комитет
революция
башибозук
опълченци

55

Българското общество през Възраждането
(Обобщение)

1 **ОБЩЕСТВОТО И ПРОМЕНИТЕ**
Възраждането е времето на борба за нова просвета, самостоятелна църква и национално освобождение. Неговото начало поставят първите народни будители, а края – освобождението на България от османска власт. Възраждането е време на напредък в занаятите и търговията с европейските страни. Изградени били първите фабрики. Били построени големи къщи, нови черкви, училища и читалища.

2 **БОРБАТА ЗА СВОБОДА**
Българското възраждане е героично време. Георги Раковски и Любен Каравелов призовавали сънародниците си на борба срещу чуждата власт. Васил Левски организирал революционни комитети и подготвил родолюбивите българи за народен бунт. Априлското въстание от 1876 г. открило пътя за освобождението на отечеството. На 3 март 1878 г. България извоювала своята независимост.

3 **ОБРАЗОВАНИЕТО, ЦЪРКВАТА И КУЛТУРАТА**
Възраждането е време на пробуждане на българския дух. Славянобългарски, описано от Паисий Хилендарски в „История славянобългарска", подтикнало българите към знания. Народните будители извоювали създаването на новобългарско училище с преподаване на родния език и изучаване на околния свят. Появил се първият буквар.

Възраждането е време на възстановяване на независимостта на българската църква – Екзархия. Възрожденските българи извоювали правото си в черквите да се служи на български език.

Във възрожденското време били издадени книги за общобългарската съдба и били написани революционни стихотворения. Започнало отпечатването на вестници. Стенописите отразявали новите стремежи на българите. В читалищата били поставени първите театрални представления.

4 **Научих, знам и мога**
В какво се изразявал напредъкът на възрожденското общество?
- Каква е ролята на народните будители за развитието на образованието и културата?
- Как българите извоювали независимостта на българската църква?
- Какви идеи имали родолюбивите българи за своето освобождение?

Оцени своята работа, след като отговориш на въпросите и попълниш теста в учебната тетрадка.

114

Методически указания за реализиране на темата:
Учителят ще акцентира в обобщителната тема за българското общество през Възраждането върху най-важните акценти – стопанските промени, произтичащите от това промени в обществената структура, борбата за родна просвета, независима църква и национална култура.

Уводна част:
Уводните думи на учителя в началото на обобщителния урок насочват учениците към една от най-славните епохи в миналото на българския народ – Възраждането. Посочва се, че промените водят до освобождението на българите и възстановяване на българската държавност.

1 – Първият акцент в обобщителния урок е свързан с промените в българското общество през Възраждането и стопанския напредък – занаяти, търговия, земеделие, откриване на първите фабрики, строителството на големи обществени и частни сгради.

2 – Най-важният акцент се поставя върху борбите на възрожденските българи за свобода. Извеждат се на преден план идеите и делата на Г. Раковски, Л. Каравелов и Хр. Ботев за освобождение на България. С допълнителни въпроси се припомня тяхната жертвоготовност и се уплътняват образите им на национални герои в съзнанието на учениците. Припомня се, че освобождението от османска власт е заслуга на българското общество, на героите от Априлското въстание и решаващата намеса на Русия.

3 – Последният акцент е свързан с възрожденската просвета и култура, както и с църковните борби за независима църква. Обобщават се заслугите на народните будители за новобългарското училище, първите печатни книги, буквари и учебници, вестници, театрални представления и др.

Припомнят се усилията на възрожденското българско общество за извоюване на българска църковна организация, в която български духовници да служат на роден език. Изтъква се, че това е едно от най-големите достижения на възрожденската епоха.

Обобщават се важни моменти от уроците в раздела „Българското общество под през възраждането 18. – 19. век“. Извеждат се основните знания и умения, най-важните понятия, изграждат се най-важните образи на народните будители, борците за свобода и славните български опълченци.

4 – Въпросите в „Научих, знам и мога“ заедно с теста в учебната тетрадка дават възможност на учениците да направят самооценка на своите знания. Те могат да осмислят дали са положили достатъчно усилия в учебния процес и да направят промени в бъдещата си работа в класната стая и у дома.

Допълнителна задача:

- Учениците да отговорят на въпроса: „Защо Българското възраждане е една от най-славните страници в нашето минало?“.

Бележки

. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .

ПРИРОДНИТЕ И КУЛТУРНИТЕ ЗАБЕЛЕЖИТЕЛНОСТИ НА БЪЛГАРИЯ

В този раздел учениците **ще се научат** да разграничават природните и културните забележителности.

Ще могат да изброяват популярни природни и културни забележителности.

Ще разбират ролята на паметниците за съхраняване на историческата памет.

Ще могат да извличат информация за природата и обществото от достъпни източници на знания – карти, таблици, схеми.

Ще могат да посочват дейности за опазване на природните богатства и културното наследство на България.

ТЕМА 56.
ПРИРОДНИ ЗАБЕЛЕЖИТЕЛНОСТИ

Вид на урока:
Урок за нови знания

План:
1. Скални забележителности
2. Водни природни забележителности
3. Други природни забележителности

Опорни знания и умения:
Представите и знанията на учениците, придобити в първи и втори клас и от уроците за природните богатства на България и опазването на природата на страната.

1 – Основни понятия:
природни забележителности
защитени водни
други природни забележителности
уникални

Методически указания за реализиране на темата:
Надграждане на знанията и представите на учениците за природните забележителности. Използват се природногеографската карта на България, картата за природните забележителности от атласа за 3. клас, илюстрациите на природните забележителности.

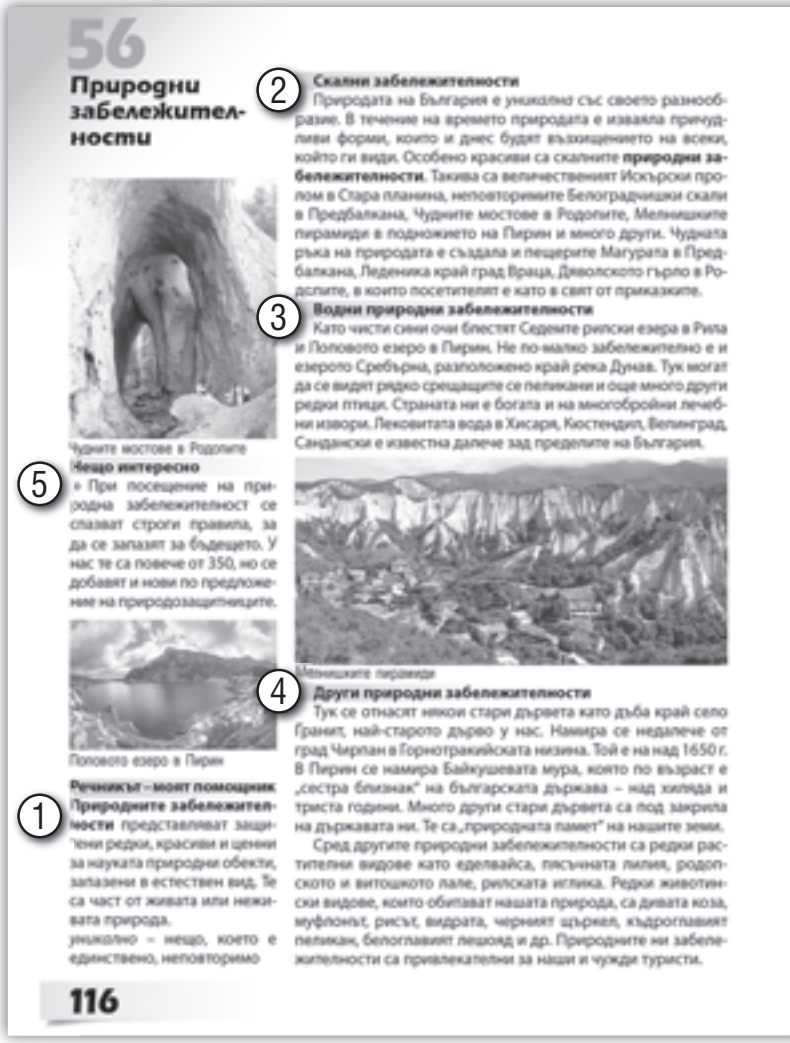
56

Природни забележителности

2 Скални забележителности

Природата на България е уникална със своето разнообразие. В течение на времето природата е изваяла причудливи форми, които и днес будят възхищението на всеки, който ги види. Особено красиви са скалните **природни забележителности**. Такива са величественият Искърски пролом в Стара планина, неповторимите Белоградчишки скали в Предбалкана, Чудните мостове в Родопите, Мелнишките пирамиди в подножието на Пирин и много други. Чудната ръка на природата е създала и пещерите Магурата в Предбалкана, Леденика край град Враца, Дяволското гърло в Родопите, в които посетителят е като в свят от приказките.

3 Водни природни забележителности

Като чисти сини очи блестят Седемте рилски езера в Рила и Поповото езеро в Пирин. Не по-малко забележително е и езерото Сребърна, разположено край река Дунав. Тук могат да се видят рядко срещащите се пеликани и още много други редки птици. Страната ни е богата и на многобройни лечебни извори. Лековитата вода в Хисаря, Кюстендил, Велинград, Сандански е известна далече зад пределите на България.

Чудните мостове в Родопите

5 Нещо интересно

При посещение на природна забележителност се спазват строги правила, за да се запазят за бъдещето. У нас те са повече от 350, но се добавят и нови по предложение на природозащитниците.

Мелнишките пирамиди

4 Други природни забележителности

Тук се отнасят някои стари дървета като дъба край село Гранит, най-старото дърво у нас. Намира се недалече от град Чирпан в Горнотракийската низина. Той е на над 1650 г. В Пирин се намира Байкушевата мура, която по възраст е „сестра близнак" на българската държава – над хиляда и триста години. Много други стари дървета са под закрила на държавата ни. Те са „природната памет" на нашите земи.

Сред другите природни забележителности са редки растителни видове като еделвайса, пясъчната лилия, родопското и витошкото лале, рилската иглика. Редки животински видове, които обитават нашата природа, са дивата коза, муфлонът, рисът, видрата, черният щъркел, къдроглавият пеликан, белоглавият лешояд и др. Природните ни забележителности са привлекателни за наши и чужди туристи.

Поповото езеро в Пирин

1 Речникът – моят помощник

Природните забележителности представляват защитени редки, красиви и ценни за науката природни обекти, запазени в естествен вид. Те са част от живата или неживата природа.

уникално – нещо, което е единствено, неповторимо

116

Уводна част:
В уводната беседа учителят въвежда учениците в темата, като отбелязва голямото богатство на България на природни забележителности. Припомня се, че те са част от неживата и живата природа на страната.

2 – В първа точка от плана на урока се разглеждат скалните природни забележителности, като се посочват примери от най-известните от тях – Искърския пролом в Стара планина, Чудните мостове в Родопите, Белоградчишките скали в Предбалкана, Мелнишките пирамиди в Пирин, както и няколко от известните пещери. Подчертава се, че те са защитени от закона в България и трябва да се опазват за бъдещите поколение.

3 – Вторият аспект е свързан с водните защитени обекти. Посочват се най-известните от тях – Седемте Рилски езера в планината Рила, Поповото езеро в Пирин, крайречното езеро Сребърна край р. Дунав. Коментират се и многобройните минерални извори, като край някои от тях са изградени курорти – Хисаря, Кюстендил, Велинград, Сандански.

4 – Трета точка от плана на урока е свързана с други видове природни забележителности – стари дървета – най-старото дърво у нас – дъба край с. Гранит, Чирпанско, Байкушевата мура в Пирин, и се подчертава, че старите дървета са „природната памет" на нашите земи. Посочват се и други природни забележителности – редки растения и животни, които са вписани в Червената книга на страната. В заключение се подчертава, че природните забележителности са причина за развитието на туризма в различни райони на България и те се посещават от наши и чужди туристи.

5 – В рубриката „Нещо интересно" се подчертава, че при посещението на природните забележителности се спазват строги правила, като броят на обектите расте и трябва да се направи всичко възможно да се запазят за бъдещето.

В рубриките „Знам и мога“ (**6**) и „Мога да открия“ (**7**) се поставят въпроси и задачи във връзка с наученото в урока, като се свързват знанията с представите на учениците за природните забележителности в родния край.

8 – В рубриката „Вече научих“ се обобщават знанията, получени в урока за природните забележителности в страната.

9 – Илюстрациите към урока онагледяват част от най-известните приодни забележителности на България.

Допълнителен текст

Черният щъркел е защитен вид и попада в Червената книга на България още през 1985 г. У нас той гнезди в планински райони. Общият брой на черните щъркели в станата е над 300 двойки и се среща в поречието на р. Арда в Източните Родопи, по течението на р. Тунджа и по-рядко в Дунавската равнина. Храни се предимно с риба.

Допълнителна задача:

- Поставя се задача за домашна работа да изберат по желание една природна забележителност и накратко я опишат в тетрадките си.

Бележки

. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .

ТЕМА 57.
КУЛТУРНИ ЗАБЕЛЕЖИТЕЛНОСТИ

Вид на урока:
Урок за нови знания

План:
1. Културни забележителности на София
2. Други културни забележителности на родината

Опорни знания и умения:
Представите и знанията на учениците, придобити в първи и втори клас и от уроците, свързани с историята и културата на България, се разглеждат част от най-известните културни забележителности на страната.

1 – Основни понятия:
културна забележителност
стари крепости
манастири
паметници на герои
град музей
стари къщи

Методически указания за реализиране на темата:
Надграждане на знанията и представите на учениците за историческото и културното минало на страната, придобити в първи и втори клас. Използват се географската карта на България, картата за културните забележителности от атласа за 3. клас, илюстрациите на културните забележителности.

Уводна част:
2 – В уводната беседа учителя подчертава многообразието на културните забележителности на България, посещавани от много български и чуждестранни туристи. Те са неравномерно разположени в страната и са както от най-стари времена, така и по-съвременни.

3 – В първа точка от плана на урока се разглеждат най-известните културни забележителности на столицата ни София. Накратко се дава характеристика на посочените в урока забележителности.

4 – Във втората част се прави мислено пътешествие из България, като се посочват най-известните културни забележителности в Пловдив, Копривщица, Казанлък, Габрово, Велико Търново, старите български столици, Шумен, Видин, както и Банско, Мелник, Широка лъка, черноморските ни градове. Коментира се разнообразието и значимостта на културните забележителности.

57

Културни забележителности

2 Страната ни се гордее и с много **културни забележителности**, които ежегодно привличат туристи. Някои от тези забележителности са още от древността, а други – от по-нови времена.

3 **Културни забележителности на София**
Духът на стара София пазят черквите „Св. Георги" и „Св. София". В Боянската черква има уникални стенописи. Красиви забележителности са Храм-паметникът „Александър Невски", сградите на Народния театър „Иван Вазов", на Софийския университет „Св. Климент Охридски" и др.

4 **Други културни забележителности на родината**
Ако пътешествие из родината, няма да ни стигнат години да обходим културните ѝ забележителности. Ако се спрем в Пловдив, ще се насладим на Стария град и на Античния театър. В града музей Копривщица с неповторимата атмосфера ще се възхитим на красивата Ослекова къща. Оттам ще потеглим на изток, за да видим забележителната Казанлъшка тракийска гробница. Ще се изкачим по склона на Балкана, за да стъпим на славния връх Шипка. Като се спуснем на север, ще посетим Етъра – най-големия етнографски музей на открито. Ако продължим още на север, ще се озовем пред вратите на първата българска гимназия „Васил Априлов" в Габрово. Наблизо е и старопрестолният град Велико Търново, над който се извисява хълмът Царевец, където и до днес се чувства духът на българските царе. Можем да посетим и Плиска, и Велики Преслав – старите български столици. Край Шумен ще зърнем очертанията на Мадарския конник. Когато стигнем дунавския бряг край Видин, ще ни посрещне историческата крепост Баба Вида. Потеглим ли на юг по течението на река Струма, не трябва да пропускаме едно от най-българските места, свързани с нашата история и книжнина – Рилския манастир „Св. Иван Рилски", скътан в пазвите на Рила.

Озовем ли се в северната част на Пирин, ще посетим Банско – родния град на създателя на „История славянобългарска" Паисий Хилендарски. Още по на юг се е сгушил най-малкият български град – Мелник. Продължим ли на изток, ще си починем сред прохладните илолистни гори на Родопите. Старите къщи на Широка лъка ще ни нашепват песни от времето на Орфей. Решим ли да летуваме на черноморското ни крайбрежие, ще се приютим на сянка под покривите на старите къщи в Несебър, Поморие или Созопол.

Черквата „Св. Георги" в София

Черквата „Св. София" в София

Боянската черква

Храм-паметник „Ал. Невски"

1 **Речникът – моят помощник**
културни забележителности – обекти, свързани с историята и културата на нашия народ – манастири, черкви, крепости, обществени сгради, къщи, паметници на известни личности или посветени на важно събитие

118

5 – В рубриката „Нещо интересно" учениците се запознават с обекти от Списъка на световното културно наследство у нас.

В рубриките „Знам и мога" (**6**) и „Мога да открия" (**7**) се поставят въпроси и задачи във връзка с наученото в урока, като се свързват знанията с представите на учениците за културните забележителности в родния край.

8 – В рубриката „Вече научих" се обобщават знанията, получени в урока за културните забележителности в страната.

9 – Илюстрациите към урока онагледяват част от най-известните културни забележителности на България.

9
Античният театър в Пловдив
Старият Пловдив
6
Знам и мога
◦ Кои са по-известните забележителности на столицата ни?
◦ Кои са забележителностите на Пловдив?
◦ Кои културни забележителности знаеш в Стара планина?
◦ Кои стари градове знаеш по черноморското ни крайбрежие?
Музеят „Етъра"
Плиска
7
Мога да открия
◦ На илюстрациите в урока посочи обектите, които познаваш. Какво знаеш за тях?
Ослековата къща в Копривщица
Мелник
Широка лъка
Нещо интересно
◦ Част от многобройните ни културни забележителности са включени в Списъка на световното културно наследство. Това означава, че те имат голяма стойност за развитието на културата не само у нас. Сред тях са Казанлъшката гробница, Мадарският конник, Боянската черква, Рилският манастир, град Несебър и др.
5
◦ Кои културни забележителности можеш да посочиш в твоя роден край? Потърси информация за тяхното възникване и съвременно състояние.
Несебър
Созопол
8
Вече научих
◦ В България има много културни забележителности.
◦ Те са свързани с историята и културата на българския народ.
◦ Културните забележителности привличат много туристи.
119

Допълнителен текст:

В града музей Копривщица могат да бъдат разгледани много стари къщи от Възраждането. Сред тях са къщите музеи на Любен Каравелов, на Тодор Каблешкав, на Георги Бенковски, на поета Димчо Дебелянов. Особено красиви са Ослековата къща, Лютовата къща, Маркова къща и др. В града на много места има стари чешми, от които умореният пътник може да опита студената вода на Средна гора. Може да бъдат посетени църквите „Св. Никола" и „Успение на Св. Богородица". Градът попада в Стоте национални туристически обекта.

Допълнителна задача:

- Поставя се задача за домашна работа всеки ученик да посочи посетена от него културна забележителност и да я опише накратко в учебната тетрадка.

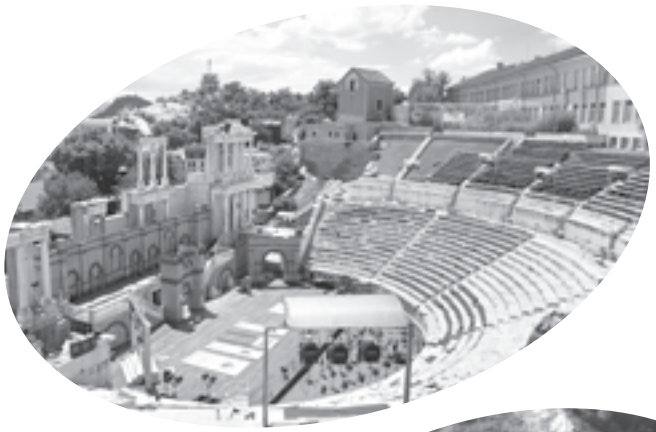

Бележки

. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .

ТЕМА 58.
ОПАЗВАМЕ ПРИРОДНИТЕ И КУЛТУРНИТЕ ЗАБАЛЕЖИТЕЛНОСТИ НА БЪЛГАРИЯ

Вид на урока:
Учебен проект

План:
1. Въведение в проекта
2. Предварителна подготовка
3. Работа в екип
4. Дейности по изпълнение на проекта
5. Примерни правила за поведение сред природата и защитени обекти
6. Да спазваме правилата при посещение на културни забележителности
7. Виртуална разходка в Националния исторически музей

Опорни знания и умения:
На основата на представите на учениците и придобитите нови знания в уроците за природните и културни забележителности. Лични преживявания на учениците при посещение на природна и културна забележителност.

Основни понятия:
природни забележителности
защитени водни
други природни забележителности
уникални
културна забележителност
стари крепости
манастири
паметници на герои
град музей
стари къщи

Методически указания за реализиране на темата:
Проектът изисква припомняне на най-важното, научено за природните и културните забележителности, за тяхната значимост и необходимостта от опазване. Използват се илюстративен материал, географска карта на България, картите в атласа за 3. клас.

Уводна част:
1 – В уводната беседа се подчертава отношението на нашите предци към родната природа, които са уважавали и зачитали нейните закони и неприкосновеност. Подчертава се и отношението към нашето минало, оставило ни безброй културни забележителности.

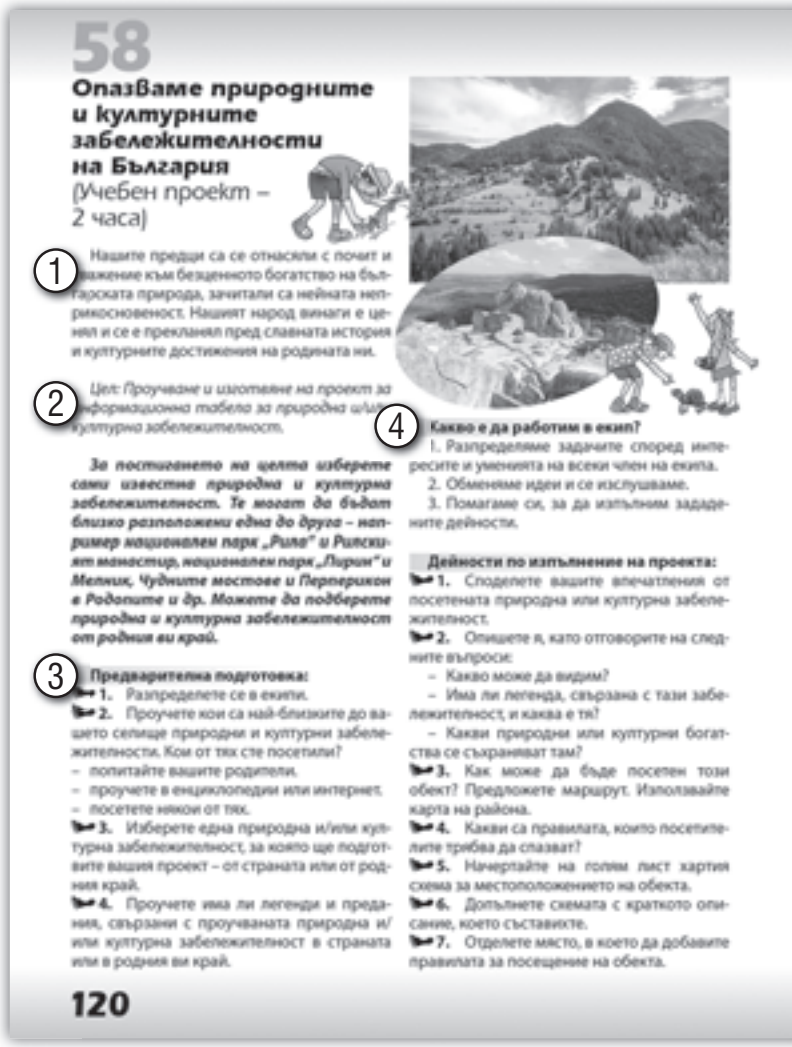

58

Опазваме природните и културните забележителности на България
(Учебен проект – 2 часа)

1 Нашите предци са се отнасяли с почит и уважение към безценното богатство на българската природа, зачитали са нейната неприкосновеност. Нашият народ винаги е ценял и се е прекланял пред славната история и културните достижения на родината ни.

2 *Цел: Проучване и изготвяне на проект за информационна табела за природна и/или културна забележителност.*

За постигането на целта изберете сами известна природна и културна забележителност. Те могат да бъдат близко разположени една до друга – например национален парк „Рила" и Рилският манастир, национален парк „Пирин" и Мелник, Чудните мостове и Перперикон в Родопите и др. Можете да подберете природна и културна забележителност от родния ви край.

3 **Предварителна подготовка:**
1. Разпределете се в екипи.
2. Проучете кои са най-близките до вашето селище природни и културни забележителности. Кои от тях сте посетили?
– попитайте вашите родители.
– проучете в енциклопедии или интернет.
– посетете някои от тях.
3. Изберете една природна и/или културна забележителност, за която ще подготвите вашия проект – от страната или от родния край.
4. Проучете има ли легенди и предания, свързани с проучаваната природна и/или културна забележителност в страната или в родния ви край.

4 **Какво е да работим в екип?**
1. Разпределяме задачите според интересите и уменията на всеки член на екипа.
2. Обменяме идеи и се изслушваме.
3. Помагаме си, за да изпълним зададените дейности.

Дейности по изпълнение на проекта:
1. Споделете вашите впечатления от посетената природна или културна забележителност.
2. Опишете я, като отговорите на следните въпроси:
– Какво може да видим?
– Има ли легенда, свързана с тази забележителност, и каква е тя?
– Какви природни или културни богатства се съхраняват там?
3. Как може да бъде посетен този обект? Предложете маршрут. Използвайте карта на района.
4. Какви са правилата, които посетителите трябва да спазват?
5. Начертайте на голям лист хартия схема за местоположението на обекта.
6. Допълнете схемата с кратко описание, което съставихте.
7. Отделете място, в което да добавите правилата за посещение на обекта.

120

2 – Обосновава се проектът – Проучване и изготвяне на проект за информационна табела за природна и/или културна забележителност. Предлагат се на учениците варианти за избор на забележителност.

3 – Вторият аспект е свързан с предварителната подготовка за проекта. Във вид на алгоритъм са показани стъпките за подготовката. Важен момент е определянето на екипите за работа и изпълнение на проекта. Разясняват се стъпките и задачите за подготовка на проекта.

4 – В третата част се обосновава необходимостта за работа в екип, в който се разпределят задачите според интересите и уменията на всеки член на екипа. Набляга се на необходимостта да проявяват търпение, изслушване и разбиране на мнението на другите.

6 ...че знаете какво трябва да направим, за ...пазваме природата на родината. Много важно е да знаем как да пазим културните забележителности, като разберем и спазваме правилата.

Да спазваме следните правила:

- Да се отнасяме с уважение към разнообразието на културните забележителности.
- Да ги пазим за бъдещите поколения.
- Да не рушим и ограбваме културните паметници.
- Да поощряваме културното разнообразие.
- Да помагаме за популяризирането на обектите на културно наследство.

Примерни правила за поведение сред природата и в защитени обекти:

От ... се вчаква:

5 ...

- Да ...няваме природата и да не смущаваме ...ите обитатели.
- Да не оставяме „следи" от посещението ни, да ползваме кошчета за отпадъци или да приберем боклука си в раниците.
- Да не берем дивите цветя край пътеката – много от тях са редки и застрашени от изчезване.
- Да оставим камъните на местата, които природата е избрала – под тях намират убежище много горски обитатели.
- Да се движим по установените пътеки.

Забранява се:

Паленето на огън на открито извън обозначените и обезопасените за целта места.

7 ...й-важните източници за миналото на България са събирани и се пазят в Националния исторически музей в град София. Можете да посетите този музей с помощта на сайта му и да се запознаете със съхранените следи от миналото. Можете да откриете ценна информация за природата на нашите национални паркове с помощта на сайтовете им. За изпълнението на проекта може да потърсите и друга информация за конкретните природни и културни забележителности.

8 ...дача. В приложение 3 към работната тетрадка провери своите знания за природните и културните забележителности.

121

5 – Следващият аспект е свързан с конкретните дейности по изпълнение на проекта. В последователен план се разясняват дейностите – от споделянето на личните впечатления от посетена забележителност до описанието ѝ и начина на посещение на забележителността. Изготвя се схема за местоположетието на обекта. Естествено се преминава към следващата точка от плана на урока.

6 – В тази част се коментират примерните правила за поведение сред природата и защитените обекти. Изтъква се, че не трябва да нараняваме природата и да смущаваме нейните обитатели. Винаги трябва да се движим по установените пътеки и да не палим огън извън посочените специално места.

В шеста точка от плана на проекта се коментират правилата при посещение на културна забележителност. Подчертава се, че трябва да се отнасяме с уважение към културните забележителности на България, да ги запазим за следващите поколения. Да не се рушат и ограбват забележителностите. Всички можем да допринесем за популяризирането на обектите от историческото и културното наследство.

7 – Накрая на урока се насочва вниманието на учениците към сайта на Националния исторически музей в София, с помощта на който може да се направи виртуална разходка из неговите зали. Така може да се обогатят знанията на учениците и да открият нови интересни за тях съхранени следи от миналото на България. Посочва се възможността с помощта на официалните сайтове на националните паркове да научат нови интересни факти за природата им.

8 – Работата се прехвърля към учебната тетрадка.

Допълнителна задача:

- Поставя се задача за домашна работа да открият сайт на интересна за всеки от тях природна или културна забележителност и да я опишат накратко в тетрадките си.

Бележки

. . . . . .

ТЕМА 59.
ПРИРОДНИТЕ И КУЛТУРНИТЕ ЗАБЕЛЕЖИТЕЛНОСТИ

Вид на урока:
Екскурзия с учебна цел

План:
1. Подготовка за екскурзия
2. Работни листове

Опорни знания и умения:
Придобитите нови знания и представи на учениците за природните и културните забележителности на България.

Основни понятия:
екскурзия
природни забележителности
културни забележителности
подготовка

Методически указания за реализиране на темата:
За да бъде успешна екскурзията, се опираме на знанията на учениците за природните и културните забележителности, като специално се разяснява подготовката за провеждане на екскурзията.

Уводна част:
1 – В уводната беседа се разяснява смисълът от екскурзия и запознаване с основните характеристики на дадена природна или културна забележителност. Посочва се, че екскурзията ще позволи на всеки от учениците да придобие лични впечатления и да обогати преживяванията си.

2 – Във втората част се обръща внимание на предварителната подготовка за екскурзия. Стъпка по стъпка учениците се подготвят за бъдещата екскурзия, като се коментират подробностите от подготовката. Важен е моментът, който се подбира за екскурзията – през есента, зимата или пролетта. Особено важен момент е определянето на маршрута на екскурзията. Подготовката изисква избор на подходящи раници, дрехи, обувки, храна и вода, компас, телефон, фатоапарат и др. Важен елемент е подбирането на подходяща карта на района на провеждане на екскурзията.

3 – В заключителната част се разяснява смисълът от използването на работните листове за този урок, в които учениците да нанесат личните си впечатления от видяното и преживяното. Работните листове са в Приложението на учебната тетрадка.

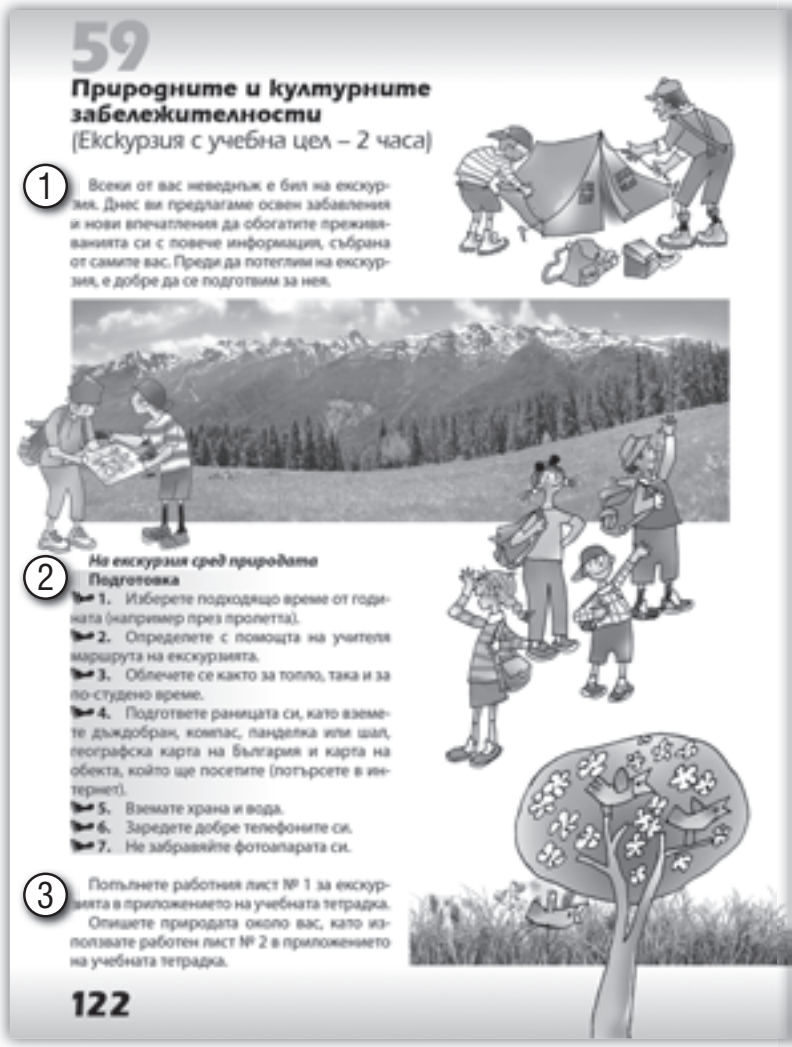

59

Природните и културните забележителности

(Екскурзия с учебна цел – 2 часа)

1 Всеки от вас неведнъж е бил на екскурзия. Днес ви предлагаме освен забавления и нови впечатления да обогатите преживяванията си с повече информация, събрана от самите вас. Преди да потеглим на екскурзия, е добре да се подготвим за нея.

2 *На екскурзия сред природата*

Подготовка

1. Изберете подходящо време от годината (например през пролетта).
2. Определете с помощта на учителя маршрута на екскурзията.
3. Облечете се както за топло, така и за по-студено време.
4. Подгответе раницата си, като вземете дъждобран, компас, панделка или шал, географска карта на България и карта на обекта, който ще посетите (потърсете в интернет).
5. Вземате храна и вода.
6. Заредете добре телефоните си.
7. Не забравяйте фотоапарата си.

3 Попълнете работния лист № 1 за екскурзията в приложението на учебната тетрадка. Опишете природата около вас, като използвате работен лист № 2 в приложението на учебната тетрадка.

122

Допълнителна задача:
- Поставя се задача на разделените в няколко групи ученици да изготвят кратка информация за природна или културна забележителност, която ще бъде посетена по време на екскурзията. Тя ще бъде представена пред съучениците по време на екскурзията.

Бележки

. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .

60

Природните и културните забележителности

Обобщение

Разнообразието на природата и на уникалните природни и културни забележителности в нашата страна е огромно. Те привличат многобройни туристи от страната и света. През този час ще обобщиш знанията си за тях и ще разбереш как да опазваш културните забележителности.

ПРИРОДНИ ЗАБЕЛЕЖИТЕЛНОСТИ

Природните забележителности представляват красиви и редки по рода природни обекти, запазени в естествени условия. Могат да бъдат причудливи форми, пещери, красиви езера, редки растения и животни. Повечето от тях са под закрилата на държавата.

КУЛТУРНИ ЗАБЕЛЕЖИТЕЛНОСТИ

Културните забележителности са свързани с нашата историческа култура. Някои от тях са останали от далечното минало, а други са по-съвременни. Към тях се отнасят стари крепости, селища, манастири, обществени сгради, отделни къщи, паметници на известни личности от историята и културата ни, както и такива, посветени на забележителни дати.

Научих, знам и мога

- Разгледай по изображенията едни от най-посещаваните природни и културни забележителности на страната ни.
- Посещавал ли си някои от тях? Разкажи за впечатленията си.
- Какви културни забележителности можеш да посочиш в твоето селище?
- Кои трудови дейности на хората са свързани с природните и културните забележителности? Сподели със съучениците си за посетени от тебе културни забележителности.
- Какво е значението на културните и природните забележителности за съхраняването на историческата памет?

Оцени своята работа, след като отговориш на въпросите и попълниш тестa в учебната тетрадка.

123

ТЕМА 60. ПРИРОДНИТЕ И КУЛТУРНИТЕ ЗАБЕЛЖИТЕЛНОСТИ

Вид на урока:

Обобщителен урок

План:

1. Природни забележителности
2. Културни забележителности

Опорни знания и умения:

Житейският опит на учениците и придобитите нови знания за природните и културните забележителности на България.

Основни понятия:

селско стопанство, селскостопански култури
риболов
промишлена дейност
транспорт
търговия
туризъм

Методически указания за реализиране на темата:

Учителят акцентира в обобщителната тема върху знанията за природните и културните забележителности. Използва се природногеографска карта, карти за природните и културните забележителности от атласа за 3. клас и при възможност карта на родния край.

Уводна част:

1 – В уводната беседа се поставят акцентите на обобщение на раздела, свързан с природните и културните забележителности. Те са многобройни и са основа за развитие на туризма в съответния район на страната. Припомнят се определенията за природна и културна забележителност.

2 – В първата част от обобщението се припомнят част от природните забележителности у нас. Посочват се тяхната уникалност и степентта им на естествена запазеност. Учениците дават примери за видовете природни забележителности – скални, водни обекти, други забележителности. Изтъква се тяхното неравномерно разпределение на територията на страната. Поставя се важният въпрос за опазване на природните забележителности, както и формите на защита – национални паркове, резервати, отделни защитени природни обекти и др.

3 – Втората част от обобщението обхваща знанията за най-важните културни забелжителности, като се изтъква, че част от тях са от по-далечно минало, а други са по-съвременни. Учениците посочват примери за по-известни културни забележителности – крепости, манастири, селища, обществени сгради, стари къщи, паметници на известни личности и др. Изтъква се значението на тези забележителности за опознаване на миналото на страната ни.

4 – В рубриката „Научих, знам и мога“ на основата на направеното обобщение се поставят въпроси и задачи, обвързани с илюстрациите в урока. Те са свързани с разпознаване на забележителности от страната, с наличие на такива в родния край, с трудовите дейности, свързани с разнообразните забележителности, и др.

5 – В учебната тетрадка е предоставен тест за направеното обобщение.

Допълнителна задача:

- Поставя се задача за домашна работа: Потърсете в дома си картички или информационни книжки за природна или културна забележителност. Напишете най-важното за нея.

ТЕМА 61, 62.
КАКВО НАУЧИХ ПО ЧОВЕКЪТ И ОБЩЕСТВОТО В 3. КЛАС

Вид на урока:
Годишно обобщение и изходяща диагностика

План:
1. Българинът – гражданин на България и Европейския съюз
2. Природните богатства и трудовата дейност на хората в България
3. Нашите предци
4. Българското общество през Средновековието
5. Новото време на българите
6. Природните и културните забележителности на България

Опорни знания и умения:
Учениците се опират на знанията, получени в трети клас. Те правят преговор и обобщение на изученото през учебната година и изпълняват теста от учебната тетрадка. Работата с текстовете от учебника продължава 15 – 20 минути, а останалото време в часа се отделя за попълването на теста.

Методически указания за реализиране на темата:
Текстовете и илюстрациите насочват към изучавания материал в трети клас. Припомнят се най-важните знания за: човекът в обществото, правилата за общуване в група, права и задължения на хората в обществото, битови празници и обичаи, българинът като гражданин на България и Европа, природните богатства на България, българските корени, българското общество и държава през Средновековието, борбите на българите за освобождение, природните и културните забележителности на нашата родина.

Уводна част:
Учителят провежда беседа с учениците за изучаваното в трети клас и задава въпроси на учениците кои теми са им направили най-голямо впечатление. Така тяхното внимание се насочва към тематиката на предстоящия тест.

1 – Запознаването с опорните текстове на обобщението започва с припомняне на представата за общество и общности и мястото на всеки човек в тях.

2 – Следват знанията на учениците за българите като граждани на своята родина и Европейския съюз, за правата и задълженията, официалните и битовите празници, за мястото на България в

61
Годишно обобщение
Какво научих по човекът и обществото
1 Човекът в обществото
Обществото включва различни групи от хора, обединени от общи цели, интереси и занимания. Най-малката общност е семейството, а по-големите общности се образуват от хора с еднаква професия, общ език или религия. В общността хората живеят, работят, учат, помагат си взаимно, празнуват заедно празници и спазват обичаите си. Всички народи у нас имат свои празници, свързани с техните вярвания, с плодородието, със здравето и др.
2 Българинът – гражданин на България и на Европейския съюз
Ние сме граждани на България и граждани на Европейския съюз.
Всички граждани на родината ни имат еднакви права и задължения.
Родината ни България е разположена в континента Европа и на Балканския полуостров. Поддържаме добри отношения със съседните държави.
3 Природните богатства и трудовата дейност на хората в България
Природните богатства на България са разнообразни – планини, низини и равнини, води, почви, растителен и животински свят. Те са основа за развитие на различни стопански дейности – селско стопанство, промишленост, транспорт, туризъм, търговия. Опазваме природата на България, нейните природни и културни забележителности.
124

62
Годишно обобщение
Какво научих по човекът и обществото
5 Българските корени водят началото си от обществата на древните траки, българи и славяни. Тези племена оставили в наследство земята си, името си и богатата си култура. Част от нея са гробници с изящни стенописи и съкровища на тракийските владетели.
В началото на Средновековието възникнало Първото българско царство (681 – 1018), наричано Дунавска България, и се оформило устойчиво общество. Средновековна България станала част от християнска Европа и дала писменост на славянските народи. След двувековна византийска власт възникнало Второто българско царство (1185 – 1396). След възход през 13. в. то било унищожено в края на 14. в. от османците.
Научих, знам и мога
• Защо българските корени се намират в обществата на древните траки, българи и славяни?
• Кои са най-известните паметници на тракийското културно наследство?
• С какви дела се прославили владетелите на средновековна България?
• Кои са най-забележителните културни паметници на средновековна България?
• Какви са приносите на средновековното българско общество в развитието на Европа?
126

Природни и културни забележителности

Природните забележителности са защитени редки, красиви и ценни за науката природни обекти. Те са част от живата и неживата природа у нас. България е богата на природни забележителности в планините, равнините и низините, по черноморското ни крайбрежие.

Културните забележителности са свързани с нашата история и култура. Такива са древните крепости, манастирите, обществени сгради и къщи, паметниците на известни личности или посветени на някакво събитие.

Природните и културните забележителности привличат наши и чужди туристи.

Научих, знам и мога

- Какво представляват обществото и обществените групи?
- Кои са битовите празници на общностите у нас?
- Кои са природните богатства на България и как те оказват влияние върху развитието на трудовата дейност на хората у нас?
- Кои са най-известните природни и културни забележителности и как трябва да ги опазваме?

125

От края 14. век до 1878 г. българските земи били под османска власт, а българите станали безправна рая. Опори в тежките времена били християнската вяра, книжнината и традициите.

През 18. в. настъпило Новото време за българите. То било наречено Възраждане. Започнало с навлизането в обществото. Своята дейност развили първите народни будители. Българите извоювали големи успехи – родно светско училище и самостоятелна българска църква.

През 19. в. борците за свобода повели българския народ към борба за отхвърляне на османската власт. Родолюбивите българи вдигнали през 1876 г. Априлското въстание. Последвала ги Руско-турска война довела до освобождението на България. През 1878 г. българската държава била възстановена.

Научих, знам и мога

- Как българите се съхранили във вековете на османска власт?
- Защо Възраждането било ново време на българите?
- Кои хора наричаме борци за свобода? Защо трябва да ги почитаме?
- В какво се проявявала предприемчивостта на възрожденските българи?
- Кои са най-славните страници от нашето минало от древността до Освобождението през 1878 г.?

127

Европа и на Балканите. Илюстрациите в обобщението подпомагат учениците при техния разказ по разглежданата тематика.

3 – Текстът и изображенията за природните богатства и трудовата дейност на хората в България насочва към знанията за природните богатства на родината (планини, реки, езера равнини и др.) и тяхното описание. Търси се и връзката между природата и трудовата дейност на хората.

4 – Обобщават се новите знания за природните и културните забележителности и значението им за развитието на туризма у нас.

5 – Кратките текстове и илюстрациите обобщават най-важното от миналото на българското общество. Въпросите на учителя към учениците ще се свържат с най-ярките достижения, които са ни оставили в наследство на нашите прадеди – траки, българи и славяни. Ще се припомнят славните страници от историята на Първото българско царство, които го превръщат в значима европейска сила в Ранното средновековие. Обръща се внимание и на приобщаването на България към християнска Европа. Възстановяването и възходът на Второто българско царство се обобщават като друга славна страница в българското минало. Извеждат се и приносите на страната ни в културното наследство за средновековния свят. От особена важност е да се припомни устойчивостта на българското общество в условията на османската власт.

6 – Актуализацията на знанията за Новото време, за епохата на Българското възраждане е със силен ценностен ориентир и натовареност, тъй като днешната българска нация оформя облика си през 18. и 19. век. Образите на народните будители, на борците за национално освобождение, на героите от Априлското въстание и Освободителната война ще залегнат трайно в съзнанието на учениците и ще се доизграждат в следващите класове.

7 – Обобщават се най-важните знания по предмета човекът и обществото в трети клас. Извеждат се и основните понятия и умения, които трябва да се овладеят по този учебен предмет.

8 – Въпросите в „Научих, знам и мога“ заедно с годишния тест в учебната тетрадка дават възможност на учениците да направят самооценка на знанията, придобити през учебната година. Те могат да осмислят дали са положили достатъчно усилия в учебния процес и да направят промени в бъдещата си работа в класната стая и у дома.

КНИГА ЗА УЧИТЕЛЯ ПО
ЧОВЕКЪТ И ОБЩЕСТВОТО
за 3. клас

Автори
Румен Пенин
Георги Якимов

Редактор
Христина Сергеева

Графичен дизайн
Боряна Паскалева

Коректор
Мила Томанова

Предпечатна подготовка
Валентина Иванова
Асен Балкански

Българска. Първо издание, 2018
Формат 60x90/8
Печатни коли 18,5

ISBN 978-954-18-1256-3

Издателство БУЛВЕСТ 2ООО
1505 София, ул. „Васил Друмев“ № 36
тел.: (02) 8061 300
e-mail: administration@bulvest2000.com
www.bulvest.com

Печат
„БУЛВЕСТ ПРИНТ“ АД